

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ОЛІЙНИК АЛІНА СЕРГІЇВНА

УДК 338.5:005:338.43.02

**ДИСЕРТАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ**

08.00.04 «Економіка та управління підприємствами»
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А. С. Олійник

Науковий керівник: **Макаренко Петро Миколайович**, д.е.н., професор,
член-кореспондент НААН України

Дисертація є ідентичною іншим екземплярам

Учений секретар ради,
професор

В. І. Аранчій

Полтава – 2018

АНОТАЦІЯ

Олійник А.С. Управління витратами фермерських господарств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Полтавська державна аграрна академія, МОН України, Полтава, 2018.

У роботі узагальнено сутність понять «витрати», «витрати виробництва» та «управління витратами». Встановлено, що витрати виробництва значно впливають не тільки на розмір прибутку, а і на конкурентоспроможність аграрних господарств та їх економічну ефективність. У системі господарської діяльності витрати відображають економічні, технологічні та організаційні взаємозв'язки та показують собою вартісний вираз, використаних ресурсів виробництва. Визначено роль системи управління витратами аграрних підприємств. Здійснено діагностику розвитку фермерських господарств та визначено вплив рівня витрат на конкурентоспроможність фермерської продукції. Встановлено, щоб більш раціонально використовувати кошти, потрібно дотримуватись оптимізації витрат та використовувати точну і достовірну інформацію, що потреби цільового ринку орієнтуються на споживчий попит.

У роботі запропоновано економіко-математичне моделювання та оптимізація структури виробництва вибіркового фермерських господарств з метою визначення мінімальних матеріальних витрат і досягнення оптимуму прибутку.

Розроблено комплексну систему управління витратами в скотарських фермерських господарствах з врахуванням впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів на їх функціонування.

Запропоновано етапи, які спрямовані на створення центрів відповідальності та застосування засобів автоматизації, формування

обґрунтованого потоку інформації для прийняття управлінських рішень апаратом управління фермерського господарства.

Доведена необхідність фінансової підтримки і стимулювання виробників-фермерів, які вирощують велику рогату худобу.

Ключові слова: витрати виробництва, управління витратами, фермерські господарства, ABC-аналіз, General Electric, оптимізація витрат, системне планування витрат, центри відповідальності, центри витрат, державна фінансова підтримка.

АННОТАЦИЯ

Олейник А.С. Управление затратами фермерских хозяйств. – Квалификационный научный труд на правах рукописи. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Полтавская государственная аграрная академия, МОН Украины, Полтава, 2018.

В работе обобщены сущность понятий «затраты», «издержки производства» и «управления затратами». Установлено, что издержки производства значительно влияют не только на размер прибыли, а и на конкурентоспособность аграрных хозяйств и их экономическую эффективность. В системе хозяйственной деятельности расходы отражают экономические, технологические и организационные взаимосвязи и показывают собой стоимостное выражение, использованных факторов производства. Определена роль системы управления затратами аграрных предприятий. Осуществлено диагностику развития фермерских хозяйств и определено влияние уровня затрат на конкурентоспособность фермерской продукции. Установлено, чтобы более рационально использовать средства, нужно придерживаться оптимизации затрат и использовать точную и

достоверную информацию, что потребности целевого рынка ориентируются на потребительский спрос.

В работе предложена экономико-математическое моделирование и оптимизация структуры производства выборочных фермерских хозяйств с целью определения минимальных материальных затрат и достижения оптимума прибыли.

Разработана комплексная система управления затратами в скотоводческих фермерских хозяйствах с учетом влияния как внутренних, так и внешних факторов на их функционирование.

Предложено этапы направлены на создание центров ответственности и применения средств автоматизации, формирование обоснованного потока информации для принятия управленческих решений аппаратом управления фермерского хозяйства.

Доказана необходимость финансовой поддержки и стимулирования производителей-фермеров, которые выращивают крупный рогатый скот.

Ключевые слова: издержки производства, управление затратами, фермерские хозяйства, ABC-анализ, General Electric, оптимизация затрат, системное планирование затрат, центры ответственности, центры затрат, государственная финансовая поддержка.

ANNOTATION

Oliinyk A.S. Management of farm expenditures. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts. Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.04 - Economics and Management of Enterprises (by Types of Economic Activity). - Poltava State Agrarian Academy, Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2018.

The work summarizes the essence of the concepts of "costs", "production costs" and "cost management". It has been established that production costs are significantly influenced not only by the size of profit, but also by the competitiveness of agrarian enterprises and their economic efficiency. In the

system of economic activity costs reflect the economic, technological and organizational interrelations and show the value expression used by the resources of production.

The role of the management system of expenditures of agrarian enterprises is determined. The diagnosis of the development of farms and the impact of the level of costs on the competitiveness of farm products are determined. It is established that in order to use the funds more rationally, it is necessary to observe cost optimization and use accurate and reliable information that the needs of the target market are oriented to consumer demand. The paper proposes economic-mathematical modeling and optimization of the production structure of sample farms in order to determine the minimum material costs and achieve optimum profit.

It is emphasized that agriculture has specific features in shaping production costs. An important feature is that the production process has a close relationship with the biological factors (plant and animal world), which form the technological features and specificity of the composition of production costs. Since all norms in agriculture are conditioned by both technological and biological characteristics involved in the production process, therefore, an increase in the volume of the invested resources does not always lead to an increase in the volume of output, and sometimes it leads to a shortage of it (non-compliance with the diet and the rules of feeding, the introduction of fertilizers more norms, etc.).

A complex system of expenditure management in pastoral farms has been developed, taking into account the influence of both internal and external factors on their functioning. The stages are aimed at creation of centers of responsibility and application of automation tools, formation of a substantiated flow of information for making managerial decisions by the management apparatus of the farm. The need for financial support and incentives for farmers producing cattle is proved.

It has been proved that farm management costs will be fully effective in creating a comprehensive system for managing livestock production costs. To do

this, take into account the impact of internal and external factors, take into account the specifics of the existing management system and analyze the organizational structure of the farm.

Regardless of the specifics of the functioning of the farm, the procedure for establishing a system for managing the costs of livestock production should cover a number of stages aimed at creating effective centers of responsibility, the formation of effective cost centers, and the provision of an effective management system. Under current conditions, the efficiency of cost management is also based on the use of automation tools, the formation of a reasonable flow of information for the adoption of managerial decisions by the management apparatus of the farm.

It is stressed that even though agricultural production is a capital-intensive industry, the return on capital is not high enough. It is possible to solve this problem at the expense of state support or by providing subsidies. The financial condition of the farms does not allow them to independently engage in the creation of infrastructure, therefore, it is necessary to involve direct financial support of the state.

It is proposed to stimulate the development of farms through both the expansion of existing lending and financial mechanisms and the introduction of entirely new financial instruments. In particular, it is advisable to provide financial assistance on a turn-based basis to farmers through the Ukrainian State Support Fund for Farmers. Thanks to technical reequipment, the efficiency of farms will increase. A stimulation of agricultural servicing cooperation will give a fresh fresh impetus to the development of product processing in Ukraine, and not beyond its borders.

Key words: production costs, cost management, farms, ABC analysis, General Electric, cost optimization, system cost planning, liability centers, cost centers, government financial support.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у закордонних монографіях:

1. Oliinyk A. S. Formation of cost centers for efficient management of agrarian enterprises : monograph / in edition I. Markina. Prague: Nemoros s.r.o., 2018. 508 p. (Management of the 21st century: globalization challenges).

Статті у монографіях:

2. Олійник А. С. Економіко-структурна побудова витрат виробництва в аграрному середовищі. *Управління розвитком суб'єктів підприємництва: механізми, реалії, перспективи* / за заг. ред. Т. В. Гринько. Дніпро : Біла К. О., 2018. 444 с.

Статті у закордонних наукових виданнях:

3. Oliinyk A. S. Economic and mathematical modeling of the development of farms of the Poltava region in the context of Ukraine. *Nauka i Studia*. 2018. № 4 (184). pp. 43–52.

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

4. Олійник А. С., Махмудов Х. З. Ефективність виробництва молока: аналіз сучасного стану та шляхи розвитку. *АгроСвіт*. 2013. № 9. С. 9–12 (Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar). *(Особистий внесок автора – проведено комплексну оцінку стану галузі молочного скотарства Полтавської області у контексті України, 0,10 друк.арк.)*

5. Олійник А. С. Особливості функціонування фермерських господарств в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Бердянськ, 2015. Вип. 4 (32). С. 64–67 (РІНЦ, Google Scholar).

6. Олійник А. С. Діагностика розвитку фермерських господарств в аграрній сфері України. *Вісник Харківського національного аграрного*

університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. Економічні науки. 2016. № 2. С. 90–98 (Index Copernicus, CiteFactor, Google Scholar, Academic Resource Index).

7. Олійник А. С. Державна фінансова підтримка розвитку фермерських господарств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 15. С. 39–44 (Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar).

8. Олійник А. С., Вакуленко Ю. В., Гевленко О. Є. Системна характеристика управління конкурентоспроможністю підприємства. *Агросвіт*. 2018. № 18. С. 10–16 (Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar). (Особистий внесок автора – розкрито сутність системи управління конкурентоспроможністю підприємства, 0,15 друк.арк.)

Статті у наукових фахових виданнях України:

9. Олійник А.С. Витрати виробництва як об'єкт управління ефективною діяльністю фермерського господарства. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава : ПДАА, 2014. Вип. 2 (9). С. 231–237.

10. Олійник А. С. Методологічні засади формування витрат у системі управління фермерськими господарствами. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава : ПДАА, 2015. Вип. 1 (10). С. 205–212.

11. Олійник А. С., Макаренко П. М. Вплив витрат виробництва на конкурентоспроможність фермерських господарств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава: ПДАА, 2016. С. 16–22. (Особистий внесок автора – проаналізовано структуру елементів витрат виробництва фермерських господарств та розроблено алгоритм оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств за витратами, 0,22 друк. арк.)

Тези наукових доповідей:

12. Олійник А. С. Основні принципи управління витратами сільськогосподарського виробництва. *Організаційно-економічний механізм*

реалізації стратегічних напрямів розвитку АПК. 2014. URL: <http://rmus.tsatu.edu.ua/konf-tsatu/oem-1.html>.

13. Олійник А. С. Витрати на виробництво продукції скотарства – головний економічний інструмент управління аграрних господарств. *Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учених. Бердянськ, 2015. С. 60–61.

14. Олійник А. С. Бюджетування в управлінні витратами виробництва фермерських господарств. *Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах* : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учених. Бердянськ, 2016. С. 222–223.

15. Олійник А. С. Фінансові ресурси в управлінні виробничими витратами аграрного підприємства. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2017. С. 163–166.

16. Олійник А. С. Управлінсько-функціональні аспекти системи управління витратами фермерських господарств. *Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. Полтава, 2017. С. 217–218.

17. Олійник А. С. Механізм фінансової підтримки розвитку фермерства Полтавської області. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2018. С. 167–170.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ВИТРАТ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	19
1.1. Сутнісна характеристика витрат виробництва в економіці.....	19
1.2. Роль системи управління витратами в аграрних підприємствах...	40
1.3. Формування витрат при виробництві сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах.....	60
Висновки до розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ТА ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ ЇХ ВИТРАТАМИ.....	81
2.1. Діагностика розвитку фермерських господарств.....	81
2.2. Вплив рівня витрат на конкурентоспроможність продукції фермерських господарств.....	102
2.3. Оцінка ефективності виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції фермерських господарств.....	124
Висновки до розділу 2.....	147
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	149
3.1. Оптимізація витрат виробництва продукції скотарства – стратегія розвитку фермерських господарств.....	149
3.2. Системне планування витрат виробництва продукції скотарства у системі управління фермерським господарством.....	184
3.3. Державна фінансова підтримка розвитку фермерських господарств та виробництва продукції скотарства	204
Висновки до розділу 3.....	224
ВИСНОВКИ.....	225
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	228
ДОДАТКИ.....	248

ВСТУП

Актуальність теми. Рівень стійкої роботи фермерських господарств у ринковій економіці є одним із критеріїв ефективності їхнього функціонування. Але постійні зміни умов зовнішнього і внутрішнього середовища приводять до дестабілізації їх діяльності. Тому необхідність і важливість забезпечення економічної стабільності у роботі фермерських господарств досягається поєднанням сукупності виробничих, фінансових, організаційно-управлінських умов, серед яких витрати виробництва є ключовими.

Зниження собівартості продукції та витрат на її реалізацію відповідає інтересам підприємства і суспільства. Адже фермеру необхідна певна прибутковість і рівень рентабельності господарської діяльності, оскільки вони пов'язані із її відтворенням на інтенсивно-інноваційних засадах.

Отже витрати мають прямий вплив на ефективність функціонування фермерських господарств. Тому вивчення проблеми системи управління витратами що зумовлені як внутрішніми так і зовнішніми чинниками є своєчасним і важливим та має створювати підґрунтя для подальшого соціально-економічного розвитку села.

Науковими засадами «витрат» та процесами «управління витратами» займалися багато закордонних дослідників: А. Сміт, О. Р. Коуз, Р. Купер, Д. Рикардо, П. Самуельсон, Дж. Шанк, Ф. Шернер, Й. Шумпетер та інші.

До найбільш важливих, з погляду на витрати в аграрному виробництві належать праці вітчизняних науковців, таких, як: В. Г. Андрійчук, П. Й. Атамас, І.Ю. Бондар, М.Г. Грещак, І.Є. Давидович, Ф. Ф. Бутинець, П. М. Макаренко, В. Я. Месель-Веселяк, М. Ф. Огійчук, С. Ф. Покропивний, П. Т. Саблук, С. І. Терещенко, А. В. Череп, Г. В. Черевко, Л. І. Шваб та інші.

Проблемам витрат фермерських господарств присвячені ряд публікацій: В. В. Гарбара, І. М. Глібчука, В. П. Горьового, Т. П. Добрунік, І. В. Застрожнікова, В. К. Збарського, М. В. Калінчика, Я. В. Кардаша,

І. В. Колокольчикової, Ю.В. Піддубної, Т. В. Мазан, П. М. Макаренка, М. Й. Маліка, Л. Л. Мельник та інших.

Не зважаючи на велику кількість публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, питання управління витратами у фермерських господарствах на сучасному етапі їх розвитку залишається недостатньо розкритим. На особливу увагу наукової спільноти заслуговують питання управління господарськими витратами фермерських господарств, як в цілому, так і тих, які займаються скотарством, останнє є найбільш капітало і трудо містким виробництвом для даної категорії аграрних господарств. Воно, як правило, низькоефективне, так, як собівартість скотарської продукції зростає більшими темпами чим ціна її реалізації. Тож подальший ефективний розвиток фермерських господарств і зокрема скотарського типу потребує удосконалення управління витратами на які діють чинники внутрішнього і зовнішнього середовища. Всі ці питання визначили актуальність і практичну значущість теми та обумовили формулювання мети і завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно плану науково-дослідних робіт Полтавської державної аграрної академії за темами: «Теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади розвитку виробничо-господарської, фінансово-економічної і соціальної діяльності та процесів ресурсо-енергозбереження і управління (менеджменту) підприємств з виробництва і переробки аграрної продукції в умовах ринку» (номер державної реєстрації 0117U003097), у межах даної теми автором обґрунтована структурна побудова витрат в аграрному виробництві та «Розробити напрями розвитку і підвищення ефективності малих форм аграрного господарювання, їх матеріально-технічного, фінансового та інформаційно-консультаційного забезпечення» (номер державної реєстрації 0111U002781). Автор досліджував процеси формування витрат і напрями підвищення прибутковості фермерських господарств.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування і поглиблення теоретичних і методичних засад та розробка практичних рекомендацій удосконалення організаційно-економічних інструментів системи управління господарськими витратами в контексті аналізу і оцінки та раціонального їх формування за обсягами і структурою у фермерів, які займаються скотарством.

Досягнення поставленої мети зумовило дослідження та вирішення таких завдань:

- узагальнення сутнісної характеристики «витрати виробництва»;
- з'ясування ролі і значення, основних елементів управління витратами та їх концепцій у діяльності аграрних підприємств;
- аналізу рівня витрат та факторів, що його зумовлюють у виробничій і збутовій діяльності фермерських господарств;
- обґрунтування процесу формування і ефективного використання витрат виробництва у фермерських господарствах;
- моделювання та оптимізації внутрішньогалузевої структури і витрат фермерських господарств скотарського напрямку виробництва;
- обґрунтування планових витрат виробництва продукції скотарства у фермерських господарствах;
- розроблення напрямів розвитку державної фінансової підтримки фермерських господарств з виробництва продукції скотарства.

Об'єктом дослідження є процеси формування та функціонування господарських витрат у фермерських господарствах. *Предметом* – є сукупність теоретичних, методологічних і практичних аспектів обґрунтування організаційно-економічних інструментів системи управління витратами фермерських господарств.

Методи дослідження. Під час написання дисертаційної роботи використовувалися загальнонаукові методи, а саме: узагальнення та теоретичного порівняння для конкретизації дефініцій «витрати» та «управління витратами»; монографічний – для аналізу та систематизації

думок зарубіжних та вітчизняних науковців; структурно-логічний аналіз – під час розробки та обґрунтування перспективних напрямів щодо удосконалення та оптимізації процесу управління витратами виробництва у фермерських господарствах; діалектичний – для формулювання логічних висновків та пропозицій. Використані спеціальні методи: статистичний – для діагностики функціонування та розвитку фермерських господарств; порівняльний – при дослідженні фермерських господарств Полтавської області, графічний – для схематичного зображення економічних аспектів; прогнозування – економіко-математичне моделювання з використанням функцій «Лінії тренду» – для прогнозування кількості фермерських господарств і земельних угідь у майбутньому та «Поиск решения» – для оптимізації витрат виробництва продукції скотарства; АВС-аналіз – для знаходження найбільш ефективних і раціональних напрямків зниження змінних витрат та для дослідження оперативного управління витратами фермерських господарств. Для визначення привабливості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції досліджуваних фермерських господарств Полтавської області використано портфельний аналіз за методом General Electric.

Інформаційною основою були законодавчі, нормативно-правові, урядові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України і Полтавської області та Департаменту агропродовольчого розвитку, наукові праці зарубіжних та вітчизняних науковців, інформація всесвітньої глобальної мережі Internet, фінансово-економічна статистика фермерських господарств Полтавської області, результати власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні і обґрунтуванні теоретичних положень та вдосконаленні методичних аспектів ефективного управління витратами фермерських господарств. Найвагоміші результати наукової новизни:

вперше:

– запропонована концепція управління витратами аграрних підприємств, що ґрунтується на комплексній дії принципів (системного

підходу, ситуаційності, безперервності, активності, динамізму, єдності, ієрархічності, цілісності, мотивації, альтернативності, релевантності, збалансованості, самоорганізації та інших) системи інформаційного забезпечення, пошуку й виявленні резервів економії ресурсів, стимулюванні ресурсозбереження. Це дозволить підвищити ефективність фінансово-господарської діяльності фермерських господарств;

удосконалено:

- поняття «витрати» аграрного підприємства, що, на відміну від існуючого, подає собою трансформацію грошових коштів і використання ресурсів у грошовій формі як факторів виробництва в процесі його здійснення та збутовій діяльності. Це дозволяє розкривати інформацію про діяльність підприємства та вартісно виражати кількісну величину факторів виробництва;

- методичні підходи використання матриці General Electric для оцінки товарно-ринкових можливостей фермерських господарств та дослідження взаємозв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції з визначенням стану цільового ринку і конкурентоспроможного потенціалу з метою прискорення темпів розвитку фермерського господарства, збільшення прибутку від операційної діяльності та зменшення витрат виробництва;

- процес створення ефективної системи управління витратами виробництва продукції скотарства, що, на відміну від існуючих, передбачає розробку на засадах багатоваріантного шкалювання матриці парних порівнянь факторів в системі управління, встановлення значущості внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на її ефективність та формування алгоритму створення центрів відповідальності, механізму їх дії та контролінгу;

дістали подальшого розвитку:

- пропозиції щодо оцінки змінних витрат на сільськогосподарську продукцію фермерських господарств за допомогою ABC-аналізу, який передбачає класифікацію бізнес-ресурсів залежно від їхньої значущості.

Наочність застосування ABC-аналізу дозволяє диференціювати споживачів, постачальників, рентабельні види сільськогосподарської продукції та найбільш вигідні сегменти ринків;

- обґрунтування оптимального рівня витрат за рахунок економіко-математичного моделювання структури виробництва і раціонального поєднання галузей фермерських господарств. Це дає можливість збільшити прибуток та оптимізувати витрати виробництва;

- положення щодо пріоритетності державної підтримки скотарства у фермерських господарствах у таких напрямках: збільшення прямої державної допомоги; стимулювання процесів виробництва молока і живої ваги худоби; створення агропродовольчих ланцюгів зі значною доданою вартістю удосконалення інвестиційної і фінансової кредитної політики; стимулювання первинної переробки; техніко-технічного оновлення виробництва; організації індивідуальної переробки продукції для реалізації споживачам.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичного інструментарію, спрямованого на удосконалення управління витратами виробництва продукції скотарства фермерських господарств.

Авторські розробки, зокрема методичний підхід щодо оцінки змінних витрат на сільськогосподарську продукцію за допомогою ABC-аналізу, використання матриці General Electric для оцінки товарно-ринкових можливостей господарств, метод діагностики розвитку фермерських господарств, оптимізаційні моделі структури виробництва для встановлення раціонального розміру витрат, методика оцінки впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на управління витратами виробництва продукції скотарства, знайшли своє відображення у діяльності в фермерських господарствах Полтавської області: (довідка № 21 від 09.02.2018 р. видана ФГ «Василенко С.В.» Решетилівського району); (довідка № 37 від 02.03.2018 р. видана СФГ «Урожай» Полтавського району); (довідка № 48 від 12.04.2018 р. видана ФГ «СОЗ НИВА» Полтавського району); (довідка № 14 від 16.05.2018 р. видана СФГ «Довіра» Новосанжарського району).

Пропозиції щодо методу оптимізації витрат та зміцнення конкурентних позицій фермерства прийняті Департаментом агропромислового розвитку Полтавської ОДА (довідка № 01-17/105 від 21.06.2018 р.) та «Асоціацією фермерів та приватних землевласників відродження Полтавщини» (довідка № 01-2/74 від 12.06.2018 р.) для розробки і корегування проектів розвитку фермерських господарств.

Основні теоретичні напрацювання та практичні рекомендації використовуються в навчальному процесі Полтавської державної аграрної академії при викладанні дисциплін «Економіка підприємств», «Управління підприємством у бізнес-середовищі», «Управління витратами» (довідка № 07-12/218 від 07.06.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним авторським дослідженням. Наведені у дисертації положення, висновки і пропозиції є власними розробками. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертації апробовані на II Всеукраїнській науково-технічній інтернет-конференції за підсумками наукових досліджень 2014 року «Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку АПК» (м. Мелітополь, 2015 р.), на IV Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 2015 р.), на V Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 2016 р.), на I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 2017 р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки» (м. Полтава, 2017 р.), II Міжнародній

науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 2018 р.).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 17 наукових праць, 14 з них одноосібно загальним обсягом 7,58 ум. друк. арк. Зокрема, 1 стаття – у колективній монографії та 1 стаття – у закордонній монографії, 5 статей – у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття – у закордонному науковому виданні, 3 статті – у науковому фаховому виданні України, 6 – в інших наукових виданнях.

Структура та обсяги роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (216 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 285 сторінок, з яких основний зміст викладено на 220 сторінках. Робота складається з 49 таблиць, 51 рисунка та 11 додатків (2 рисунки та 6 таблиць займають повну сторінку).

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ВИТРАТ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутнісна характеристика витрат виробництва в економіці

У нинішніх ринкових умовах розвитку аграрного виробництва вагомим елементом виробничої діяльності всіх суб'єктів господарювання є витрати, які характеризують економічну стійкість, конкурентоспроможність та ефективність виробництва. Процес просування продукції від товаровиробника до споживача здійснюється з понесенням витрат, які відбуваються на всіх етапах виробничо-господарської діяльності і тим самим забезпечують комплексну реалізацію поставленого завдання.

Витрати є необхідною умовою функціонування підприємства. Величина витрат істотно впливає на формування фінансових результатів, а також є основою для оцінки ефективності діяльності підприємства. Досягнення будь-якої мети, забезпечення кінцевого результату потребує витрат. І об'єктивність суспільного розвитку, і факти практичної діяльності, і закономірності сучасної дійсності, і логіка пізнання показують, що спочатку мають місце витрати, а потім результати, пов'язані з цими витратами. З такого порядку і витікає те надзвичайно особливе місце витрат у життєдіяльності всіх суб'єктів господарювання [188, с. 6].

Трактування сутності поняття «витрати» зумовлюють виникнення суперечностей та неоднозначностей у сучасній науковій літературі при висвітленні даної категорії.

Поняття витрат як таких, що утворюють вартість і не пов'язані з потоками платежів за ресурси, сформульовано вперше Е. Шмаленбахом. Таке розуміння витрат орієнтоване на оцінку витрат благ з точки зору управління підприємством та прийняття рішень. Вартісна оцінка благ дозволяє оцінити альтернативні можливості їх використання й обрати найкращі з них [111, с. 6].

При з'ясуванні сутності витрат потрібно звернути увагу на початковий етап їх формування, на якому відбувається ототожнення поняття «витрати» з поняттям «ресурси». Формування ресурсів здійснюється на ринку капіталу (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Формування ресурсів підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 60; 64; 188; 207]

Доки необхідні ресурси знаходяться на ринку капіталу, вони є потенційними для підприємства. Якщо підприємство купує їх для забезпечення досягнення поставленої мети розвитку, вони стають реальними ресурсами або факторами виробництва для цього господарства. Таким чином, потенційні ресурси перетворюються в реальні ресурси (активи) тільки з моменту їх придбання, а факторами виробництва – з моменту їх цільового використання. У діяльності підприємств спочатку мають місце застосовані ресурси, а потім споживані. Застосовані ресурси поступово споживаються у процесі виробництва, тобто стають частково споживаними [188, с. 9].

У процесі придбання ресурсів для виробництва продукції, здійснюються витрати. Результат виробництва накопичується у готовій продукції, що характеризується сукупністю витрат на її виробництво. При реалізації готової продукції, ресурси трансформуються у витрати. Певна частина ресурсів підприємства трансформується у витрати у період їх

здійснення [103, с. 282].

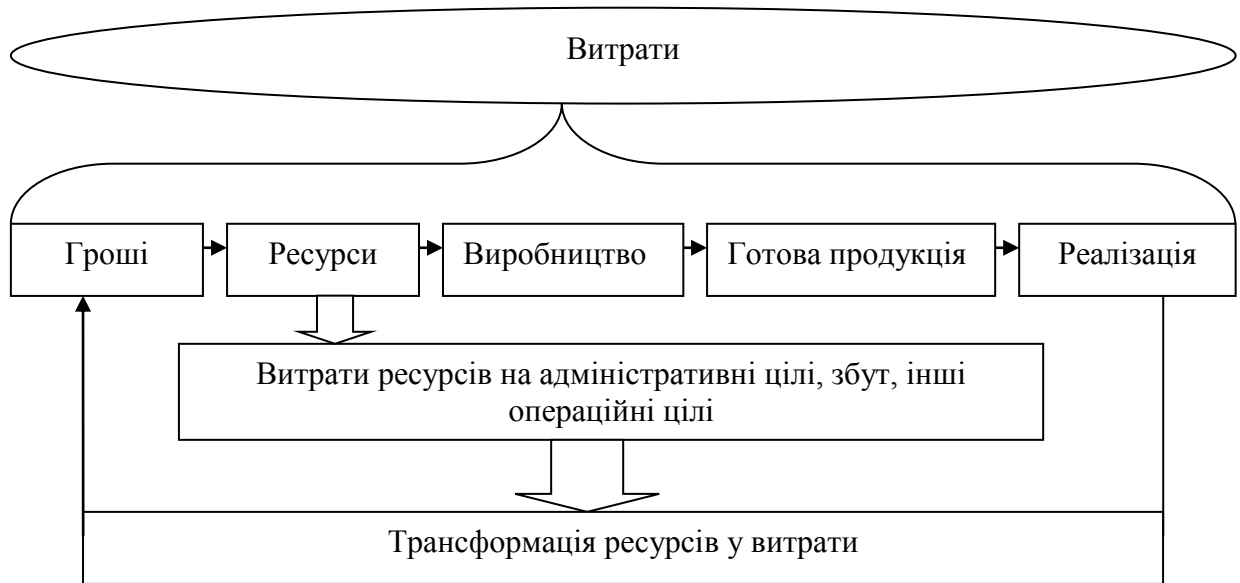

Рис. 1.2. Трансформація ресурсів у витрати виробництва

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 59; 61; 103; 188]

Отже, витрати характеризують трансформацію грошових потоків і використання ресурсів у процесі виробництва, управління та збуту продукції, а залучені у процес виробництва ресурси, які відображені у грошовій формі, формують витрати (рис. 1.3).

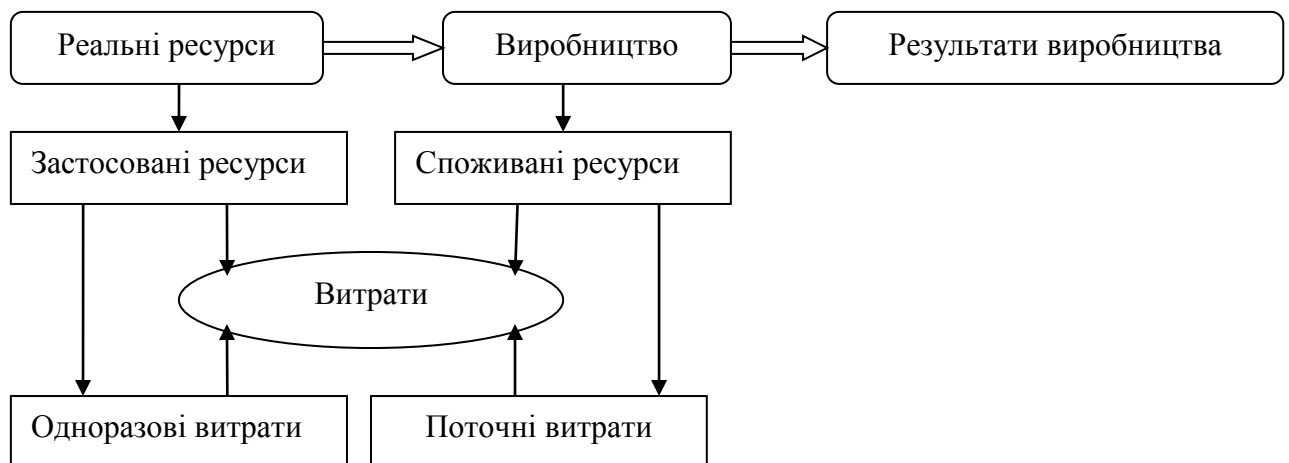

Рис. 1.3. Методологічні засади визначення сутності поняття «витрати»

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 59; 61; 103; 188]

При існуванні різноманітних дефініцій поняття «витрати», їх можна поділити на дві групи, а саме: з точки зору економічного (управлінського) підходу та бухгалтерського підходу.

З точки зору економічного (управлінського) підходу витрати формуються відносно подання інформації для прийняття управлінських рішень стосовно їхнього планування, аналізу, а також для ціноутворення. Витрати з точки зору бухгалтерського підходу розкривають інформацію про діяльність підприємства, яку можна отримати з фінансової звітності [41, с. 34].

Систематизація визначень категорії «витрати» відповідно до досліджуваних підходів наведена у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Дефініція категорії «витрати»

Автори	Визначення «витрати»
1	2
Економічний (управлінський) підхід	
Білик В. О. [63, с. 245]	Вартість факторів виробництва, використаних для створення продукції.
Бланк І. А. [12, с. 86]	Виражені у грошовій формі поточні витрати трудових, матеріальних, фінансових і інших видів ресурсів на виробництво продукції.
Бочкарева І. І. [16, с. 149]	Витрати ресурсів, які організація використовує в процесі своєї господарської діяльності як для поточних, так і для довгострокових цілей.
Вейс Г. [20, с. 292]	Вартісне вираження кількості факторів введених у виробництво.
Грещак М. Г., Коцюба О. С. [40, с. 16]	Обсяг використаних ресурсів у грошовому вимірі для досягнення певної мети.
Кондраков Н. П. [95, с. 150]	Вартість ресурсів, використаних з конкретною метою.
Котляров С. А. [97, с. 13]	Вартість ресурсів (матеріальних та трудових), які використовуються для виробництва продукції, отримання прибутку чи досягнення іншої мети.
Лебедів В. П. [189, с. 12]	Грошова характеристика обсягу ресурсів, використаних з певною метою і трансформованих у собівартість продукції.
Мертенс В. П. [64, с. 85]	Сукупність спожитих і перенесених на продукцію ресурсів.
Райзберг Б. А. [167, с. 140]	Виражені у грошовій формі затрати, зумовлені витрачанням різних видів економічних ресурсів у процесі виробництва та обігу продукції.
Турило А. М., Кравчук Ю. Б., Турило А. А. [188, с. 6]	Вартісне вираження абсолютної величини застосовано-споживаних ресурсів, необхідних для здійснення виробничо-господарської діяльності і досягнення ним поставленої мети.
Хендриксен Є. С. [194, с. 246]	Поточна оцінка економічних ресурсів, переданих (або які повинні бути передані) в обмін на товари й послуги, що призначені для використання.
Череп А. В. [202, с. 27]	Економічна категорія, що відображає вартість матеріальних, трудових і інформаційних ресурсів та технологічного обслуговування процесу виробництва при створенні продукції.

Продовження таблиці 1.1

1	2
Бухгалтерський підхід	
П(С)БО 16 «Витрати» [154]	Зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені.
П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» [153]	Зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).
Податковий кодекс України [151]	Сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних для провадження господарської діяльності платника податку, в результаті яких відбувається зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, внаслідок чого відбувається зменшення власного капіталу (крім змін капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власником).

Джерело: узагальнено автором

Відповідно до економічного (управлінського) підходу, крім явних витрат, що враховуються у бухгалтерській звітності, потрібно врахувати ще і неявні (альтернативні) витрати, що допомагають керівництву підприємства приймати ефективні управлінські рішення. Щодо бухгалтерського підходу, то до витрат відноситься сплачена сума грошових коштів, яка була витрачена для залучення економічних ресурсів з метою здійснення підприємницької діяльності [169].

Економічний (управлінський) підхід переважно ґрунтується на грошовому характері витрат, оскільки відображається у обсязі використаних ресурсів. При цьому, якщо В. О. Білик, І. А. Бланк, Г. Вейє, Б. А. Райзберг, В. П. Мертенс, Є. С. Хендриксен та А. В. Череп зазначають, що ресурси використовуються для виробництва продукції, то І. І. Бочкарева, Н. П. Кондраков, С. А. Котляров, В. П. Лебедів, М. Г. Грещак, О. С. Коцюба, А. М. Турило, Ю. Б. Кравчук та А. А. Турило стверджують, що ресурси застосовуються для досягнення певних цілей підприємства.

Бухгалтерський підхід базується на виявленні економічних наслідків витрат після закінчення виробничого процесу.

Твердження П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» та П(С)БО 16 «Витрати» хоч і є подібними, однак згідно П(С)БО 16 витрати відображаються у бухгалтерському обліку одночасно зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язань, вони визначаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені та відображаються у складі витрат того звітного періоду, у якому вони були здійснені, якщо їх неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду [153; 154].

Визначення у Податковому кодексі України податкових витрат відповідає П(С)БО з однією різницею, а саме: податкові витрати пов'язані з виробничою діяльністю.

На наш погляд, витрати – це складна економічна категорія, що відображає вартісне вираження застосовано-споживаних ресурсів з метою здійснення виробничо-господарської діяльності.

Найбільшу питому вагу витрат мають витрати на виробництво, вони пов'язані з виробництвом продукції, наданням послуг, виконанням робіт.

Витрати виробництва є одним з важливих елементів ринкової економіки. За умов досконалої конкуренції витрати виробництва мають значний вплив не лише на розмір прибутку, а й на ефективність подальшої діяльності. Вони відображають складні економічні, технологічні, організаційні взаємозв'язки у системі господарської діяльності, являють собою сукупність ресурсів, виражених у вартісному виразі та використаних у виробничих процесах для досягнення поставленої мети.

Джерелами формування витрат виробництва є всі виробничі ресурси (природні, трудові, капітал, підприємницька діяльність), які використовуються у виробничому процесі. Особливості функціонування перелічених ресурсів вагомо впливають на формування відповідних виробничих витрат [174, с. 6].

Виникнення і еволюція теорій та концепцій витрат виробництва обумовлена стрімким підвищенням масштабів виробничої діяльності, диверсифікацією продукції, рівнем конкурентоспроможності господарств.

В економічній літературі подаються різні варіанти періодів еволюції витрат виробництва. На нашу думку, найбільш вагоме і детальне обґрунтування витрат виробництва розпочалося з XVIII ст. (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Еволюція «витрат виробництва»

Період	Автор	Назва концепції / теорії	Характеристика
1	2	3	4
XVIII ст.	Адам Сміт [176]	Теорія абсолютних переваг	Витрати виробництва – постійні, а їх зниження збільшує попит на товар.
кінець XVIII ст. – початок XIX ст.	Давид Рікардо [168]	Теорія порівняльних витрат	Витрати виробництва - це суспільні витрати на одиницю продукції.
XIX ст.	Карл Маркс [112]	Марксистська концепція	Витрати виробництва – це вартість товару, а саме сума витрат на придбання засобів виробництва і робочої сили (постійного і змінного капіталу).
кінець XIX ст. – початок XX ст.	Фрідріх фон Візер [21]	Маржиналістська концепція	Витрати виробництва – психологічне явище засноване на граничній корисності. Вони дорівнюють найвищій корисності тих благ, які суспільство могло б отримати, якби інакше використовувало витрачені виробничі ресурси.
	Джон Бейтс Кларк [86]	Інституціоналістська теорія	Поділ витрат виробництва на індивідуальні і суспільні, абсолютні, додаткові, фінансові, виробничі, довгострокові і короткострокові.
XX ст.	Пол Самуельсон [172]	Неокласична концепція	Витрати виробництва розглядаються як сума витрат (постійних і змінних) на придбання факторів виробництва.
	Рональд Коуз [98]	Теорія неоінституціоналізму	Виробничі витрати (трансакційні) формуються у сфері обігу у результаті взаємодії господарюючих суб'єктів.
кінець XX ст. – сьогодні	Фердинанд Шернер [208]	Концепція витратоутворюючих факторів	Знаходження структурних і функціональних факторів впливу на витрати виробництва, їх усунення або розвиток.
	Ковальов Валерій Вікторович [90]	Концепція альтернативних витрат	Фінансове рішення приймається у результаті порівняння альтернативних витрат на виробництво.

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
кінець XX ст. – сьогодення	Дж. Шанк [206]	Концепція доданої вартості	Складові витрат виробництва розглядаються на всіх стадіях додавання вартості, основною метою є максимізація різниці (доданої вартості) між закупівлями і реалізацією послуги або продукту.
	Портер Майкл [155]	Концепція ланцюжка цінностей	Витрати виробництва є елементом ланцюжка цінностей, що визначає діяльність, функції і процеси з розробки, виробництва, маркетингу, доставки та підтримки продукту або послуги. Ланцюжок, що створює вартість видів діяльності, починається з забезпечення сировиною та продовжується в процесі виробництва частин і компонентів, складання і випуску продукції, продажу продукту або послуги кінцевим споживачам.
	Рональд Коуз [98], Олівер Вільямсон [22]	Концепція транзакційних витрат	Усі витрати виробництва поділяються на виробничі і транзакційні, останні являють собою сукупність витрат зі збирання та оброблення інформації, проведення переговорів і ухвалення рішень, контролю за дотриманням контрактів.
	Роберт Купер [213], Роберт Каплан [79]	Концепція АВ-костинг (ABC – Activity-Based Costing)	Формалізує облік і аналіз за видами діяльності за рахунок розподілу накладних витрат на конкретні товари, роботи, послуги.
	Гері Кокінз [91]	Концепція управління ефективністю	Управління виробничими факторами в різній інтерпретації, які формують витрати виробництва.

Джерело: авторська розробка

Теорії та концепції витрат виробництва, що формувались в різні періоди часу, і зараз ефективно використовуються для вирішення проблем управління витратами, адже вони протягом довгого часу пристосовувались до нинішнього економічного середовища.

Аналіз вітчизняної наукової літератури, хоч і свідчить про відсутність єдиного тлумачення сутності витрат виробництва, та всі науковці дотримуються спільного твердження, що витрати виробництва

характеризують ефективність управлінської діяльності (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Визначення поняття «витрати виробництва»

Автор	Визначення поняття
Байдик О. [6, с. 53]	Сукупність витрат живої праці та уречевленої праці в засобах виробництва, на всіх стадіях створення продукції.
Бутинець Ф. Ф. [18, с. 65]	Витрати засобів виробництва і засобів існування працівників виробництва.
Гарасим П. М. [28, с. 151]	Сукупні затрати живої та уречевленої праці, тобто поєднання основних засобів, сировини і матеріалів за допомогою праці робітників.
Кіндрацька Г. І. [83, с. 272]	Сукупність витрат живої та уречевленої праці для здійснення поточної господарської діяльності підприємства, а за натурально-речовим складом – спожита частина матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.
Лень В. С. [102, с. 33]	Матеріальні і грошові кошти, витрачені з метою їх повернення у збільшеній кількості, тобто з метою одержання доходу.
МСБО 2 (Запаси) [122]	Спожиті ресурси, що були раніше придбані (прямі і непрямі матеріальні витрати, прямі та непрямі витрати праці тощо) і в результаті чого раніше виникло збільшення зобов'язань або зменшення активів.
Огійчук М. Ф. [193, с. 880]	Матеріальні і грошові кошти, витрачені з метою їх повернення у збільшеній кількості, тобто з метою генерації грошових потоків і одержання доходу.
Рижмань Д. І. [62, с. 340]	Ресурси, що беруть участь у процесі виробництва, різняться за природою їх створення, особливостями функціонування і періодом часу, протягом якого вони використовуються у процесі виробництва.
Ткаченко Н. М. [183, с. 523]	Спожиті у процесі виробництва засоби, які втілюють у собі минулу працю (сировину, матеріали, амортизацію основних засобів, працю працівників, зайнятих у процесі виробництва теперішньому) з відповідними на неї нарахуваннями.
Фаріон І. Д. [192, с. 103]	Спожиті ресурси чи кошти, корті потрібно заплатити за товари, виконані роботи, надані послуги у процесі виробничої діяльності.

Джерело: узагальнено автором

На нашу думку, проаналізувавши твердження науковців, витрати виробництва – це спожиті матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні та енергетичні ресурси у вартісному виразі, що є базою для створення нової продукції у процесі виробничо-господарської діяльності.

Ще один важливий момент, який потрібно врахувати при визначенні сутності витрат виробництва, полягає у тому, що вартість виробничих факторів визначає вартість продукту і, навпаки, у витратах виробництва знаходить відображення ціни фактора на ринку. Оскільки факторами

виробництва є не тільки праця, земля і капітал, але й підприємницька здатність, економічна здатність держави, то, з економічної точки зору, витрати становлять вартість усіх видів витрачених матеріалів і наданих послуг, а також є основною перепорою при досягненні головної мети підприємства – максимізації прибутку [111, с. 6].

Як зазначає Й. Шумпетер: «Ділова людина розглядає в якості витрат ті суми грошей, які вона повинна платити іншим господарським суб'єктам для того, щоб одержати свій товар або засоби його виробництва, тобто свої витрати на виробництво або придбання благ. Ми доповнили її уяву, коли віднесли до витрат також грошову вартість її власних затрат праці. В такому випадку витрати за своєю суттю є сумою послуг праці та природи» [210].

Виробничі витрати в умовах ринкової економіки є інструментом управління виробничо-господарською діяльністю, тому їх доцільно розглядати у трьох площинах (рис. 1.4).

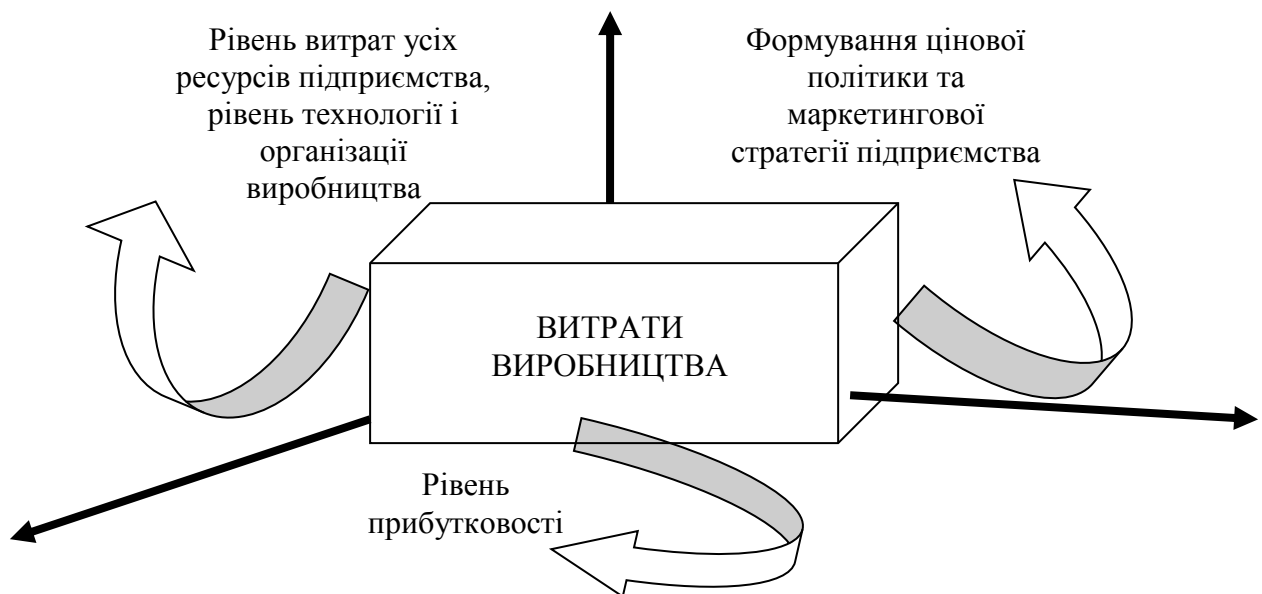

Рис. 1.4. Виробничі витрати у сучасних ринкових умовах

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 35; 63; 111; 146]

На нашу думку, виробничі витрати є базою для виробничого процесу, елементом економічної системи підприємства, важелем формування цін, складовою управлінського процесу та результатом виробництва кінцевої продукції.

Випуск готової продукції, яка призначена для реалізації і одержання прибутку, є головною метою виробничої діяльності. У процесі виробництва формуються витрати на виробництво продукції і її виробнича собівартість.

До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати [154].

Різноманітність визначень поняття «виробнича собівартість» пов'язана з специфікою наукових досліджень, теоретичних та методологічних підходів.

На думку Карпової Т. П., «виробнича собівартість – вартісне вираження ресурсів, використаних у процесі виробництва» [82, с. 10].

Данілов О. Д. та Паєнтко Т. В. стверджують, що «виробнича собівартість – це виражені у грошовій формі поточні витрати підприємства на виробництво продукції, виконані роботи та надані послуги» [45, с. 114].

Горбонос Ф. Г. вважає, що «виробнича собівартість – це сума витрат технологічної собівартості та витрат на управління підприємством й організацію виробництва загалом» [60, с. 392].

Бутинець Ф. Ф. підтримує твердження, що «виробнича собівартість – грошовий вираз частини вартості продукції» [18, с. 245].

Завгородний В. П. стверджує, «виробнича собівартість – витрати на виробництво продукції, виражені у грошовій формі» [66, с. 553].

На нашу думку, виробнича собівартість – це витрати підприємства у процесі виробництва продукції (виконання робіт чи надання послуг), тобто, це ті самі витрати виробництва, які є важливою частиною операційної діяльності підприємства та відображають:

- рівень існуючих ресурсів підприємства;
- рівень економічної ефективності підприємства;
- формування цін на продукцію;
- прогнозування прибутку.

У системі управління підприємством класифікація виробничих витрат відіграє важливу роль. Передусім це пов'язано з процесом прийняття управлінських рішень. Тому для глибокої і всебічної характеристики витрат сільськогосподарських підприємств необхідно звернутися до їх класифікацій.

Кожне підприємство у сучасних умовах господарювання самостійно повинно класифікувати витрати за такими ознаками, які найбільшою мірою є зручними у використанні та відповідають різним потребам управління. І як зазначає Нападовська Л. В. «ознак класифікації має бути рівно стільки, щоб можна було з їх допомогою отримати найбільш повну інформацію з метою задоволення потреб різних груп споживачів» [125].

Атамас П. Й. стверджує, що «виробничі витрати для правильної організації обліку витрат у відповідності з їх особливостями, складом та значенням у процесі виробництва, а також для потреб контролю, аналізу, обчислення собівартості та управління витратами поділяють на групи за тими ознаками, які визначаються метою класифікації» [4, с. 35].

Важливість значення класифікації витрат виробництва підкреслює Бутинець Ф. Ф. Він зазначає, що значення класифікації витрат виробництва полягає в управлінні ними і, перш за все, для здійснення калькуляції собівартості продукції для різних потреб управління підприємством [17, с. 14].

Давидович І. Є. розглядає класифікацію витрат, як зведення за визначеними ознаками всієї різноманітності витрат на виробництво і реалізацію продукції в економічно обґрунтовані групи. [43, с. 225].

Белебева І. О. зазначає, що «класифікація виробничих витрат – це необхідний науковий елемент пізнання всіх витрат, які існують на підприємстві, і частина тих, що забезпечують створення продукції» [10, с. 60].

Питанням класифікації витрат виробництва приділяється увага багатьох науковців протягом довгого часу, але єдиної класифікації, яка задовольняла б усі вимоги, досі не розроблено. Нами узагальнена класифікація витрат виробництва з основними ознаками, які є головними для багатьох науковців (рис. 1.5 та додаток А).

Рис. 1.5. Класифікація витрат виробництва

Джерело: авторська розробка на основі [3, с. 123; 62, с. 341; 84, с. 90; 102, с. 30; 111, с. 47]

Особливість формування витрат виробництва пов'язана з періодом часу і формою їх участі у виробничому процесі. У зв'язку з цим виробничі витрати поділяються на постійні та змінні. Постійні – це ті, що безпосередньо не пов'язані з обсягом виробництва продукції (робіт, послуг). Вони залишаються сталими і при максимальному рівні виробництва, а також в умовах, коли виробництво взагалі зупинено [62, с. 341].

У рослинництві до постійних витрат виробництва відносять амортизацію техніки і приміщень, орендну плату за землю або інші ресурси, земельний податок, заробітну плату постійних працівників, страхові платежі за посіви і майно рослинницьких галузей, загальновиробничі витрати в галузі, ремонт приміщень, що використовуються в рослинництві. До постійних витрат у тваринництві відносять амортизацію приміщень і техніки, що використовується в цій сфері виробництва, ремонт даних приміщень, амортизацію робочої і продуктивної худоби, податок на майно, витрати на підтримуючий корм, страхові платежі, оплату праці постійних працівників, рівень якої безпосередньо не пов'язується з обсягом виробленої продукції, загальновиробничі витрати в галузі, орендну плату [3, с. 133].

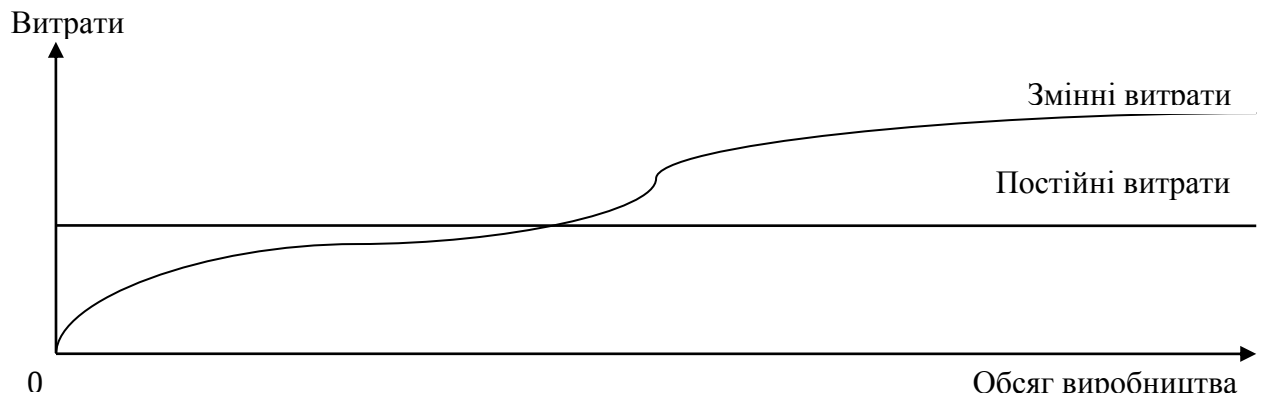

Рис. 1.6. Витрати виробництва у короткостроковому періоді

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 60; 102; 104; 207]

Елементом змінних витрат виробництва є питомі змінні витрати, які характеризують відношення змінних витрат до об'єму виробленої продукції.

Динаміка змінних витрат також поділяється на такі види витрат:

- прогресивні (відносне збільшення змінних витрат більше, ніж відносне збільшення обсягів виробництва);

- регресивні (відносне збільшення змінних витрат менше, ніж відносне збільшення обсягів виробництва);
- пропорційні (відносна зміна витрат відповідає відносній зміні обсягу виробництва).

Загальні (повні, валові, сукупні) витрати виробництва. Це сума постійних і змінних витрат виробництва. Графік загальних витрат повторяє конфігурацію змінних витрат, підняту над початком координат на величину постійних витрат, тобто загальні витрати дорівнюють сумі по вертикалі постійних і змінних витрат [99, с. 132].

Змінними витратами виробництва називають витрати, величина яких залежить від зміни обсягу виробництва [104, с. 101].

У рослинництві до витрат виробництва відносять вартість насіння, витрати на мінеральні добрива й отрутохімікати, на органічні добрива, паливно-мастильні матеріали, на технічний огляд і ремонт техніки, транспортні витрати на перевезення і доробку продукції, витрати на оплату праці найманих працівників і працівників підприємства, які виконують збиральні роботи і роботи, пов'язані з використанням ресурсів, що є елементом змінних витрат (наприклад, оплата працівників, які обробляють посіви отрутохімікатами). У тваринництві до змінних витрат відносять оплату праці постійних працівників, рівень якої (оплати) безпосередньо пов'язується з обсягом виробленої продукції, оплату праці найманих працівників, продуктивні корми, витрати на ветеринарне обслуговування і племінну справу, технічний догляд і ремонт машин та обладнання галузі, витрати на електроенергію, воду, на молоко для вигоювання телят, транспортні витрати тощо [3, с. 134].

Постійні та змінні витрати у сумі становлять загальні або валові витрати. Якщо постійні витрати не змінюються, а величина змінних зростає в міру збільшення обсягів виробництва, то загальні витрати також будуть зростати. Величина постійних витрат не залежить від обсягу виробництва, а сума змінних витрат змінюється залежно від зміни обсягу виробництва.

Поділ витрат на постійні і змінні має важливе значення для аналізу діяльності підприємства. Змінні витрати — це затрати, якими підприємство може керувати. А постійні в основному є поза впливом адміністрації, вони є обов'язковими і мають бути оплачені незалежно від обсягу виробництва [68].

Період, протягом якого підприємство може змінити кількість постійних і змінних витрат виробництва, називається довгостроковим періодом. Якщо у межах короткострокового періоду зміни у виробничому апараті не можуть бути проведені, то у довгостроковому періоді змінюються виробничі потужності й адекватно цьому – кількість робітників. Можна зробити висновок, що всі витрати виробництва в умовах довгострокового періоду як змінні. Звідси у довгостроковому періоді середніх постійних витрат AFC не існує. Середні змінні витрати AVC дорівнюють середнім загальним витратам, тобто $AVC = ATC$. Тому у довгостроковому періоді використовуються єдине поняття - середні витрати ATC [94].

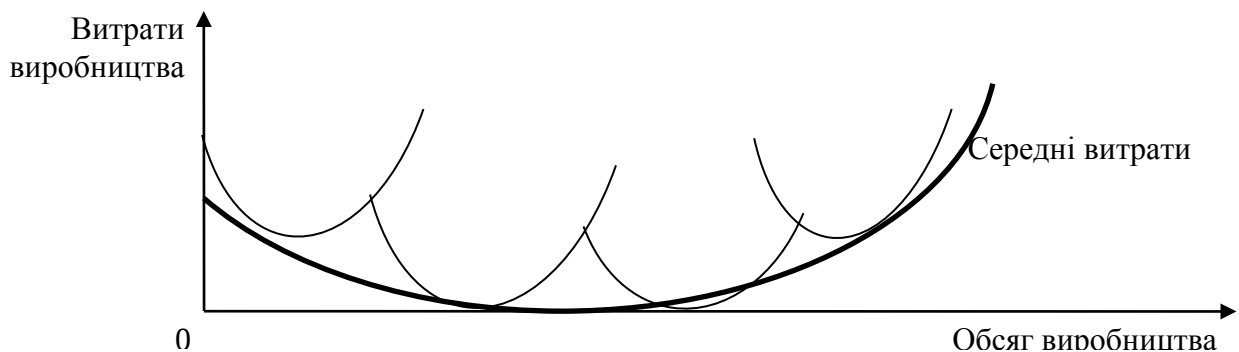

Рис. 1.7. Середні витрати виробництва у довгостроковому періоді

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 60; 102; 104; 207]

Спадання кривої середніх витрат виробництва свідчить про економію витрат, а зростання – перевитрати. Криві витрат у довгостроковому періоді формуються з короткострокових кривих середніх витрат при різних обсягах виробництва та відображають мінімальні витрати виробництва будь-якого обсягу продукції.

За умови мінімальних середніх витрат обсяг виробництва є оптимумом за видатками. Якщо аналізувати тільки спектр витрат, то такий обсяг виробництва є найвигіднішим. Однак, це не є сталим показником

виробництва і реалізації продукції, адже треба ще врахувати ціну, за якою буде реалізовано продукцію.

Масштаб підприємства і обсяг виробництва у довгостроковому періоді вагомо впливає на динаміку середніх витрат виробництва. Адже у довгостроковому періоді витрат при розвитку підприємства зменшуються, а згодом починають зростати. Це і пояснюється негативним і позитивним ефектом збільшення масштабів виробництва.

Важливого значення набуває співвідношення витрат виробництва із конкретним об'єктом діяльності. За способом перенесення витрат на вартість продукції їх поділяють на прямі та непрямі. Прямі витрати можна віднести безпосередньо до конкретного об'єкта витрат, а непрямі – ні.

За роллю і значенням у створенні продукції витрати виробництва поділяють на основні та накладні. Основні витрати характеризують технологічні операції виробництва продукції, а накладні відображають процес обслуговування та управління технологічними операціями. Ці витрати разом з фінансовими та іншими операційними не включаються до собівартості продукту, оскільки вони складають фінансовий результат функціонування підприємств.

Залежно від місця виникнення витрат (центрів відповідальності) їх групують за такими складовими: виробництво, цех, дільниця, технологічні процеси, служби та іншими виробничими підрозділами.

У процесі управління підприємством деякі витрати виробництва можуть бути контрольовані (на них має вплив керівництво підприємства) та неконтрольовані (не піддаються впливу). Їхньою основною особливістю є те, що вони можуть змінюватись (контрольовані ставати неконтрольованими, і навпаки) за рахунок рівня управління і сфери повноважень керівництва.

Залежно від матеріально-речової форми, витрати виробництва поділяються на готівкові (покриваються і формуються за рахунок готівки) та безготівкові (для покриття непотрібні вільні грошові кошти). До готівкових коштів належить заробітна плата працівників, витрати на страхування посівів

та майна, купівлю ресурсів (добрива, отрутохімікати, паливно-мастильні матеріали, запасні частини). До безготівкових коштів відноситься амортизація основних виробничих засобів, насіння та посадковий матеріал, власні корми). Такий розподіл витрат виробництва має вагоме значення для ефективної організації виробничої діяльності підприємства, оскільки неможливо організувати неперервність виробництва, якщо на підприємстві немає потрібної кількості готівки для оплати платежів відповідно строків.

Щодо єдності складу групування відбувається на одноеlementні витрати виробництва (складаються з одного економічного елементу, до них належать витрати на сировину і матеріали, на оплату праці та відрахування та соціальне страхування) та комплексні (з декількох елементів, до них відносяться адміністративні, загальновиробничі та витрати на збут).

Залежно від часу виробничого споживання витрати бувають поточного року та минулих років. Не всі витрати поточного року включають у собівартість продукції звітного року, частина їх як незавершене виробництво переноситься на собівартість продукції наступного року. Тоді як частина витрат минулого року зараховується до собівартості продукції звітного періоду. Такий рух витрат зумовлений затяжним виробничим процесом деяких видів продукції і неспівпаданням виробничого періоду з робочим.

Ознака групування за видами класифікує витрати виробництва за економічними елементами і за статтями калькуляції. За економічними елементами не відображає цільовий напрямок витрат, а за статтями калькуляції дозволяє визначити призначення та місце виникнення витрат, встановити їх роль і забезпечити контроль за їх формуванням та знайти шляхи зменшення витрат.

За ступенем витрачання витрати виробництва бувають продуктивні та непродуктивні. Продуктивні витрати утворюють виробничу собівартість та є передбаченими організацією виробництва та технологічними процесами. Непродуктивні не є обов'язковими для виробничої діяльності, вони виникають у результаті порушень технологічного процесу та виникненні недоліків у організації виробництва.

Щодо генерування прибутку (за визначенням відношення до формування виробничої собівартості продукції) витрати поділяють на витрати на продукцію та витрати періоду. Витрати на продукцію формують виробничу собівартість. Вони пов'язані з виробництвом продукції, до них належать витрати на матеріали, заробітну плату, амортизацію верстатів. Витрати періоду – це ті, що не відносять до виробничої собівартості і розглядаються як витрати того періоду, у якому вони були здійснені. До витрат періоду належать адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати.

Щодо альтернативних варіантів прийняття рішень витрати виробництва бувають дійсні та можливі. Дійсними є витрати, які потребують розрахунку грошовими коштами, а можливими витратами є вигоди, що втрачає підприємство, коли вибір одних варіантів дій вимагає відмови від альтернативних.

За складом витрати виробництва поділяються на фактичні (по суті сформовані у результаті виробничої діяльності та під впливом різних факторів) та плановані – це витрати, які плануються бути здійсненими у майбутньому.

За економічним змістом витрачених ресурсів витрати виробництва поділяються на:

- Матеріальні витрати. До них належать вартість витрачених у виробництві сировини та основних матеріалів; закуплених напівфабрикатів та комплектуючих, палива та енергії, будівельних матеріалів, запасних частин, тари та тарних матеріалів, допоміжних та інших матеріалів. на соціальні входи, амортизація основних фондів тощо.

- Відрахування на соціальне страхування. До них належать індивідуальне страхування, страхові внески на випадок безробіття, відрахування на пенсійне забезпечення тощо.

- Амортизація. Вона включає суму нарахованої амортизації основних засобів та нематеріальних активів.

– Витрати на оплату праці. Вони включають основну та додаткову заробітну плату для виробничого персоналу, тобто працівників, які зайняті виробництвом, обслуговуванням і управлінням виробничого процесу.

– Інші операційні витрати. До них належать витрати операційної діяльності, які не відносяться до складу попередніх елементів (виплати матеріальної допомоги, на відрядження, на послуги зв'язку, плата за розрахунково-касове обслуговування тощо).

На нашу думку, витрати виробництва за своєю якісною будовою є неоднорідними, тому їх і необхідно групувати за різними статтями, які мають галузеві відмінності (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Групування статей витрат виробництва у різних галузях
сільськогосподарських підприємств**

Статті витрат	Рослинництво	Тваринництво	Допоміжні виробництва	Підсобні підприємства
Оплата праці з нарахуваннями	+	+	+	+
Насіння і посадковий матеріал	+	-	-	-
Добрива	+	-	-	-
Засоби захисту рослин і тварин	+	+	-	-
Корми	-	+	-	-
Сировина і матеріали	-	-	-	+
Роботи і послуги	+	+	+	+
Витрати на утримання основних засобів	+	+	+	+
Витрати на організацію і управління	+	+	+	+
Страхові платежі	+	+	+	+
Інші витрати	+	+	+	+

Джерело: [3, с. 128; 62, с. 342]

Сільське господарство має специфічні особливості при формуванні витрат виробництва. Важливою особливістю є те, що процес виробництва має тісний взаємозв'язок з біологічними факторами (рослинним і тваринним світом), які формують технологічні особливості і специфіку складу витрат виробництва. Оскільки всі норми у сільському господарстві зумовлені як

технологічними, так і біологічними особливостями, що беруть участь у виробничому процесі, тому збільшення обсягу інвестованих ресурсів не завжди призводить до підвищення обсягу виходу продукції, а іноді спричиняє її недоотримання (недотримання раціону та норм годівлі, внесення добрив більше норми тощо). Земля у сільському господарстві одночасно є і предметом праці і засобом виробництва, а якість розташування земельних ділянок також впливає на склад витрат виробництва.

Природно-екологічні фактори також здійснюють вагомий вплив на виробничий процес. Порівнюючи різні галузі, залежність виробничих технологій від природних умов у сільському господарстві значно вища. При виробництві продукції зміна екологічних умов призводить до потреби внесення коректив у технологічний процес, тому відбуваються ускладнення планування витрат у довгостроковому періоді.

Природним фактором також є сезонність виробництва, що обумовлює періодичність витрат і отримання доходів. З позиції управління витратами, сезонність виробництва набуває важливого значення, оскільки закупівля ресурсів і збут готової продукції не співпадають, а процес зберігання ресурсів і продукції потребує додаткових витрат. Така ситуація спонукає сільськогосподарські підприємства до пасивної участі на ринках збуту, де у важкі періоди ціни встановлюють постачальники ресурсів і споживачі продукції.

Виробництво кількох видів продукції в одному процесі виробництва є також особливістю сільського господарства, що зумовлює необхідність поділу як непрямих, так і прямих витрат. Оскільки всі використовувані способи поділу витрат є умовними, то завжди відбувається спрощення поділу, що стає очевидною неточністю при формуванні вартості продукції та плануванні витрат порівняно з іншими галузями. Для сільськогосподарського підприємства витрати виробництва є мірилом витрат і доходів. При стабільному рівні цін збільшення доходів відбувається при зменшенні витрат. Собівартість показує реальні прямі витрати на виробництво продукції, що характеризує ефективність роботи підприємства.

1.2. Роль системи управління витратами в аграрних підприємствах

Ефективне управління витратами є однією з пріоритетних умов функціонування аграрних підприємств у сучасних умовах. Постійні зміни, які диктує конкурентне середовище, спонукають керівників аграрних підприємств швидко реагувати на них та постійно вносити зміни у систему управління підприємством.

Постійні зміни відбуваються в умовах формування ринкових відносин, вони обумовлені внутрішніми особливостями процесів трансформації. При цьому, внаслідок дії різних чинників (інфляція, інституційна невизначеність, недостатність та асиметричність інформації) зовнішнє середовище діяльності суб'єктів господарювання змінюється швидше порівняно зі змінами його внутрішнього середовища. Така ситуація спричиняє виникнення невідповідностей у взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем. Невідповідність змін внутрішнього середовища суб'єкта господарювання не дозволяє приймати управлінські рішення, які б відповідали стану ефективного реагування на виклики оточення, оскільки є запізнення у пристосуванні до швидких змін, що відбуваються ззовні. Наслідком такого стану управління діяльністю суб'єкта господарювання є втрата потенціалу, який забезпечував би його збереження та подальший розвиток, що зумовлює у подальшому прийняття рішення про реструктуризацію або припинення діяльності через процедуру банкрутства [36, с. 290].

Успішне управління аграрним підприємством може відбуватись лише за умови отримання інформації, яка необхідна для аналізу стану, прийняття рішень та контролю за виконанням. Відсутність інформації примушує керівників аграрних підприємств спиратися на інтуїцію, збільшуючи ризик прийняття неправильного рішення.

Системність та якість інформації для прийняття управлінських рішень передусім залежатиме від системи обліку витрат. Але сучасні системи обліку і контролю спрямовані переважно на зовнішніх користувачів інформації, і не

містять такої системи управління, яка б враховувала потреби всіх суб'єктів господарювання [212, с. 358].

Зниження рівня витрат є важливим завданням, але не основною метою управління витратами підприємства. Процес тільки зниження рівня витрат може супроводжуватися зниженням якості виготовленої продукції та сервісного обслуговування покупців, відмовою від виробництва і реалізації видів продукції, які користуються попитом, але не потребують здійснення значних витрат. Головною метою управління витратами аграрних підприємств є підвищення конкурентоспроможності та ефективності його діяльності [188, с. 19].

Трактування поняття «управління витратами» наведені у табл.1.5.

Таблиця 1.5

Дефініція категорії «управління витратами»

Автори	Визначення «управління витратами»
Атамас П. Й. [4, с. 396]	Всебічний процес управління, спрямований в першу чергу, не на стримання зростання затрат, а на їх скорочення.
Давидович І. Є. [44, с. 7]	Динамічний процес, який включає управлінські дії, мета яких полягає у досягненні високого економічного результату діяльності підприємства через виконання всіх функцій, які властиві управлінню будь-яким об'єктом.
Грещак М. Г., Коцюба О. С. [40, с. 45]	Процес цілеспрямованого формування витрат за їх видами, місцями і носіями за постійного контролю і стимулювання зниження їх рівня.
Крушельницька О. В. [89, с. 125]	Складний багатоаспектний та динамічний процес, що включає управлінські дії, метою яких є досягнення високого економічного результату діяльності підприємства; система принципів та методів розробки і реалізації управлінських рішень, заснованих на використанні економічних законів.
Лабзунов П. [101, с. 82]	Безперервний процес обліку, аналізу, планування та контролю, результатом якого є знаходження управлінського рішення, що спрямоване на оптимізацію затрат та їх зниження.
Турило А. М. [188, с. 19]	Процес цілеспрямованого формування оптимального витрат підприємства.
Христенко Л. М., Мозговий Р. О. [196, с. 247]	Система, керований блок (суб'єкт управління) якої спрямовано на послідовну реалізацію функцій управління витратами за допомогою певних методів, що дозволяє регулювати чинники та управляти процесами формування витрат з метою оптимізації їх рівня та структури.
Ясінська А. І. [212, с. 357]	Полягає у цілеспрямованому впливові на витрати для зміни їхнього складу, структури або поведінки у зв'язку зі зміною умов виробничо-господарської діяльності підприємства.

Джерело: узагальнено автором

Аналіз трактування досліджуваного поняття доводить, що спільного термінологічного підходу відносно визначення управління витратами не існує. Спостерігається прагнення авторів дійти до одного універсального тлумачення, але поки що бажаної цілі не досягнуто, оскільки кожен науковець виділяє свою головну позицію даного об'єкта дослідження, яка не співпадає з іншими.

На сьогодні спільними аспектами з даного трактування є:

- ефективне управління процесом формування витрат;
- контроль за рівнем витрат як головним об'єктом управління;
- координація управлінського процесу з метою зниження витрат;
- досягнення найвищого економічного результату.

На нашу думку, управління витратами – це постійний цілеспрямований процес формування витрат з метою оптимізації їх рівня.

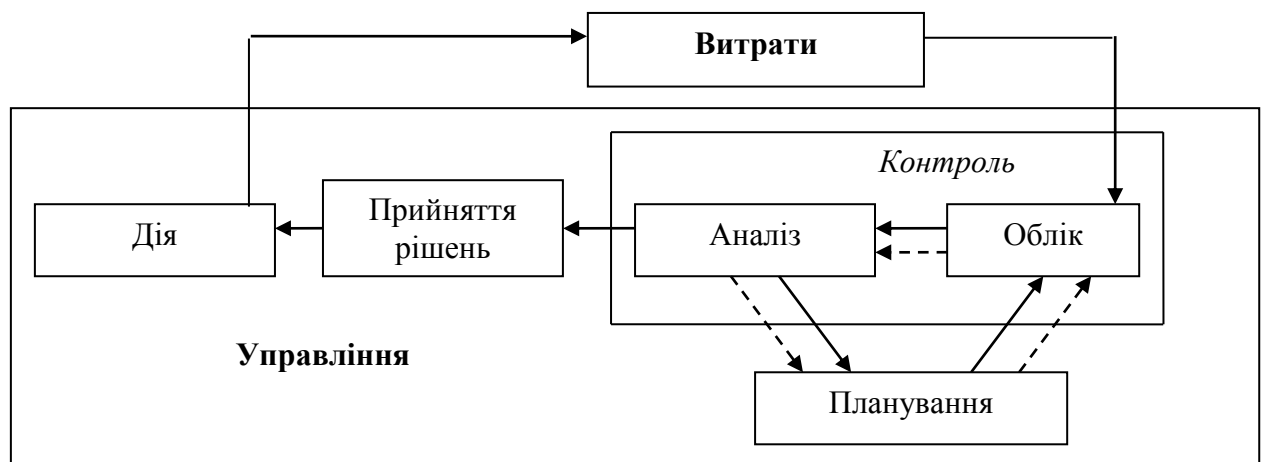

Рис. 1.8. Процес управління витратами

Джерело: удосконалено автором на основі [61; 92; 94; 203; 207]

Механізми управління витратами передбачають застосування певних методів та інструментів, за допомогою яких вивчають витрати, досліджують їхню поведінку, щоб управляти ними. Вибір методів полягає у застосуванні різноманітних способів і прийомів, за допомогою яких можна вивчити та отримати точну інформацію про витрати і на її підставі прийняти правильні управлінські рішення. Прийняття управлінських рішень впливає на величину

фінансового результату підприємства, і тому завершальним етапом є оцінка прийнятого рішення на відповідність поставленим завданням. Якщо результат оцінки свідчить, що реалізація певних рішень і заходів має недоцільний і не вигідний характер, виникає необхідність вибору іншого методу аналізу, який забезпечить вигоду та окупність витрат підприємства [212, с. 359].

На думку Г. О. Патрина, ефективність управління витратами досягається за рахунок:

- виробництво конкурентоспроможної продукції за рахунок більш низьких витрат і, відповідно, цін;
- наявність якісної і реальної інформації про собівартість окремих видів продукції та їх позиції на ринку, порівняно з продуктами інших виробників;
- можливість застосування гнучкого ціноутворення;
- надання об'єктивних даних для складання бюджету підприємства;
- можливість оцінки діяльності кожного підрозділу підприємства з фінансової точки зору [148, с. 127].

Голанський М. М. відзначає, що внаслідок постійних змін та трансформації витрат, управління витратами зазнає перетворень, тобто відображає якість матерії, її здатність до саморуху [34, с. 15].

Ігнат'єва А. В. стверджує, управління витратами являє собою теоретично і методично обґрунтований комплекс взаємопов'язаних та узгоджених компонентів і є єдиним цілим з зовнішнім середовищем, підсистемою більш високого порядку, тобто загальною системою управління підприємством [75, с. 5].

Прийняття ефективних рішень відносно управління витратами ґрунтується на конкретному розумінні формування витрат та з'ясуванні впливу витрат на конкурентний та фінансовий стан аграрного підприємства. Цілеспрямоване, раціональне управління витратами відображає рівень функціонування системи управління витратами аграрного підприємства.

На думку Колісник Г. М., «система управління витратами – це сукупність взаємопов'язаних елементів (структури, завдань, технології, людей, цілей) та системного підходу до об'єктів управління як системи вцілому» [92].

Косинська О. В. стверджує, що «система управління витратами – це сукупність взаємопов'язаних елементів, методів і механізмів, що діють в межах функціональних обов'язків і утворюють певну цілісність, за допомогою яких узагальнюються процеси постачання, використання ресурсів, вирішуються чітко поставлені цілі, реалізуються тактичні і стратегічні плани» [96].

Пасемко Г. М. вважає, що «система управління витратами складається з сукупності взаємопов'язаних процесів (етапів), до них відноситься: планування витрат; облік витрат; контроль та аналіз витрат; розробка заходів зі зниження собівартості продукції» [147].

Мазур І. М. говорить, що «система управління витратами – це механізм, що повинен складатися із сукупності елементів, які виконують наступні функції: нормування, планування й прогнозування, облік і розподіл, аналіз і поточний контроль, регулювання» [106].

Цимбалюк Л. Г., Скригун Н. П., Антошкіна Л. І. дотримуються твердження, що «система управління витратами виробництва - це цикл впливу суб'єкта управління (тобто підсистеми, яка управляє) на об'єкт управління (підсистему, якою управляють)» [198].

Хринюк О. С. стверджує, що «система управління витратами – пошук і виявлення чинників економії ресурсів, нормування витрат ресурсів, планування витрат, стимулювання економії ресурсів і зниження витрат» [195].

Черкашина М. В. та Науменко М. О. вважають, що «система управління витратами – це система принципів, прийомів, підходів й методів розробки та реалізації певних рішень, щодо корегування рівня витрат» [204].

На нашу думку, система управління витратами – це сукупність взаємопов'язаних елементів управління, які під впливом економічних

законів, здійснюють формування і регулювання витрат, відповідно стратегічних цілей підприємства (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Система управління витратами

Джерело: авторська розробка

У сучасних ринкових умовах система управління витратами виступає також основним інформаційним фундаментом управління внутрішньогосподарською діяльністю аграрного підприємства, його стратегією і тактикою. Основне завдання такої системи управління витратами полягає у зборі і підготовці інформації для прийняття ефективних оперативних і прогнозних управлінських рішень.

Система управління витратами є важливою складовою частиною процесу управління аграрним підприємством. Цей процес є досить складним, оскільки він містить в собі декілька елементів та передбачає використання функцій управління, тобто функції мають бути реалізовані через елементи управлінського процесу (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Взаємозв'язок елементів процесу системи управління витратами

Джерело: узагальнено автором на основі [44, с. 7; 146, с. 25; 202, с. 25; 212, с. 359]

Процес планування витрат відбувається з метою визначення потрібного рівня витрат для ефективного функціонування аграрного підприємства. Планування витрат є перспективним (довгострокове планування) та поточним (короткострокове планування), які відрізняються між собою рівнем точності та реалізаційною реальністю (визначається впливом конкурентів, політикою держави тощо). Прогнозування, крім внутрішніх показників діяльності аграрного підприємства, включає і інформацію про зовнішнє середовище. Прогнозування, з одного боку, є початком планування, а з іншого – є його складовою, адже воно використовується на різних стадіях планової роботи.

Організація витрат є найважливішою функцією ефективного управління. Вона полягає у визначенні способів управління, місць формування, центрів виникнення і відповідальності витрат з метою простеження причин перевитрат (економії витрат).

Мотивація полягає у дотриманні всіх працівників встановлених запланованих витрат і пошуку шляхів їх зниження. Функція мотивації реалізується через моральні і матеріальні стимули.

Процес регулювання витрат базується на знаходженні відхилень витрат фактичних від запланованих з метою прийняття оперативних рішень. Своєчасне реагування дозволяє корегувати відхилення витрат у процесі досягнення запланованої мети.

Функція нормування характеризує процес розробки і впровадження науково-обґрунтованих обчислювальних величин, які формують кількісну і якісну оцінку елементів та функціонують у процесі виробництва і управління. Нормативні витрати виражаються у розрахунку на одиницю готової продукції. Стандарти і нормативи розробляються кожним аграрним підприємством самостійно.

Калькулювання полягає у формуванні інформації про витрати, яка необхідна для організації та управління аграрного підприємства, контролю за рівнем та структурою витрат, визначення прибуткових і збиткових сегментів виробничо-господарської діяльності. Витрати групують за калькуляційними статтями, номенклатурою, яка залежить від особливостей процесу виробництва. Калькулювання передбачає поділ витрат на змінні і постійні.

Облік витрат відображає спостереження, вимірювання та реєстрацію витрачених ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності. Основною метою функції обліку витрат є створення інформаційної бази для аналізу витрат та прийняття необхідних управлінських рішень.

Аналіз відбувається з метою дослідження ступеня раціональності та оцінки впливу різних факторів на обсяги. Результати аналізу виявляють резерви економії витрат та з'ясовують причини перевитрат.

Контроль є завершальним етапом управлінського циклу. Він є фундаментальним елементом, який відображає зворотній зв'язок, за допомогою якого можна отримати потрібну інформацію щодо виконання прийнятих рішень. Головною особливістю контролю є те, що незалежно від статусу кожен керівник повинен здійснювати контроль як за витратами, так і за діяльністю аграрного підприємства. Ефективний контроль відображає пріоритети аграрного підприємства, тобто він є стратегічного характеру. Кінцева мета функції контролю полягає в успішному вирішенні поставлених завдань, а не лише у зборі інформації. Контроль має бути гнучким, щоб адекватно та швидко реагувати на зміни в зовнішньому середовищі та досить жорстким, щоб забезпечувати стабільність аграрного підприємства.

Одним з вагомих важелів системи управління витратами є класифікація витрат за різними ознаками, що забезпечує значно глибше вивчення характеру і складу витрат та дозволяє підвищити рівень контролю (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Класифікація системи управління витратами

Ознака	Вид системи управління витратами
1. Повнота включення витрат у собівартість виробництва:	- система обліку повних витрат – традиційна система, згідно з якою весь обсяг витрат, що були в звітному періоді, відноситься на об'єкти калькулювання, і таким чином визначається їх повна собівартість;
	- система обліку неповних витрат – у цьому випадку на об'єкти калькулювання відноситься лише частка загальних витрат за будь-якою ознакою (наприклад, за ознакою залежності витрат від обсягу виробництва). Одним із найбільш поширених видів даної системи є «директ-костинг».
2. За рівнем нормування витрат:	- система обліку фактичних витрат передбачає відображення господарських процесів та витрат, які при цьому сталися протягом звітного періоду;
	- нормативно-планова система обліку витрат передбачає планування майбутніх витрат на підприємстві на підставі діючих норм та з фіксацією відхилень фактичних витрат під запланованих.

Джерело: узагальнено автором на основі [61; 92; 94; 203; 207]

Система управління витратами має базуватися на найдосконаліших методах управління витратами та формах контролю. Метою контролю є

виявлення стану, а метою управління – забезпечення роботи, яка відповідає первісним планам.

Системи управління витратами у аграрних підприємствах переважно зводиться до перевірок фінансових показників, виробничих результатів та аналіз стану майна. При економічній зацікавленості кінцевим результатом, необхідне використання такої системи управління витратами, функції якої були б зумовлені ефективністю використання виробничих ресурсів.

Система управління витратами аграрного підприємства має три аспекти (рис. 1.11):

- розроблення рішень (організаційний);
- реалізація рішень (мотиваційний);
- контроль (економічно-функціональний).

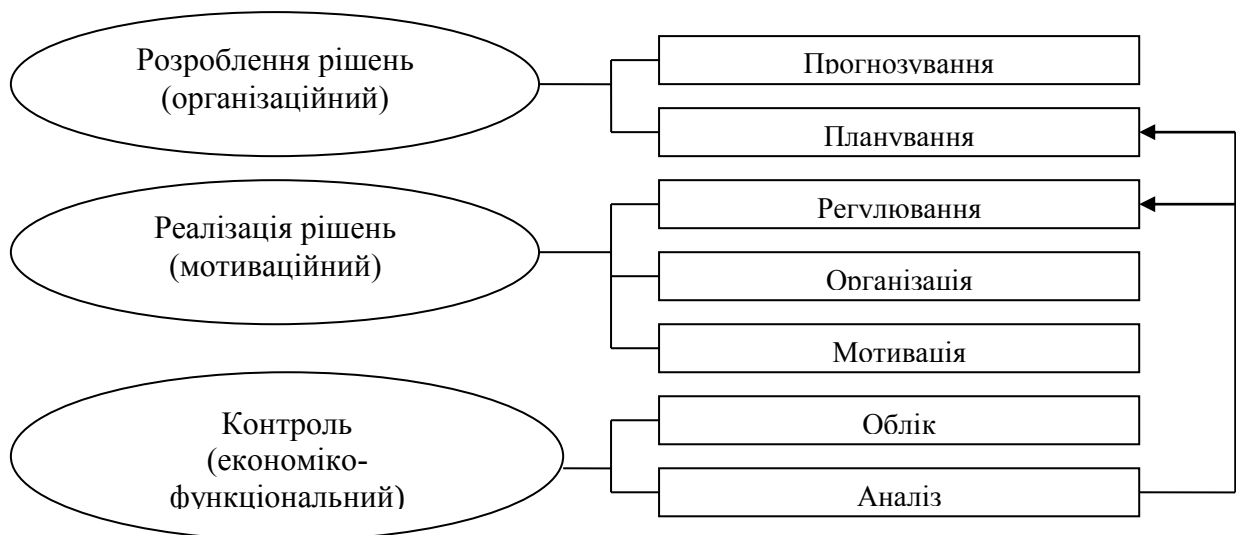

Рис. 1.11. Управлінсько-функціональний аспект системи управління витратами

Джерело: узагальнено автором на основі [40, с. 27; 92, с. 5; 175, с. 230]

Організаційний аспект пов'язаний із встановленням місць формування витрат і центрів відповідальності за їх дотриманням та характеризується функціями організаційного циклу, такими як прогнозування та планування. Він полягає у визначенні місць їх формування і центрів відповідальності за дотримання встановлених норм витрат, а також у розробленні ієрархічної системи лінійних і функціональних зв'язків відповідних працівників

аграрних підприємств [188, с. 21].

Мотиваційний аспект системи управління витратами полягає у спонуканні працівників до дотримання встановленого плановими завданнями рівня витрат за безперервного пошуку шляхів їх зниження та складається із блоків: регулювання, організації і мотивації. Він полягає у спонуканні працівників підприємства до дотримання встановленого рівня витрат і пошуку способів його зниження [2, с. 9; 205, с. 57].

Економіко-функціональний аспект системи управління витратами полягає у моделі формування витрат в рамках функцій економічного механізму підприємства (матеріально-технічне постачання, виробництво, збут, дослідження, розробки). Економіко-функціональний аспект управління витратами полягає у комплексі робіт з управління витратами, які безпосередньо забезпечують цілеспрямоване формування витрат [126, с. 58].

При формуванні системи управління витратами в аграрних підприємствах необхідно враховувати їхні особливості як економічної категорії. По-перше, це динамізм витрат, те, що вони постійно рухаються та змінюються. Так, у ринкових умовах постійно змінюються ціни на закупні сировину та матеріали, комплектуючі деталі та вироби, тарифи на енергоносії та послуги. Оновлюється продукція, переглядаються норми витрат матеріалів, що відображається на собівартості продукції. Тому витрати у статистиці розглядаються дуже умовно і без відображення їхнього рівня у реальному житті. По-друге, різноманіття витрат потребує застосування широкого спектра прийомів та методів в управлінні ними, що ускладнюється відсутністю абсолютно точних методів виміру та обліку витрат. Важливу роль відіграє й те, що витрати складно й суперечливо впливають на економічний результат [24, с. 27].

Інституціоналізація управлінської діяльності в області управління витратами відбувається на засадах побудови єдиної системи управління витратами з визначальними елементами об'єктом управління та управлінською системою (табл. 1.7).

Загальна характеристика системи управління витратами аграрного підприємства

Елемент системи	Характеристика елемента
Об'єкти управління витратами	Утворення абсолютного обсягу витрат підприємства.
	Формування собівартості одиниці сільськогосподарської продукції.
	Формування структури та розподілу витрат за елементами та статтями калькулювання.
	Розподіл витрат за стадіями життєвого циклу продукції.
	Формування оптимального виробничого потенціалу підприємства.
Суб'єкти управління витратами	Власники та дирекція підприємства.
	Адміністративно-управлінський персонал структурних підрозділів підприємства.
	Виробничий та фаховий персонал структурних підрозділів.
Функції управління витратами	Прогнозування та планування поточних витрат.
	Визначення довгострокових потреб у залученні економічних ресурсів.
	Облік, аналіз та контроль витрат підприємства.
	Координація взаємодії учасників процесу руху витрат.
Цілі функціонування системи управління витратами	Адаптація на зміни умов господарювання та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку підприємства.
	Забезпечення конкурентоспроможності та якості сільськогосподарської продукції.
	Забезпечення належного рівня оплати праці.
	Обґрунтування заходів з оптимізації витрат, забезпечення стабільного фінансового стану підприємства.
Джерела інформації про функціонування системи управління витратами	Первинні документи обліку умов і результатів виробничо-господарської діяльності аграрного підприємства, пов'язані з виникненням витрат економічних ресурсів.
	Матеріали внутрішніх перевірок і ревізій, нормативно-технічна документація, аналітичні, облікові та поза облікові відомості.
Фактори управлінського впливу	Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції та структура собівартості реалізованої продукції.
	Структура асортименту та рівень цін на сільськогосподарську продукцію.
	Умови угод з постачання економічних ресурсів, необхідних для здійснення виробничо-господарської діяльності.
Методичний інструментарій прийняття управлінських рішень	Експертні методи, моделювання документообігу, бюджетний метод планування, програмно-цільові методи.
	Аналіз беззбитковості виробництва, моделювання факторних залежностей, калькулювання, облік прямих витрат, нормативне регулювання, статистичні методи розділення на півзмінних витрат, технічне нормування, визначення операційної та фінансової залежності.
Канали комунікації	Внутрішня та зовнішня оперативна комунікація, міжособистісні та суспільні комунікації.
Способи формалізації результатів функціонування	Формування стратегічних управлінських рішень щодо формування обсягів і структури витрат підприємства.
	Оцінка ефективності здійснення витрат економічних ресурсів.
	Рекомендації щодо оптимізації документообігу у сфері управління витратами.

Джерело: узагальнено автором на основі [13; 25; 40; 146; 202]

До складу основних позитивних рис системи управління витратами аграрних підприємств відносяться:

- виявлення можливостей скорочення виробничих витрат і створення сприятливих організаційно-економічних умов для економії усіх видів ресурсів;
- формування стійких конкурентних переваг цінового походження;
- підвищення оперативності та адекватності управлінських даних про використання ресурсів підприємства [13; 40; 49; 146; 185; 202].

Однак, існуючі системи управління витратами аграрних підприємств мають і недоліки:

- управління реалізується через план, який сформовано за базовими витратами, відповідно критеріям оцінки діяльності конкретної господарської ланки;
- відсутній порядок регулювання та урахування сумарних витрат й їх структури на стадіях життєвого циклу продукції;
- на подальших етапах (стадіях) не приймаються до уваги економічні розрахунки витрат, виконані на попередніх етапах;
- здійснення лише автономного управління комплексом витрат за господарськими одиницями (ланками), але не за продукцією;
- при атестації економічного рівня та якості продукції майже не враховуються економічні параметри;
- не визначена структура управління витратами виробництва;
- діюча система управління якістю не сповнена економічним змістом;
- відсутня закінчена система поетапного проектування (результати прогнозу не є обов'язковими для наступних стадій);
- відсутня стратегія зниження витрат учасниками процесу розвитку (не встановлені контрольні точки оцінки доцільності подальшого здійснення витрат) [13; 24; 39].

При несвоєчасній ліквідації недоліків діючих систем управління витратами, можливі такі наслідки:

- зменшення витрат однієї з ланок може призвести до збільшення сумарних витрат (знижується можливість здійснення планування витрат);
- зменшення ефективності та об'єктивності оцінки при атестації сільськогосподарської продукції;
- зменшення ефективності управління витратами у виробництві;
- неможливість цілеспрямованого впливу на оптимізацію та зниження сумарних витрат;
- з'являються втрати ефективності під час зміни стадій життєвого циклу;
- відбувається подорожчання витрат на повний життєвий цикл;
- з'являються неточності у визначенні планових завдань по зниженню витрат;
- відбувається розробка проектів не з максимальною ефективністю;
- неточно розраховується та оцінюється внесок учасників нововведень у загальні результати;
- зміщується термін освоєння економічних параметрів виробу через відсутність послідовності економічних показників проекту за стадіями життєвого циклу виробу;
- відбувається орієнтування на виконання плану, не враховуючи реальні можливості зниження витрат за виробами та досягнення науково-технічного прогресу.

Отже, ефективність функціонування аграрного підприємства нерозривно пов'язана з виникненням витрат, це спонукає необхідність органічної, чіткої інтегрованості управління витратами з іншими функціональними системами управління та загальною системою управління підприємством.

З метою детального аналізу підходів щодо розуміння завдань і функцій системи управління витратами аграрних підприємств виконано їх узагальнення (табл. 1.8).

Узагальнення підходів щодо визначення завдань системи управління витратами аграрних підприємств

Визначення СУВ	Функції СУВ	Завдання СУВ
Сукупність елементів, структури, завдань, технології, які взаємодіють між собою з метою цілеспрямованого формування і використання витрат для підвищення ефективності функціонування підприємства	- планування; - організування; - мотивування; - контроль; - регулювання	- забезпечення успішного функціонування підприємства на ринку; - виробництво конкурентоспроможної продукції; - наявність прибутку.
Складова управління підприємством, її раціональна побудова є основним з чинників підвищення конкурентоспроможності і ефективності діяльності підприємства	- прогнозування; - планування; - нормування; - організування; - калькулювання; - мотивація; - облік та аналіз; - регулювання; - контроль	- виявлення ролі управління витратами як фактор підвищення економічних результатів діяльності; - визначення витрат за основними функціями управління; - здійснення контролю за ходом господарської діяльності; - виявлення тенденцій до зміни рівня, обсягу та структури витрат на обсяг виробництва та одиницю продукції; - нормування, планування витрат за елементами, виробничими підрозділами і видами продукції; - пошук резервів економії ресурсів і оптимізації витрат.
Система принципів та методів розробки і реалізації управлінських рішень, заснованих на використанні об'єктивних економічних законів	- планування; - організація; - регулювання; - мотивація; - облік і аналіз; - координація; - контроль; - стимулювання	- обґрунтування управлінських рішень щодо виробництва та реалізації продукції; - коригування планових показників відповідно до змін ринкової кон'юнктури та впливу зовнішніх факторів; - визначення витрат за основними функціями управління; - підготування інформаційної бази, що дозволяє оцінити витрати при виборі та прийнятті господарських рішень; - пошук резервів зниження витрат на всіх етапах виробничого процесу та в усіх виробничих підрозділах підприємства; - вибір нормування витрат; - чітке калькулювання витрат за економічними елементами, стадіями та структурами виробництва; - матеріальне стимулювання ресурсозбереження; - планомірне удосконалення організації та технології виробництва; - вибір системи управління витратами, що відповідає умовам роботи підприємства.
Вміння економити ресурси і максимізувати віддачу від них	- планування; - організування; - мотивування; - контроль; - регулювання	- постійний пошук і виявлення резервів економії ресурсів; - нормування витрат; - планування, облік та аналіз витрат за їх видами; - стимулювання ресурсозбереження і зниження витрат з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 7; 56; 87; 89; 188; 212]

Оскільки, всі управлінські рішення в області ефективного використання ресурсів та організації їхнього обороту тісно взаємопов'язані та прямо або побічно впливають на кінцеві результати фінансової діяльності підприємства. Тому управління витратами повинно розглядатися як комплексна функціональна керуюча система, що забезпечує розробку взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких робить свій внесок у загальну результативність діяльності аграрного підприємства [24, с. 29].

Однак, навіть найефективніші управлінські рішення в сфері управління витратами та раціонального використання ресурсів, розроблені і використані аграрним підприємством у попередньому періоді, не завжди повторно використовуються на наступних етапах виробничої діяльності. Це переважно пов'язано з особливістю витрат як економічної категорії, так і змінами внутрішніх умов функціонування аграрного підприємства та його зовнішнього оточення. Тому система управління витратами аграрного підприємства повинна бути високо динамічною і враховувати зміну всіх елементів зовнішнього середовища, темпи економічного розвитку, можливість формування власних фінансових ресурсів, організацію всіх процесів у виробничій та фінансовій діяльності та інші параметри функціонування аграрного підприємства.

Крім того, підготовка всіх управлінських рішень в області управління витратами, вибору шляхів та форм регулювання їх рівня повинна враховувати всі альтернативні можливості дій та забезпечувати варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень. Проте, якими б не здавались ефективними проекти рішень у сфері управління витратами, вони не повинні суперечити основним цілям діяльності аграрного підприємства, а також стратегічним напрямкам його подальшого розвитку, оскільки це зрушуватиме економічну базу ефективного і раціонального використання ресурсів у майбутньому періоді.

Ефективна система управління витратами аграрного підприємства, організована з врахуванням вищезазначених вимог є підґрунтям високих

темів розвитку аграрного підприємства, досягнення ним потрібних кінцевих результатів його виробничої діяльності та постійного зростання ринкової вартості сільськогосподарської продукції.

Основні концепції створення ефективної системи управління витратами в аграрному підприємстві наведені у табл. 1.9.

Таблиця 1.9

Основні концепції створення ефективної системи управління витратами в аграрних підприємствах

Концепція	Характеристика
Витратоутворюючих факторів	найперша концепція, суть якої полягала у знаходженні структурних і функціональних факторів впливу на витрати, їх усунення або розвиток
Альтернативних витрат	фінансове рішення приймається у результаті порівняння альтернативних витрат (втрачених можливостей); управління витратами має здійснюватись на основі мінімізації суми реальних витрат підприємства та втраченої вигоди
Доданої вартості	сучасна традиційна парадигма управління витратами, в рамках якої складові витрат розглядаються на всіх стадіях додавання вартості та основною метою є максимізація різниці (доданої вартості) між закупівлями і реалізацією послуги або продукту
Ланцюжка цінностей	розроблена для проведення стратегічного аналізу витрат підприємства у порівнянні з конкурентами і їх зниження
Трансакційних витрат	інтерпретування витрат як витрати на адаптацію підприємства до ринкових умов, що змінюються
АВ-костинг (ABC)	ґрунтується на економічному розрахунку реальної собівартості товарів, робіт, послуг, що не вимагає щомісячного моніторингу, не залежить від бухгалтерських розрахунків і має довгостроковий характер
Управління ефективністю	визначається управління виробничими факторами у різній інтерпретації, які формують втрати виробництва; у більшості випадків сучасні підприємства починають боротися за скорочення витрат з метою підвищення ефективності діяльності коли продукт розроблений і вже переданий у виробництво
Стратегічного позиціонування	здійснюється аналіз сильних і слабких сторін підприємства порівняно з конкурентами, переваг і загроз діяльності підприємства на ринку.

Джерело: узагальнено автором на основі [145; 148; 202]

Слід зазначити, що завдяки концепціям, конкуренція аграрних підприємств як процес в часовому аспекті набуває значного прискорення, але вона може міняти темпи в залежності від широкого ряду факторів, що відповідно знаходять своє відображення у зміні системи управління підприємством та витратами.

Однак важливо відмітити, що у сучасних підходах побудови ефективної системи управління витратами аграрних підприємств залишаються не повністю вирішеними важливі управлінські проблеми, що переважно стосуються розширення масштабу планування витрат, обґрунтування управлінських рішень у сфері ресурсних та технологічних інновацій тощо. Потреба вирішення зазначених проблем пов'язана з необхідністю використання комплексу принципів, що є змістовним та важливим підґрунтям для формування та функціонування ефективної системи управління витратами аграрних підприємств.

На нашу думку ефективна система управління витратами аграрних підприємств ґрунтується на дотриманні нижчезазначених принципів.

1. Системний підхід (передбачає стратегічне й оперативне планування, оцінку роботи персоналу, облік і контроль виробничих витрат і продукції).
2. Ситуаційності (точна відповідність до умов створення проблемних ситуацій).
3. Безперервності (постійний пошук, нагромадження, передачу, обробку та аналіз інформації).
4. Активності (вплив факторів і ресурсів на формування витрат).
5. Динамізму (управління витратами враховує всі зміни виробничо-господарської діяльності (закономірності формування витрат), що відбуваються у часі).
6. Єдності (формування внутрішньогосподарських інформаційно-технологічних баз даних з багатофункціональним призначенням).
7. Ієрархічності (виділення основних критеріїв і розподіл відповідно них всіх повноважень за виконання управлінських робіт у сфері управління витратами).
8. Цілісності (нерозривний зв'язок управління витратами з реалізацією функцій управління виробничо-господарською діяльністю аграрного підприємства).
9. Мотивації (формування дієвого механізму оптимізації витрат).

10. Альтернативності (управлінське регулювання у сфері управління витратами враховує варіативні можливості реалізації економічних ресурсів аграрного підприємства).

11. Релевантності (управління витратами визначається відповідно до можливостей видів витрат при досягненні цілей аграрного підприємства).

12. Структурованості (формування і функціонування системи управління витратами відповідно ієрархії цілей у сфері управління витратами).

13. Періодичності (складання та обговорення ділових паперів системи управління витратами необхідно виконувати за певним графіком, узгодженим з виробничою, логістичною та збутовою діяльністю).

14. Комплексності (взаємодоповнення факторів і зв'язків, які мають вплив на досягнення мети аграрного підприємства у сфері управління витратами).

15. Достовірності (всі дані точно відображають господарські операції. Щодо стратегічних планів, вони мають містити обґрунтування цілей і шляхів їх досягнення з конкретною, вагомою аргументацією. Короткострокові плани деталізуються на рівні структурних підрозділів з максимальним наближенням до інструкцій).

16. Цілеспрямованості (тісний взаємозв'язок всіх елементів ієрархії цілей у виробничо-технологічній, маркетингово-збутовій, фінансово-економічній та інших сферах діяльності аграрного підприємства).

17. Внутрішнього інформаційного забезпечення (наявність внутрішньої інформації про рівень, величину, динаміку та структуру витрат).

18. Партисипативності персоналу (участь всіх працівників аграрного підприємства у процедурах управління витратами, що спонукає поглиблене ознайомлення кожного співробітника з характером діяльності тощо).

19. Моніторингу (оцінка ефективності та якості управлінських рішень).

20. Узгодження цілей і ресурсів (цілі мають бути реальні та досяжні, а їх досягнення має забезпечити мінімально необхідний об'єм ресурсів).

21. Узгодженості нормативно-методичної бази (однорідність нормативно-методичної бази управління витратами, форми і методи регулювання не повинні суперечити інструментарію управління).

22. Збалансованості і самоорганізації (використання демократії при прийнятті та реалізації управлінських рішень).

23. Мінімальної трудомісткості (виконання комплексу планових, облікових, аналітичних та контрольних розрахунків за рахунок орієнтації на досконалі методики, сучасні технічні засоби та програмне забезпечення).

24. Бюджетного управління витратами (формування генерального бюджету і бюджетів підрозділів, визначення центрів відповідальності).

25. Циклічності появи нестандартних ситуацій (врахування закономірностей зміни витрат, у процесі управлінських рішень, при усуненні глибини проблеми за рахунок причини, а не проявів).

Отже, одним з важливих елементів системи управління витратами виробництва є впровадження системи поточного контролю за витратами, а саме створення центрів відповідальності, що служать інформаційною базою для здійснення поточного контролю за кінцевими результатами виробництва. З метою ефективного використання ресурсів процес управління витратами повинен бути взаємопов'язаний не лише з конкретними даними, а й з конкретними виконавцями через налагоджену інформаційну систему. Тобто система управління витратами повинна бути забезпечена інформаційною базою, і лише у комплексі з цим забезпеченням можливе її ефективне функціонування. Створення центрів відповідальності, їх мотивація і стимулювання на досягнення установлених цілей, а саме, зниження рівня витрат виробництва, сприятиме вирішенню цих завдань.

Таким чином, систему управління витратами аграрного підприємства необхідно націлювати на постійний пошук і виявлення резервів економії ресурсів, нормування їх витрат, планування, облік та аналіз витрат за їх видами, стимулювання ресурсозбереження і зниження витрат з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності.

1.3. Формування витрат при виробництві сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах

Економічна реформа, формування ринку, розвиток різних форм власності у сільському господарстві України визначають складні соціально-економічні завдання підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Вирішення цих завдань вимагає ділової активності, підприємливості та комерційної ініціативи. Важлива роль у розвитку комерційних засад та підприємництва в агробізнесі відводиться фермерству – новому соціально-економічному явищу, яке сприяло не тільки переходу до багатуукладного господарювання, але й формуванню середнього класу. Фермерські господарства можуть бути орієнтовані на виробництво найбільш конкурентоспроможної органічної продукції, здійснювати не тільки виробничо-економічні, але й соціально-екологічні функції шляхом раціональної організації території свого розміщення.

Є багато причин, чому фермерські господарства є одним із явищ, які все важче піддаються розумінню. По-перше, вони часто суперечать бюрократичній логіці, формальним правилам і виробничій доцільності, що стали пріоритетами сучасності. Так, фермерські господарства сьогодні сприймаються, з одного боку, як щось застаріле і недосконале, а з іншого – привабливе і не позбавлене певного шарму. По-друге, людям часом важко зрозуміти призначення фермерських господарств через складність, неоднозначність і багатогранність цього явища. Тому нами досліджені основні особливості функціонування фермерських господарств в Україні [158].

1. Фермери контролюють основні ресурси, які використовуються під час ведення господарства (до них належать земля, худоба, сільськогосподарські культури, генетичний матеріал, житловий будинок, господарські приміщення, обладнання та загальне ноу-хау щодо того, як використовувати і поєднувати ці ресурси. Доступ до мереж і ринків, а також доля в кооперативах є іншими важливими ресурсами). Фермерські родини

використовують ці ресурси не для отримання прибутку, а для самозабезпечення і отримання доходу, необхідного для пристойного життя і, можливо, інвестицій у подальший розвиток господарства.

2. Самостійна зайнятість і професійне вдосконалення. Господарство розвивається, і фермер отримує засоби для існування лише завдяки самовідданості, сумлінності та важкій праці.

3. Контроль якості продукції, виготовленої власними руками та впевненість у тому, що вона екологічно чиста, стає все важливішим для фермерів по всьому світу.

4. Фермерстві господарства – це не лише місце виробництва сільськогосподарської продукції, але й дім для фермерської родини.

5. Фермерство – накопичення досвіду. Кожен член родини мусить чомусь навчатися і передавати знання наступним поколінням.

6. Гнучкість і чутливість до досягнень науково-технічного прогресу, пристосованість до мінливої політичної і економічної ситуації. Свідченням цього є вітчизняний досвід, який показує, що незважаючи на тривалий період, процес організації фермерських господарств розпочався, а бажання працювати на власній землі допомагає фермерам долати всі труднощі періоду становлення.

7. Специфічна організаційна форма. На фермерських господарствах всі рішення на свій ризик і розсуд приймаються її власником або його сім'єю.

Фермерське господарство – особливий вид підприємницької діяльності громадян України, що полягає у виробництві, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції з метою одержання прибутку [32].

На основі аналізу Закону України «Про фермерське господарство» та наукової літератури можна виділити наступні ознаки фермерського господарства [158]:

- 1) фермерське господарство – це самостійний суб'єкт аграрного господарювання;
- 2) воно є юридичною особою;
- 3) це форма підприємницької діяльності;

4) ця діяльність здійснюється виключно громадянами України. Отже, членами фермерського господарства не можуть бути іноземні громадяни чи особи без громадянства;

5) ця форма ведення сільського господарства здійснюється лише на добровільних засадах;

6) основною індивідуальною ознакою фермерських господарств є сімейно-трудоий характер господарства;

7) основним видом діяльності господарства є виробнича сільськогосподарська діяльність;

8) діяльність фермерських господарств нерозривно пов'язана з використанням земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва;

9) сільськогосподарська продукція, що виробляється фермерським господарством, має товарний характер;

10) метою діяльності фермерського господарства є одержання прибутку.

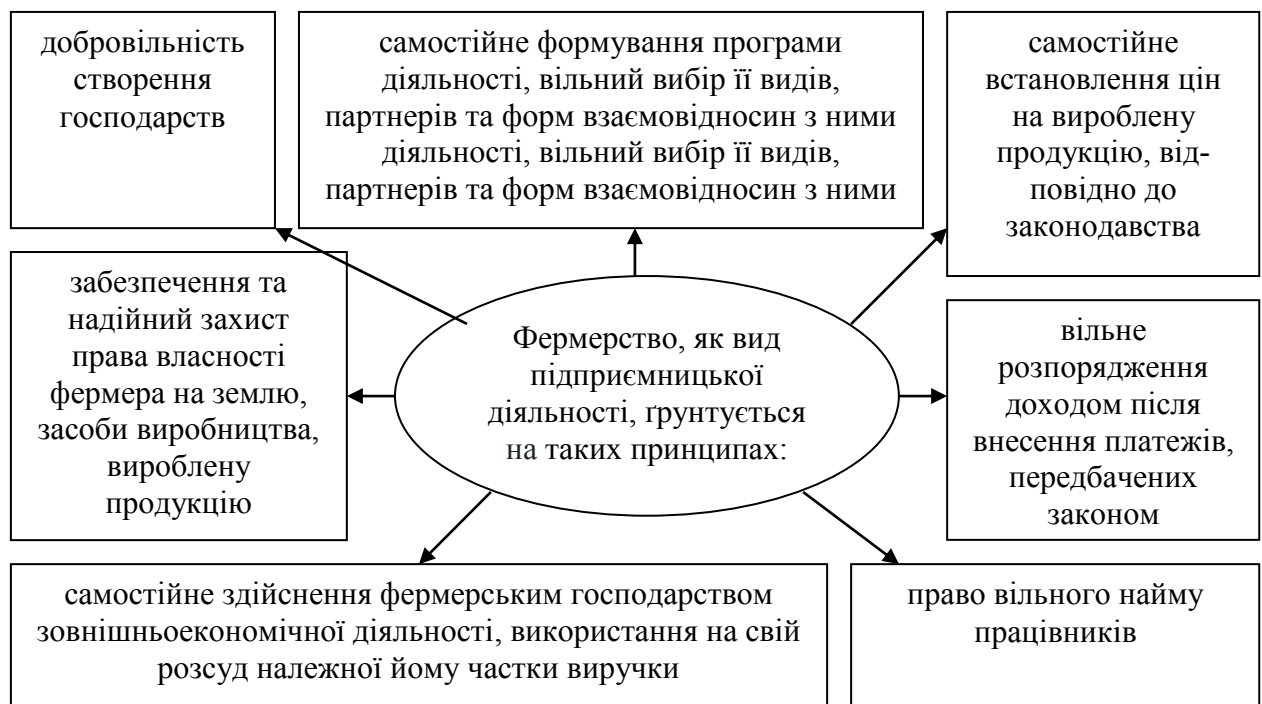

Рис. 1.12. Принципи функціонування фермерських господарств

Джерело: авторська розробка

Фермерство – нова для сучасного періоду форма господарювання на землях сільськогосподарського призначення. Отже, це явище, яке характеризує сільськогосподарський сектор економіки, а через нього – і економіку України [114, с. 73].

Умови функціонування фермерських господарств в Україні є досить складними. Дослідження чинного законодавства дає можливість виділити основні проблеми розвитку фермерських господарств в Україні [108, с. 145]:

- 1) складний і нестабільний правовий механізм отримання земельних ділянок для створення фермерського господарства;
- 2) невизначеність суб'єктивного складу правовідносин приватної вартості на землю;
- 3) відсутність спеціалізованої юридичної служби на селі, яка б належним чином надавала правову допомогу фермерським господарствам та сприяла їх правовому і економічному захисту;
- 4) незнання чинного законодавства про фермерські господарства громадянами, особливо селянами, які мають намір створити фермерські господарства;
- 5) деякі представники органів влади та самоврядування нерідко допускають порушення його при вирішенні питань щодо виділення земельних ділянок для створення таких господарств;
- 6) порушення принципу рівноправності форм власності з боку місцевих органів виконавчої влади та самоврядування, які не мають змоги його реалізувати на практиці;
- 7) відсутність єдиного кодифікаційного акту, який би уніфікував аграрне законодавство, наприклад, Аграрного кодексу України.

Тривалий досвід функціонування фермерських господарств в Україні дозволив класифікувати їх за нищезазначеними ознаками [38; 114; 158].

1. У залежності від типу організації виробництва фермерські господарства поділяються на такі категорії:

- сімейні (один двір), власники яких разом із своїми сім'ями займаються господарською діяльністю, вкладають необхідні засоби і виконують всі виробничі операції;

- сумісні, утворені із декількох сімей рідних або шляхом об'єднання власності двох і більше осіб.

2. Типи фермерських господарств діляться на групи із такими ознаками:

- перша група – у сім'ї власником є її глава або наявність у сім'ї дольової власності чи дольова участь у власності господарств (у спільних господарствах);

- друга група – проста сімейна оренда, складна оренда (у двох і більше землевласників приватне володіння землею).

3. За способом управління можна виділити такі основні форми фермерських господарств:

- прості сімейні фермерські господарства (створені зазвичай на невеликій земельній площі переважно моноспеціалізовані);

- приватно-орендні (створені на базі великих КСП колишніми керівниками, функціонують у формі агрофірм, товариств та інше переважно поліспеціалізовані);

- об'єднання фермерів (за типом складної оренди функціонують у вигляді товариств, бувають як моно так і полі спеціалізовані).

Розміри фермерських господарств тісно пов'язані з їх спеціалізацією. З одного боку, виходячи з наявної площі землекористування, фермер підбирає виробничий напрям діяльності з тим, щоб ефективніше використовувати землю і вкладений капітал. З іншого – спеціалізація виробництва і здійснювані заради неї відповідні інвестиції примушують фермера приймати рішення щодо розширення або обмеження земельних угідь.

Для продуктивного ведення фермерського господарства воно повинно бути спеціалізованим в оптимальному поєднанні тваринництва і рослинництва. Фермер повинен обирати той варіант ведення господарства,

який за даних умов найвигідніший. При цьому господарство може бути як із частковим, так і з закінченим циклом виробництва.

На початку господарювання фермерам притаманна багатогалузева модель розвитку. Ведення господарства при такій спеціалізації пояснюється ще й тим, що це є однією з можливостей зменшити ризик банкрутства. Виробництво декількох видів продукції дасть змогу у разі невдачі, збитки від одного виду продукції перекрити чи урівноважити прибутками від інших. На думку багатьох науковців, цей вид спеціалізації є стартовим, характерним тільки для початкового періоду.

Якщо у діяльності фермерського господарства використовується наймана праця, її оплачують за попередньо укладеним договором. Причому розрахунок із залученими працівниками не залежить від підсумків роботи господарства.

Фермерське господарство саме визначає напрямок своєї діяльності, обсяги виробництва і форми реалізації продукції, необхідні умови по забезпеченню ефективного використання землі, збереженню і поліпшенню її родючості (рис. 1.13).

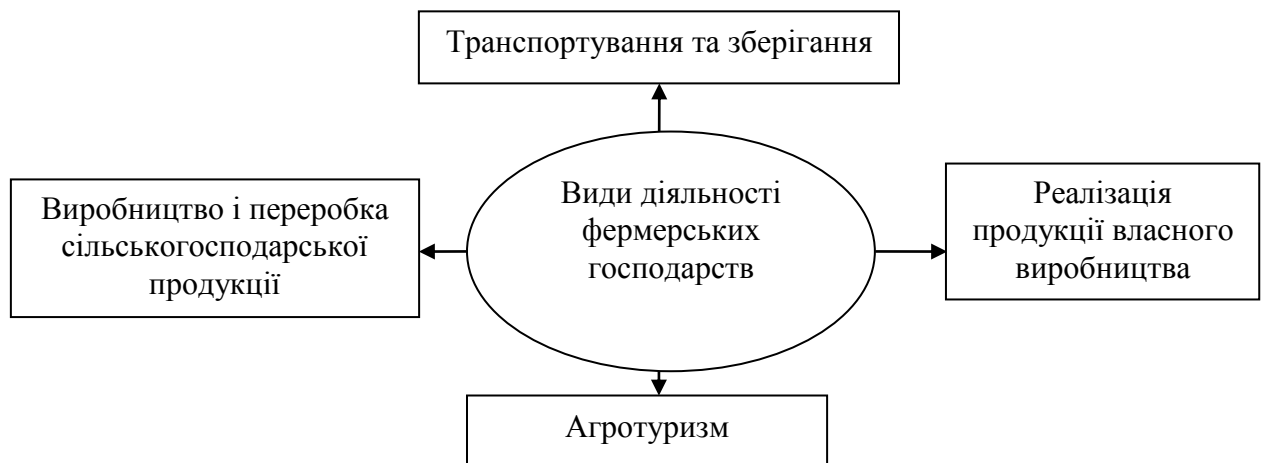

Рис. 1.13. Основні види діяльності фермерських господарств

Джерело: складено автором за даними [38; 158]

За спеціалізацією в Україні діють фермерські господарства таких типів:

– рослинницькі господарства, що спеціалізуються на вирощуванні зернових, соняшнику, цукрових буряків. У структурі товарної продукції

таких господарств більше ніж 50,0 % припадає на два-три основних види продукції рослинництва;

- господарства рослинницько-тваринницького типу: зерно-молочні, зерно-свинарські. На таких фермах раціонально використовується побічна продукція і займаються переважно двома галузями, на які припадає більше ніж 60,0 % товарної продукції;

- господарства з вузькою спеціалізацією, які займаються виробництвом окремих видів продукції тваринництва, як правило, це птахівництво чи свинарство на купованих кормах, виробництвом овочів або ж нетрадиційними видами продукції (бджільництво, рибництво, квітникарство тощо);

- багатогалузеві господарства.

Важливим аспектом в підвищенні економічної стійкості фермерського господарства є оптимально розвинута внутрішньогосподарська інфраструктура і спеціалізація виробництва.

При обґрунтуваннях спеціалізації необхідно:

- обґрунтувати потребу господарства в ресурсній базі (землі, машинах і устаткуванні, трудових ресурсах, будинках і спорудах, фінансових засобах);

- вивчити і обрати альтернативні варіанти передбачуваної спеціалізації виробництва;

- провести аналіз передбачуваних витрат виробництва і можливих прибутків, одержуваних від кожної з галузей;

- визначити обсяг інвестицій або статутного капіталу для високоефективного виробництва.

Майно фермерського господарства формується за рахунком матеріальних засобів і особистих вкладів його членів, а також за рахунок доходів, одержаних від виробничої і комерційної діяльності, інших надходжень (доходів від цінних паперів, кредитів банків та інших кредиторів, дотацій із бюджету добродійних внесків, пожертвувань) і є спільною власністю його членів.

Фермерські господарства функціонують в умовах самоокупності. Всі витрати у фермерських господарствах покриваються за рахунок власних доходів. Фермерські господарства самостійно визначають напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організовують виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку у встановленому порядку та реалізацію, за власним розсудом підбирають партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, в тому числі іноземних. Вони можуть разом з сільськогосподарським виробництвом займатися будь-яким іншим видом діяльності, не забороненим законодавством України. Фермерські господарства мають право вступати в договірні відносини з будь-якими підприємствами, установами і організаціями, з окремими громадянами, самостійно вибирати партнерів, у тому числі іноземних, для укладання договорів.

Спори про припинення діяльності фермерського господарства та розподілу його майна вирішуються судом [158].

Рішення про припинення діяльності фермерського господарства приймається:

- власником у разі реорганізації або ліквідації фермерського господарства;
- якщо не лишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства, виконавчим комітетом міської, районної у місті ради або районною, районними міст Києва і Севастополя державними адміністраціями за місцем проживання особи або місцезнаходженням земельної ділянки;
- у разі банкрутства фермерського господарства господарським судом.

З метою забезпечення стабільного розвитку фермерських господарств України та посилення їх позицій на аграрному ринку основними напрямками діяльності мають стати:

- інтенсифікація виробництва у фермерських господарствах, яка забезпечить культуру землеробства, якість насіння і породний склад худоби, що в кінцевому результаті забезпечить цінову конкуренцію товарів на ринку;
- поглиблення інтеграційних процесів і кооперування виробничої діяльності фермерських господарств, що дасть можливість господарствам отримувати додаткові прибутки від реалізації продукції переробки, забезпечить високий рівень вирішення проблем маркетингової діяльності та матеріально-технічного і технологічного забезпечення виробництва;
- удосконалення, на рівні регіону та держави, системи економічних відносин, державної підтримки фермерського руху, поліпшення правового і фінансового клімату в аграрному секторі економіки.

З урахуванням наведених ознак фермерського господарства можна сформулювати наступне його визначення: фермерське господарство – це добровільно утворена громадянами України, пов'язаними між собою родинними зв'язками, юридична особа, члени якої спрямовують свою діяльність на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку, використовуючи землі сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва.

Саме від динаміки витрат залежить увесь результат роботи господарства та його функціональних підрозділів. Якщо визначати «витрати» взагалі за їх економічною сутністю, то «...це використані в процесі виробництва різні речовини і сили природи на виготовлення нового продукту праці. В умовах товарного виробництва грошовий вираз суми витрат на виготовлення конкретного виду продукту називають собівартість» [3, с. 127]. Тут необхідно зауважити, що важливим чинником кожного господарства в управлінні витратами є його чітке визначення об'єкта витрат та калькулювання собівартості продукції із визначенням вірного співвідношення між ними.

Формування виробничих витрат, як і будь-який економічний процес, що підпорядкований дії об'єктивних економічних законів – як загальних,

фундаментальних, так і специфічних, які відповідають певному ступеню розвитку суспільства та його економіки. Джерелами формування виробничих витрат є ресурси, споживані у процесі виробництва (матеріальні, фінансові, трудові, природні) та підприємницька діяльність [46, с. 19].

Відповідно з принципами функціонування цих ресурсів у різних організаційно-технічних умовах формуються витрати на виробництво. Формування певного рівня витрат визначає ефективність виробництва сільськогосподарської продукції і залежить від різних умов, у більшій мірі, природних. Так, Мельник Л. вважає, що саме природні умови зумовлюють низький рівень концентрації сільськогосподарського виробництва, неможливість його монополізації, особливості ціноутворення, високий рівень ризику сільськогосподарського підприємництва, оскільки важко передбачити кінцевий результат господарювання. [117, с. 324].

Німецький вчений Г. Фандель, згідно з теорією витрат, усі фактори, що впливають на витрати, поділяє на виробничі, які є головними і мають безпосередній зв'язок із виробництвом, та позавиробничі, що пов'язані з іншими невиробничими сферами діяльності підприємства. До виробничих факторів можна включити наступні: величина підприємства (виробнича потужність, масштаби виробництва), збут продукції (вартість благ, витрачених на реалізацію продукції), виробнича програма підприємства (специфічний для певного періоду випуск продукції в межах номенклатури, властивої для виробничого профілю підприємства), фінансування (величина власного та можливість отримання залученого капіталів), глибина виробництва на підприємстві (кількість стадій виготовлення продукції), дослідження і розвиток (підвищення якості продукції, факторів виробництва й удосконалення методів виробництва), організація виробництва (рівень автоматизації, вид і тип виробництва на підприємстві), якість факторів виробництва (технічне оснащення, персонал з високим рівнем продуктивності праці). До позавиробничих факторів – збут продукції (вартість благ, витрачених на реалізацію продукції), фінансування (величина

власного капіталу та можливість отримання залученого капіталу), дослідження і розвиток (підвищення якості продукції, факторів виробництва й удосконалення методів виробництва) [191].

Б. Карлоф, розглядаючи процес формування витрат виробництва, вважає, що необхідно виділяти дев'ять ключових факторів, які впливають на діяльність. Ці фактори він називає елементами стратегії, що характеризують ефективність використання наявних ресурсів для досягнення конкретних цілей: корпоративна місія, конкурентні переваги, організація виробництва, продукція, ринки, ресурси, структурні зміни, програми розвитку, культура та компетентність управління [81].

У більшості випадків вся сукупність факторів розглядається з позиції зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства. Так, американські вчені А. А. Томпсон та А. Дж. Стрікланд, вважають, що будь-які дії підприємства можуть бути обмежені під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. До зовнішніх факторів відносять: соціально-політичні норми, привабливість галузі та рівень конкуренції, можливості підприємства та загрози. До внутрішніх факторів відносять: особливості виробничого процесу, специфіка готової продукції, доступність необхідних для виробництва ресурсів, рівень організації виробництва та ін. [184].

Партин Г. О. вважав, що витратоформуючі фактори мають безпосередній вплив на обсяг і динаміку витрат у процесі здійснення господарської діяльності підприємства, їх можна об'єднати у наступні групи: технологічна (доступ до інноваційних технологій, рівень технологічного оснащення виробництва, рівень фізичного й морального зношення устаткування, наявність виробничої інфраструктури, наявність власної сировинної бази, рівень ресурсоемкості виробництва), організаційна (ступінь вертикальної інтеграції підприємства, обсяг діяльності підприємства, рівень використання виробничої потужності підприємства, досвід виробничої діяльності, організаційна структура підприємства, налагодженість ділових зв'язків із постачальниками і покупцями, близькість до сировинної бази та

ринків збуту, кваліфікація персоналу підприємства), фінансово-економічна (рівень капіталомісткості виробництва, вартість капіталу підприємства, вартість залучення додаткових фінансових ресурсів, ціна матеріально-технічних і трудових ресурсів, рівень податкового тиску та наявність податкових пільг, прийнята на підприємстві амортизаційна політика) [148].

На думку І. М. Бойчика, основними чинниками формування витрат є технічний рівень виробництва, організація виробництва і праці, зміна структури та обсягу продукції, галузеві та інші чинники [59]. В свою чергу, Ю. С. Цал-Цалко виділяє такий чинник ефективного формування витрат на виробництво продукції як матеріальна зацікавленість працівників у результатах своєї праці [197].

Український вчений С. В. Дем'яненко класифікує фактори формування витрат на три групи [47]:

- 1) внутрішні, тобто такі, які мають місце безпосередньо у процесі сільськогосподарського виробництва;
- 2) міжгалузеві – визначають ціни на сільськогосподарську продукцію і ресурси для сільського господарства;
- 3) зовнішні, ті, які формуються під впливом зовнішніх факторів і, насамперед, світової сільськогосподарської спеціалізації і міжнародної торгівлі.

Однак він зазначає, що для більш глибокого розуміння функції виробничих витрат необхідно врахувати ще ряд факторів, які пов'язані з формуванням виробничих витрат. До них слід віднести фактор часу, використання якого перетворює статичну функцію виробничих витрат у динамічну, розмір інвестицій, вкладених у виробництво, ціну виробничих ресурсів.

Серед факторів, що формують виробничі витрати, першочергову значимість має безпосередній зв'язок з виробництвом. До таких в першу чергу слід віднести масштаби виробництва, тобто розмір сільськогосподарського підприємства. Мова йде про сукупні виробничі

потужності, розділені за видами, кількістю та максимально можливою віддачею наявних потенційних факторів.

Отже, рівень сукупних виробничих витрат залежить від багатьох факторів, які мають безпосередній зв'язок з виробництвом, або пов'язані з іншими сферами діяльності, але теж впливають на витрати (рис. 1.14).

Рис. 1.14. Фактори формування витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах

Джерело: складено автором за [47, с. 53; 71, с. 234; 197, с. 456,]

Змінений виробничий потенціал певним чином впливає на величину витрат фермерського господарства. Причому величина підприємства, в першу чергу відбивається саме на величині змінних витрат, формуючи тим самим загальну величину сукупних витрат на виробництво продукції. Безпосереднім фактором, що впливає на величину витрат, є так ж структура виробничої програми – асортимент видів продукції, яка буде проводитися в

певному виробничому періоді із зазначенням обсягів виробництва [197, с. 456]. Вона включає специфічний для певного періоду випуск продукції в межах номенклатури, властивою для профілю фермерського господарства.

Важливою особливістю формування виробничих витрат у фермерських господарствах є також значна тривалість виробничого циклу (в рослинництві – від декількох місяців і до декількох років – у тваринництві), що вимагає поступового накопичення витрат у незавершеному виробництві, уповільнення оборотності капіталу і, у наслідок, призводить до подорожчання ресурсів.

Істотним фактором, що впливає на формування витрат, є організація виробництва, тобто форма його здійснення, яка досить тісно пов'язана з технологією виробничого процесу. Ще одним вагомим фактором формування витрат виробництва є якість виробництва, яке характеризується властивостями факторів виробництва, що визначають їх придатність для використання у виробничому процесі. Фермерське господарство, у якого в розпорядженні є краще технологічне обладнання, персонал з високим рівнем продуктивності праці і відповідні матеріали, має самі сприятливі, щодо витрат, умови виконання виробничої програми, тому важливим завданням є відбір факторів виробництва такої якості, при якому витрати на одиницю продукції були б мінімальними.

Цінові фактори виробництва безпосередньо впливають на витрати, якщо їх величина у натуральній формі залишається незмінною, то ціни на певні фактори змінюються. Підвищення тарифів на електроенергію призводить до зростання витрат на експлуатацію обладнання. Разом цінові фактори можуть опосередковано впливати на витрати через зміни співвідношення витрат різних чинників. Якщо, наприклад, умови виробництва дозволяють змінювати ресурси, то при підвищенні цін на певні фактори виробництва, вони можуть бути замінені певною мірою іншими факторами з прийнятними цінами [149].

Виробництво сільськогосподарської продукції як споживач

матеріальних ресурсів є відносно складним і досить матеріаломістким, що пов'язано з специфічністю використовуваних засобів і предметів праці, тобто «...у сільському господарстві виробництво продукції пов'язане з використанням виробничих ресурсів галузі – трудових, земельних, водних, матеріальних, у процесі якого вони частково або повністю споживаються і переносяться на новостворену продукцію» [110, с. 85]. Це у свою чергу обумовлено особливостями галузі: територіальна розосередженість, біологічний цикл у рослинництві і тваринництві, сезонність виробництва, що в цілому ставить підвищені вимоги до диференціації якісних характеристик матеріальних ресурсів використаних протягом року. Внаслідок цього в багатьох випадках вплив останньої складової галузевого середовища особливо впливає на рівень їх використання, і як наслідок – віддача може бути значно низькою. Крім того, ще однією об'єктивною закономірністю при використанні матеріальних ресурсів є скорочення чисельності працюючих у сільському господарстві, що пов'язано із залученням у виробничий процес продуктивних засобів праці. Збільшення масштабів діяльності, розвиток інтеграційних процесів і посилення спеціалізації у сільському господарстві, ускладнення і зростання числа зв'язків між ними в умовах сучасної економіки значно загострюють проблему забезпечення ефективності управління витратами фермерських господарств. Основним завданням у системі управління витратами виступають: бюджетування, планування, контроль, рівень рентабельності та собівартість продукції як показника кінцевої діяльності господарства в цілому. Важливим фактором, що безпосередньо впливає на рівень витрат в господарстві, є стан товарного ринку і рівня конкуренції продукції на ньому, бо саме ринок формує увесь спектр економічних послуг прямо впливаючи на розвиток і функціонування господарства.

У цілому матеріальними ресурсами фермерського господарства є основні і оборотні засоби, в тому числі і ті засоби, які знаходяться у формі запасів та повністю використовуються у виробничому процесі, утворюючи

матеріальну базу товаровиробника, а витрати – конкретна форма реалізації матеріальних ресурсів в процесі одного виробничого циклу, який потребує своєї матеріальної основи з виробництва сільськогосподарської продукції (рис. 1.15).

Рис. 1.15. Основна структура матеріальних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами

Джерело: складено автором за [3; 35; 60; 64; 202]

Однак на сьогодні основна увага приділяється зростанню обсягів реалізації продукції, тоді як питання витрат економічних ресурсів відсуваються на другий план. Це призводить до того, що ефективність діяльності фермерських господарств поступово падає, а ризик втрати конкурентних переваг зростає. У цьому зв'язку сьогодні стають актуальними питання визначення напрямків підвищення саме ефективної діяльності фермерських господарств на основі управління витратами.

Велику роль в управлінні витратами відіграє і стратегія управління, яку необхідно враховувати, бо саме вона показує на якій стадії виробництва знаходиться товар, який виготовляє господарство. При виборі правильної стратегії, витрати, як правило, поступово знижуються, доходи перевищують видатки, але все ж таки існує проблема ефективного розміщення коштів [127, с. 100].

Перш за все, значення управління витратами в сучасних умовах господарювання зумовлено місцем виробничих витрат. Так витрати на виробництво у певні періоди часу перебували і перебувають у центрі уваги кожного господарюючого суб'єкта, який займається виробничою діяльністю. Це пояснюється багатьма причинами, основними серед яких є:

- необхідність раціонального використання обмежених ресурсів;
- забезпечення зростання прибутків за рахунок економії ресурсів;
- отримання синтетичного показника, який характеризує ефективність використання всіх видів ресурсів (собівартість продукції);
- планування ресурсів на одиницю продукції та аналіз фактичних витрат з метою виявлення відхилень і їх причин;
- зіставлення витрат і доходів для визначення маржинального доходу;
- вирішення питань розширення асортименту продукції, використання потужностей підприємства, освоєння нових видів продукції [43, с. 13].

Забезпечення оптимального рівня витрат дає поштовх для росту конкурентоспроможності продукції, проте на даний час в Україні немає єдиного процесу управління витратами. Управління витратами сьогодні має широку сферу діяльності і оскільки входить до складу загальної стратегії управління будь-якого підприємства, то будь-які інновації в цій сфері безпосередньо позначаються на управлінні, в тому числі і витратами фермерських господарств.

Одним з напрямків забезпечення ефективної діяльності фермерських господарств є пошук інструментів і методів управління витратами, що відповідають сучасним вимогам ринку. Абсолютно всі фермерські господарства переважно зацікавлені в зниженні витрат. Між тим, слід розуміти, що вдосконалення інструментів і методів зниження витрат не тотожне підвищенню ефективності діяльності господарства. Скорочення витрат в поточному періоді може призвести до втрати конкурентних переваг у перспективі. У сучасних умовах практично неможливо досягти такого обсягу виробництва, який дозволив би визнати прийнятним існуючий у господарстві рівень витрат, тому стали з'являтися концепції управління витратами, в яких переважали б інтереси товаровиробника на довгострокову перспективу.

На систему управління витратами виробництва фермерських господарств впливає значна кількість чинників зовнішнього середовища (економічні, науково-технічні, природні, політичні, соціально-культурні тощо). В свою чергу, система управління витратами виробництва також здійснює суттєвий вплив на зовнішнє середовище фермерських господарств (переважно чинники прямої дії).

Система управління витратами виробництва фермерських господарств складає цикл впливу суб'єкта управління (тобто підсистеми, яка управляє) на об'єкт управління (підсистему, якою управляють) (рис. 1.16).

Рис. 1.16. Система управління витратами виробництва фермерських господарств

Джерело: удосконалено автором на основі [192; 198; 202]

У сучасних умовах система управління витратами через свої функції виступає основним інформаційним фундаментом управління внутрішньою

діяльністю, його стратегією і тактикою. Основне призначення такої системи полягає в підготовці інформації для прийняття оперативних і прогностичних управлінських рішень.

Отже, одним з важливих елементів системи управління витратами виробництва є впровадження системи поточного контролю за витратами, а саме створення центрів відповідальності, що служать інформаційною базою для здійснення поточного контролю за кінцевими результатами виробництва.

З метою ефективного використання ресурсів процес управління витратами повинен бути взаємопов'язаний не лише з конкретними даними, а й з конкретними виконавцями через налагоджену інформаційну систему. Тобто система управління витратами повинна бути забезпечена інформаційною базою, і лише в комплексі з цим забезпеченням можливе її ефективне функціонування.

Створення центрів відповідальності, їх мотивація і стимулювання на досягнення установлених цілей, а саме, зниження рівня витрат виробництва, сприятиме вирішенню цих завдань.

Оцінювання діяльності центрів відповідальності має базуватися на:

- 1) аналізі відхилень бюджетних і фактичних показників витрат та фінансових результатів діяльності;
- 2) аналізі не фінансових показників діяльності центру, зокрема таких як, відсоток забракованого товару, використання робочого часу, кількість скарг клієнтів, відсоток повторних замовлень, тощо [152].

Оцінювання діяльності центру витрат доцільно здійснювати на основі дотримання бюджету витрат за умови виконання запланованої виробничої програми, тобто забезпечення доцільності та ефективності витрат. Необхідно окремо аналізувати показники виконання контрольованих і неkontrolьованих витрат. Оцінювати діяльність центру прибутку слід здійснювати за досягненням бюджетного показника прибутку. При цьому необхідно аналізувати фінансовий результат, що контролюється, тобто залежить від ефективності управління контрольованими доходами і

контрольованими витратами, а також фінансовий результат без урахування загальних операційних витрат фермерських господарств та суму чистого прибутку центру відповідальності.

За умов децентралізованої організації виробництва різні центри відповідальності часто обмінюються між собою товарами й послугами. Для стимулювання економії витрат на забезпечення об'єктивної оцінки діяльності центрів відповідальності важливе значення має вибір оптимального підходу до трансферного ціноутворення.

Налагодження ефективної системи управління витратами за центрами відповідальності та трансфертного ціноутворення сприяє вдосконаленню контролю за рівнем витрат кожного центру відповідальності, виявленню внутрішніх резервів зниження витрат і покращення фінансових результатів діяльності фермерських господарств та його фінансово-економічної стійкості на ринку.

Отже, при вивченні процесу формування виробничих витрат необхідно враховувати, що на їх обсяги впливає не тільки внутрішнє, але і зовнішнє середовище здійснення процесу виробництва, а також фактори з інших сфер діяльності. А у виробничому процесі можливе зростання витрат перед масштабним виходом продукції та після завершення кругообігу вивільнення значних коштів. При рівномірному використанню грошових коштів по кварталах, закономірність сезонності простежується не завжди, і залежить не тільки від природних та кліматичних особливостей конкретного фермерського господарства, а й рівня інтенсивності виробництва та спеціалізації.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнено дефініцію «витрати» як економічну категорію, що відображає вартісне вираження застосовано-споживаних ресурсів, з метою здійснення виробничо-господарської діяльності та категорію «управління витратами» як постійний цілеспрямований процес формування витрат з метою оптимізації їх рівня.

2. Розроблено і проаналізовано еволюцію витрат виробництва з концепціями (теоріями) відповідно періодів з XVIII століття до сьогодення, адже теорії та концепції, які формувались у різні періоди часу і зараз залишаються ефективними для вирішення проблем управління витратами.

3. Встановлено, що виробничі витрати є базою для виробничого процесу, елементом економічної системи підприємства, важелем формування цін, складовою управлінського процесу та результатом виробництва кінцевої продукції.

4. Запропоновано, розглядати систему управління витратами як сукупність взаємопов'язаних елементів управління, які під впливом економічних законів, здійснюють формування і регулювання витрат, відповідно стратегічних цілей підприємства.

5. Удосконалено систему управління витратами виробництва фермерських господарств з виокремленням функцій, які виступають основним інформаційним фундаментом управління внутрішньою діяльністю, тактикою та стратегією. Основне призначення такої системи полягає у підготовці інформації для прийняття оперативних і прогностичних управлінських рішень.

Основні результати дослідження 1 розділу опубліковані у наукових працях автора [129; 130; 134; 136; 140; 141].

РОЗДІЛ 2. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ТА ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ ЇХ ВИТРАТАМИ

2.1. Діагностика розвитку фермерських господарств

Стратегічний напрям перетворення агропромислового комплексу на конкурентоспроможний сектор економіки держави здатний інтегрувати у міжнародний аграрний ринок, спричиняє необхідність становлення та розвиток тих аграрних формувань, які найбільш задовольняли б вимоги ринкової системи.

Розвиток ринкових відносин аграрного сектору України представлений різними формами господарювання, серед них найпоширенішими є фермерські господарства (рис. 2.1).

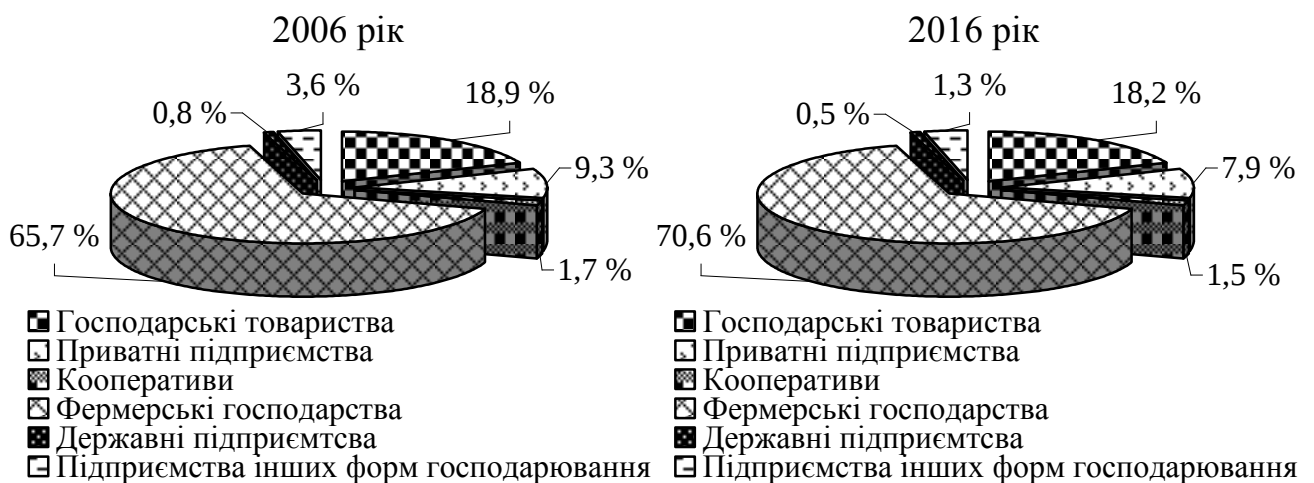

Рис. 2.1. Кількість підприємств України за організаційно-правовими формами господарювання, 2006 р. та 2016 р.

Джерело: складено і розраховано автором за даними [144]

У структурі сільськогосподарських підприємств більше 70,0 % займають фермерські господарства. Саме дана форма господарювання протягом аналізованого періоду мала явну тенденцію до зростання у кількісному вираженні. Виникає питання: чому?

По-перше, фермер – це власник і господар виробництва, що виконує функцію підприємницького менеджменту. Причому фермер не обов’язково повинен бути власником всіх засобів виробництва. Частина їх або навіть все він може отримати в користування і володіння в формі оренди, лізингу або на будь-якому іншому законних підставах.

З точки зору власності на ресурси виробництва фермерів можна поділити на такі групи:

- фермеру належать всі засоби виробництва, і він працює на власній землі;
- фермер орендує частину землі та інших засобів праці, а в деяких випадках всю землю і навіть все господарство.

Але в обох випадках фермер є реальним господарем виробництва. Що ж стосується власності на результати виробництва, то, на нашу думку, створений продукт завжди повинен бути власністю фермера, тобто він його привласнює і розпоряджається ним на свій розсуд.

По-друге, фермер-підприємець користується економічним суверенітетом. Економічна свобода, самостійність, свобода діяльності та свобода вибору – це базові і неодмінні умови вільного підприємництва. У будь-якій сфері сільськогосподарської діяльності для фермера економічна самостійність означає:

- свободу у виробничій діяльності. Фермер, виходячи зі своїх професійних і творчих здібностей, бажань і фінансових можливостей, самостійно вибирає сферу і місце сільськогосподарської діяльності, техніку і технологію виробництва, форми організації та оплати праці. Він сам вирішує: що, скільки і як виробляти, вести виробництво самостійно або створювати різні товариства, вступати в коопераційні зв’язки, наймати працівників або особисто виробляти товари;
- свободу в комерційній діяльності. Фермер на свій розсуд і за ринковими цінами набуває необхідні засоби виробництва і реалізує свою продукцію. Він самостійно розпоряджається отриманим доходом після сплати податків та інших обов’язкових платежів;

– економічна свобода поширюється і на зовнішньоекономічні зв'язки, що дозволяє самостійно або через різні організації входити в систему світового господарства.

Фермерство в Україні за цілим спектром ознак є аналогом великих господарських формувань, хоча вирізняється порівняно меншими обсягами економічної діяльності. Їм притаманні всі характерні ознаки сільськогосподарського виробництва, обумовлені складністю, різноманітністю, непередбачуваністю і певним ризиком у процесах виробництва, переробки та збуту продукції.

Проте, в ході становлення більшість фермерських господарств опинились перед значними труднощами:

- слабка орієнтація у вимогах ринкової економіки;
- недостатня матеріальна і технічна озброєність виробництва (без можливостей застосування передових технологій);
- відсутність достатньо потужних джерел фінансування;
- не налагодженість економічних зв'язків з партнерами;
- психологічна і організаційна невідповідність працювати в умовах ринкових відносин [54, с. 73].

Отже, у зв'язку з недосконалістю чинного законодавства, недостатньою державною підтримкою, слабкою соціальною захищеністю кількість фермерських господарств в Україні має тенденцію до зменшення (додаток Б, рис. 2.2).

Як свідчать дані рис. 2.2, за 2006-2016 рр. кількість фермерських господарств в Україні зменшилась на 9468 од. (23,9 %). Найбільше функціонування фермерських господарств припадає на 2007 р. – 43410 од. Причиною таких змін є довгострокова та короткострокова фермерські проблеми. За статистичними даними найбільша кількість фермерських господарств зареєстрована у Одеській – 3966 од., Миколаївській – 3373 од., Дніпропетровській – 3194 од., Кіровоградській – 2550 од., Херсонській – 2047 од., Запорізькій – 2046 од. областях.

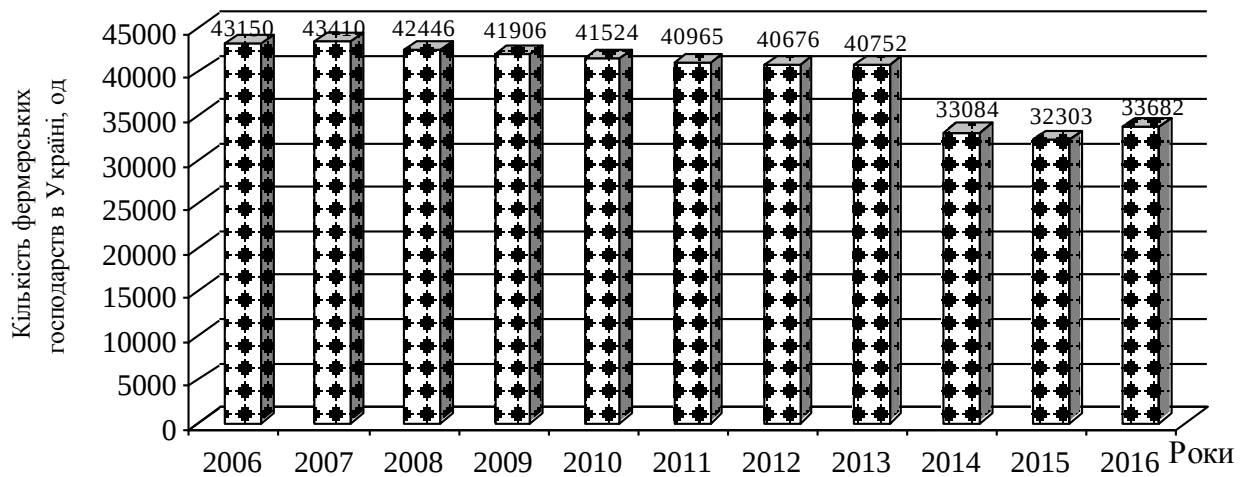

Рис. 2.2. Динаміка фермерських господарств України за 2006-2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [144]

Суть довгострокової фермерської проблеми проявляється у несприятливій для фермерів довгостроковій динаміці цін на їхню продукцію та доходів від її продажу. Причинами короткострокової фермерської проблеми є нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, коливання попиту на сільськогосподарські продукти, коливання виробництва сільськогосподарської продукції.

Хоч і є новою організаційно-правовою формою фермерські господарства, однак вони вже мають економічну ланку в аграрному секторі України поряд з іншими формами господарювання.

Аналізуючи динаміку розвитку фермерських господарств України, необхідно відзначити, що зменшення їх кількості обумовлено негативним впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників на розвиток підприємництва в аграрній сфері в умовах суцільної економічної кризи. Характерною особливістю спаду кількості фермерських господарств в умовах сьогодення можна вважати недостатню цінову конкурентоспроможність більшості видів сільськогосподарської продукції, яка обумовлена зростаючою техніко-технологічною відсталістю, неефективним використанням виробничо-ресурсного потенціалу [50, с. 25].

На думку науковців-аграріїв, одним з основних чинників, які впливають на ефективність функціонування фермерських господарств, є

розмір їх землекористування, оскільки збільшення оброблюваної землі сприятиме дотримуванню агротехнічних вимог, науково обґрунтованих сівозмін, застосуванню інтенсивних технологій [107, с. 95].

Отже, в ефективному веденні виробничої діяльності провідне місце має розмір землекористування у фермерських господарствах, так як і інших сільськогосподарських підприємствах.

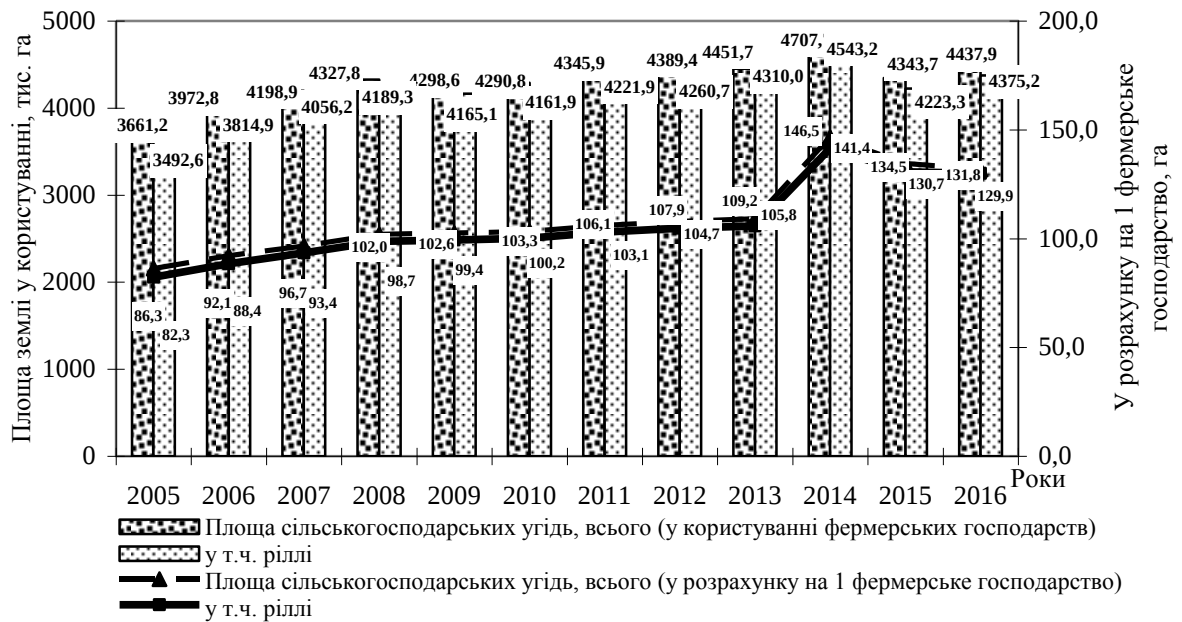

Рис. 2.3. Динаміка землекористування фермерськими господарствами України, 2006-2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [144]

Наведені дані на рис. 2.3 свідчать про поступове розширення розмірів землекористування фермерськими господарствами до 2014 р. Проте досить помітне зменшення площі сільськогосподарських угідь з 4707,7 тис. га у 2014 р. до 4437,9 тис. га у 2016 р. та ріллі з 4543,2 тис. га у 2014 р. до 4375,2 тис. га у 2016 р. Однак за досліджене десятиріччя площа сільськогосподарських угідь збільшилась на 776,7 тис. га (21,2 %), а площа ріллі на 882,6 тис. га (25,3 %). Більшість фермерських господарств є переважно малими та середніми, що і зумовлює виникнення певних особливостей ведення виробничо-господарської діяльності.

Позитивною динамікою за досліджуваний період є збільшення площі сільськогосподарських угідь та ріллі у розрахунку на 1 фермерське господарство на 45,5 га (52,7 %) та 47,6 га (57,8 %) відповідно.

Відбувається концентрація земельних ділянок тими землекористувачами, які у змозі їх інтенсивно використовувати. Саме оренда в умовах мораторію на купівлю-продаж земель використовує її функції на ринку. Вона не тільки забезпечує рух земельних ділянок, а й дозволяє створювати такі розміри землекористування, які при тому чи іншому рівні матеріально-технічного забезпечення можуть ефективно вести сільськогосподарське виробництво (додаток Б, В, табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Групування фермерських господарств за розміром
сільськогосподарських угідь**

Групи господарств	Кількість фермерських господарств в Україні				Кількість фермерських господарств у Полтавській області			
	одиниць		у % до загальної кількості		одиниць		у % до загальної кількості	
	2012 р.	2016 р.	2012 р.	2016 р.	2012 р.	2016 р.	2012 р.	2016 р.
Господарства, що мали сільськогосподарські угіддя	4389,4	4437,9	100,0	100,0	1581	1764	100,0	100,0
у т.ч. площею, га до 1,0	0,2	0,2	0,01	0,01	1,0	2,0	0,1	0,1
1,1-3,0	4,9	3,4	0,1	0,1	17,0	17,0	0,9	1,0
3,1-5,0	10,5	7,2	0,2	0,2	62,0	49,0	3,5	2,7
5,1-10,0	27,8	21,6	0,6	0,5	98,0	116,0	5,5	6,4
Всього за I групою	43,4	32,4	0,91	0,81	178,0	184,0	10,0	10,2
10,1-20,0	68,5	59,0	1,6	1,3	148,0	162,0	8,4	9,0
20,1-50,0	477,6	425,5	10,9	9,6	622,0	670,0	35,1	37,1
50,1-100,0	299,9	301,5	6,9	6,8	235,0	285,0	13,3	15,8
Всього за II групою	846,0	786,0	19,4	17,7	1005,0	1117,0	56,8	61,9
100,1-500,0	1102,5	1090,1	25,1	24,5	299,0	357,0	16,9	19,8
500,1-1000,0	719,1	790,4	16,3	17,8	64,0	66,0	3,6	3,7
Всього за III групою	1821,6	1880,5	41,4	42,3	363,0	423,0	20,5	23,5
1000,1-2000,0	816,3	964,5	18,6	19,5	28,0	33,0	1,6	1,8
2000,1-3000,0	351,7	390,0	8,0	8,8	4,0	5,0	0,2	0,3
3000,1-4000,0	166,0	144,1	3,8	3,2	1,0	-	0,1	-
більше 4000,0	344,4	340,4	7,9	7,7	2,0	2,0	0,1	0,1
Всього за IV групою	1678,4	1839,0	38,3	39,2	35,0	40,0	2,0	2,2

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Виходячи з вищенаведених даних, слід зазначити, що більшість фермерських господарств України мають сільськогосподарські угіддя

площею переважно від 100,1 до 1000,0 га і відносяться до III групи, а Полтавської області від 10,1 до 100 га і відносяться до II групи. Середній розмір фермерських господарств за групами наведено на рис. 2.4.

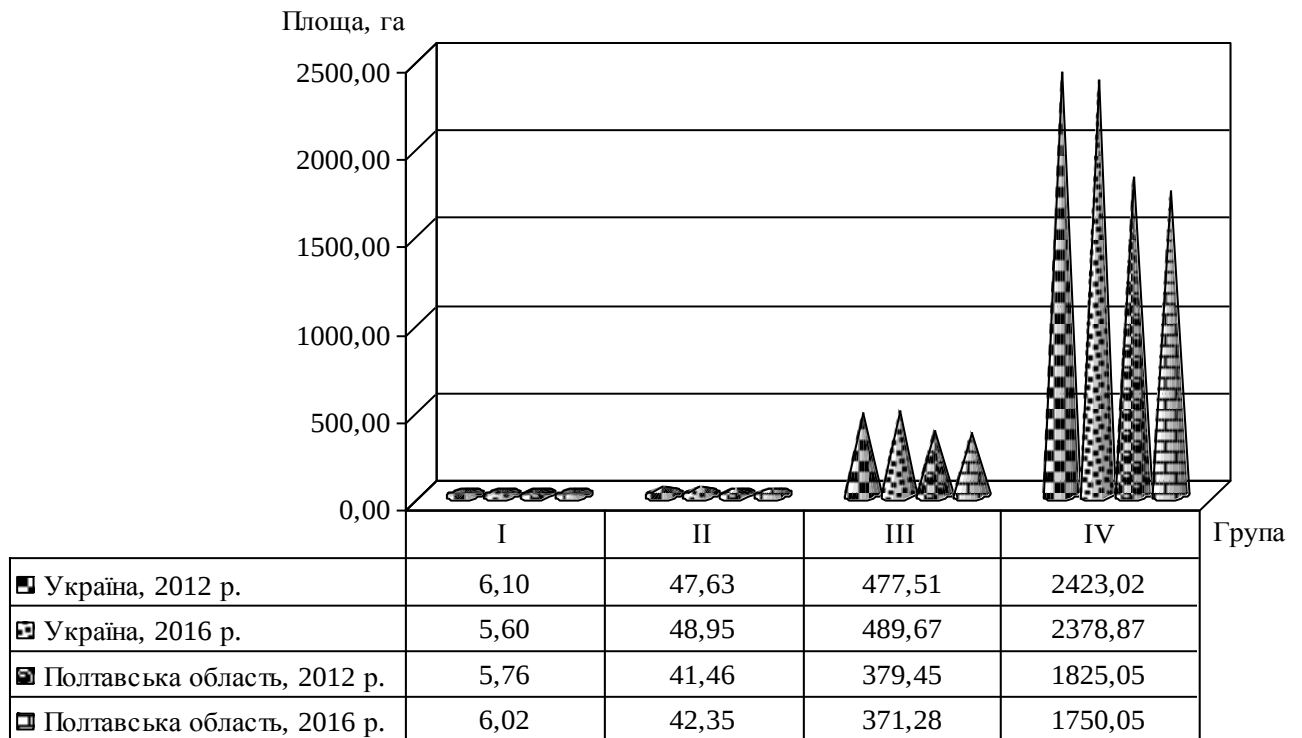

Рис. 2.4. Середній розмір фермерських господарств України і Полтавської області у 2012 р. та 2016 р. за групами землекористування, га

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Середні розміри землекористування фермерськими господарствами значно відрізняються за групами. Така динаміка є свідченням коливання сільськогосподарських угідь у користуванні фермерськими господарствами.

Ведення землеволодіння нині має свої позитивні і негативні моменти. Якщо сівозмінні землі переходять у приватну власність, то у частини сільськогосподарського населення виникає обурення, а якщо під город, сад – ні в кого не виникає заперечення. Необдумані дії можуть створити умови для спекуляції земельними ділянками. Безумовно, землю слід передавати, надавати тим, хто може і хоче на ній працювати, тоді і вдасться уникнути проблем неправильного використання землі.

Розміри земельних ділянок мають великий вплив на ефективність виробництва. Необхідно, щоб фермерські господарства були раціональними

в організаційно-економічному відношенні. Порівнюючи середні розміри господарств в Україні з розмірами фермерських господарств у європейських державах, можна стверджувати, що вони достатні для ведення ефективного сільськогосподарського виробництва [181, с. 111].

Найістотніше збільшало господарств на Полтавщині, там за рік додалось 92 господарства (нині їх кількість 1941 одиниць), площі земель зросли з 223,2 тис. га до 232 тис. га. Плюс 69 господарств на Харківщині з 1195 до 1264, а площі земель скоротилися з 266,6 тис. га до 252,4 тис. га. Прирости відбулися на Черкащині (плюс 61 господарство), досягнувши кількості 1345, площа угідь нині 152,4 тис га проти 147 тис. га. Плюс 48 на Хмельниччині. Кількість господарств там зросла з 1365 до 1413, площа земель становить 135,8 тис га проти 129,1 тис га роком раніше [113].

Диференціація фермерських господарств за розмірами землекористування зумовлює певні особливості формування їх виробничого потенціалу, можливості дотримання агротехніки вирощування сільськогосподарських культур, удосконалення технологій, залучення інвестицій, що зумовлює їх конкурентоспроможність. Господарства з площею сільськогосподарських угідь понад 100 га краще забезпечені засобами виробництва і менш залежні від інших виробничих суб'єктів, які надають їм відповідні технічні послуги як в організаційному, так і в економічному аспектах [53, с. 61].

В Україні, незважаючи на існування різного роду труднощів, фермерство продовжує розвиватися. Аналіз статистичних даних показує, що зменшення фермерських господарств відбувається на якісному рівні. Збільшується кількість сільськогосподарських угідь в розрахунку на одне фермерське господарство. В середньому одне господарство оперує 109,2 га, що вдвічі більше, ніж у країна ЄС [105, с. 23].

Особливе місце у сучасних умовах господарювання фермерських господарств займає питання забезпечення трудовими ресурсами, а також їх ефективного використання, оскільки основними трудовими ресурсами усіх

фермерських господарств є члени фермерської родини. Тому стратегічного значення для ефективного функціонування фермерських господарств у нестабільних умовах розвитку ринкових відносин набуває людський фактор. Потрібно відзначити в цьому плані однастайність думки вітчизняних і зарубіжних вчених, що якими б досконаліми не були знаряддя праці та засоби сільськогосподарського виробництва, їх ефективне використання завжди буде залежати від головного виробничого ресурсу – тих, хто працює на землі (рис. 2.5).

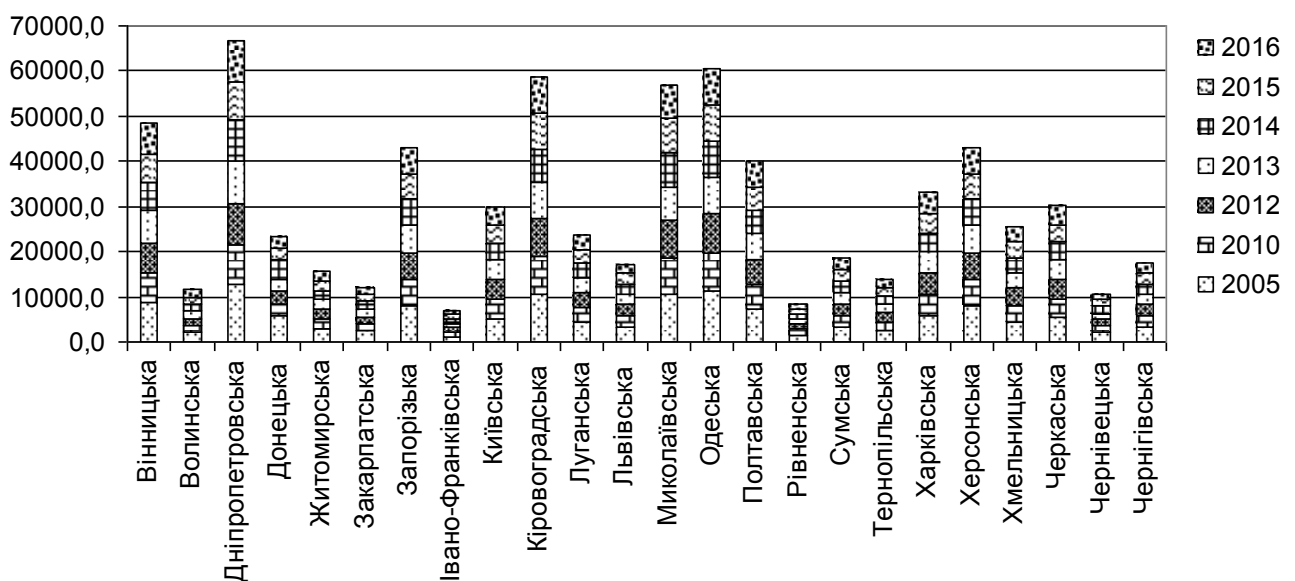

Рис. 2.5. Динаміка чисельності працівників фермерських господарств України у розрізі областей, 2005-2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

За період з 2005 р. по 2016 р. чисельність працівників у фермерських господарствах України зменшилась на 36832 осіб (27,6 %). Найбільше скорочення працівників спостерігалось у областях з лідируючою кількістю фермерських господарств, а саме: Дніпропетровській області на 3588 осіб (28,0 %), Миколаївській області на 3264 осіб (30,8 %), Донецькій області на 3093 осіб (53,6 %), Одеській області на 3044 осіб (27,4 %), Кіровоградській області на 2580 осіб (24,5 %) та Запорізькій області на 2275 осіб (27,9 %). Найменше скорочення за досліджуваний період спостерігалось у Івано-Франківській області лише на 313 осіб (25,1 %).

Інтелектуально обізнаний трудовий потенціал фермерських господарств є основною умовою прискорення науково-технічного прогресу, підвищення ефективності господарювання, удосконалення виробничих відносин, вирішення соціальних проблем у національній економічній системі.

Фермерські господарства більш успішні у розвитку, якщо забезпечені добре підготовленими працівниками, які професійно використовують свої знання та вміння для виробництва сільськогосподарської продукції [29, с. 216].

Підвищена інтенсивність праці в весняно-осінній період не може компенсуватися використовуючи тільки свої власні ресурси, тому в такий період часу залучення сезонних працівників є основним вирішенням проблеми.

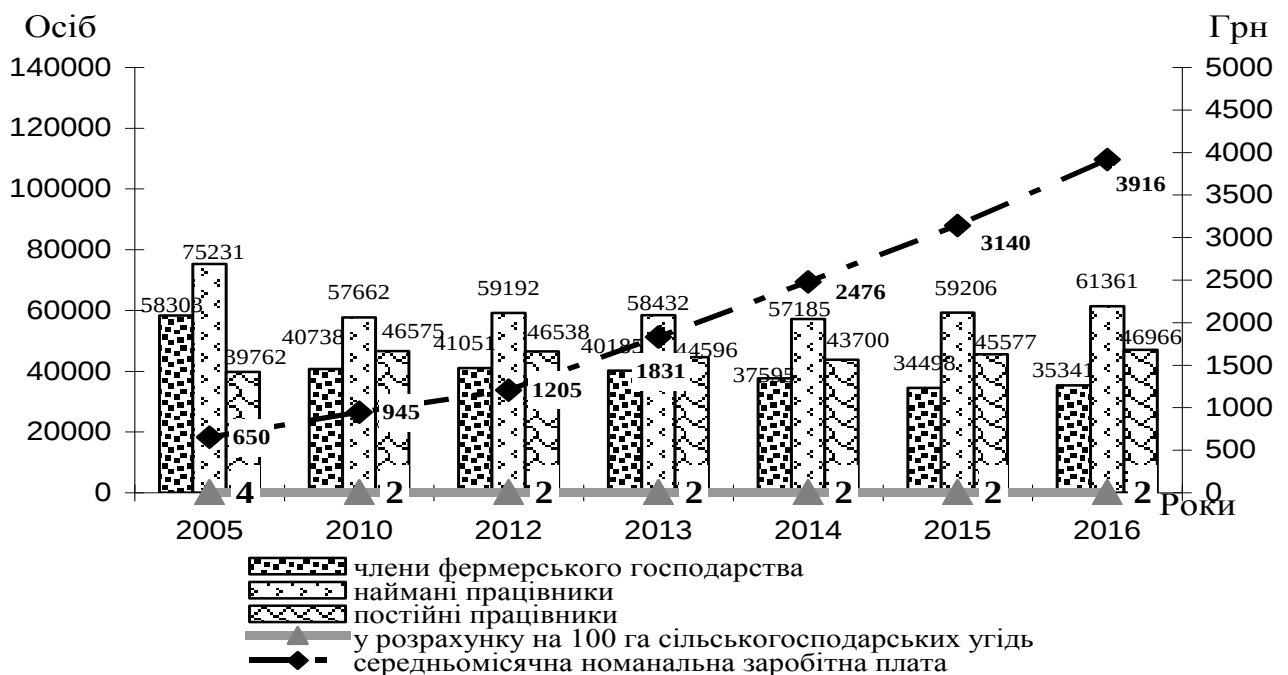

Рис. 2.6. Динаміка чисельності постійних і найманих працівників фермерськими господарствами України, 2005-2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

У порівнянні 2016 р. з 2005 р. чисельність найманих працівників скоротилась на 13870 осіб (18,4 %), а у порівнянні з 2010 р. – збільшилась на 3699 осіб (6,4 %). Позитивними явищами при помірному розвитку

фермерських господарств України є збільшення постійних працівників на 7204 осіб (18,1 %) та збільшення середньомісячної номінальної заробітної плати працівникам на 3266 грн (у 6 разів). Негативним явищем є зменшення працівників у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь на 2 особи (50,0 %), але така динаміка може бути спричинена позитивними моментами, а саме: зростанням площі сільськогосподарських угідь, підвищенням рівня механізації та автоматизації виробничих процесів фермерських господарств.

Причиною зменшення чисельності працівників можна вважати також скорочення народжуваності, що створює негативні якісні зміни у віковому складі населення і прискорює її старіння. Останнє у наступні роки створює ще більше демографічне навантаження на працездатних осіб.

Аналіз даних дозволяє зробити висновки про те, що природне зменшення населення сільської місцевості відбувається за рахунок зміни одного покоління іншим, а оскільки фермерські господарства – це переважно сімейний вид діяльності, то це є першочерговою проблемою. Смертність більш ніж в 2 рази перевищує народжуваність. Загальний рівень померлих обумовлений не тільки збільшенням частки людей похилого віку, але і зростанням передчасної смерті. Останнє супроводжується погіршенням медичного обслуговування на селі.

Поряд з природним рухом, міграція (механічний рух) сільського населення також визначає його чисельність, що є дуже важливим фактором трудового ресурсного потенціалу фермерських господарств.

Низька якість сільського життя формує відтік трудових ресурсів з сіл у міста. Основна маса, що проживає у селі, мігрує у міста і селища міського типу із-за неможливості працевлаштування, дуже низького рівня задоволення наявної у селі роботи, у першу чергу, її оплати.

Щоб оцінити ефективність поєднання і використання ресурсів у процесі виробництва, необхідно проаналізувати кінцеві результати діяльності фермерських господарств. Наявність певної суми прибутку та норма

рентабельності свідчать про наявний потенціал розвитку фермерських господарств у перспективі, а також ефективність їх діяльності.

Для з'ясування оцінки економічного становлення та розвитку фермерських господарств, здійснення їх виробничо-потенційної діяльності та пошуку основних шляхів їх майбутнього ефективного розвитку проведемо і проаналізуємо деякі розрахунки у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка розвитку фермерських господарств

Показники	2012 р.		2016 р.		2016 р. до 2012 р., %	
	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область
Кількість господарств, од	40676	1770	33682	1804	82,8	101,9
Чисельність працюючих всього, осіб	100243	5514	96702	5698	96,5	103,3
з них наймані працівники, осіб	59192	3256	61361	3620	103,7	111,2
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	4389,4	218,5	4437,9	242,8	101,1	111,1
з них рілля	4260,7	214,5	4375,2	238,6	102,7	111,2
Валова продукція, всього, млн. грн	14111,1	824,9	17234,6	1425,3	122,1	172,8
у т.ч. у рослинництві	12843,1	782,4	15814,2	1312,7	123,1	167,8
у тваринництві	1268	42,5	1420,4	112,6	112,0	зб. у 2,7 рази
Чистий дохід, млн. грн	26728,4	1562,5	89330,8	7387,6	зб. у 3,3 рази	зб. у 4,7 рази
у т.ч. у рослинництві	24326,6	1482,0	81968,5	6804,0	зб. у 3,4 рази	зб. у 4,6 рази
у тваринництві	2401,8	80,5	7362,3	583,6	зб. у 3,1 рази	зб. у 7,3 рази
Рівень рентабельності, %	16,3	38,6	24,9	52,4	х	х
У розрахунку на 1 фермерське господарство						
сільськогосподарських угідь, га	107,9	123,4	131,8	134,6	122,1	109,0
ріллі, га	104,7	121,2	129,9	132,3	124,0	109,1
валової продукції, млн. грн	346,9	466,0	511,7	790,1	147,5	169,5
у т.ч. рослинництва	315,7	442,0	469,5	727,7	148,7	164,6
у тваринництва	31,2	24,0	42,2	62,4	135,3	зб. у 2,6 рази
Чистий дохід, млн. грн	657,1	882,8	2652,2	4095,1	зб. у 4 рази	зб. у 4,6 рази
у т.ч. у рослинництві	598,1	837,3	2433,6	3771,6	зб. у 4,1 рази	зб. у 4,5 рази
у тваринництві	59,0	45,5	218,6	323,5	зб. у 3,7 рази	зб. у 7,1 рази

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Аналізуючи розвиток фермерських господарств, слід зазначити, що по всіх показникам Полтавська область має тільки позитивну динаміку. Щодо України, то скорочення кількості фермерських господарств на 6994 од. (17,2 %) ніяк не вплинуло на показники ефективності та результативності сільськогосподарської діяльності фермерських господарств. Зростання чистого доходу на 62602,4 млн. грн (у 3,3 рази) по Україні і на 5825,2 млн. грн (4,7 рази) по Полтавській області спричинило підвищення рівня рентабельності на 8,6 в.п. та 13,8 в.п. відповідно.

Пристосування фермерів до мінливого сучасного ринкового середовища і переважну збитковість тваринництва обумовлює виробничу орієнтованість і економічну доцільність на вирощування продукції рослинництва, яка і забезпечує фермерські господарства прибутком. Тому у структурі фермерських господарств як України, так і Полтавської області більше 90,0 % відведено на рослинництво, і лише 10,0 % на тваринництво.

Слід зазначити, що збільшення прибутковості фермерських господарств як України, так і Полтавської області відбувається у відриві від зниження собівартості продукції, тобто за рахунок підвищення реалізаційних цін на основні види сільськогосподарської продукції. В аграрному секторі економіки функціонує витратний механізм господарювання. Підвищення собівартості сільськогосподарської продукції зумовлено не стільки зростанням ресурсомісткості, скільки значним подорожчанням матеріально-технічних та паливно-енергетичних ресурсів [50, с. 27].

Фермерським господарствам для подальшого підвищення рівня прибутковості та рентабельності виробництва, необхідно використовувати внутрішні можливості для забезпечення і у майбутньому ефективного використання вже існуючого виробничо-ресурсного потенціалу та здійснення успішної маркетингової діяльності. Адже основним джерелом доходів для більшості фермерських господарств є реалізація виробленої продукції, то виникає потреба у розробці оптимальної програми виробництва сільськогосподарської продукції відповідно до всіх вимог ринку і споживачів з врахуванням існуючого ресурсного потенціалу, який дозволить

оптимізувати отримані прибутки на одиницю використаних при виробництві всіх ресурсів.

Як вже зазначалося, фермерські господарства надають перевагу виробництву продукції рослинництва більшу ніж тваринництва. Оскільки в умовах загостреної конкуренції фермерські господарства як України, так і Полтавської області зосереджуються на виробництво продукції, яка є найбільш прибутковою і користується попитом.

Валова продукція характеризує натуральний і вартісний результат взаємодії факторів виробництва, отриманий у рослинництві і тваринництві протягом року. До її складу у фермерських господарствах включають вартість основної, побічної і супутньої продукції, приріст незавершеного виробництва і вартість вирощування молодих культурних насаджень [30, с. 104].

Таблиця 2.3

Виробництво валової продукції фермерськими господарствами

Показники	2012 р.		2016 р.		2016 р. до 2012 р., %	
	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область
У постійних цінах 2010 р., млн. грн						
Валова продукція - всього	14111,1	824,9	17234,6	1425,3	122,1	172,8
у т.ч. продукція рослинництва	12843,1	782,4	15814,2	1312,7	123,1	167,8
продукція тваринництва	1268,0	42,5	1420,4	11,2	112,0	26,4
У відсотках до підсумку, %						
Валова продукція - всього	100,0	100,0	100,0	100,0	х	х
у т.ч. продукція рослинництва	91,0	94,8	91,8	92,1	х	х
продукція тваринництва	9,0	5,2	8,2	7,9	х	х
У відсотках до загального обсягу сільськогосподарського виробництва, %						
Валова продукція - всього	6,3	6,2	8,5	8,3	х	х
у т.ч. продукція рослинництва	8,6	7,9	10,1	9,8	х	х
продукція тваринництва	1,7	1,2	3,2	2,9	х	х

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Дані таблиці 2.3 свідчать, що сільськогосподарська продукція фермерських господарств займає незначну частку у загальному обсязі виробництва, але є позитивним явищем поступове збільшення частки. Валове виробництво Полтавської області займає майже 10,0 % валового виробництва всієї країни у 2016 р., що у половину більше ніж у 2012 р. Негативний моментом є і подальше скорочення частки виробництва продукції тваринництва по Україні на 0,8 %, але відносно Полтавської області спостерігається по даному показнику зростання частки на 2,7 %.

Отже, Полтавська область – це регіон України з добре розвинутим виробництвом сільськогосподарської продукції. У галузевій структурі валового виробництва у 2016 р. провідне місце також належить рослинництву, питома вага – 92,1 %, питома вага тваринництва лише 7,9 %.

При детальному розгляді аспекту розвитку фермерських господарств Полтавської області виникає необхідність прогнозування структурних змін, зокрема їх кількості та середньої площі їх землекористування. З цією метою нами було здійснено прогноз до 2019 року, використовуючи аналіз трендових рядів кількості та середньої величини землекористування фермерських господарств Полтавської області. Вибір прогнозу до 2019 року обумовлений тим, що прогнозування доцільно здійснювати на період не більше 3 років.

Нами було використано державні статистичні дані фермерських господарств Полтавської області за 1995-2016 рр. для аналізу трендових рядів за кількістю фермерських господарств та середньою площею земельних угідь. При аналізі використовувались для аналітичного вирівнювання рядів динаміки, статистичні методи. На основі встановлення загальної тенденції динаміки ряду (апроксимуючої функції) для пошуку прогнозних значень використовувались функції: лінійна ($y=a_1 \cdot x+a_0$), експоненціальна ($y=a_1 \cdot e^{(a_0 \cdot x)}$), степенева ($y=a_1 \cdot x^{a_0}$), логарифмічна ($y=a_1 \cdot \ln(x)+a_0$) та поліноміальна ($y=a_1 \cdot x^2+a_1 \cdot x+a_0$), де x – роки динаміки, а y – величина прогнозованого показника.

Оптимістичний прогноз може відбутися за умови, що подальший розвиток фермерських господарств проходитиме за належної кредитної підтримки, державної аграрної політики, зменшення податкового тиску, посиленого науково-консультативного обслуговування тощо.

Нами було зроблено прогноз кількості фермерських господарств Полтавської області до 2019 р. (рис. 2.7).

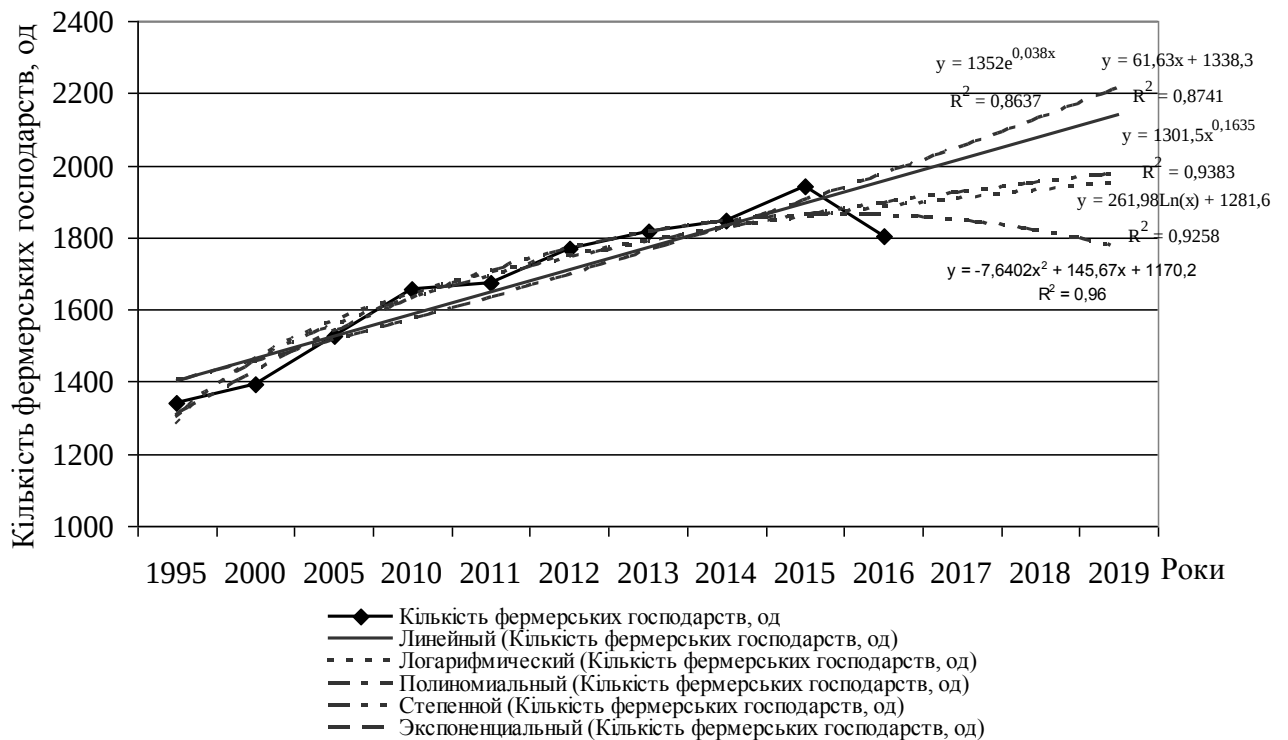

Рис. 2.7. Прогноз кількості фермерських господарств Полтавської області до 2019 року

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Як видно з отриманого графіку (рис. 2.7), оптимістичний прогноз буде досягнутий з використанням всіх функцій, а саме: експоненціальної – 1977 од. фермерських господарств Полтавської області при достовірності апроксимації $R^2=0,8637$, лінійної – 1955 од. при достовірності апроксимації $R^2=0,8741$, степеневій – 1896 од. при достовірності апроксимації $R^2=0,9383$, логарифмічній – 1885 од. при достовірності апроксимації $R^2=0,9258$. І найбільш реальне значення, хоч і найменше з прогнозованих, буде досягнуте завдяки найтіснішій апроксимації $R^2=0,9600$ за рахунок

поліноміальній функції – 1863 од. фермерських господарств Полтавської області у 2019 році.

Відносно прогнозу середньої площі землекористування нами було використано аналогічну методику прогнозування із застосування трендових рядів. Отримані результати наведені графіком (рис. 2.8).

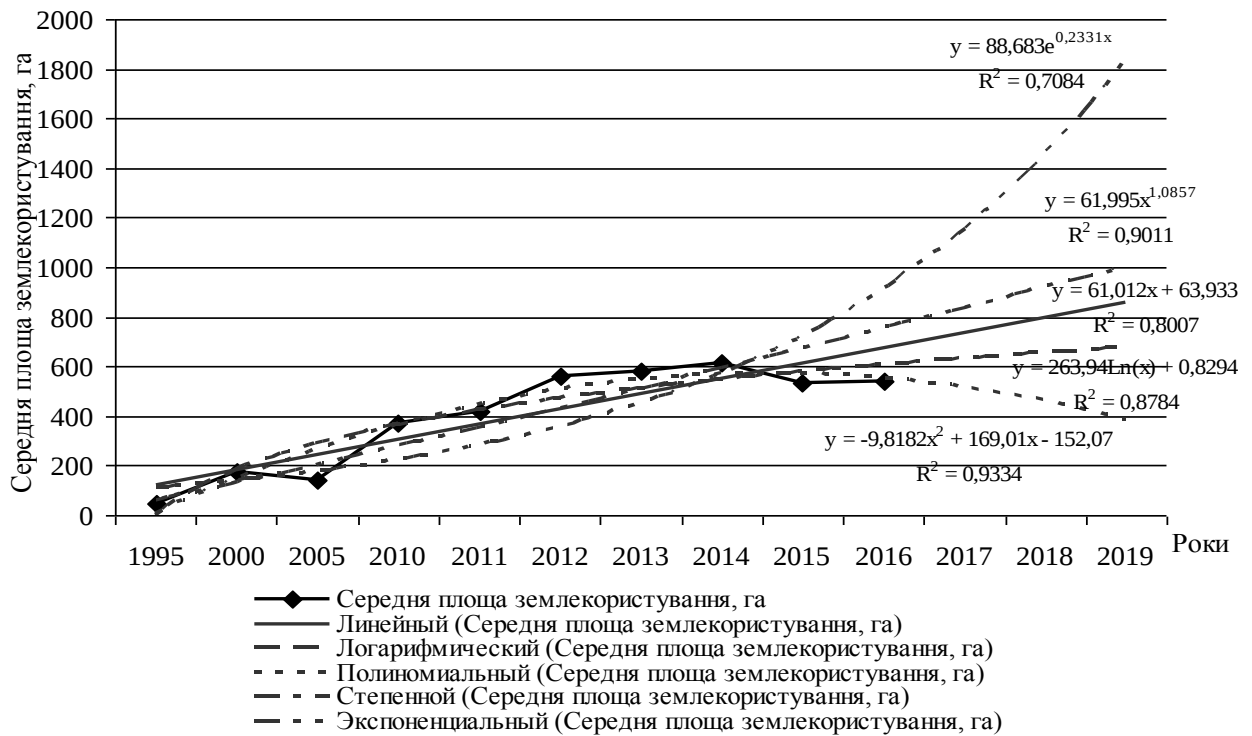

Рис. 2.8. Прогноз середньої площі землекористування фермерських господарств Полтавської області до 2019 року

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Як видно з отриманого графіку (рис. 2.8), оптимістичний прогноз середньої площі землекористування також буде досягнутий з використанням всіх функцій, а саме: експоненціальної – 912 га при достовірності апроксимації $R^2=0,7084$, степеневій – 755 га при достовірності апроксимації $R^2=0,9011$, лінійної – 674 га при достовірності апроксимації $R^2=0,8007$, логарифмічної – 629 га при достовірності апроксимації $R^2=0,8784$. І найбільш реальне значення, хоч і найменше з прогнозованих, буде досягнуте завдяки найтіснішій апроксимації $R^2=0,9334$ за рахунок поліноміальній функції – 556 га – середня площа землекористування фермерських господарств Полтавської області у 2019 році.

Проведений прогноз свідчить про те, що фермерські господарства Полтавської області до 2019 року будуть залишатися домінуючою формою ведення агробізнесу для середньої ланки сільськогосподарських виробників, при цьому кількість господарств і середня площа їх землекористування зросте. Однак середня площа сільськогосподарських угідь не вийде за межі 1000 га, і буде віднесена до III групи при діапазоні він 100,1 га до 1000,0 га.

Для більш детального дослідження динаміки розвитку нами проаналізовані деякі фермерські господарства Полтавської області (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка розвитку фермерських господарств Полтавської області

Показник	Роки					2016 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014	2015	2016	
ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району						
Площа сільськогосподарських угідь, га	230	230	235	237	245	106,5
з них рілля	224	224	229	231	239	106,7
Чисельність працівників, осіб	20	25	23	17	18	90,0
ФГ «Хризоліт» Глобинського району						
Площа сільськогосподарських угідь, га	308	325	330	312	319	103,6
з них рілля	294	318	327	309	315	107,1
Чисельність працівників, осіб	27	27	23	19	25	92,6
ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району						
Площа сільськогосподарських угідь, га	130	135	148	148	148	113,8
з них рілля	130	135	148	148	148	113,8
Чисельність працівників, осіб	5	8	12	12	12	зб. у 2,4 рази
ФГ «Чаус» Козельщинського району						
Площа сільськогосподарських угідь, га	647	650	648	642	635	98,1
з них рілля	647	650	643	636	620	95,8
Чисельність працівників, осіб	48	38	38	35	35	72,9
ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району						
Площа сільськогосподарських угідь, га	205	276	318	379	434	зб. у 2,1 рази
з них рілля	200	276	315	375	430	зб. у 2,2 рази
Чисельність працівників, осіб	15	20	20	23	27	180,0

Джерело: розраховано автором за даними річної звітності ф № 50 с.-г.

Динаміка землекористування показує, що оскільки землі переважно є орендовані, то щорічно по всіх фермерських господарствах змінюються розміри сільськогосподарських угідь та ріллі. Коливається і чисельність працівників. В цілому за 2012-2016 рр. спостерігається помірний розвиток фермерських господарств зі збільшенням земельних угідь (крім ФГ «Чаус» Козельщинського району).

Однак, фермери Полтавської області ще залишаються малоземельними навіть незважаючи на існуючі процеси укрупнення, які значно посилюють диференціацію фермерських господарств за площами їх землекористування. Так у Полтавській області функціонують фермерські господарства з площею землекористування у 3-5 тис. га, які є орендними сільськогосподарськими виробниками з використанням значної частки найманої праці. Тоді як значна частка фермерських господарств користується земельними угіддями у розмірі від 1,0 до 5,0 га, тобто на рівні (або навіть нижче рівня) деяких господарств населення чи домогосподарств, що ведуть натуральний тип господарювання. Як вже зазначалося раніше, ця проблема стосується не тільки фермерських господарств Полтавської області, а й всієї України, бо всі господарства віднесені до цієї категорії потребують розробки більш конкретних класифікаційних засад не лише на базі соціально-економічних і правових чинників, а й з врахуванням виявлених тенденцій у земельних відносинах.

Більше 90,0 % сільськогосподарських угідь фермерських господарств Полтавської області займає рілля. З практичної точки зору це свідчить, що при аналізі ефективності земельних ресурсів доцільно зосередити головну увагу на оцінці використання землі в обробітку (орних землях), яка включає в себе три компоненти: загальну посівну площу, перелоги і пари.

Важливим моментом щодо перелогів є те, що державна статистична звітність конкретно не вказує на їх наявність, але стає очевидним існування таких земель, при аналізі загальної кількості посівних площ, ріллі і парів. Тоді розраховану площу ріллі у звітно-статистичній інтерпретації доцільно представляти як орні землі. Адже фермери не відрізняють короткотермінові перелоги і парові поля. Короткотермінові перелоги переважно заносяться до парових площ, що статистично зберігає у користуванні цілісність ріллі як категорії сільськогосподарських угідь.

Підвищення ефективності використання фермерських земель вимагає завершити землеустрій внутрішньогосподарською організацією території, що

потребує залучення коштів самих фермерів. Проблеми землевпорядкування ускладнюються тим, що більша частина земель у користуванні – це землі орендовані і такі, що використовуються за усними домовленостями [23, с. 153].

Оскільки оренда дає змогу фермерам оптимізувати площі землекористування, а саме об'єднавши частину земельних паїв у великі виробничі масиви, але на ефективність їх використання впливають короткі терміни оренди. Проведені дослідження свідчать, що у більшості фермерських господарств Полтавської області переважають короткотермінові строки оренди до 5 років. Для організації ефективного та стабільного землекористування це є вагомою перешкодою при вкладенні коштів у поліпшення землі. Не можливо на таких масивах і впровадити сівозміни (навіть короткої ротації), і використати науково-обґрунтовані системи землеробства з інноваційними технологіями виробництва сільськогосподарської продукції.

Головною причиною такої ситуації є те, що власники земельних паїв не мають бажання ризикувати передавши у користування фермерам свою землю на тривалий час. Стимулюючим фактором укладання договорів земельної оренди на тривалий час може бути тільки зростання конкуренції між орендарями і зобов'язанням сплачувати більші кошти орендної плати.

Виникає необхідність збільшення земельних угідь, оскільки як вже зазначалося раніше більше 90,0 % відведено у фермерських господарствах, як країни, так і досліджуваної області, для виробництва продукції рослинництва, тому земельні ділянки є основним підґрунтям ефективного функціонування та подальшим розвиток фермерських господарств.

Рослинництво ще вважається провідною галуззю тому, бо крім продуктів харчування і сировини для промисловості, воно виробляє корми для домашніх тварин. Мало залежить від рослинництва лише пасовищне тваринництво [167, с. 115].

Як свідчать дані рис. 2.9, великий розрив часток спостерігається і у досліджуваних фермерських господарствах Полтавської області, оскільки

вони також надають перевагу виробництву продукції рослинництва, і як свідчать дані з кожним роком все більше. Тваринництво для більшості фермерів є малоприбутковою галуззю, а у більшості випадків і взагалі збитковою.

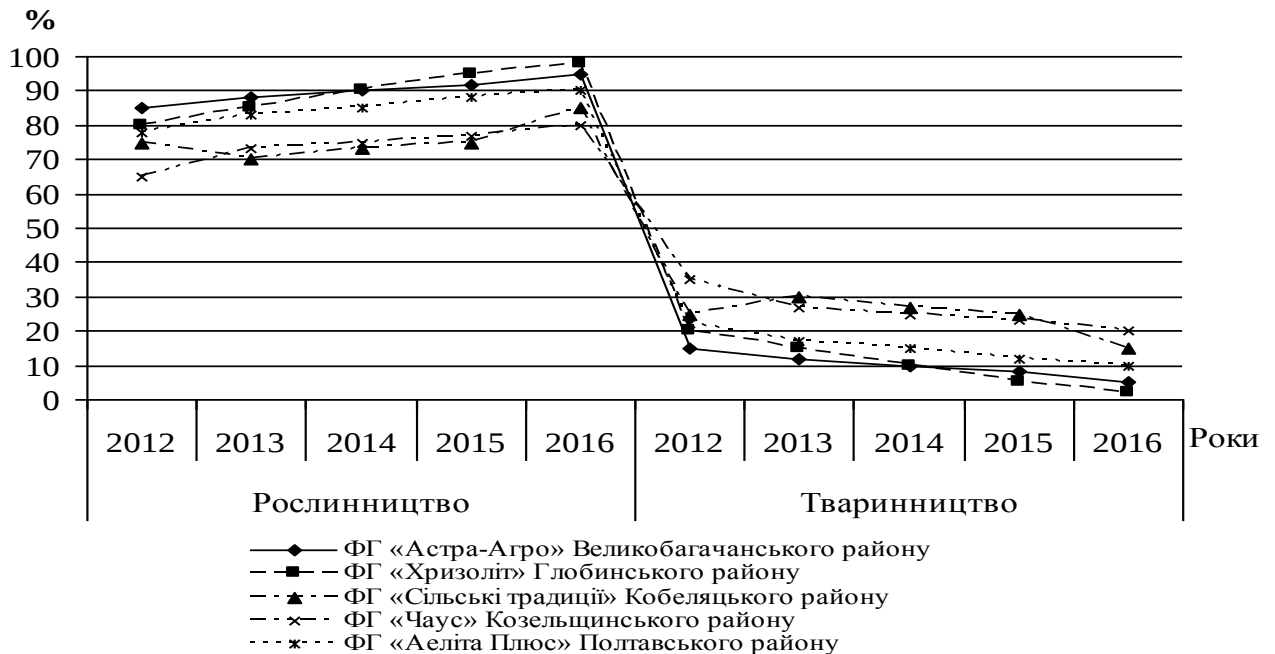

Рис. 2.9. Динаміка частки під виробництво сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами Полтавської області, 2012-2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними річної звітності ф № 50 с.-г.

Основна причина, з якої фермери також не бажають займатися виготовленням тваринницької продукції, – висока затратність галузі як в матеріальному, так і трудовому ракурсі. У складних сучасних умовах виживати фермерам дозволяє лише вирощування високорентабельних культур, що, звичайно, веде до формування дисбалансу сільського господарства [55, с. 51].

Отже, фермерські господарства вже впевнено посіли своє місце у контексті інших аграрних підприємств, але певні особливості їх розвитку не дозволяють розкрити виробничий потенціал у повній мірі. Оскільки вони є найменш захищеними одиницями у середовищі агробізнесу, тому для них є досить вагомим аналіз розвитку діяльності, оцінка виробництва сільськогосподарської продукції та формування на основі отриманих даних конкурентоздатної, високорентабельної структури виробництва.

2.2. Вплив рівня витрат на конкурентоспроможність продукції фермерських господарств

У процесі трансформаційних змін більшість фермерських господарств опинились у критичному стані через недосконалість системи організаційно-економічних та фінансово-кредитних механізмів господарювання. Існування та розвиток фермерських господарств відбувається в умовах нестабільності та зростання змін в зовнішньому середовищі, непрогнозований вплив яких на діяльність підприємств негативно позначається на показниках ефективності господарювання та призводить до ризикованості здійснення виробничо-господарських операцій, зниження рівня їх конкурентоспроможності [51, с. 72].

Водночас конкурентоспроможність фермерських господарств має характерні особливості, пов'язані як зі специфікою сільського господарства як виду економічної діяльності, так і з особливостями функціонування фермерських господарств як організаційно-правової форми [120, с. 7].

Оцінюючи методичні підходи щодо аналізу конкурентоспроможності фермерських господарств, слід виокремити подвійність характеру, що спричинений особливостями соціально-економічного функціонування фермерських господарств по відношенню до інших організаційно-правових форм сільськогосподарського підприємництва. Подвійність характеру діяльності фермерських господарств набуває чинності при необхідності відповідності стандартам підприємницької структури (самофінансування, самоокупність затрат тощо) та виконання соціальних зобов'язань відносно всіх членів фермерського господарства (підтримання добробуту, задоволення споживчих та культурних потреб).

Зовнішні показники передбачають аналіз конкурентоспроможності фермерського господарства на рівні області чи в загальнонаціональному масштабі як організаційно-правової групи. Метою оцінки можна буде вважати пошук потенційних можливостей фермерського господарства як суб'єкта товарного-виробництва.

Внутрішні показники характеризують рівень конкурентоспроможності конкретного фермерського господарства (як соціально-економічної одиниці), функціонування якого повинне забезпечуватися переважно за рахунок самостійного відтворення ресурсної бази.

Специфіка методики оцінки ступеня конкурентоспроможності фермерських господарств, які функціонують на засадах залучення переважно власної праці, обумовлена специфікою мотиваційної системи працівників підприємницької структури, оскільки основною причиною участі в економічній діяльності є не отримання доходів у вигляді заробітної плати, а максимізація грошових надходжень із зростання добробуту самого господарства і його членів як єдиної соціально-економічної спільноти [65, с. 114].

Для фермерського господарства конкурентоспроможність – це забезпечення оптимального співвідношення між обсягами виробництва і реалізації продукції, ресурсним потенціалом, платоспроможністю і інвестиційною привабливістю, зменшення природних і економічних ризиків приватного господарювання. З іншого боку, під конкурентоспроможністю слід розуміти здатність фермерських господарств виробляти продукцію, яка користується попитом на ринку, а також шукати напрямки збільшення своєї частки на ринку [54, с. 75].

Фермерські господарства, як і всі інші суб'єкти підприємницької діяльності, вважаються конкурентоспроможними при умові, що мінімальні витрати забезпечують максимальний прибуток. На різних рівнях міжгалузевих відносин фермерські господарства зазнають різних видів витрат мінімізації, яка зумовлює підвищення прибутку від їх діяльності.

Конкурентоспроможність формується з урахуванням величини витрат на виробництво продукції. Методологія її визначення охоплює організаційно-економічні показники діяльності суб'єкта господарювання. Традиційно, конкурентоспроможність оцінюють у двох аспектах – з позиції підприємства і (або) продукції [211, с. 349].

Характеризуючи основні тенденції 2012–2016 рр., слід зазначити, що за цей період витрати на виробництво сільськогосподарської продукції фермерських господарств мали коливаючий характер як по Україні, так і Полтавській області. Така динаміка спричинена змінами кількості фермерських господарств та площі землекористування (рис. 2.10).

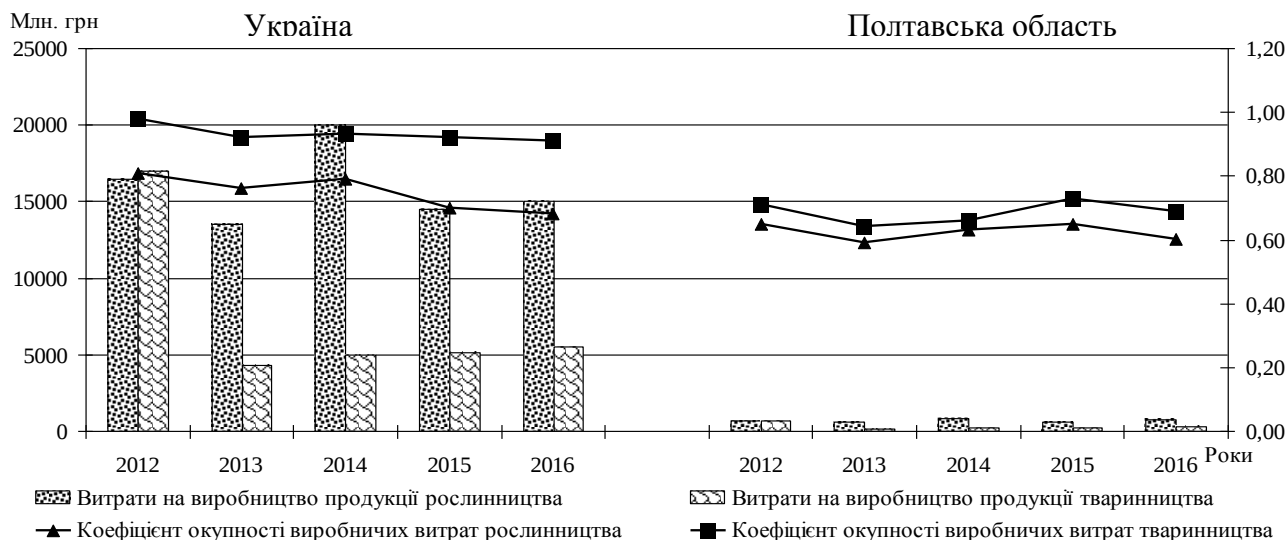

Рис. 2.10. Динаміка витрат на виробництво та рівень окупності сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Аналіз рис. 2.10, свідчить, що переважна частина витрат припадає на галузь рослинництва, оскільки дана галузь займає більше 90,0 % як по Україні, так і по Полтавській області. А коефіцієнт окупності характеризує зменшення обсягів витрачених коштів для отримання 1 грн валової продукції сільського господарства. А саме по Україні, на виробництво 1 грн валової продукції рослинництва у 2012 р. було витрачено – 0,81 грн, а в 2016 р. – 0,68 грн (тваринництва у 2012 р. – 0,98 грн, а в 2016 р. – 0,91 грн) – така динаміка відображає підвищення ефективності формування витрат. По Полтавській області на виробництво 1 грн валової продукції рослинництва у 2012 р. було витрачено – 0,65 грн, а в 2016 р. – 0,60 грн (тваринництва у 2012 р. – 0,71 грн, а в 2016 р. – 0,69 грн).

Конкурентоспроможність фермерських господарств в умовах ринкової економіки також визначається здатністю забезпечувати достатній рівень прибутковості діяльності (рис. 2.11).

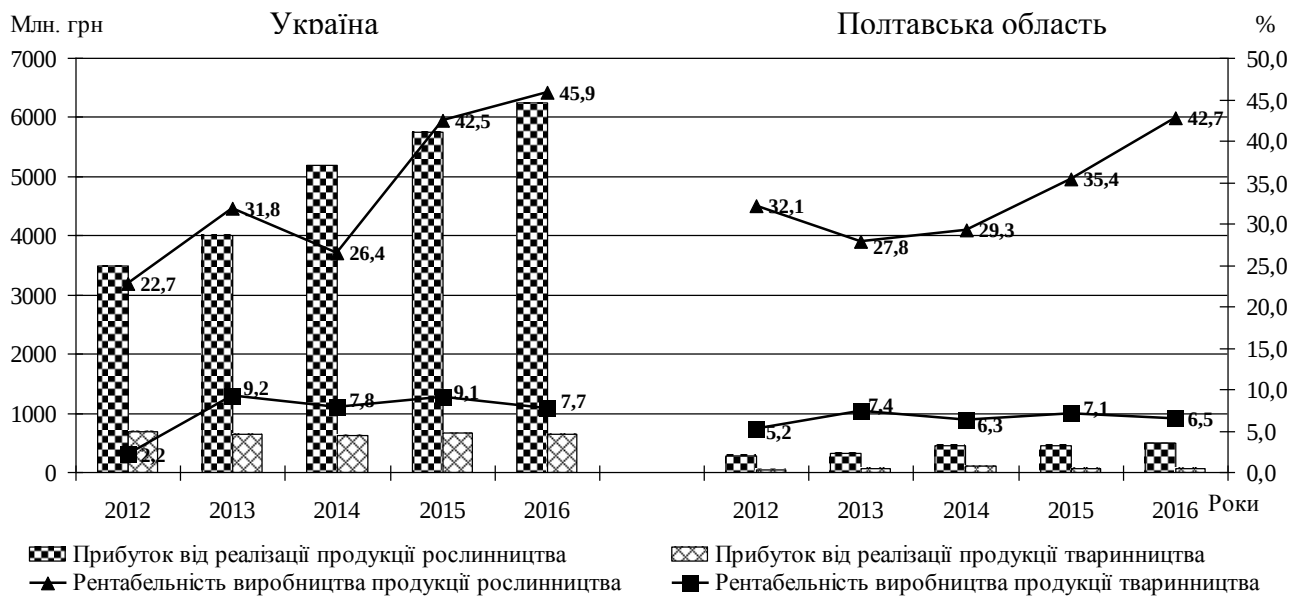

Рис. 2.11. Динаміка прибутку від реалізації та рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Як свідчать дані рис. 2.11, прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції фермерських господарств України за досліджуваний період збільшився на 2700 млн. грн (64,2 %) (у т. ч. по рослинництву збільшився на 2750 млн. грн (78,6 %), а тваринництву зменшився на 50 млн. грн (7,1 %)). Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції за 2012–2016 рр. також значно коливалась. У цілому за досліджуваний період рентабельність виробництва продукції рослинництва зросла на 23,2 в.п., а тваринництва – на 5,5 в.п.

Щодо Полтавської області прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції фермерських господарств збільшився на 230 млн. грн (69,7 %) (у т. ч. по рослинництву збільшився на 220 млн. грн (78,6 %), а тваринництву – на 10 млн. грн (20,0 %)). Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції за досліджуваний період по рослинництву зросла на 10,6 в.п., а тваринництва – на 1,3 в.п.

Більшість фермерів, які зайняті безпосередньо виробництвом, практично не можуть самостійно обчислювати витрати та визначати собівартість на належному рівні. Оскільки залучення фахівців для більшості

фермерів є дорого вартісним. Постає потреба професійного їх навчання, тому що витрати і собівартість виробництва продукції є основними показниками, що характеризують конкурентоспроможність [211, с. 349].

Таблиця 2.5

**Вплив витрат виробництва на прибутковість фермерських господарств
України, 2016 р.**

Показник	Групи господарств за виробничими витратами на 1 га сільськогосподарських угідь, грн					Україна
	I (до 500)	II (501-1500)	III (1501-3000)	IV (3001-5000)	V (понад 5000)	
Кількість господарств, од	6267	14795	9047	1597	1976	33682
Припадає сільськогосподарських угідь на 1 господарство, га	693,1	307,7	529,4	2204,4	2490,1	131,8
Витрати виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	498,8	1237,1	2785,5	4297,3	11834,9	4136,7
у т.ч. матеріальні	367,6	911,7	2052,9	3167,1	8722,3	3048,7
Виручка від реалізації продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	895,1	1952,6	3567,9	5364,8	16968,7	5531,3
Прибуток – всього, млн. грн	1721,4	3107,9	3398,5	4636,9	22299,7	6058,1
на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	396,3	715,5	782,4	1067,5	5133,8	1394,7
на 1 господарство, тис. грн	274,7	220,2	414,2	2353,2	12783,9	187,5
Рівень рентабельності, %	9,2	28,3	34,8	27,9	23,6	24,5

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Розрахунки у табл. 2.5, свідчать, що у фермерських господарствах, де виробничі витрати на 1 га сільськогосподарських угідь найвищі (понад 5000 грн), найвищими є і обсяг виручки від реалізації продукції та прибуток (на 1 га сільськогосподарських угідь 16968,7 грн та 5133,8 грн відповідно).

Виходячи з даних, також необхідно зазначити, що рівень концентрації земельних угідь є одним з основних факторів підвищення прибутковості фермерських господарств. Оскільки у IV групі господарств, де середній розмір сільськогосподарських угідь становив 2204,4 га, на 1 господарство одержано прибутку 2353,2 тис. грн, що на 10431,7 тис. грн менше, ніж у господарствах V групи із середньою площею сільськогосподарських угідь 2490,1 га.

На думку О. Шпикуляка, за величиною витрат можна визначити бажану ціну продукту і фінансові результати бізнесу. Вони включають в себе

обумовлені законодавчо статті, вкладених у виробництво активів і платежів, які в майбутньому мають бути відшкодовані виручкою від реалізації. Значимість витрат дає підстави наголошувати на їх винятковій можливості у формуванні конкурентоспроможності аграрного продукту [209, с. 236].

При оцінці конкурентоспроможності фермерських господарств слід звернути увагу на її алгоритм за витратами (рис. 2.12).

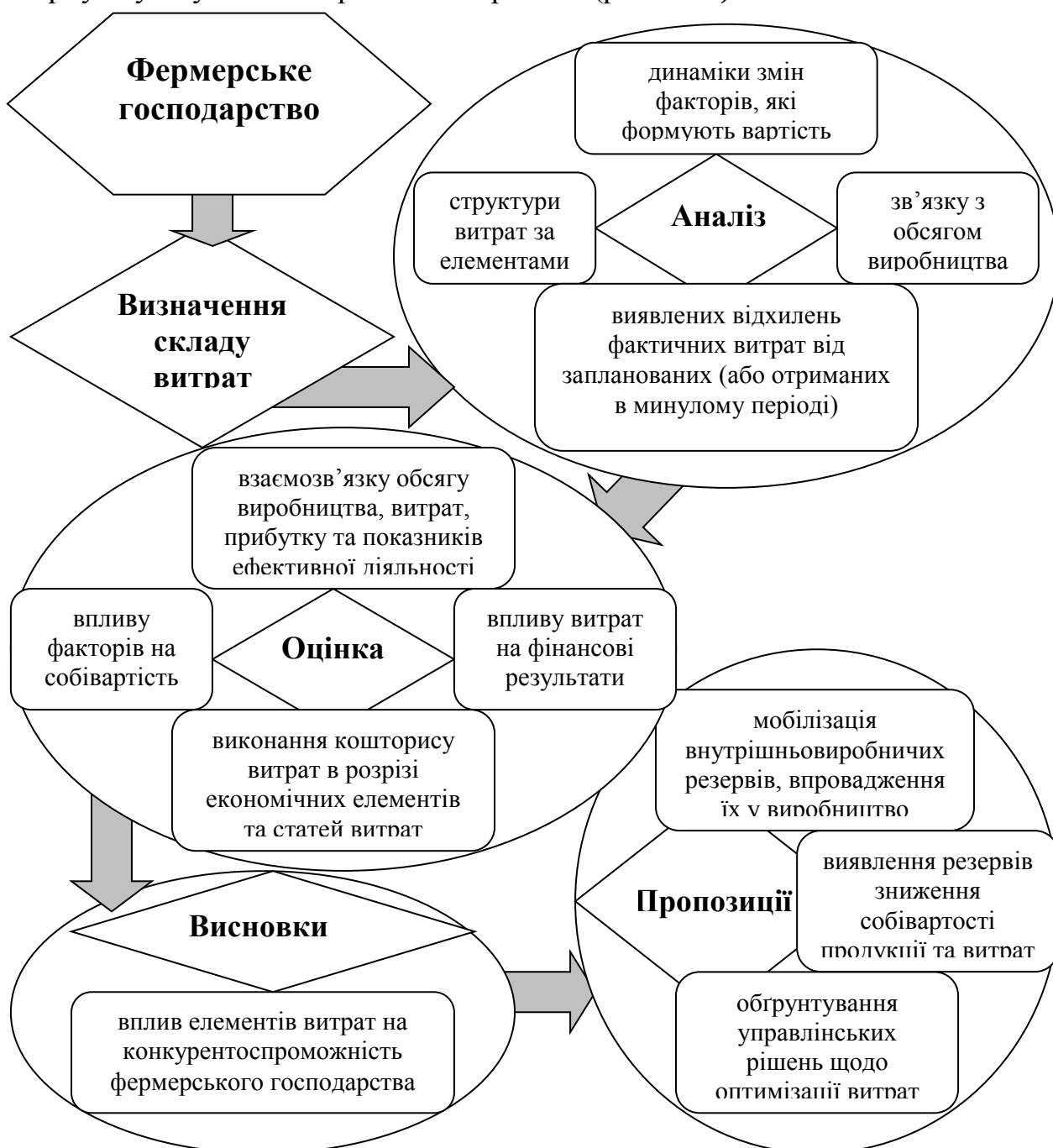

Рис. 2.12. Алгоритм оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств за витратами

Джерело: власна розробка

Інституціональні особливості конкурентоспроможності сільського господарства пов'язані з інститутом власності, який зумовив функціонування в економіці різних організаційно-правових форм і виникнення різноаспектного підходу до формування їх конкурентоспроможності [199].

Розміри фермерських господарств повинні забезпечувати оптимальні обсяги виробництва продукції для досягнення високої ефективності галузей, раціонального використання трудових ресурсів, основних засобів, зниження собівартості продукції та підвищення продуктивності праці. Отже, рівень впливу обсягу виробництва на рівень витрат зумовлює наявність класифікаційного критерію їх поділу на постійні та змінні витрати. Частка постійних і змінних витрат формується відповідно до поділу витрат за елементами. Елементи витрат – це економічно однорідні види витрат незалежно від того, на які види продукції і на якій ділянці вони використані [211, с. 351].

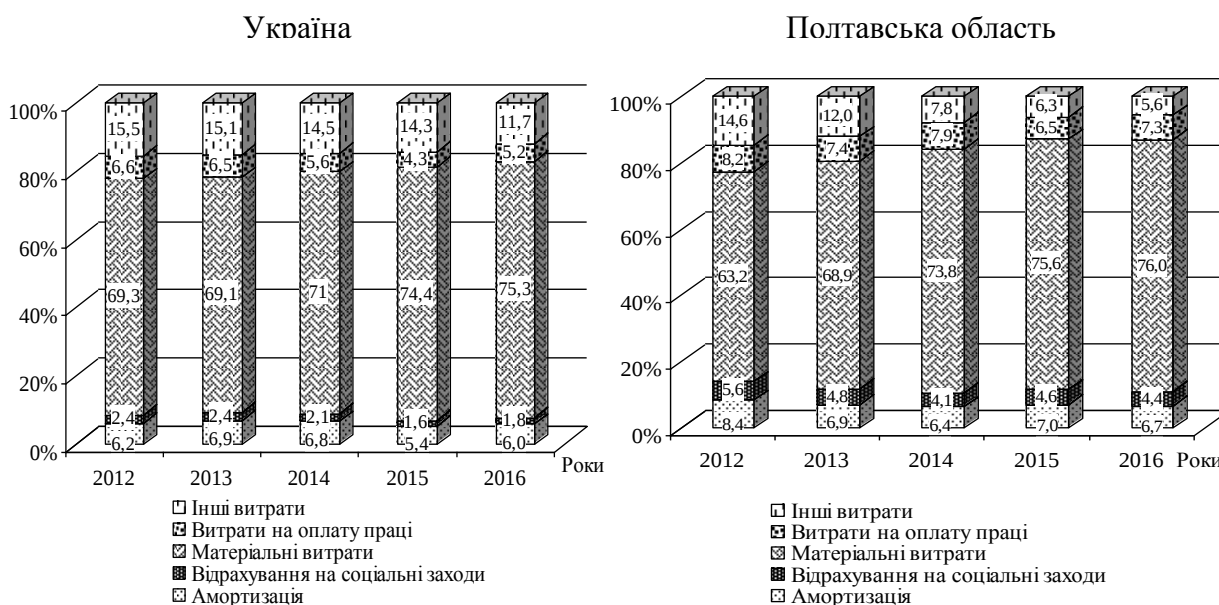

Рис. 2.13. Структура елементів виробничих витрат фермерських господарств

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Дані рис. 2.13 свідчать, що протягом 2012-2016 рр. простежується тенденція до збільшення рівня витрат фермерських господарств. Найбільшу частку в структурі виробничих витрат займають матеріальні витрати, що

пояснюється підвищенням цін на насіння, корми, мінеральні добрива, пальне, електроенергію тощо. Водночас зменшуються витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи і амортизацію.

Проаналізуємо детальніше динаміку структури матеріальних витрат за елементами у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка структури елементів матеріальних витрат фермерських господарств, 2012-2016 рр.

Показники	2012 р.		2016 р.		2016 р. до 2012 р., (+;-)	
	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область
Насіння та посадковий матеріал	21,0	17,9	16,5	18,2	-4,5	0,3
Корми	8,1	7,2	5,1	6,1	-3,0	-1,1
Інша продукція сільського господарства	0,2	0,4	0,1	0,4	-0,1	0
Мінеральні добрива	20,9	24,7	28,3	26,9	7,4	2,2
Пальне і мастильні матеріали	21,9	27,4	17,4	28,4	-4,5	1,0
Електроенергія	1,4	1,2	1,0	1,1	-0,4	-0,1
Паливо й енергія	0,6	0,8	0,4	0,9	-0,2	0,1
Запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	8,6	10,2	10,7	6,0	2,1	-4,2
Оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	17,3	10,2	20,5	12,0	3,2	1,8
Всього	100	100	100	100	x	x

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Дані табл. 2.6, мають позитивну динаміку зниження деяких елементів матеріальних витрат як по Україні, так і Полтавській області. Негативним

явищем для фермерських господарств України є зростання на 7,4 % частки мінеральних добрив, на 3,2 % – оплати послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати, на 2,1 % – запасних частин, ремонтних та будівельних матеріалів для ремонту за рахунок скорочення на 4,5 % частки насіння та посадкових матеріалів та на 3,0 % – кормів. По Полтавській області збільшилися частки на 2,2 % мінеральних добрив, на 1,8 % оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати, на 1,0 % частка пального і мастильних матеріалів та на 0,3 % – насіння та посадкового матеріалу, зміни відбулися за рахунок зменшення частки на 4,2 % – запасних частин, ремонтних та будівельних матеріалів для ремонту та 1,1 % – кормів.

Така динаміка спричинена, перш за все, переходом фермерських господарств на галузь рослинництва, оскільки тваринництво для більшості господарств є малоприбутковою (переважно збитковою) зі значними витратами та технічно неоснащеною галуззю. Різноманітність у динаміці зміни витрат підтверджує також значний диспаритет цін і нееквівалентність міжгалузевого обміну (особливо це простежується на прикладі зростання витрат на мінеральні добрива, частка яких за досліджуваний період зросла на 7,4 % по Україні та 2,2 % по Полтавській області у структурі матеріальних витрат).

Обґрунтовуючи управлінські рішення відносно структури та складу витрат, необхідно зазначити, що змінні витрати у короткостроковому періоді піддаються управлінському впливу (порівнюючи з постійними, яким потрібен довгостроковий період для зміни структури та розміру). Виходячи з цих аргументів, слід звернути увагу на те, що для розробки напрямків збільшення ефективності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, потрібно проаналізувати управлінські рішення щодо величини змінних витрат та формування їх оптимального складу.

Аналізуючи змінні витрати фермерських господарств Полтавської області для виробництва сільськогосподарської продукції (Додаток Д), не

можна не звернути уваги на отримані від'ємні значення точки беззбитковості, що обумовлене перевищенням показника суми змінних витрат над ціною реалізації (табл. 2.7).

При такій ситуації доцільно акцентувати увагу на рівень змінних витрат, який би забезпечував беззбиткову реалізацію сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами Полтавської області, а не розрахунок можливого беззбиткового обсягу реалізації.

Зазначений розрахунок дав би змогу порівняти поточний рівень на одиницю продукції змінних витрат з рівнем, який би забезпечував беззбитковість реалізації сільськогосподарської продукції фермерських господарств і показував додатковий резерв рівня підвищення змінних витрат до граничної їхньої межі або перевищення над їх беззбитковим рівнем фактичних витрат, що зумовлює збитковість реалізації сільськогосподарської продукції фермерських господарств Полтавської області.

Дослідження відношення фактичних змінних витрат і тих змінних витрат, які дозволяють забезпечити беззбиткову реалізацію сільськогосподарської продукції, дає змогу зазначити, що за всією продукцією рослинництва фермерських господарств (крім у 2014 р. соняшнику та у 2015 р. зернових та зернобобових і соняшнику), і з продукції тваринництва тільки по приросту живої маси великої рогатої худоби спостерігається резерв витрат упродовж всього досліджуваного періоду.

Щодо детального аналізу у тваринництві інших видів продукції таких як приріст живої маси свиней, приріст живої маси птиці, молоко та яйця, то варто зазначити, що за рахунок співвідношення фактичних змінних витрат і беззбиткових змінних витрат, спостерігається по досліджуваним рокам коливання показників, а саме: то перевищення, то резерв витрат відносно реалізації цих видів сільськогосподарської продукції, які зумовлювали як прибутковість, так і збитковість.

Таблиця 2.7

**Аналіз змінних витрат сільськогосподарської продукції
фермерських господарствах Полтавської області, 2012-2016 рр.**

Вид продукції	Обсяг реалізації, тис. т					Точка беззбитковості, тис. т					VC*, %				
	Роки					Роки					Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Зернові та зернобобові	311,42	489,76	425,32	477,11	511,96	341,02	542,40	442,58	13,05	587,23	+0,2	+0,2	+0,1	-34,9	+0,1
Соняшник	76,36	95,61	100,14	107,34	93,54	122,68	136,66	0,59	0,21	191,17	+0,1	+0,1	-28,6	-52,8	+0,1
Цукрові буряки	28,71	20,18	20,35	11,89	30,02	31,55	21,01	4,57	4,44	34,83	+0,3	+0,2	-13,9	-11,5	+0,3
Приріст живої маси ВРХ	0,36	0,42	0,47	0,39	0,58	х	х	х	х	х	+24,2	+37,0	+20,6	+40,8	+35,8
Приріст живої маси свиней	0,19	0,28	0,34	0,31	0,39	х	х	1,60	0,08	0,09	+13,5	+13,7	+3,9	-11,4	-14,3
Приріст живої маси птиці	0,05	0,10	0,13	0,16	0,07	0,04	0,14	0,20	х	х	-2,1	+1,3	+1,3	+83,2	+11,7
Молоко	8,16	10,51	13,82	14,72	9,59	13,10	10,62	2,67	2,39	10,12	+3,1	+0,1	-13,8	-15,8	+0,2
Яйця (тис. шт)	165,22	138,15	53,41	41,00	8,50	5,59	11,77	13,74	11,44	30,57	-34,6	-6,8	-5,5	-10,8	+41,1

* VC – резерв (+) або перевищення (–) змінних витрат за співвідношенням фактичної та беззбиткової їх величини на одиницю продукції.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

При класифікації витрат доцільно використовувати методи структурного аналізу (горизонтальні чи вертикальні) для виявлення тенденції зростання витрат (не спричиненої збільшенням обсягів виробництва) і витрат з великою питомою вагою. При визначенні вагомості витрат для фермерського господарства також є доцільним використання АВС-аналізу. Поряд з ним ефективним є використання XYZ-аналізу, що дає змогу класифікувати витрати за ступенем прогнозування. Оцінка носіїв витрат (видів діяльності, продукції) дозволяє своєчасно виявити витрати, які потребують перегляду.

Отже, групування витрат з метою управління ними, потребує комплексного використання наведених методів. Слід також акцентувати увагу на те, що витрати можуть бути поділені й на більшу кількість груп у залежності з потребами фермерського господарства.

Для знаходження найбільш ефективних і раціональних напрямків зниження змінних витрат, потрібно максимально детально ознайомитися з їх структурою, виявити найвагоміші статті витрат. З цією метою найбільш точним є використання АВС-аналізу. Його сутність відносно витрат полягає у тому, що у відповідності до мети аналізу спочатку обирається класифікаційна ознака, а потім здійснюється ранжування витрат за спадом цією класифікаційної ознаки.

Всі витрати діляться за вартісним виразом на три групи, саме використання вартісного, а не кількісного чи цінового виразу використовується, адже пріоритет дешевшого ресурсу, потрібного у великих масштабах, рівноцінно значимості дорогого ресурсу у невеликих кількостях. Мета такого групування базується на відокремленні суттєвих позицій від несуттєвих для створення різних рівнів контролю над кожною позицією.

Нами було проведено аналіз змінних витрат, використовуючи АВС-аналіз, за деякими видами сільськогосподарської продукції фермерських господарств Полтавської області, а саме: соняшнику, приросту живої маси свиней та молока (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**АВС-аналіз змінних витрат окремих видів сільськогосподарської продукції
фермерських господарствах Полтавської області, 2012 р. та 2016 р.**

Статті витрат	Соняшник			Приріст живої маси свиней			Молоко		
	Величина витрат, тис. грн	Питома вага, %	Група	Величина витрат, тис. грн	Питома вага, %	Група	Величина витрат, тис. грн	Питома вага, %	Група
2012 р.									
Корми	х	х	х	141476	61,0	А	310185	46,6	А
Насіння	92431,6	13,9	А	х	х	х	х	х	х
Мінеральні добрива	85315,9	12,9	В	х	х	х	х	х	х
Паливо-мастильні матеріали	80848,4	12,2	В	3258,3	1,4	С	27971,4	4,2	С
Роботи і послуги	47309,9	7,1	С	5895,6	2,5	С	25405,9	3,8	С
Інші матеріальні витрати	100698	15,2	А	22283,4	9,6	С	75381,7	11,3	С
Прямі витрати на оплату праці	42372,1	6,4	С	26547,1	11,4	В	120410	18,1	А
Інші прямі витрати	214835	32,4	А	32577,9	14,0	А	105777	15,9	А
Всього	663811	100	х	232039	100	х	665132	100	х
2016 р.									
Корми	х	х	х	622501	73,7	А	623684	50,2	А
Насіння	273286	15,6	А	х	х	х	х	х	х
Мінеральні добрива	227760	13,0	В	х	х	х	х	х	х
Паливо-мастильні матеріали	191899	10,9	В	12264,5	1,5	С	67584,1	5,4	С
Роботи і послуги	150577	8,6	С	20448,5	2,4	С	47486,6	3,8	С
Інші матеріальні витрати	279996	16,0	А	75862,7	9,0	С	120922	9,7	С
Прямі витрати на оплату праці	93599,8	5,3	С	45607,2	5,4	С	207601	16,7	А
Інші прямі витрати	536497	30,6	А	68031,6	8,1	С	175869	14,1	А
Всього	1753615	100	х	844715	100	х	1243147	100	х

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Результати проведеного аналізу свідчать, що до групи А (найбільші витрати) у рослинництві увійшли у 2012 р. інші прямі витрати (амортизація, відрахування на соціальні заходи), насіння і посадковий матеріал, інші матеріальні витрати, а у 2016 р. до цієї ж групи увійшли ті самі статті витрат. Віднесення інших статей витрат до груп В і С у рослинництві зумовлене мінімальним використанням мінеральних добрив, оскільки фермерські господарства Полтавської області також поступово переходять на виробництво сільськогосподарських культур, зокрема і соняшнику, використовуючи інноваційні технології без мінеральних добрив. Незначна потреба у паливо-мастильних матеріалах спричинена близькими транспортними сполученнями, оплата послуг і робіт сторонніх організацій і витрати на оплату праці зумовлені переважно сезонністю виробництва, оскільки фермерські господарства є сімейними господарствами, тому залучення допоміжних працівників необхідне лише у пік польових робіт. Для подальшого збільшення ефективності витрат при вирощуванні сільськогосподарських культур залишається й надалі потреба у високоякісному насінні та посадковому матеріалі, використанні ресурсозберігаючих й енергозберігаючих технологій та розробка системи підживлення ґрунту відповідно до особливостей та запланованих сільськогосподарських культур.

Виробництво і реалізація продукції тваринництва представлена переважно статтями витрат віднесених до груп А і С. Найбільші витрати по приросту живої маси свиней і виробництву молока зосереджені на корми, інші прямі витрати (амортизація, відрахування на соціальні заходи) та витрати на оплату праці (зумовлені залученням додаткових трудових ресурсів для щоденного догляду за худобою). Отже, для зменшення цих статей витрат потрібно більше уваги приділяти створенню власної кормової бази для худоби з раціональним використанням кормів за рахунок оптимізації кормових раціонів, а також удосконалення рівня автоматизації і механізації виробничих процесів.

Оскільки розмір будь-якого сільськогосподарського підприємства (у тому числі і фермерського господарства) розглядається у економічній теорії як масштаб виробництва, тому одним з напрямків збільшення ефективності діяльності і підвищення конкурентоспроможності можна вважати ефект масштабу. Сутність його полягає у тому, що, наприклад, при розширенні розмірів фермерського господарства і збільшенні обсягів сільськогосподарської продукції, що виробляється і реалізується, середні витрати на одиницю сільськогосподарської продукції скорочуються. Такі зміни відбуваються за рахунок зменшення капітальних і експлуатаційних витрат.

Доцільно припустити, що саме розмір фермерського господарства визначає у певній мірі рівень управління витратами. Оскільки, головною метою діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку, то очевидно, що при аналізі розмірів слід врахувати абсолютний показник, що характеризує загальний ефект діяльності фермерського господарства у зовнішньому середовищі. Таким абсолютним показником, що повністю задовольняв би всі вимоги, можна вважати виручку від реалізації продукції. Вона відображає повністю у грошовому виразі обсяг реалізованої продукції, тому незалежно від структури і складу визначає весь обсяг діяльності у процесі управління витратами.

На думку Яворської Т. І., «обсяг виробництва продукції прямо залежить від динаміки елементів або статей витрат, її собівартості. Витрати змінюються обернено пропорційно до кількості продукції, що пов'язано з так званим «ефектом масштабу». За логікою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції призведе до зменшення витрат. Збільшення фізичного розміру підприємств, як правило, пояснюють намаганнями застосувати ефект масштабу у сільськогосподарському виробництві з метою зниження витрат [211, с. 354].

Однак, є і такі науковці, які стверджують, що досить важко лаконічно і аргументовано довести існування у сільськогосподарському виробництві ефекту масштабу. Деякі дослідники, зокрема зарубіжні, навіть заперечать

існування такого ефекту масштабу або уточнюють, що цей ефект відбувається тільки до певної межі, за якої витрати на контроль та управлінські витрати знищують усі здобутки ефекту масштабу.

Отже, витрати вагомо впливають на формування рівня конкурентоспроможності та прибутку фермерських господарств, тому слід детальніше дослідити процес реалізації продукції, який формує повну собівартість сільськогосподарської продукції і потребує додаткових витрат. Повну собівартість, або як її ще називають – комерційну [58, с. 763] чи собівартість реалізованої продукції [142, с. 89], визначають лише для товарної продукції.

Таблиця 2.9

Вплив складу витрат на формування чистого прибутку фермерських господарств Полтавської області, 2012-2016 рр.

Показник	Роки					2016 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014	2015	2016	
Фінансові результати діяльності фермерських господарств, тис. грн						
ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району						
Виручка від реалізації продукції	1234	1648	1475	1718	2018	163,5
Собівартість реалізованої продукції	1012	1462	1213	1386	1642	162,3
Чистий прибуток (збиток)	75	108	115	217	236	зб. у 3,1 рази
ФГ «Хризоліт» Глобинського району						
Виручка від реалізації продукції	2518	2712	2430	2618	2987	118,6
Собівартість реалізованої продукції	2017	2147	1914	2243	2467	122,3
Чистий прибуток (збиток)	115	124	236	117	143	124,3
ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району						
Виручка від реалізації продукції	1204	1426	1568	1914	2069	171,8
Собівартість реалізованої продукції	1098	1249	1318	1534	1789	162,9
Чистий прибуток (збиток)	40	65	37	59	117	зб. у 2,9 рази
ФГ «Чаус» Козельщинського району						
Виручка від реалізації продукції	4413	4965	3769	5808	6012	136,2
Собівартість реалізованої продукції	2931	3805	3045	4617	1862	63,5
Чистий прибуток (збиток)	231	-240	145	665	734	зб. у 3,1 рази
ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району						
Виручка від реалізації продукції	1075	1495	1543	1764	1927	179,3
Собівартість реалізованої продукції	964	1014	1309	1416	1639	170,0
Чистий прибуток (збиток)	63	276	128	227	185	зб. у 2,9 рази
Витрати виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь, грн						
ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району						
Витрати на оплату праці	119	216	283	337	367	зб. у 3,1 рази
Відрахування на соціальні заходи	95	125	146	179	221	зб. у 2,3 рази
Матеріальні витрати	1347	1395	1428	1597	1624	120,6
Амортизація основних засобів	204	194	227	279	334	163,7
Інші витрати	267	289	327	349	362	135,6
Всього витрати	2032	2219	2411	2741	2908	143,1

Продовж. табл. 2.9

ФГ «Хризоліт» Глобинського району						
Витрати на оплату праці	126	234	315	369	415	зб. у 3,3 рази
Відрахування на соціальні заходи	102	126	142	206	232	зб. у 2,3 рази
Матеріальні витрати	1614	1798	1905	2216	2307	142,9
Амортизація основних засобів	236	249	204	316	392	166,1
Інші витрати	413	438	447	512	529	128,1
Всього витрати	2491	2845	3013	3619	3875	155,6
ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району						
Витрати на оплату праці	76	115	126	126	132	173,7
Відрахування на соціальні заходи	104	117	121	130	136	130,8
Матеріальні витрати	1242	1317	1407	1467	1554	125,1
Амортизація основних засобів	79	95	112	124	132	167,1
Інші витрати	345	358	411	425	456	132,2
Всього витрати	1846	2002	2177	2272	2410	130,6
ФГ «Чаус» Козельщинського району						
Витрати на оплату праці	836	703	650	634	645	77,2
Відрахування на соціальні заходи	303	255	235	232	204	67,3
Матеріальні витрати	3934	3609	3762	4514	4713	119,8
Амортизація основних засобів	445	457	614	788	819	184,0
Інші витрати	623	1189	927	1486	1532	зб. у 2,5 рази
Всього витрати	6141	6213	6188	7654	7913	128,9
ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району						
Витрати на оплату праці	315	275	275	307	342	108,6
Відрахування на соціальні заходи	154	135	128	119	123	79,9
Матеріальні витрати	1885	1916	2024	2307	2543	134,9
Амортизація основних засобів	209	229	319	354	403	192,8
Інші витрати	306	495	518	624	647	зб. у 2,1 рази
Всього витрати	2869	3050	3264	3711	4058	141,4

Джерело: розраховано автором за даними річної звітності ф № 50 с.-г.

За даними табл. 2.9 слід зазначити, що за досліджуваний період вагомо зросли витрати фермерів, які суттєво вплинули на формування прибутку у фермерських господарствах, але, не зважаючи на збільшення витрат, і показники доходу також збільшилися. Підвищення показників виручки від реалізації продукції та чистого прибутку свідчать про зростання рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції фермерських господарств Полтавської області на ринку. Збільшення витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи та матеріальних витрат на 1 га сільськогосподарських угідь у 2-3 рази аргументується розширенням виробництва при зростанні чисельності працівників та подорожчанням сировини для виробництва продукції рослинництва та тваринництва у фермерських господарствах Полтавської області.

Для того, щоб детальніше визначити привабливість та конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції досліджуваних фермерських господарств Полтавської області, ми скористалися портфельним аналізом за методом General Electric (матриця «привабливість – конкурентоспроможність»). Метою портфельного аналізу є здійснення оцінки товарно-ринкових можливостей підприємства, дослідження взаємозв'язків між видами діяльності.

Аналіз за методом General Electric проводиться враховуючи параметри:

- привабливість галузі;
- рівень конкурентоспроможності.

Перед побудовою матриці здійснимо оцінку привабливості галузей. Індикаторами привабливості будуть розмір ринку, темпи зростання, галузева рентабельність, інтенсивність конкуренції (можливість нецінової конкуренції). Критерії привабливості, включаючи характеристику та вагомість у досліджуваних фермерських господарствах Полтавської області, наведемо у табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Характеристика індикаторів привабливості

Критерії привабливості	Вагомість	Діапазон оцінок		
		низька	середня	висока
Розмір ринку	0,15	< 10000	10000-50000	> 50000
Темпи зростання	0,35	< 0,6	0,6-1,2	> 1,2
Галузева рентабельність	0,20	< 10 %	10 – 25 %	> 25 %
Інтенсивність конкуренції	0,20	олігополія	розпилена конкуренція	вільна конкуренція
Можливість нецінової конкуренції	0,10	стандартна продукція	низька	висока
Всього	1,00	х	х	х

Джерело: розраховано автором за даними [22; 31; 39]

На наступному етапі здійснимо оцінку конкурентоспроможності досліджуваних фермерських господарств Полтавської області на ринку за алгоритмом привабливості ринку з використанням аналогічних операцій тільки за критеріями конкурентоспроможності (характеристика та вагомість яких наведена у таблиці 2.11). Індикаторами конкурентоспроможності будуть

собівартість продукції, відносна частка ринку, особливі характеристики, конкурентоспроможність ціни, рівень освоєння технології.

Таблиця 2.11

Характеристика індикаторів конкурентоспроможності

Критерії конкурентоспроможності	Вагомість	Діапазон оцінок		
		низька	середня	висока
Відносна частка ринку	0,15	< ½ лідера	> ½ лідера	лідер
Собівартість продукції	0,30	> прямого конкурента	= прямого конкурента	< прямого конкурента
Рівень освоєння технології	0,20	важко досягти	легко досягти	вже досягнуто
Особливі характеристики	0,15	типовий товар	товар слабо диференційований	унікальна пропозиція
Конкурентоспроможність ціни	0,20	< прямого конкурента	= прямого конкурента	> прямого конкурента
Всього	1,00	х	х	х

Джерело: розраховано автором за даними [22; 31; 39]

Виходячи з зазначених критеріїв, здійснимо оцінку привабливості кожного сегменту ринку та аналіз конкурентоспроможності у цих сегментах досліджуваних фермерських господарств Полтавської області (додатки Е, Ж, З, И). Для аналізу зваженого бала використаємо шкалу: до 2,0 – низький рівень; 2,0-4,0 – середній рівень; 4,1 і більше – високий рівень.

Отримані результати дають змогу зробити висновок, що привабливість продукції рослинництва і тваринництва у досліджуваних фермерських господарствах Полтавської області, у порівнянні 2016 р. до 2012 р. збільшилась. Зважений бал у 2016 р. по рослинництві у ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району – 4,40, ФГ «Хризоліт» Глобинського району – 4,15, ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району – 4,45, ФГ «Чаус» Козельщинського району – 4,40, ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району – 4,25. Ці показники вказують на високу привабливість продукції рослинництва усіх досліджуваних фермерських господарств. Щодо привабливості продукції тваринництва, то середня привабливість у 2016 р. у ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району – 3,90, а в інших висока у ФГ «Хризоліт» Глобинського району – 4,25, ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району 4,20, ФГ «Чаус» Козельщинського району – 4,55, ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району – 4,10.

Динаміка по конкурентоспроможності за період 2012-2016 рр., характеризується підвищенням по рослинництві та зменшенням по тваринництві. Середня конкурентоспроможність по рослинництві у 2016 р. у ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району – 3,80 та ФГ «Хризоліт» Глобинського району – 4,00, а висока – ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району – 4,40, ФГ «Чаус» Козельщинського району – 4,45, ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району – 4,40. Такий же розподіл рівнів конкурентоспроможності і у тваринництві по фермерських господарствах. Середня конкурентоспроможність у 2016 р. у ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району – 3,55 та ФГ «Хризоліт» Глобинського району – 3,45, а висока – ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району – 4,20, ФГ «Чаус» Козельщинського району – 4,30, ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району – 4,30.

Відобразимо отримані результати стосовно привабливості продукції (горизонтальна вісь) та конкурентоспроможності (вертикальна вісь) на рис. 2.14 та рис. 2.15.

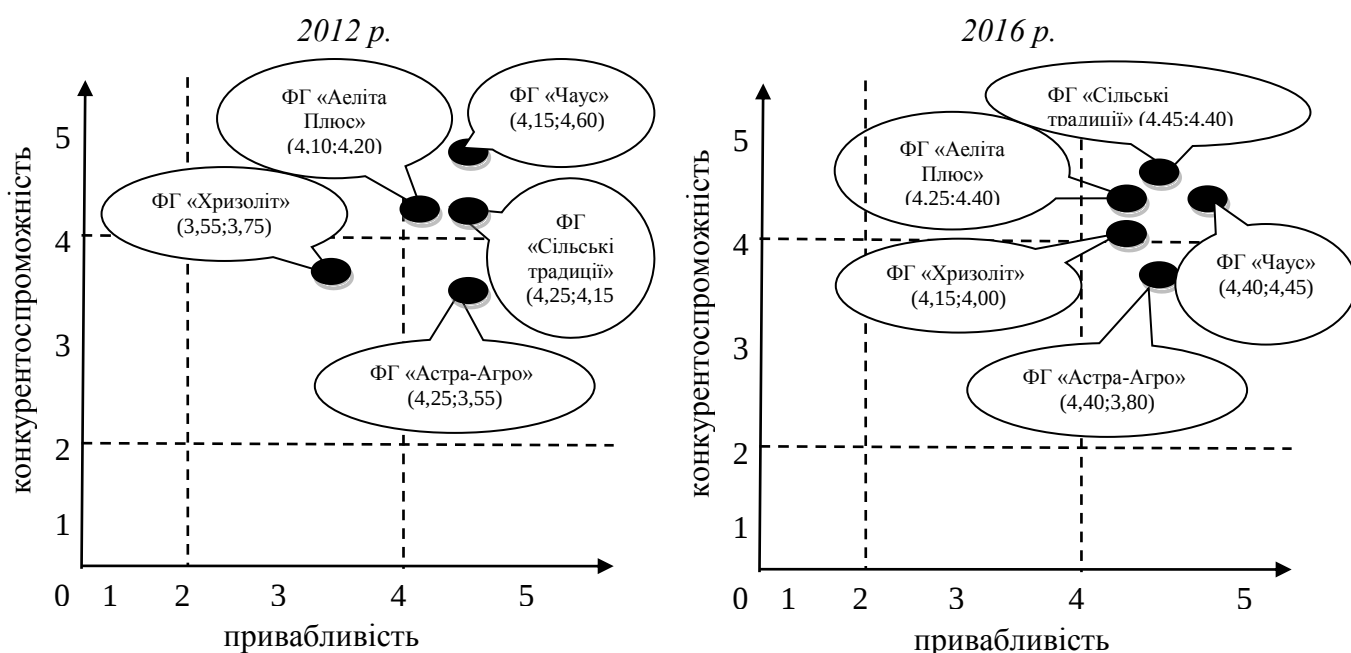

Рис. 2.14. Матриця General Electric для продукції рослинництва фермерських господарств Полтавської області, 2012 р. та 2016 р.

Джерело: авторська розробка за даними [22; 31; 39]

Виходячи з даних рис. 2.14, у 2012 р. ФГ «Хризоліт» Глобинського району потрапило до сектору середнього рівня при зіставленні показників привабливості і конкурентоспроможності, щодо 2016 р., то всі фермерські господарства у секторі з високим рівнем, крім ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району, яке має за привабливістю продукції рослинництва високий рівень, а конкурентоспроможність продукції – середню.

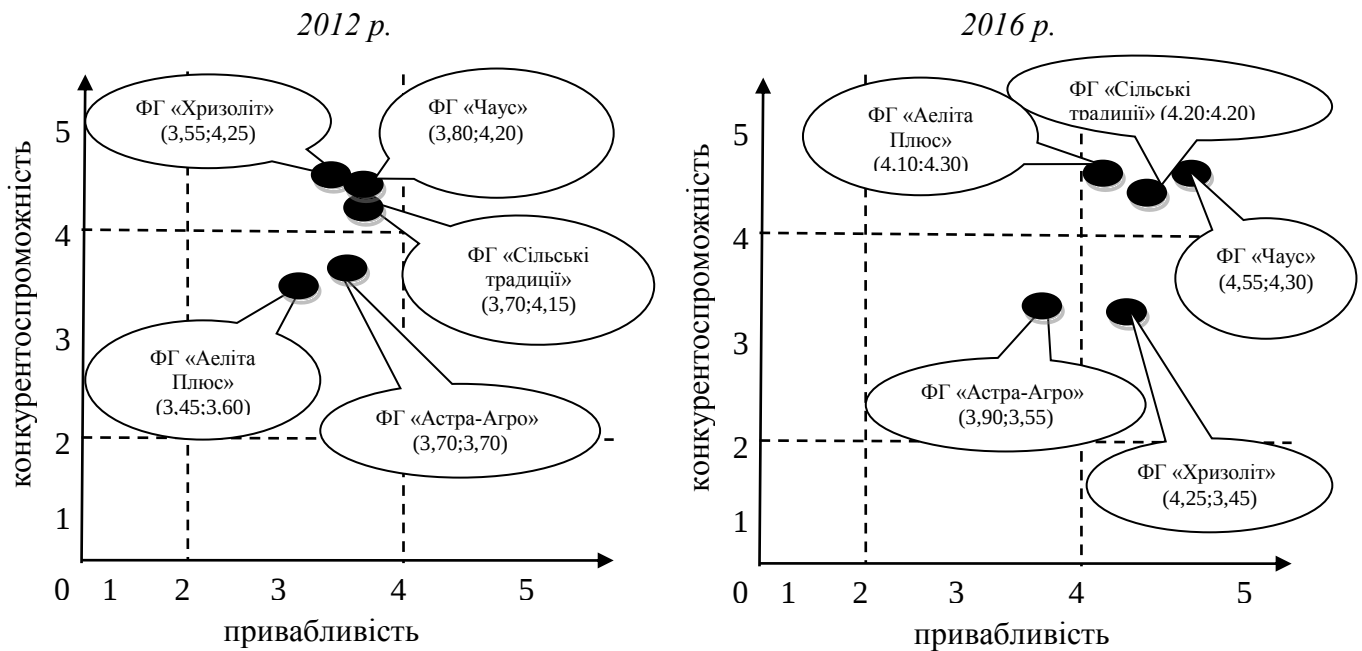

Рис. 2.15. Матриця General Electric для продукції тваринництва фермерських господарств Полтавської області, 2012 р. та 2016 р.

Джерело: авторська розробка за даними [22; 31; 39]

Виходячи з даних рис. 2.15, у 2012 р. «Аеліта Плюс» Полтавського району та ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району потрапили до сектору середнього рівня при зіставленні показників привабливості і конкурентоспроможності продукції тваринництва. Інші фермерські господарства мають середню привабливість та високу конкурентоспроможність. Щодо 2016 р. то до сектору високого рівня потрапили «Аеліта Плюс» Полтавського району, ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району та ФГ «Чаус» Козельщинського району. ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району характеризується у 2016 р. середньою

привабливістю і конкурентоспроможністю, а ФГ «Хризоліт» Глобинського району – високою привабливістю і середньою конкурентоспроможністю.

У цілому дослідження показують поступовий розвиток у фермерських господарствах Полтавської області привабливості і конкурентоспроможності продукції рослинництва і тваринництва з гарними перспективами, однак, слід більш раціонально використовувати кошти з дотриманням оптимізації витрат. Для цього необхідно зосереджувати діяльність на точній і достовірній інформації про потреби цільового ринку, орієнтуватися на споживчий попит, здійснювати оцінку розвитку фермерського господарства з врахуванням існуючих умов виробництва і всіх можливостей.

Отже, всі проведені дослідження аргументують той факт, що й надалі найбільша частка витрат фермерських господарств пов'язана з реалізацією сільськогосподарської продукції, якщо точніше то це: витрати на зберігання продукції, транспортування, роздрібна та оптова торгівля. Негативним явищем також є низька можливість мінімізації витрат у невеликих фермерських господарствах, головною причиною є територіальна віддаленість від переробних підприємств, ринків збуту сільськогосподарської продукції та сировини. Позитивним явищем є перспективи цінової конкурентоспроможності, які є першочерговим фактором подальшого розвитку фермерських господарств. Однак, при відсутності державних дотацій та існуючих жорстких умовах ринку для деяких фермерських господарств залишається ризик банкрутства чи навіть припинення діяльності.

Таким чином, діяльність фермерських господарств пов'язана з ризиком і невизначеністю та суттєво відрізняється від інших суб'єктів підприємницької діяльності, що й зумовлює певні особливості управління витратами. При цьому в умовах постійного зростання розміру витрат виробництва необхідно здійснювати ефективне формування витрат. Саме тому проблема побудови оптимізаційної, гнучкої, результативної системи управління витратами повинна стати пріоритетом розвитку кожного фермерського господарства, що спричинятиме підвищення прибутковості та конкурентоспроможності господарювання.

2.3. Оцінка ефективності виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції фермерських господарств

У нинішніх економічних умовах підвищується рівень ризику і невизначеності у виробничій діяльності фермерських господарств, виникає потреба у пристосуванні до постійно змінних ринкових умов. Такі підприємницькі структури як фермерські господарства також у процесі свого функціонування стають учасниками тісної конкурентної боротьби за нішу на ринку та споживачів. Їх виживання та подальший розвиток залежить перш за все від здатності ефективно та раціонально використовувати свої переваги над конкурентами.

Основними принципами та сильними сторонами організації та ефективної діяльності фермерських господарств є добровільність створення господарства, самостійне формування програми діяльності, вільний вибір видів, самостійний вибір форм землекористування, право вільного найму працівників, забезпечення та надійних захист права власності фермера на землю, засоби виробництва, вироблену продукцію, повна економічна і юридична відповідальність за результати господарської діяльності, вільне розпорядження доходом на свій розсуд, самостійність у визначенні цін на вироблену продукцію, виконані роботи, надані послуги та самостійність у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності [158].

Отже, виходячи з можливості формування структури виробництва самостійно, фермерські господарства надають перевагу тим видам сільськогосподарської продукції, які є рентабельнішими. Це переважно продукція рослинництва, яка прямо залежить від наявної площі земельних угідь. За умови невеликої за розміром площі та відсутності власної техніки фермери надають перевагу вирощуванню зернових культур. Коли є в господарстві транспортні засоби та ґрунтообробна техніка, фермери зосереджуються на вирощуванні овочів та просапних культур. Така динаміка і спричиняє скорочення питомої ваги у структурі виробництва продукції тваринництва.

При таких тенденціях виникає проблема, що фермерські господарства як України, так і Полтавської області зорієнтовані на виробництво тих видів продукції рослинництва, на яких спеціалізуються і сільськогосподарські підприємства. Відносно самої спеціалізації, то вона протягом довгого періоду є важливим фактором ефективності господарювання та високої продуктивності. Виходячи з головних законів і принципів ринково-підприємницького середовища, то переважно спеціалізація фермерських господарств базується на виробництві насамперед зернових та зернобобових, технічних, овочевих та баштанних культур. Оскільки, фермерські господарства мають статус вільних підприємців-товаровиробників, то цілком природнім є явище, що фермерські господарства виробляють ту продукцію, яка є прибутковою, рентабельною та базується на можливостях господарства.

Більшість фермерських господарств України та Полтавської області спеціалізуються на вирощуванні зернових та технічних культур (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Питома вага фермерських господарств у виробництві основних
сільськогосподарських культур, %**

Показники	2012 р.		2016 р.		2016 р. до 2012 р., (+;-)	
	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область
Зернові та зернобобові, всього	10,9	10,0	12,7	11,4	1,8	1,4
у т. ч. озима пшениця	12,5	8,7	14,7	10,9	2,2	2,2
ярий ячмінь	13,8	11,1	16,1	9,8	2,3	-1,3
кукурудза на зерно	8,5	9,9	9,3	11,4	0,8	1,5
просо	20,4	23,7	22,8	26,1	2,4	2,4
гречка	19,9	15,1	18,1	15,3	-1,8	0,2
Цукрові буряки	6,7	1,1	6,0	2,6	-0,7	1,5
Соняшник	18,9	16,2	19,4	14,6	0,5	-1,6
Соя	14,7	-	16,2	-	1,5	-
Ріпак	12,8	-	16,4	-	3,6	-
Картопля	1,1	0,4	0,6	0,7	-0,5	0,3
Овочі	3,5	0,3	3,1	0,4	-0,4	0,1
Баштанні	3,2	0,7	5,2	0,3	2	-0,4
Кукурудза на силос	5,6	2,3	5,9	3,9	0,3	1,6

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Аналізуючи дані табл. 2.12, слід зазначити, що фермери як України, так і Полтавської області надають перевагу вирощуванню проса, гречки, озимої пшениці, кукурудзи на зерно та соняшнику.

Озима пшениця є однією з основних культур як для фермерських господарств, так і сільськогосподарських підприємств. Однак, у більшості фермерських господарств виробництво зернових і зернобобових культур має дрібнотоварний характер, що складає 12,7 % по Україні та 11,4 % по Полтавській області обсягу виробництва сільськогосподарських підприємств, а, отже, є незначними і посівні площі під ці культури. Розмір середньої посівної площі коливається у межах 20-30 га.

Технічні культури відображаються соняшником та цукровим буряком, які у структурі валового збору складають відповідно 19,4 % та 6,0 % по Україні і 14,6 % та 2,6 % по Полтавській області обсягів сільськогосподарських підприємств. Виходячи з того, що основну, більшу частку виробництва зернових, зернобобових та технічних культур займають сільськогосподарські підприємства, то перевагою фермерських господарств є вирощування овочів та баштанних культур.

Отже, наявність вагоміших можливостей відносно реалізації сільськогосподарської продукції як у свіжому вигляді, так і на переробку, та змога використання ручної праці замість використання спеціального устаткування, на нашу думку, є важливим моментом спеціалізації деяких фермерських господарств як України, так і Полтавської області при вирощуванні овочів.

Більшість науковців вважають, що у системі внутрішньогосподарських факторів, які позитивно впливають на ефективність виробництва у фермерських господарствах, чільне місце займає розмір їх землекористування [52, с. 7].

Саблук П. Т. зазначає: «...домінуючим чинником, що має вплив на рівні економічної ефективності, залишається обсяг (концентрація) виробництва і залежно від раціонального використання природно-

економічних умов ефективність виробництва зростає до стабільно стійкого стану, що забезпечує довготривале розширене відтворення» [171, с. 31].

Месель-Веселяк В.Я. стверджує, що «...невеликі розміри сільськогосподарських підприємств не забезпечують раціонального використання системи технічних засобів і відповідного зниження собівартості продукції. Збільшення ж їхніх розмірів дає змогу раціональніше використовувати техніку та інші основні виробничі фонди, транспорт, трудові ресурси, а відповідно й ефективніше вести виробництво в цілому» [120, с. 14].

Таблиця 2.13

Динаміка посівної площі фермерських господарств, тис. га

Показники	2012 р.		2016 р.		2016 р. до 2012 р., (%)	
	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область
Зернові та зернобобові, всього	2103,3	119,2	2287,7	131,1	108,8	110,0
у т. ч. озима пшениця	842,8	21,8	1172,4	32,7	139,1	150,0
ярий ячмінь	537,8	20,1	517,8	12,4	96,3	61,7
кукурудза на зерно	489,6	68,5	465,1	76,8	95,0	112,1
просо	31,2	1,4	25,7	1,2	82,4	85,7
гречка	55,3	1,6	27,1	1,1	49,0	68,8
Цукрові буряки	31,9	0,8	14,7	1,1	46,1	137,5
Соняшник	1025,2	42,7	1040,0	51,2	101,4	119,9
Соя	235,7	-	386,0	-	163,8	-
Ріпак	79,1	-	123,8	-	156,5	-
Картопля	14,7	0,4	7,7	0,3	52,4	75,0
Овочі	13,1	0,1	8,9	0,1	67,9	100,0
Баштанні	3,7	0,03	3,4	0,02	91,9	66,7
Кукурудза на силос	31,4	1,8	21,0	1,5	66,9	83,3

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Аналіз даних табл. 2.13, свідчить, що по фермерським господарствам України посівні площі зменшились під ярий ячмінь на 20 тис. га (3,7 %), кукурудзу на зерно на 24,5 тис. га (5,0 %), просо на 5,5 тис. га (17,6 %), гречку на 28,2 тис. га (51,0 %), картоплю на 7 тис. га (47,6 %), овочі на 4,2 тис. га (32,1 %), баштанні культури на 0,3 тис. га (8,1 %) та кукурудзу на

силос на 10,4 тис. га (33,1 %), по інших культурах посівна площа збільшилась. Щодо ситуації з посівною площею у фермерських господарствах Полтавської області, то спостерігається зменшення по ярому ячменю на 7,7 тис. га (38,3 %), просу на 0,2 тис. га (14,3 %), гречці на 0,5 тис. га (14,3 %), картоплі на 0,1 тис. га (25,0 %), баштаним культурам на 0,01 тис. га (33,3 %), кукурудзі на силос на 0,3 тис. га (16,7 %).

Отже, як по Україні, так і Полтавській області найбільше збільшилась посівна площа по найпродуктивнішій зерновій культурі – озимій пшениці за рахунок зменшення під ярий ячмінь. Далі вподобання розділяються, а саме по Україні спостерігається значне зростання посівної площі під перспективні технічні культури – ріпак та сою, а по Полтавській області фермери інтенсивно надають перевагу соняшнику, як представнику технічних культур. Також досить помітним і важливим є той момент, що структура посівних площ зорієнтована на обмеження великого асортименту вирощуваних сільськогосподарських культур і надає переваги тим культурам, що не потребують значних витрат ручної праці і великих коштів, але є високорентабельними, конкурентоспроможними та мають задовільну ринкову ліквідність.

Однак, такі економічні переваги даної структури є тимчасовими і вони зменшуються з кожною ротацією сільськогосподарських культур у часовому вимірі одночасно зі зменшенням урожайності. Цьому підтвердженням є те, що у фермерських господарствах за досягнутої структури посівних площ руйнується повністю організація сівозмін при використанні ріллі, або стає занадто коротким період ротації сільськогосподарських культур у сівозміні, що є характерним для класичної системи у паро-зерно-просапному варіанті. При цьому зменшується наявність допустимих і задовільних непарових попередників для вирощування озимої пшениці, а основну технічну культуру – соняшник виникає потреба повертати на поле через 3 роки (агрономічно-обґрунтована норма – 7–10 років). За оцінкою науково-дослідних установ, за таких умов зменшується урожайність озимої пшениці на 25–40 %, а соняшнику – у 2–2,5 рази.

Звертаючи увагу на уповільнений розвиток категорії фермерські господарства та аналізуючи їх процес виробництва сільськогосподарської продукції за останні роки, необхідно зробити акцент на появу негативних тенденцій зі зменшенням валового збору. Паралельно з цим, фермерські господарства України та Полтавської області найменш продуктивно, у порівнянні з іншими формами господарювання, використовують сільськогосподарські угіддя, підтвердженням цього є дані у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Якщо точніше, то фермерськими господарствами у 2012 р. у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено по Україні 321,5 тис. грн валової продукції, по Полтавській області – 377,5 тис. грн, а у 2016 р. по Україні 388,4 тис. грн, по Полтавській області – 587,1 тис. грн, що стосується сектору сільськогосподарські підприємства, то у 2012 р. було вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь 535,1 тис. грн, а у 2016 р. – 650,2 тис. грн, така динаміка свідчить про перевищення виробництва валової продукції у 1,5-2,0 рази на 100 га сільськогосподарських угідь сільськогосподарськими підприємствами над фермерськими господарствами.

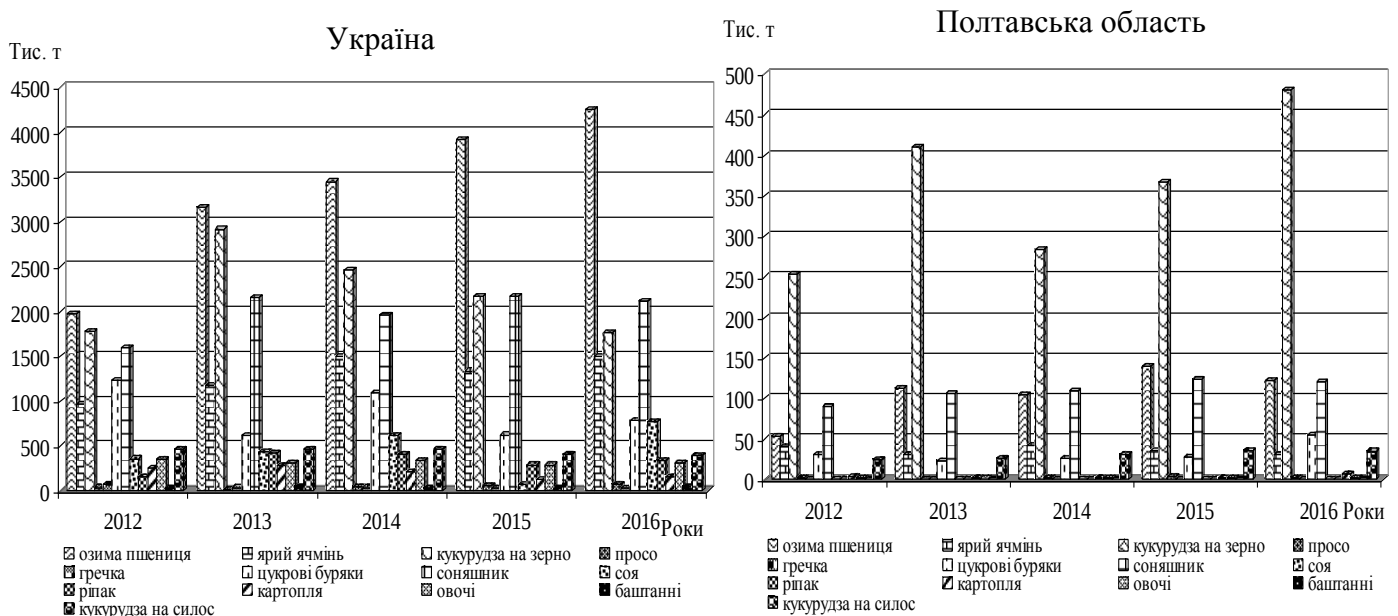

Рис. 2.16. Динаміка валового збору сільськогосподарських культур у фермерських господарствах України та Полтавської області, 2012–2016 р.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Наведена на рис. 2.16 динаміка валового збору сільськогосподарських культур фермерських господарств України та Полтавської області переважно відображає тенденцію збільшення обсягів виробництва. Так за період 2012–2016 рр. по Україні збільшився валовий збір по озимій пшениці на 2281 тис. т (у 2,2 рази), по ярому ячменю на 538 тис. т (56,2 %), по просу на 36 тис. т (у 2,1 рази), по соняшнику на 516 тис. т (35,5 %), по сої на 412 тис. т (у 2,2 рази), по ріпаку на 183 тис. т (у 2,1 рази), по баштанним культурам на 10 тис. т (40,0 %). Зменшився валовий збір по кукурудзі на зерно на 12 тис. т (0,7 %), по гречці на 47 тис. т (69,1 %), по цукровому буряку на 454 тис. т (36,8 %), по картоплі на 105 тис. т (41,8 %), по овочам на 47 тис. т (13,5 %), по кукурудзі на силос на 68 тис. т (14,8 %).

Щодо фермерських господарств Полтавської області, то зменшився тільки валовий збір по ярому ячменю на 8,5 тис. т (20,2 %) та баштанних культурах на 0,03 тис. т (30,0 %). По інших культурах позитивна динаміка збільшення валового збору, а саме по озимій пшениці на 69 тис. т (у 2,3 рази), по кукурудзі на зерно на 227 тис. т (89,7 %), по просу на 0,6 тис. т (33,3 %), по цукровому буряку на 24,6 тис. т (80,1 %), по соняшнику на 30,6 тис. т (у 34,1 %), по картоплі на 3,9 тис. т (у 2,2 рази), по овочам на 0,3 тис. т (18,8 %), по кукурудзі на силос на 9,9 тис. т (39,6 %). Така ситуація з валовим збором сільськогосподарських культур у фермерських господарствах як України, так і Полтавської області спричинена найбільше коливанням розмірів посівних площ, природно-кліматичними та техніко-технологічними умовами.

На думку Добрунік Т.П., «...особливістю фермерських господарств в умовах сьогодення є недостатня цінова конкурентоспроможність більшості видів сільськогосподарської продукції, яка обумовлена зростаючою техніко-технологічною відсталістю, неефективним використанням виробничо-ресурсного потенціалу. Все це призводить до зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зниження ефективності використання землі та продуктивності праці» [52, с. 9].

Таблиця 2.14

**Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур
фермерськими господарствами Полтавської області
(у розрізі районів), тис. ц**

Показники	Зернові та зернобобові культури		Соняшник		2016 р. до 2012 р., (%)	
	2012 р.	2016 р.	2012 р.	2016 р.	Зернові та зернобобові	Соняшник
Великобагачанський	201,5	304,5	52,8	66,7	151,1	126,3
Гадяцький	151,1	220,5	28,1	46,9	145,9	166,9
Глобинський	430,5	722,1	73,9	73,2	167,7	99,1
Гребінківський	237,1	456,3	46,6	63,0	192,5	135,2
Диканський	307,5	60,3	11,1	22,1	19,6	199,1
Зіньківський	70,2	151,7	27,9	62,2	зб. у 2,2 рази	зб. у 2,2 рази
Карлівський	36,5	105,3	16,5	26,8	зб. у 2,9 рази	162,4
Кобеляцький	207,8	465,1	76,7	128,5	зб. у 2,2 рази	167,5
Козельщинський	208,1	378,2	74,1	101,7	181,7	137,2
Котелевський	57,5	96,3	14,8	22,8	167,5	154,1
Кременчуцький	189,2	376,8	33,3	44,5	199,2	133,6
Лохвицький	70,7	95,2	12,0	11,7	134,7	97,5
Лубенський	306,1	461,3	58,4	63,3	150,7	108,4
Машівський	20,9	117,9	11,9	21,4	зб. у 5,6 рази	179,8
Миргородський	91,3	107,3	23,9	16,1	117,5	67,4
Новосанжарський	64,6	163,5	22,8	37,7	зб. у 2,5 рази	165,4
Оржицький	345,0	499,1	62,6	85,1	144,7	135,9
Пирятинський	62,7	149,5	12,0	17,1	зб. у 2,4 рази	142,5
Полтавський	68,4	150,8	20,5	39,2	зб. у 2,2 рази	191,2
Решетилівський	198,5	438,6	49,6	69,8	зб. у 2,2 рази	140,7
Семенівський	226,1	261,6	37,4	40,6	115,7	108,6
Хорольський	91,0	241,5	17,7	31,9	зб. у 2,7 рази	180,2
Чорнухинський	51,1	55,4	4,2	7,5	108,4	178,6
Чутівський	175,3	426,8	95,9	91,4	зб. у 2,4 рази	95,3
Шишацький	29,2	47,7	8,9	9,2	163,4	103,4
Полтавська область	3632,4	6586,4	897,6	1204,4	181,3	134,2

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Виходячи з даних табл. 2.14, необхідно зазначити, що по всіх фермерських господарствах усіх районів Полтавської області виробництво зернових та зернобобових культур збільшилося, а по таким районам як Зіньківський, Карлівський, Кобеляцький, Новосанжарський, Пирятинський, Полтавський, Решетилівський, Хорольський, Чутівський навіть у 2-3 рази, а по Машівському району взагалі валовий збір збільшився у 5,6 разів. Щодо обсягів виробництва соняшнику, то спостерігається зменшення по районах:

Глобинському на 0,7 тис. ц (0,9 %), Лохвицькому на 0,3 тис. ц (2,5 %), Миргородському на 7,8 тис. ц (32,6 %), Чутівському на 4,5 тис. ц (4,7 %), по інших районах збільшення виробництва, а по Зіньківському навіть у 2,2 рази.

Вагомим показником, який прямо впливає на валовий збір, є урожайність. Вона відображає продуктивність вирощування сільськогосподарських культур, яка залежить від ряду внутрішніх і зовнішніх факторів. Основними факторами впливу все ж таки залишаються матеріально-технічні ресурси, технології землеробства, практичний досвід роботи, погодні умови.

Проаналізуємо урожайність сільськогосподарських культур у фермерських господарствах України та Полтавської області (рис. 2.17).

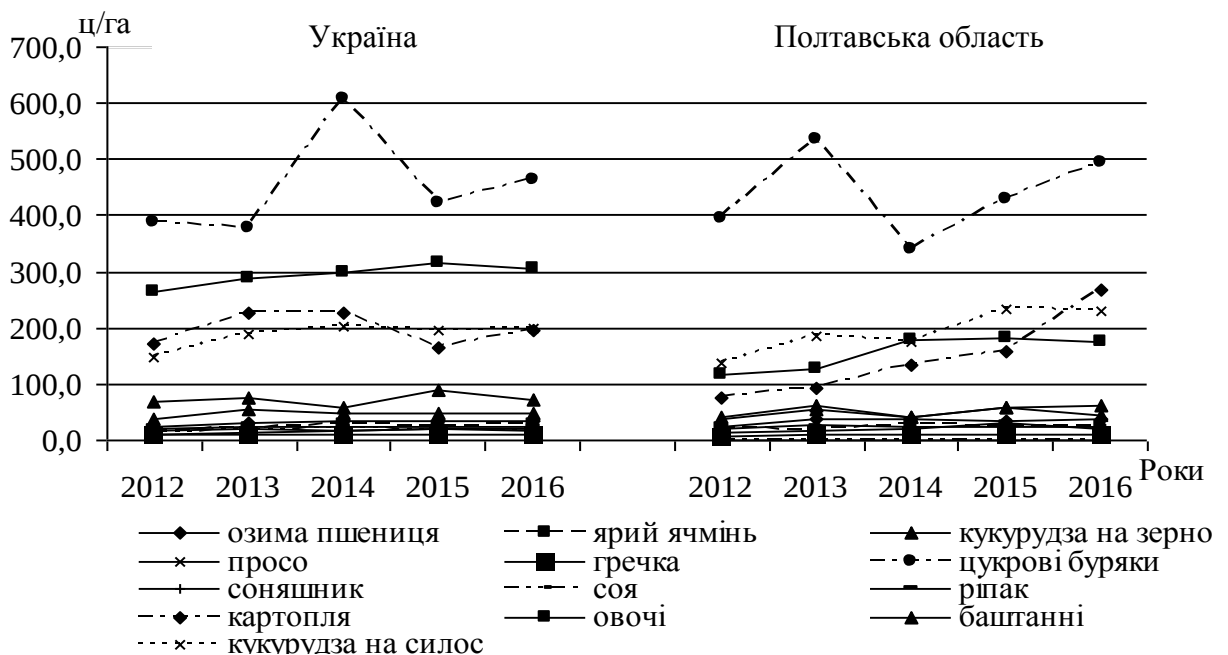

Рис. 2.17. Динаміка урожайності сільськогосподарських культур у фермерських господарствах, 2012–2016 р.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Слід зазначити, що як по Україні, так і по Полтавській області спостерігається тільки підвищення урожайності. Однак за досліджуваний період 2012-2016 рр., в окремі роки, під впливом природо-кліматичних та техніко-технологічних факторів відстежується і зниження урожайності по деяким культурам.

Нині досить часто зустрічається тенденція збільшення величини посівних площ у фермерських господарствах під зернові культури. Паралельно з цим погіршення матеріально-технічної бази, нераціональне використання мінеральних добрив і засобів захисту рослин, відхилення від технологій виробництва негативно впливають на урожайність як зернових і зернобобових, так і інших сільськогосподарських культур. При обмеженості посівних площ є вагомими аспектами дотримання правил ротації, висока рентабельність, значні можливості реалізації, доступність посівного матеріалу, які спонукають вирощувати зернові культури. Щодо технічних культур, то по фермерських господарствах як України, так і Полтавської області спостерігається висока урожайність цукрового буряку та задовільна по кукурудзі на зерно та соняшнику. Відносно виробництва баштанних та овочевих культур, то це переважно провідна спеціалізація багатьох фермерських господарств, які розташовані у південній частині України. Така спеціалізація є досить трудомісткою, вимагає гнучкості відносно ринкового середовища та переробної промисловості. Однак, маючи досить непогану урожайність, є перспектива зайняти лідерські позиції продукцією категорії фермерські господарства на овочевому та баштанному ринку країни.

Головними причинами коливання урожайності по всіх сільськогосподарських культурах є недотримання сівозміни (оптимального чергування культур), бажання фермерів вирощувати найприбутковішу продукцію, яка у результаті впливає на негативну родючість земельних угідь.

На думку самих фермерів, причинами падіння урожайності та зменшення обсягів виробництва є незначна кількість вкладень у виробництво сільськогосподарської продукції, непропорційне збільшення цін вкладень відносно до цін на виробництво. З точки зору фермерів, найважливішим фактором збільшення урожайності сільськогосподарських культур є якісні мінеральні та органічні добрива.

Досвід функціонування фермерських господарств у передових країнах світу свідчить, що фермери надають перевагу одному виробничому напрямку

і спеціалізуються переважно на виробництві одного виду сільськогосподарської продукції. Спеціалізоване фермерське господарство виграє тим, що фермерам потрібні деякі знання з організації та технології виробництва, фінансів, маркетингу, економіки, а ці знання ефективніше використовувати у спеціалізованому господарстві. Спеціалізуючись на виробництві конкретного продукту, фермер надає більше уваги випуску цього сільськогосподарського продукту, постійно покращуючи його якість. Тоді виникає можливість збільшення обсягів виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, наслідком чого є зростання доходів. З іншої позиції, якщо фермерське господарство невеликих розмірів, то для нього виникає складність відразу розвивати декілька видів сільськогосподарської продукції, адже виробництво кожного потребує матеріально-технічне забезпечення, відповідних спеціалістів, дотримання технології тощо. Складність та специфіка виробництва набуває особливої актуальності у тваринництві. Досить незначна частка фермерських господарств надає перевагу тваринництву, питома вага даної галузі з кожним роком скорочується, причиною цього є значна збитковість галузі при великих капіталовкладеннях. Однак, позитивним моментом є збільшення поголів'я худоби всупереч негативних реалій функціонування галузі (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Динаміка чисельності поголів'я худоби у фермерських господарствах,
тис. голів**

Показники	2012 р.		2016 р.		2016 р. до 2012 р., (%)	
	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область
Велика рогата худоба	109,9	4,9	105,7	7,2	96,2	146,9
у т.ч. корови	41,3	1,9	39,9	3,1	96,6	163,2
Свині	265,2	12,9	273,0	16,9	102,9	131,0
Вівці та кози	61,5	0,1	45,0	0,3	73,2	зб. у 3 рази
Коні	2,5	0,06	1,5	0,06	60,0	100,0
Кролі	4,2	2,4	1,9	-	45,2	-
Птиця	2887,7	7,3	2113,9	2,6	73,2	35,6
Бджолосім'ї, тисяч	8,0	0,2	5,3	0,2	66,3	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Аналіз табл. 2.15, свідчить про значні розбіжності у динаміці поголів'я худоби у фермерських господарствах Полтавської області та України. А саме, по Україні збільшилося поголів'я тільки свиней (на 7,8 тис. голів (2,9 %)) по іншим тваринам поголів'я зменшилось. Щодо Полтавської області, то зменшилося поголів'я тільки птиці на 4,7 тис. голів (64,4 %), а по іншим видам худоби чисельність поголів'я зросло, позитивним надбанням є збільшення кількості худоби у категорії вівці та кози на 200 голів (у 3 рази). Враховуючи таку динаміку, ще раз підтверджується факт незначної кількості фермерів, які надають перевагу тваринництву.

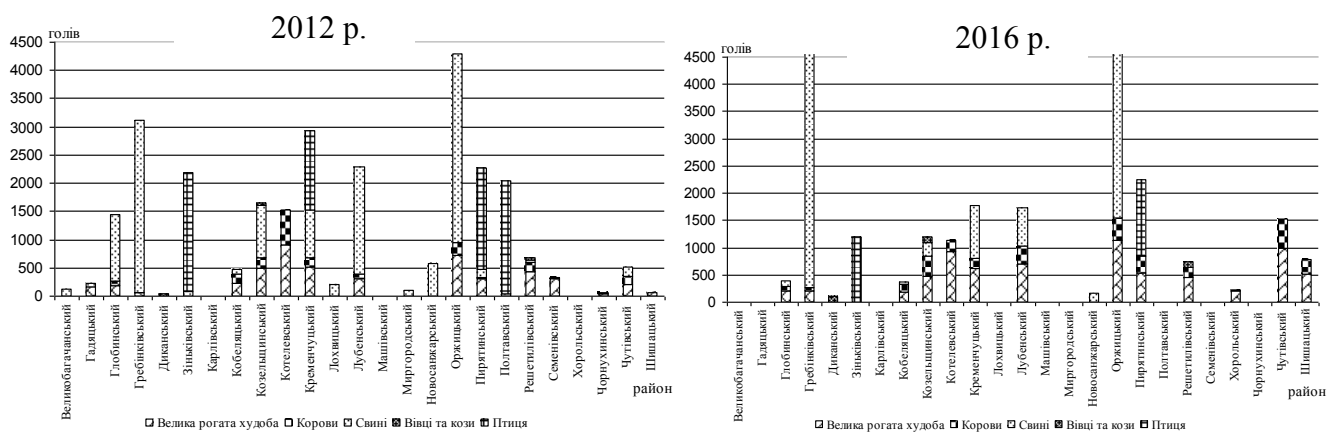

Рис. 2.18. Динаміка чисельності поголів'я худоби у фермерських господарствах Полтавської області (у розрізі районів), 2012–2016 р.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Дані рис. 2.18 відображають за період 2012-2016 рр. коливання чисельності поголів'я худоби у фермерських господарствах Полтавської області. Позитивним є збільшення поголів'я всіх категорій тварин у Гребінківському, Кременчуцькому, Оржицькому, Хорольському та Шишацькому районах. За досліджуваний період лідируючими районами по вирощуванні худоби є Оржицький (у 2016 р. 1139 голів великої рогатої худоби, 416 голів корів, 5162 голів свиней) та Гребінківський (у 2016 р. 209 голів великої рогатої худоби, 57 голів корів, 6964 голів свиней, 100 голів вівців та кіз). Вирощування овець та кіз здійснюється тільки у Диканському (у 2016 р. 100 голів (на 56 голів (у 2 рази) більше 2012 р.)), Козельщинському (у 2016 р. 95 голів (на 43 голів (у 2 рази) більше 2012 р.)) та Решетилівському

(у 2016 р. 100 голів (на 70 голів (у 3 рази) більше 2012 р.)) районах. Птахівництвом у 2016 р. займалися тільки фермери Зінківського (1200 голів) та Пирятинського (1400 голів) районів.

Незважаючи на коливання, і переважно у гіршу сторону, чисельності поголів'я худоби у фермерських областях України та Полтавської області обсяги виробництва продукції тваринництва мають задовільну динаміку за досліджуваний період (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Динаміка виробництва продукції тваринництва у фермерських господарствах

Показники	2012 р.		2016 р.		2016 р. до 2012 р., (%)	
	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область	Україна	Полтавська область
М'ясо (у забійній масі), тис. т	54,4	0,8	56,3	1,9	103,5	зб. у 2,4 рази
Молоко, тис. т	144,2	8,5	183,6	17,9	127,3	зб. у 2,1 рази
Яйця, тис. шт	77600	0,2	95300	0,01	122,8	5,0
Вовна, т	126,0	-	55,0	-	43,7	-
Мед, т	162,0	4	124,0	5	76,5	125,0

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Дані табл. 2.16, зазначають, що найбільші обсяги виробництва були отримані з м'ясного та молочного скотарства. По фермерським господарствам Полтавської області виробництво м'яса (у забійній масі) та молока збільшилося у 2 рази та набирає обертів виробництво меду на 1 т (25,0 %). Щодо України, то приємним моментом є те, що при зменшенні чисельності птиці у фермерських господарствах, за досліджуваний період, помітна тенденція збільшення кількості яєць на 17700 тис. шт (22,8 %).

Виходячи з даних табл. 2.17, можна зробити висновок, що за досліджуваний період виробництво основних видів продукції тваринництва фермерськими господарствами Полтавської області поступово набирає обертів. Особливо необхідно відмітити Кобеляцький район, де виробництво м'яса (у живій масі) збільшилося на 292 т (у 147 разів) та Решетилівський район – на 140 т (у 117 разів), а також Чутівський район, який збільшив обсяги виробництва молока за період 2012-2016 рр. на 3481 т (у 100 раз).

**Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва
фермерськими господарствами Полтавської області
(у розрізі районів), т**

Показники	М'ясо (у живій масі)		Молоко		2016 р. до 2012 р., (%)	
	2012 р.	2016 р.	2012 р.	2016 р.	М'ясо	Молоко
Глобинський	53	51	381	350	96,2	91,9
Гребінківський	211	650	312	564	зб. у 3,1 рази	180,8
Кобеляцький	2	294	404	357	зб. у 147 раз	88,4
Козельщинський	81	71	1010	1392	87,7	137,8
Котелевський	15	65	275	762	зб. у 4,3 рази	зб. у 2,8 рази
Кременчуцький	119	159	606	924	133,6	152,5
Лубенський	191	197	258	1679	103,1	зб. у 6,5 рази
Оржицький	257	599	1224	2196	зб. у 2,3 рази	179,4
Пирятинський	78	56	1146	1349	71,8	117,7
Полтавський	5	142	0	0	зб. у 28 рази	х
Решетилівський	13	153	707	830	зб. у 117 раз	117,4
Хорольський	0	0	862	1895	х	зб. у 2,2 рази
Чорнухинський	12	0	521	0	0	0
Чутівський	23	0	386	3867	0	зб. у 100 раз
Шишацький	0	312	395	1749	х	зб. у 4,4 рази
Полтавська область	1060	2749	8487	17914	зб. у 2,6 рази	зб. у 2,1 рази

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Є і негативні тенденції, а саме: скорочення виробництва м'яса (на 2 т (3,8 %)) і молока (на 31 т (8,1 %)) у Глобинському районі, на 47 т (11,6 %) виробництва молока у Кобеляцькому районі, на 10 т (12,3 %) та на 22 т (28,2 %) виробництва м'яса у Козельщинському та Пирятинському районах відповідно. У зв'язку зі збитковістю, у 2016 р. припинили виробництво м'яса та молока фермери Чорнухинського району, та виробництво м'яса – Чутівського району.

Фермерські господарства Полтавського району за досліджуваний період надали перевагу виробництву тільки м'ясного скотарства, а Хорольського району – молочного скотарства.

Фермери таких районів Полтавської області як Великобагачанського, Гадяцького, Диканського, Зінківського, Карлівського, Лохвицького, Машівського, Миргородського, Новосанжарського та Семенівського віднесли до категорії виробників продукції тільки галузі рослинництва.

У сучасних умовах господарювання кожне фермерське господарство має право на власний розсуд розпоряджатися виробленою сільськогосподарської продукцією. Однак, щоб успішно функціонувати і рентабельно працювати, потрібно не тільки виростити продукцію та зібрати, а й вигідно, прибуткового її реалізувати. Головними каналами збуту зернових і олійних культур є реалізація продукції безпосередньо з поля та на місцевому ринку. Цьому поясненням є те, що незначні транспортні сполучення дозволяють мінімізувати витрати. Також близько 40 % фермерських господарств реалізують компаніям-трейдерам зернові і олійні культури. Причиною коливання даного відсотка є те, що для деяких фермерських господарств виникає проблема сформувати потрібні за обсягами партії товарної сільськогосподарської продукції. Наступним за значимістю каналом збуту є переробні підприємства у складі харчової промисловості.

Згідно статистики 37 % сільськогосподарських підприємств і 8 % фермерських господарств надають перевагу переробним підприємствам [144]. Іншими каналами збуту є комбикормові підприємства, держава, біржі та торгові дома, проте їх питома вага незначна.

Однак, якщо реалізація зернових та олійних культур має свою специфіку, то канали збуту овочевої і баштанної продукції ще менш розгалужені, оскільки, більшість продукції реалізується відразу з поля на місцевий ринок.

У тваринництві більшість фермерів надають перевагу вирощуванню молодняку великої рогатої худоби, виробництву молока та відгодівлі свиней. Основними центрами збуту продукції тваринництва є переробні підприємства харчової промисловості, місцеві ринки, населення.

При виборі каналу збуту фермерські господарства на перший план виносять вигідність ціни, форму оплати (бажано з предоплатою) та стабільність збуту.

Реалізація сільськогосподарської продукції досліджуваних категорій фермерських господарств подана у табл. 2.18.

Таблиця 2.18

Динаміка реалізації основної сільськогосподарської продукції фермерських господарств

Показники	2012 р.						2016 р.						2016 р. до 2012 р., (%)					
	Україна			Полтавська область			Україна			Полтавська область			Україна			Полтавська область		
	Кількість, тис. т	Виручка від продажу, млн. грн	Ціна реалізації, грн/ц	Кількість, тис. т	Виручка від продажу, млн. грн	Ціна реалізації, грн/ц	Кількість, тис. т	Виручка від продажу, млн. грн	Ціна реалізації, грн/ц	Кількість, тис. т	Виручка від продажу, млн. грн	Ціна реалізації, грн/ц	Кількість, тис. т	Виручка від продажу, млн. грн	Ціна реалізації, грн/ц	Кількість, тис. т	Виручка від продажу, млн. грн	Ціна реалізації, грн/ц
Продукція рослинництва																		
Зернові та зернобобові	4608	7027,2	152,5	311	474,3	152,5	6752	18601,8	275,5	512	1664,5	325,1	146,5	зб. у 2,6 рази	180,7	164,6	зб. у 3,5 рази	зб. у 2,1 рази
Соняшник	1884	6433,9	341,5	76	259,5	341,5	2219	18024,9	812,3	93,5	799,3	854,9	117,8	зб. у 2,8 рази	зб. у 2,4 рази	123,0	зб. у 3,1 рази	зб. у 2,5 рази
Цукрові буряки	675	276,1	40,9	29	11,9	40,9	283	206,0	72,8	30	22,4	74,5	41,9	74,6	178,0	103,4	188,4	182,2
Овочі та баштанні	464	986,9	212,7	-	-	-	118	472,0	400	-	-	-	25,4	47,8	188,1	-	-	-
Дохід від реалізації, всього	х	14724	х	х	745,7	х	х	37304,7	х	х	2486,2	х	х	зб. у 2,5 рази	х	х	зб. у 3,3 рази	х
Продукція тваринництва																		
М'ясо ВРХ	13470	176215	1308,2	0,4	5	1308,2	13211	293112	2218,7	0,6	11	1792,9	98,1	166,3	169,6	166,7	зб. у 2,2 рази	137,1
М'ясо свиней	21318	342111	1604,8	0,2	3	1604,8	25281	614859	2432,1	3,9	96	2457,2	118,6	179,7	151,6	зб. у 21 раз	зб. у 31 раз	153,1
М'ясо птиці	10557	144166	1365,6	0,1	1	1365,6	13821	257402	1862,4	0,01	0	2245,8	130,9	178,5	136,4	20,0	32,9	164,5
Молоко	121957	316722	259,7	8,2	21	259,7	151846	687407	452,7	9,6	53	555,1	124,5	зб. у 2 рази	174,3	117,1	зб. у 2,5 рази	зб. у 2,1 рази
Дохід від реалізації, всього	х	979215	х	х	30	х	х	1852781	х	х	160	х	х	189,2	х	х	зб. у 5,4 рази	х

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Виходячи з даних табл. 2.18, слід зазначити, що за період 2012-2016 рр, виручка від реалізації основної сільськогосподарської продукції збільшилась по Україні на 896145 млн. грн (у т.ч. у рослинництві на 22579 млн. грн (у 2,5 рази), а у тваринництві на 873566 млн. грн (89,2 %), щодо Полтавської області то дохід від продажів зріс на 1870,5 млн. грн (у т.ч. у рослинництві на 1740,5 млн. грн (у 3,3 рази), а у тваринництві на 130 млн. грн (у 5,4 рази). Даний показник збільшився як за рахунок більших обсягів реалізації сільськогосподарської продукції, так і підвищення ціни реалізації продукції. Позитивним моментом є збільшення питомої ваги виручки від реалізації основної сільськогосподарської продукції фермерських господарств Полтавської області у складі України на 1,35 % (у 2012 р. – 5 %, а у 2016 р. – 6,35 %), така динаміка відбулася за рахунок збільшення питомої ваги у рослинництві на 1,34 % та у тваринництві на 0,01 %.

У будь-якій ситуації для фермера вагомим аспектом є вартість товарної продукції, адже залежно від каналів реалізації сільськогосподарської продукції ціна коливається. Однак, фермеру необхідно продавати свою продукцію по тих цінах, які дозволяли б з виручки від продаж відшкодовувати матеріальні витрати, сплачувати кредит, відсоток по банківським позикам та забезпечувати подальший розвиток господарства. В умовах сьогодення вирішення цих завдань залежить від структури та складу товарної продукції фермерських господарств (рис. 2.19).

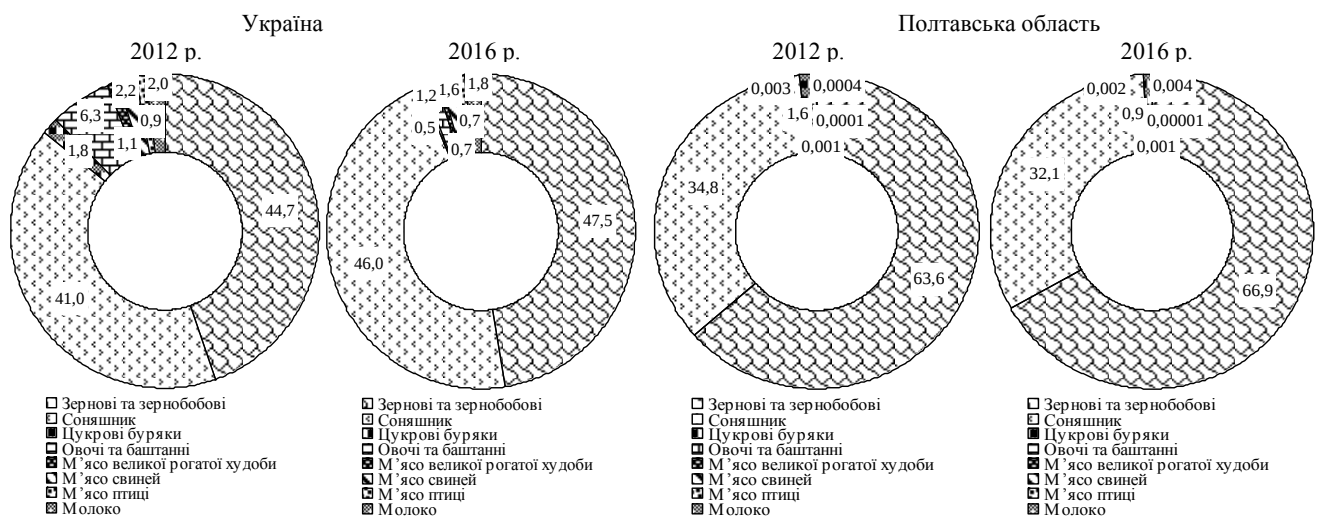

Рис. 2.19. Структура реалізованої продукції фермерських господарств за сумою доходу від продажу, 2012–2016 р.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

У наведеній структурі переважає питома вага продукції рослинництва. Найбільшу частку займають по Україні і по Полтавській області зернові та зернобобові культури (більше 40 %), та соняшник (більше 30 %). Щодо зернових культур, то потреба отримання доходу є головною причиною, завдяки якій фермери відразу збувають свою продукцію після виробництва. Однак, відсутність необхідних потужностей для зберігання сільськогосподарської продукції, особливо овочевої та баштанної, низький рівень матеріально-технічної бази є також вагомою перепорою, тому продукція відразу після виробництва і транспортується на ринок.

Більшість фермерів реалізує свою сільськогосподарську продукцію у межах району – 70 %, 25 % – збуває у сусідні райони і лише 5 % – реалізує в інші області. Причиною такого відсоткового поділу є забезпечення фермерських господарств власними транспортними засобами.

Важливим недоліком й надалі залишається відсутність виробничої бази для тваринництва у фермерських господарствах. Оскільки доходи фермерів від реалізації сільськогосподарської продукції не забезпечують на достатньому рівні формування джерел фінансування для благоустрою тваринницьких приміщень, купівлю племінної худоби тощо.

У сучасних умовах господарювання обмежені можливості в розширенні ресурсів, нішова спеціалізація підприємницької діяльності унеможлиблює вихід окремого підприємства на позицію лідера за часткою на ринку сільськогосподарської продукції, її якості та конкурентоспроможності [52, с. 9].

Оскільки фермерські господарства на ринку пропонують сільськогосподарську продукцію власного виробництва, у тих обсягах і тієї якості, яку реально забезпечити при наявному ресурсному потенціалі та існуючих можливостях використання агротехнологій виробництва. Тому більшість фермерських господарств, вагомою ознакою яких є комплексна виробнича, економічна та фінансова відповідальність за результати своєї підприємницької діяльності, надають перевагу тим напрямкам, які дають

змогу їм концентрувати існуючі ресурси для отримання прибутку та тримання своїх ринкових позицій. Ці аргументи і впливають на визначення виробничої структури фермерських господарств, їх вибір відносно вирощування тих сільськогосподарських культур, реалізація яких забезпечить фермера прибутком. Адже отримання прибутку забезпечує фермерське господарство подальшим розширенням відтворення на інноваційних засадах, які гарантують високу конкурентоспроможність продукції та фінансову стійкість господарству.

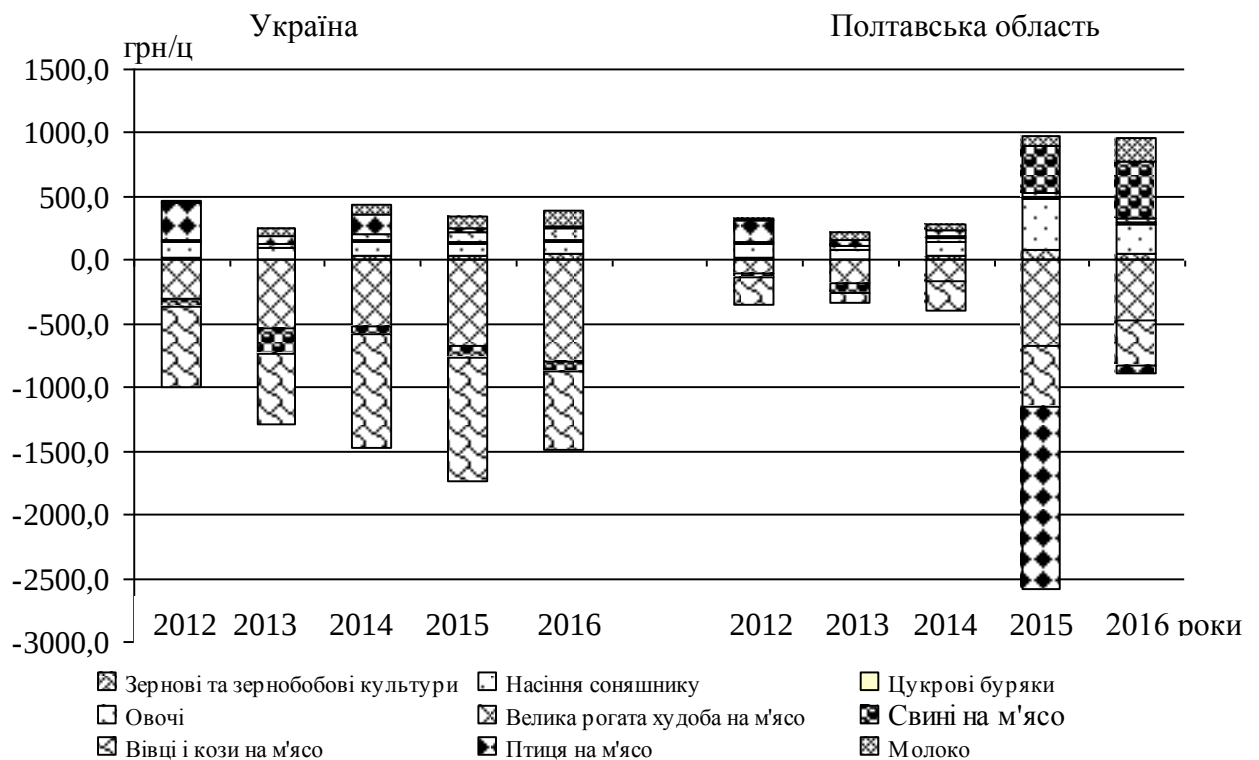

Рис. 2.20. Результативність збутової діяльності фермерських господарств за отриманим прибутком на 1 ц, 2012–2016 р.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Дані рис. 2.20, свідчать про отримання прибутку з реалізації продукції рослинництва та збитку з тваринництва по Україні, крім молока, прибуток зріс на 107,1 грн/ц (у 7,3 рази) та птиці на м'ясо, прибуток з якої становив 17,3 грн на 1 ц реалізованої продукції у 2016 р. (за досліджуваний період прибуток зменшився на 274,1 грн/ц (94,1 %)). Позитивною динамікою є збільшення прибутку з реалізації овочів на 97,6 грн/ц (у 29 разів), що свідчить про розвиток галузі овочівництва у фермерських господарствах

України. Щодо Полтавської області, то з галузі рослинництва найпрогресивнішим є соняшник, прибуток з реалізації якого зріс на 117 грн/ц (у 2 рази). Відносно тваринництва, то за 2012-2016 рр, реалізація птиці на м'ясо віднеслась до категорії збиткової продукції тваринництва, адже збиток зріс у порівнянні з 2012 р. на 227,7 грн/ц, а у порівнянні з 2015 р. скоротився на 1359,5 грн/ц. Вагомим моментом є перехід реалізації свиней на м'ясо з категорії збиткової до прибуткової, адже за 2012-2016 рр. прибуток збільшився на 485,2 грн/ц (у 11 разів), збільшився прибуток і з реалізації молока на 167,2 грн/ц (у 15 разів).

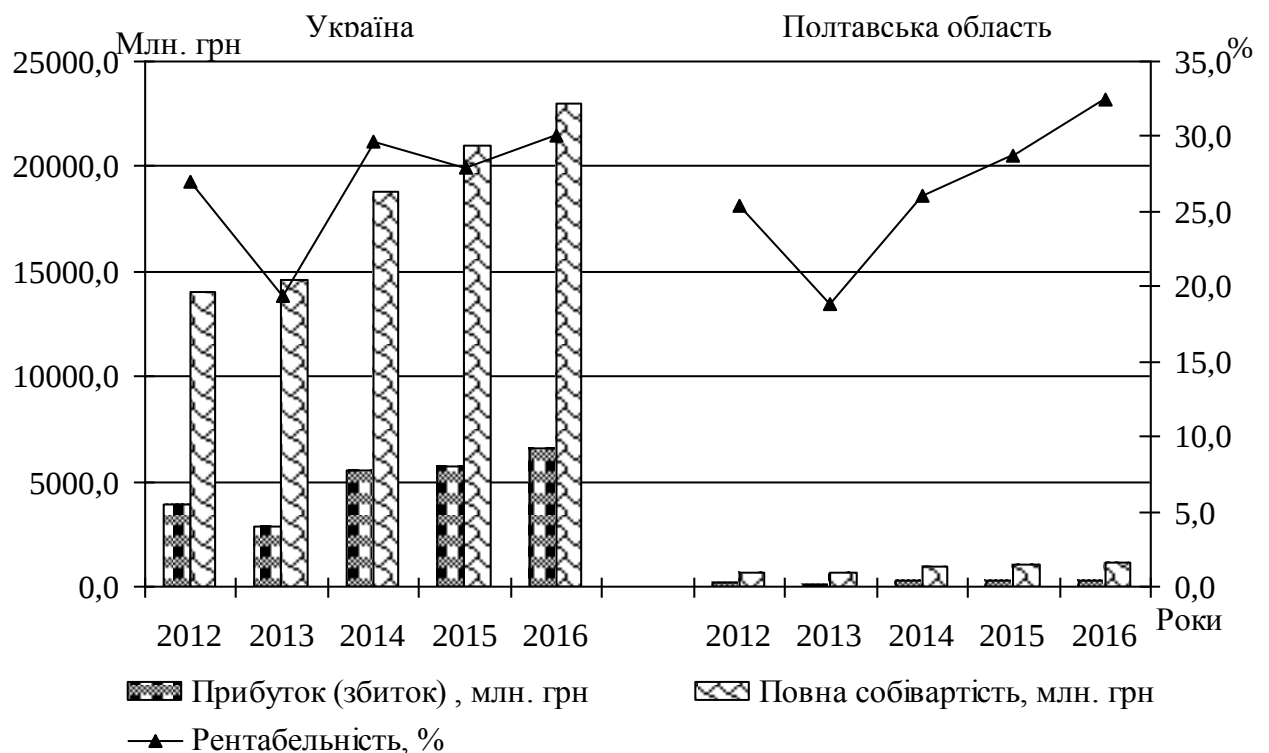

Рис.2.21.Фінансово-економічні результати ефективності фермерських господарств, 2012–2016 р.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Необхідно зазначити, що підвищення прибутковості фермерських господарств здійснюється у відриві від зменшення собівартості продукції, тобто за умови збільшення реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію. Щорічне збільшення собівартості зумовлене не так зростанням ресурсомісткості, як постійним подорожчанням паливно-енергетичних та матеріально-технічних ресурсів. Особливо це помітно у період інфляції,

соціально-економічної кризи та політичної нестабільності. За досліджуваний період таких явищ не було, тому рівень рентабельності по Україні збільшився на 10,7 в.п., а по Полтавській області на 7,0 в.п. Слід відмітити і збільшення прибутку по Україні на 2677,6 млн. грн (68,4 %), у т.ч. по Полтавській області на 149,5 млн. грн (83,1 %), це є свідченням того, що фермери знайшли свою сільськогосподарську продукцію, реалізація якої забезпечує фермерське господарство прибутком, а виробництво відповідає існуючим потужностям. За 2012-2016 рр. значно збільшилась і повна собівартість по Україні на 8992,4 млн. грн (64,1 %), у т.ч. по Полтавській області на 505,7 млн. грн (78,4 %), така динаміка є причиною залучення нововведень для запобігання збитковості.

Отже, лідируючі позиції у загальному виробництві та реалізації сільськогосподарської продукції протягом 2012-2016 рр. належать продукції рослинництва, яка характеризується високим рівнем рентабельності та забезпечує загальний рівень рентабельності фермерських господарств стабільністю, оскільки продукція тваринництва протягом довгого часу залишається збитковою галуззю фермерських господарств (рис. 2.22).

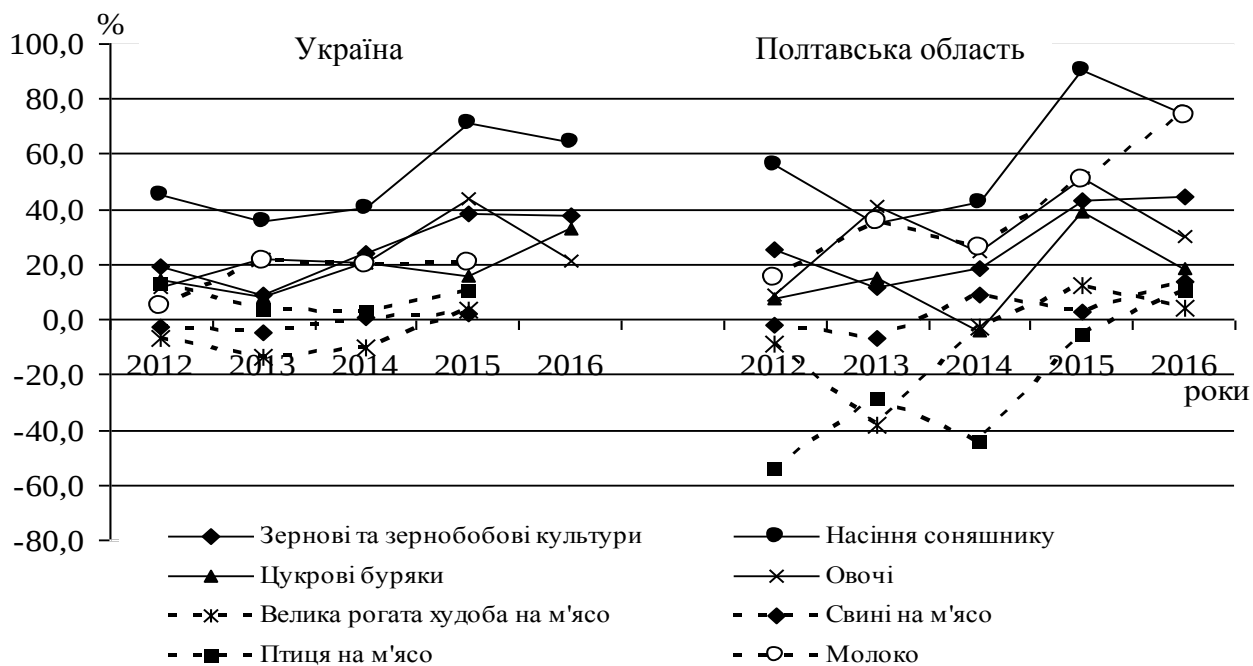

Рис. 2.22. Рівень рентабельності (збитковості) у фермерських господарствах, 2012–2016 р.

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Основною перешкодою збільшення прибутковості та зростання рівня рентабельності сільськогосподарської продукції є низький рівень матеріально-технічних потужностей, що зумовлений незначним власним капіталом та жорсткими умовами кредитування, а також некоректним співвідношенням цін на сільськогосподарську продукцію та технічні засоби. Нестача власного капіталу позбавляє фермерські господарства можливості придбання у необхідному обсязі матеріально-технічних засобів, здійсненні запланованих технологією сільськогосподарських робіт у визначені строки.

Товарна політика фермерських господарств є центром управлінських рішень відносно комплексу заходів пов'язаних з виробництвом та збутом, просуванням від виробника до споживача сільськогосподарської продукції. Проаналізуємо відносну товарність сільськогосподарської продукції фермерських господарств у табл. 2.19.

Таблиця 2.19

**Динаміка відносної товарності сільськогосподарської продукції у
фермерських господарствах, 2012-2016 рр., %**

Вид продукції	Роки					Абсолютне відхилення, 2016 р. до 2012 р. (+; -)
	2012	2013	2014	2015	2016	
Україна						
Зернові та зернобобові	91,3	76,6	80,9	85,7	92,4	1,1
Соняшник	118,6	83,9	104,4	97,3	103,2	-15,4
Цукрові буряки	54,7	56,3	37,8	44,6	48,7	-6,0
Овочі та баштанні	73,2	77,9	79,9	108,1	95,6	22,4
М'ясо великої рогатої худоби	74,2	68,9	72,6	74,9	76,1	1,9
М'ясо свиней	83,1	72,1	75,9	76,2	80,7	-2,4
М'ясо птиці	78,6	75,6	73,3	76,4	81,1	2,5
Молоко	84,7	79,5	83,7	79,7	85,2	0,5
Полтавська область						
Зернові та зернобобові	85,7	75,4	78,7	84,3	77,7	-8,0
Соняшник	85,4	83,1	79,4	87,1	78,3	-7,1
Цукрові буряки	93,5	84,1	65,2	43,1	54,5	-39,0
Овочі та баштанні	-	-	-	-	-	-
М'ясо великої рогатої худоби	64,7	63,3	59,8	57,1	54,3	-10,4
М'ясо свиней	63,4	72,4	77,6	89,8	211,3	147,9
М'ясо птиці	59,7	55,1	52,3	50,4	47,1	-12,6
Молоко	96,5	87,2	79,6	57,9	53,6	-42,9

Джерело: розраховано автором за даними [143; 144]

Дані табл. 2.19 свідчать про зменшення відносної товарності сільськогосподарської продукції по фермерським господарствам України, а саме соняшнику на 15,4 %, овочів та баштанних культурах – 6,0 %, м'яса свиней на 2,4 %. По Полтавській області зменшилась відносна товарність по зерновим та зернобобовим культурам на 8,0 %, соняшнику – 7,1 %, цукровим бурякам – 39,0 %, м'ясу великої рогатої худоби – 10,4 %, м'ясу птиці – 12,6 %, молоці – 42,9 %. Збільшилась тільки по м'ясу свиней на 147,9 %.

Зменшення відносної товарності сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах є свідченням перевищення обсягів виробництва над обсягами реалізації. Існуючі канали збуту продукції не виправдовують інтереси фермерів, тому у результаті і виникає зменшення доходів та погіршення фінансового стану фермерського господарства.

Враховуючи особливості аграрного сектору, забезпечення фермерських господарств стабільним розвитком у більшій мірі залежить від фінансової державної підтримки через цільові проекти та програми, які здійснюють контроль над одержанням та витрачанням бюджетних коштів. Однак, більшість фермерських господарств не підпадають під дію цільових проектів та програм, що є вкрай незадовільним, оскільки виникає велика фінансова нерівномірність між фермерськими господарствами. Тому ефективність діяльності більшості фермерських господарств повинна базуватися перш за все на використанні своїх внутрішніх можливостей, раціональному використанні виробничо-ресурсного потенціалу, залученні маркетингових стратегій тощо.

Таким чином, у зв'язку з слабкою соціальною захищеністю, недостатньою державною підтримкою, недосконалістю чинного законодавства діяльність фермерських господарств не принесла очікуваних результатів. Неналагоджена система виробничого, матеріально-технічного обслуговування, незначна доступність до збутових ринків, відсутність інформації про кон'юнктуру ринку та інші фактори впливають на втрату позицій фермерських господарств на ринку.

Висновки до розділу 2

1. Досліджено, що за 2006-2016 рр. кількість фермерських господарств в Україні зменшилась на 9468 од. (23,9 %). Найбільше функціонування фермерських господарств припадає на 2007 р. – 43410 од. Причиною таких змін є довгострокова та короткострокова фермерські проблеми. За статистичними даними найбільша кількість фермерських господарств зареєстрована у Одеській – 3966 од., Миколаївській – 3373 од., Дніпропетровській – 3194 од., Кіровоградській – 2550 од., Херсонській – 2047 од., Запорізькій – 2046 од. областях.

2. Проведено оптимістичний прогноз, який буде досягнутий з використанням всіх функцій, а саме: експоненціальної – 1977 од. фермерських господарств Полтавської області при достовірності апроксимації $R^2=0,8637$, лінійної – 1955 од. при достовірності апроксимації $R^2=0,8741$, степеневої – 1896 од. при достовірності апроксимації $R^2=0,9383$, логарифмічної – 1885 од. при достовірності апроксимації $R^2=0,9258$. І найбільш реальне значення, хоч і найменше з прогнозованих, буде досягнуте завдяки найтіснішій апроксимації $R^2=0,9600$ за рахунок поліноміальній функції – 1863 од. фермерських господарств Полтавської області у 2019 році.

3. Доведено, що фермерські господарства Полтавської області до 2019 року будуть залишатися домінуючою формою ведення агробізнесу для середньої ланки сільськогосподарських виробників, при цьому кількість господарств і середня площа їх землекористування зросте. Однак середня площа сільськогосподарських угідь не вийде за межі 1000 га, і буде віднесена до III групи при діапазоні він 100,1 га до 1000,0 га.

4. Проаналізовано, що переважна частина витрат припадає на галузь рослинництва, оскільки дана галузь займає більше 90,0 % як по Україні, так і по Полтавській області. А коефіцієнт окупності характеризує зменшення обсягів витрачених коштів для отримання 1 грн валової продукції сільського господарства. А саме по Україні, на виробництво 1 грн валової продукції

рослинництва у 2012 р. було витрачено – 0,81 грн, а в 2016 р. – 0,68 грн (тваринництва у 2012 р. – 0,98 грн, а в 2016 р. – 0,91 грн) – така динаміка відображає підвищення ефективності формування витрат. По Полтавській області на виробництво 1 грн валової продукції рослинництва у 2012 р. було витрачено – 0,65 грн, а в 2016 р. – 0,60 грн (тваринництва у 2012 р. – 0,71 грн, а в 2016 р. – 0,69 грн).

5. Розроблено доступний алгоритм оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств за витратами. Оскільки більшість фермерів, які зайняті безпосередньо виробництвом, практично не можуть самостійно обчислювати витрати та визначати собівартість на належному рівні.

6. Проведено АВС-аналіз для знаходження найбільш ефективних і раціональних напрямків зниження змінних витрат. Результати проведеного аналізу свідчать, що до групи А (найбільші витрати) у рослинництві увійшли у 2012 р. інші прямі витрати (амортизація, відрахування на соціальні заходи), насіння і посадковий матеріал, інші матеріальні витрати, а у 2016 р. до цієї ж групи увійшли ті самі статті витрат. Віднесення інших статей витрат до груп В і С у рослинництві зумовлене мінімальним використанням мінеральних добрив. Виробництво і реалізація продукції тваринництва представлена переважно статтями витрат віднесених до груп А і С. Найбільші витрати по приросту живої маси свиней і виробництву молока зосереджені на корми, інші прямі витрати (амортизація, відрахування на соціальні заходи) та витрати на оплату праці (зумовлені залученням додаткових трудових ресурсів для щоденного догляду за худобою).

7. Досліджено привабливість та конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції фермерських господарств Полтавської області за портфельним аналізом за методом General Electric.

Основні результати дослідження 2 розділу опубліковані у наукових працях автора [131; 133; 134; 135; 136; 138; 139; 214].

РОЗДІЛ 3

НАПЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

3.1. Оптимізація витрат виробництва продукції скотарства – стратегія розвитку фермерських господарств

Стратегія розвитку скотарства у фермерських господарствах передбачає реалізацію напрямів щодо здійснення розширеного відтворення стада, збільшення інтенсивності використання худоби м'ясного та молочного скотарства, створення оптимальних розмірів господарств тощо. Тому доцільно було розробити економіко-математичну модель, яка допомогла здійснити оптимальне поєднання галузей і в результаті отримати максимальний прибуток та мінімальні витрати виробництва.

Раціональне поєднання галузей у фермерських господарствах відносно кінцевих цілей є значним економічним процесом. У сільськогосподарському виробництві поєднання галузей в одну виробничу програму визначається як економічними, так і біологічними, ґрунтово-кліматичними, соціальними та технологічними умовами. Поєднання галузей відображає спеціалізацію фермерського господарства, а раціональне поєднання – забезпечує оптимальну, ефективну спеціалізацію. Важливим моментом є те, що зміни в одній галузі спричиняють зміни і в інших галузях виробничої структури.

Використання економіко-математичних методів для вирішення таких задач дає змогу отримати оптимальне рішення при цьому скоротити час для розрахунків. Економіко-математична модель здійснення поєднання галузей є найвагомішою моделлю, яка забезпечує планування виробництва. Оптимізацію здійснено для ефективного поєднання галузей у ФГ «Чаус» Козельщинського району, ФГ «Хризоліт» Глобинського району та ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району.

Важливими моментами моделювання є збирання та обробка звітної інформації. Джерелами якої є дані первинного обліку, річні звіти, технологічні карти, нормативні довідники тощо.

Слід зазначити, що використання ріллі та кормоугідь виражаються у гектарах, в обмеженнях техніко-економічні коефіцієнти використання земельних угідь дорівнюють одиниці. Норми затрат праці на один гектар та на одну голову худоби були обчислені за рахунок використання механізації виробничих процесів у технологічних картах. Норми внесення добрив розраховані за даними технологічних карт досліджуваних фермерських господарств. Матеріально-грошові дані обчислені на основі фінансово-статистичної звітності. Вихід кормів і потреба у кормових одиницях у раціоні вирахована з використанням нормативів та даних досліджуваних господарств [67, с. 214].

Постановка задачі ґрунтується на пошуці оптимальних розмірів рослинництва і тваринництва для розвитку скотарства. Критеріями оптимальності виступають показники максимізації прибутку та мінімізації витрат.

Для оптимізації виробничо-галузевої структури ФГ «Чаус» Козельщинського району вводимо змінні:

« $x_1 \dots x_5$ » – посівні площі товарних культур (озимої пшениці, ячменю, кукурудзи на зерно, соняшнику, сої);

« $x_6 \dots x_{11}$ » – посівні площі кормових культур (ячменю на корм, кукурудзи на зерно на корм, кукурудзи на силос, багаторічних на сінаж, багаторічних на насіння, багаторічних на сіно);

« $x_{12} \dots x_{19}$ » – поголів'я худоби (корови основного гурту, корови первістки, нетелі, приплід, телята до 3 місяців, телиці 3–12 місяців, телиці 12–18 місяців, вибракувані корови основного цеху);

« $x_{20} \dots x_{21}$ » – реалізація поголів'я великої рогатої худоби та молока;

« $x_{22} \dots x_{27}$ » – раціон годівлі худоби;

« $x_{27} \dots x_{31}$ » – обсяги внесення мінеральних добрив (азотних,

фосфорних, калійних) та органічних добрив;

« x_{32} » – затрати праці;

« x_{33} » – вартість товарної продукції;

« x_{34} » – баланс матеріальних витрат;

« x_{35} » – прибуток.

Для побудови економіко-математичної моделі внесемо обмеження:

1) обмеження щодо використання посівної площі у ФГ «Чаус»:

$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 + x_5 + x_6 + x_7 + x_8 + x_9 + x_{10} + x_{11} \leq 650$, де константа характеризує загальну посівну площі ріллі наявну і резервну у досліджуваному підприємстві;

2) обмеження по трудових ресурсах:

$26,8x_1 + 17,0x_2 + 11,9x_3 + 6,98x_4 + 4,5x_5 + 17,0x_6 + 11,9x_7 + 25,0x_8 + 15,0x_9 + 25,0x_{10} + 15,0x_{11} + 230,0x_{12} + 230,0x_{13} + 150,0x_{14} + 30,0x_{16} + 70,0x_{17} + 110,0x_{18} + 230,0x_{19} - 1x_{32} \leq 0$.

У даному обмеженні враховані затрати праці на виробництво товарної продукції у рослинництві та тваринництві, а також на виробництво кормових культур. Введення в обмеження змінної « x_{32} » відображає потребу у трудових ресурсах.

3) обмеження відносно внесення азотних добрив:

$0,04x_1 + 0,04x_2 + 0,05x_3 + 0,05x_4 + 0,03x_5 + 0,04x_6 + 0,04x_7 + 0,03x_8 + 0,01x_9 + 0,02x_{10} + 0,01x_{11} - 1x_{28} \leq 0$,

де змінна « x_{28} » – необхідна кількість азотних добрив;

4) обмеження відносно внесення фосфорних добрив:

$0,01x_1 + 0,01x_2 + 0,04x_3 + 0,05x_4 + 0,04x_5 + 0,01x_6 + 0,01x_7 + 0,03x_8 + 0,02x_9 + 0,01x_{10} + 0,02x_{11} - 1x_{29} \leq 0$,

де змінна « x_{29} » – необхідна кількість фосфорних добрив;

5) обмеження відносно внесення калійних добрив:

$0,01x_1 + 0,08x_2 + 0,05x_3 + 0,05x_4 + 0,04x_5 + 0,08x_6 + 0,08x_7 + 0,03x_8 + 0,02x_9 + 0,01x_{10} + 0,02x_{11} - 1x_{30} \leq 0$,

де змінна « x_{30} » – необхідна кількість калійних добрив;

б) баланс внесення органічних добрив:

$$15,0x_1 + 17,0x_3 + 10,0x_7 + 6,0x_8 - 10,0x_{12} - 8,0x_{13} - 8,0x_{14} - 2,0x_{16} - 4,0x_{17} - 5,0x_{18} - 10,0x_{19} - 1x_{31} \leq 0;$$

Основний зміст обмеження полягає: при загальному виході гною у галузі тваринництва межа повинна бути не менша потреби. Коли вихід гною не забезпечує потребу у ньому, то система обмежень – несумісна. Для уникнення такої ситуації вводимо змінну x_{31} , яка характеризуватиме обсяг невисначуючих органічних добрив.

Обмеження відносно статеві-вікової групи худоби:

7) співвідношення кількості корів первісток і нетелів:

$$-1x_{13} + 1x_{14} \leq 0;$$

8) вихід приплоду:

$$0,95x_{12} + 0,95x_{13} - 1x_{15} \leq 0;$$

9) вихід телят до 3 місяців:

$$0,5x_{15} - 1x_{16} \leq 0;$$

10) співвідношення телят до 3 місяців і телят 3-12 місяців:

$$0,98x_{16} - 1x_{17} \leq 0;$$

11) співвідношення телиць 3-12 місяців і телиць 12-18 місяців:

$$0,8x_{17} - 1x_{18} \leq 0;$$

12) співвідношення телиць 12-18 місяців і нетелів:

$$-1x_{14} + 0,7x_{18} \leq 0;$$

13) корови на відгодівлі:

$$0,25x_{12} + 0,29x_{13} - 1x_{19} \leq 0;$$

14) реалізація живої ваги поголів'я великої рогатої худоби:

$$0,175x_{15} + 0,56x_{16} + 0,36x_{17} + 1,05x_{18} + 4,20x_{19} - 1x_{20} \leq 0;$$

15) баланс кормових одиниць:

$$20,5x_6 + 72,1x_7 + 32,0x_8 + 17,5x_9 + 8,8x_{11} + 0,35x_{22} + 0,85x_{23} + 1,21x_{24} + 1,00x_{25} + 0,13x_{26} + 0,35x_{27} \geq 60,24x_{12} + 55,10x_{13} + 42,62x_{14} + 5,47x_{16} + 16,89x_{17} + 20,88x_{18};$$

При змінних x_6-x_9 , x_{11} , $x_{22}-x_{27}$ техніко-економічні коефіцієнти

обґрунтовують вихід кормових одиниць на 1 га площі кормових угідь для вирощування кормових культур, а також на 1 ц купованих кормів. Коефіцієнти змінних x_{12} – x_{18} відображають у кормових одиницях середньорічну потребу на 1 голову худоби (Додаток К).

Здійснивши коригування змінних змінюючи місцями ліву та праву частину та помноживши їх на «-1» отримаємо:

$$-20,5x_6 - 72,1x_7 - 32,0x_8 - 17,5x_9 - 8,8x_{11} + 60,24x_{12} + 55,10x_{13} + 42,62x_{14} + 5,47x_{16} + 16,89x_{17} + 20,88x_{18} - 0,35x_{22} - 0,85x_{23} - 1,21x_{24} - 1,00x_{25} - 0,13x_{26} - 0,35x_{27} \leq 0;$$

16) баланс перетравного протеїну:

$$1,71x_6 + 3,79x_7 + 3,40x_8 + 1,90x_9 + 0,96x_{11} + 0,033x_{22} + 0,35x_{23} + 0,36x_{24} + 0,117x_{25} + 0,035x_{26} + 0,033x_{27} \geq 6,81x_{12} + 6,34x_{13} + 4,22x_{14} + 0,88x_{16} + 1,48x_{17} + 1,88x_{18};$$

після перетворень:

$$-1,71x_6 - 3,79x_7 - 3,40x_8 - 1,90x_9 - 0,96x_{11} + 6,81x_{12} + 6,34x_{13} + 4,22x_{14} + 0,88x_{16} + 1,48x_{17} + 1,88x_{18} - 0,033x_{22} + 0,35x_{23} + 0,36x_{24} + 0,117x_{25} + 0,035x_{26} + 0,033x_{27} \leq 0.$$

При змінних x_6 – x_9 , x_{11} , x_{22} – x_{27} техніко-економічні коефіцієнти обґрунтовують вихід перетравного протеїну на 1 га площі кормових угідь, а також на 1 ц купованих кормів. Коефіцієнти змінних x_{12} – x_{18} відображають середньорічну потребу перетравного протеїну на 1 голову худоби (Додаток К).

17) баланс концентратів:

$$20,5x_6 + 72,1x_7 + 1,09x_{23} + 1,21x_{24} + 1,0x_{25} \geq 26,88x_{12} + 24,31x_{13} + 9,96x_{14} + 5,18x_{17} + 5,18x_{18}, \text{ або} \\ - 20,5x_6 - 72,1x_7 + 26,88x_{12} + 24,31x_{13} + 9,96x_{14} + 5,18x_{17} + 5,18x_{18} - 1,09x_{23} - 1,21x_{24} - 1,0x_{25} \leq 0;$$

При змінних x_6 – x_7 , x_{23} – x_{25} техніко-економічні коефіцієнти обґрунтовують вихід концентрованих кормів (враховуючи кормові одиниці) на 1 ц купованих кормів. Коефіцієнти змінних x_{12} – x_{18} відображають

середньорічну потребу кормових одиниць на 1 середньорічну голову (Додаток К).

18) баланс кукурудзи на зерно:

$$- 72,1x_7 + 9,71x_{12} + 7,72x_{13} + 4,85x_{14} + 2,55x_{17} + 2,19x_{18} \leq 0;$$

19) баланс ячменю:

$$- 20,5x_6 + 8,76x_{12} + 7,01x_{13} + 4,38x_{14} + 2,19x_{17} + 2,19x_{18} \leq 0;$$

20) макуха соняшникова:

$$3,99x_{12} + 3,68x_{13} - 1,09x_{23} \leq 0;$$

21) соєвий шрот:

$$4,42x_{12} + 4,08x_{13} + 0,44x_{17} + 0,44x_{18} - 1,21x_{24} \leq 0;$$

22) комітенти або премікси:

$$1,82x_{13} + 0,73x_{14} + 0,36x_{18} - 1x_{24} \leq 0;$$

23) баланс соковитих кормів:

$$- 32,00x_8 + 20,59x_{12} + 19,0x_{13} + 7,0x_{14} + 6,60x_{17} + 10,59x_{18} \leq 0;$$

24) баланс кукурудзи на силос:

$$- 32,00x_8 + 8,18x_{12} + 7,55x_{13} + 7,0x_{14} + 3,50x_{17} + 4,38x_{18} \leq 0;$$

25) баланс грубих кормів:

$$- 17,50x_9 - 8,80x_{11} + 12,77x_{12} + 11,79x_{13} + 25,66x_{14} + 5,11x_{17} + 5,11x_{18} \leq 0;$$

26) сінаж багаторічних трав:

$$- 17,50x_9 + 12,77x_{12} + 11,79x_{13} + 6,38x_{14} + 5,11x_{17} + 5,11x_{18} \leq 0;$$

27) сіно багаторічних трав:

$$- 8,80x_{11} + 19,28x_{14} + 0,53x_{16} \leq 0;$$

28) молоко на корм:

$$2,13x_{16} - 1x_{22} \leq 0;$$

20) штучний замінник молока:

$$0,70x_{16} - 0,13x_{27} \leq 0;$$

30) обрат на корм:

$$2,11x_{16} - 0,13x_{27} \leq 0;$$

31) баланс молока:

$$65,0x_{12} + 60,0x_{13} - 1x_{16} - 1x_{21} - 1x_{22} \leq 0.$$

Додаткові обмеження:

32) площа багаторічних на насіння:

$$1x_{10} \geq 5;$$

33) площа технічних культур:

$$1x_3 + 1x_4 + 1x_5 \leq 200;$$

34) в т. ч. соняшника:

$$1x_4 \leq 100;$$

35) реалізація озимої пшениці:

$$42,9x_1 \geq 2000;$$

36) реалізація ячменю:

$$17,1x_2 \geq 750;$$

37) реалізація сої:

$$18,0x_5 \geq 500;$$

38) поголів'я корів гурту:

$$1x_{12} \geq 100;$$

39) вартість товарної продукції:

$$3760x_1 + 4446x_2 + 10686x_3 + 17908x_4 + 6734x_5 + 3702x_{20} + 467x_{21} + 215x_{23} + 250x_{24} + 418x_{25} + 110x_{26} + 115x_{27} = x_{33}, \text{ або,}$$

$$3760x_1 + 4446x_2 + 10686x_3 + 17908x_4 + 6734x_5 + 3702x_{20} + 467x_{21} + 215x_{23} + 250x_{24} + 418x_{25} + 110x_{26} + 115x_{27} - 1x_{33} = 0.$$

40) баланс матеріальних витрат:

$$3112x_1 + 3778x_2 + 3223x_3 + 12108x_4 + 5782x_5 + 2048x_6 + 3223x_7 + 3016x_8 + 1115x_9 + 990x_{10} + 1012x_{11} + 3635x_{20} + 376x_{21} + 215x_{23} + 250x_{24} + 418x_{25} + 110x_{26} + 115x_{27} - 1x_{34} = 0.$$

Слід акцентувати, що техніко-економічні коефіцієнти по галузі тваринництва характеризують суму матеріальних витрат без вартості кормів. Критеріями оптимальності у моделі використовуємо максимум прибутку при мінімум витрат. Цільова функція: $1x_{33} - 1x_{34} \rightarrow \max$, за умови: $1x_{35} \rightarrow \max$, а $1x_{34} \rightarrow \min$.

Загальний розмір моделі – 35 змінних і 40 обмежень (Додаток К).

Всі розрахунки здійснюємо у матричній економічній моделі враховуючи всі змінні та обмеження та застосовуючи функцію «Пошук рішення» електронної таблиці MS Excel. Отримані результати наведені у нижчезазначених таблицях.

Таблиця 3.1

**Посівні площі ФГ «Чаус»
Козельщинського району Полтавської області, га**

Культури	Фактично в середньому 2012-2016 рр.	За оптимальним рішенням	Оптимальне рішення до середнього за 2012-2016 рр.	
			(+;-)	(%)
Пшениця озима	143	47	-96	32,9
Ячмінь ярий	74	118	44	159,5
Кукурудза на зерно	122	30	-92	24,6
Соняшник	150	70	-80	46,7
Соя	104	28	-76	26,9
Кукурудза на силос	16	123	107	зб. у 7,6 разів
Багаторічні на сінаж	17	148	131	зб. у 8,7 разів
Багаторічні на насіння	5	5	0	100,0
Багаторічні на сіно	13	81	68	зб. у 6,2 разів
Всього посівів	644	650	6	100,9

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз табл. 3.1, свідчить, що у структурі посівних площ ФГ «Чаус» за оптимальним рішенням плануються значні зміни. Зокрема, збільшення посівної площі у зернових культурах під ячмінь ярий на 44 га (59,5 %) відбулося за рахунок зменшення під озиму пшеницю на 96 га (67,1 %). По технічним культурам рекомендується зменшення посівної площі по всіх культурах, а саме кукурудзі на зерно на 92 га (75,4 %), соняшнику на 80 га (53,3 %) та сої на 76 га (73,1 %).

Розраховане коригування посівних площ зумовлює розвиток кормової бази за рахунок зменшення товарної продукції, це обґрунтовується збільшенням посівної площі під кукурудзи на силос на 107 га (у 7,6 разів), багаторічних на сінаж на 131 га (у 8,7 разів) та багаторічних на сіно на 68 га

(у 6,2 рази). Багаторічні на насіння займають як і раніше 5 га (100,0 %), відповідно до вказаного нами обмеження. Така динаміка спричиняє зменшення витрат внаслідок власної кормової бази для скотарства, а головне раціональне використання посівних площ за рахунок сівозмін.

Загальну посівну площу можна збільшити на 6 га (0,9 %) за рахунок використання земельних угідь з резервного фонду.

Важливого значення під час оптимізації виробничої структури є пошук оптимального співвідношення по статевовікових групах худоби, що забезпечує розширене відтворення поголів'я худоби у досліджуваному фермерському господарстві (рис. 3.1).

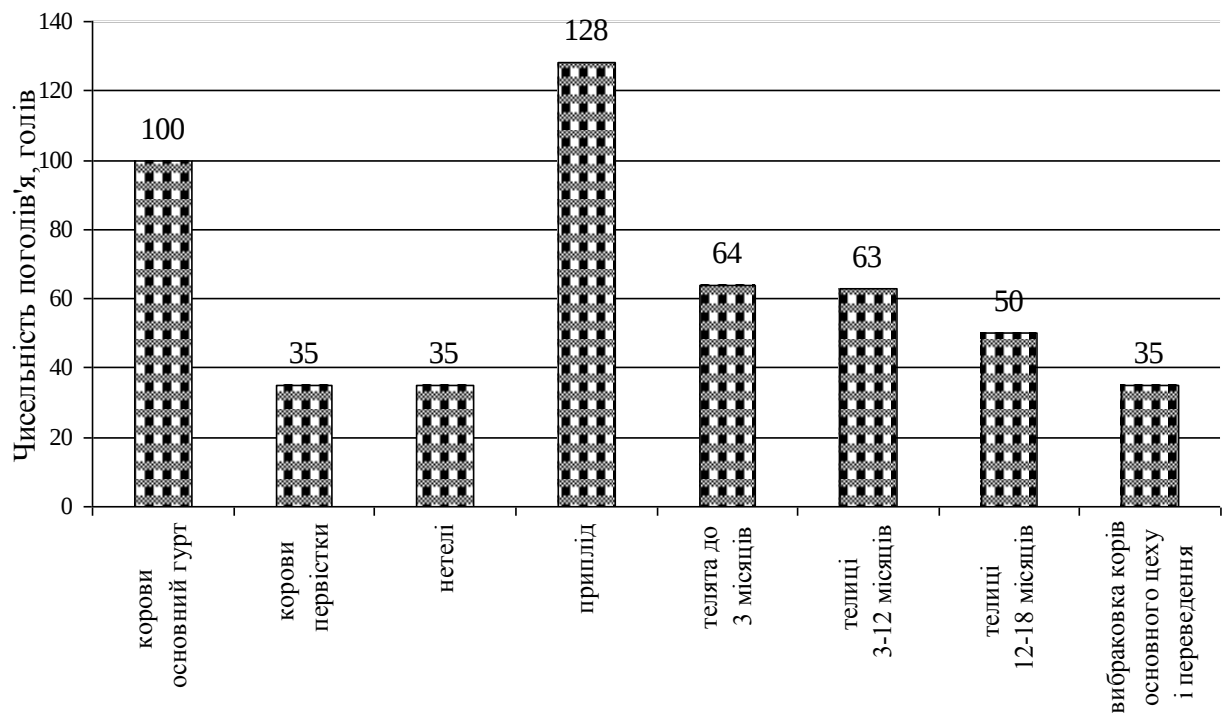

Рис. 3.1. Співвідношення статевовікових груп худоби у ФГ «Чаус» Козельщинського району Полтавської області

Джерело: побудовано автором за даними отриманими при оптимізації у MS Excel

Виходячи з даних, зображених на рис. 3.1, для ФГ «Чаус», найефективнішим є утримання 100 голів корів основного гурту та 35 голів корів-первісток, що забезпечать фермерське господарство виробництвом значного обсягу молока з високою якістю. Відповідно груп худоби, враховуючи всі їх потреби було розроблено оптимальний кормовий раціон

(Додаток К), який забезпечить збільшення продуктивності худоби.

Оптимізаційні зміни у структурі посівних площ і статевовіковій групі поголів'я худоби призвели до певних змін у виробництві як товарної продукції, так і кормових культур типовим досліджуванім підприємством (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Виробництво сільськогосподарської продукції у ФГ «Чаус»,
Козельщинського району Полтавської області, ц**

Продукція	Фактично в середньому 2012-2016 рр.		За оптимальним рішенням	
	всього	в тому числі товарної	всього	в тому числі товарної
Пшениця озима	4302	3084	2016	2016
Ячмінь ярий	739	519	2018	753
Кукурудза на зерно	4496	4023	1626	380
Соняшник	3936	3176	1750	1750
Соя	782	655	504	504
Молоко	2564	2677	8551	8414
М'ясо великої рогатої худоби	195	265	3891	11891
Виробництво кормів, ц кормових одиниць	18795	-	23865	-
Вміст у кормах перетравного протеїну, ц	2134	-	2706	-

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз табл. 3.2 свідчить про значне підвищення обсягів виробництва продукції скотарства, за рахунок збільшення поголів'я худоби (як вирощеного, так і придбаного безпосередньо для реалізації) та поліпшення кормового раціону. При використанні оптимальної запропонованої виробничої структури планується збільшення виробництва обсягів молока на 5987 ц (у 3,3 рази), товарного – на 5737 ц (у 3,1 рази) та виробництва обсягів м'яса великої рогатої худоби – на 3696 ц (у 20 разів), товарного – на 11626 ц (у 45 разів). Підвищення обсягів виробництва продукції молочного та м'ясного скотарства вимагає збільшення кормової бази, що також відбулося для ФГ «Чаус». Зокрема, виходячи з отриманих розрахунків у MS Excel спостерігається збільшення виробництва кормів на 5070 ц кормових одиниць (26,9 %) та 572 ц перетравного протеїну (26,8 %).

Таким чином, удосконалення виробничої структури ФГ «Чаус» забезпечить не лише підвищення обсягів виробництва продукції скотарства, а й збільшить валове виробництво, прибуток і рівень рентабельності (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Ефективність реалізації стратегії

ФГ «Чаус» Козельщинського району Полтавської області, тис. грн

Показники	Фактично	За оптимальним рішенням	Оптимальне рішення до середнього за 2012-2016 рр.	
			(+;-)	(%)
Валова продукція	2496	3078	582	123,3
Товарна продукція	3217	5025	1808	156,2
Матеріальні витрати	4713	4647	-66	98,6
в тому числі на виробництво кормів	1897	1623	-274	85,6
Прибуток	734	850	116	115,8
Рентабельність, %	15,6	18,3	2,7	x
Собівартість 1 кормової одиниці	0,45	0,37	-0,08	82,2

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз даних табл. 3.3, свідчить, що використання оптимального запропонованого плану виробничої структури ФГ «Чаус» у порівнянні з фактичним передбачає збільшення вартості валової продукції фермерського господарства на 582 тис. грн (23,3 %), товарної продукції – на 1808 тис. грн (56,2 %). Така динаміка повинна була спричинити підвищення матеріальних витрат, а оскільки ФГ «Чаус» збуває не тільки вироблену сільськогосподарську продукцію, а й придбану для перепродажу, то враховуючи цю умову, оптимальний план передбачає зменшення матеріальних витрат на 66 тис. грн (1,4 %), у т.ч. на виробництво кормів на 274 тис. грн (14,4 %). Позитивними змінами є зменшення собівартості 1 кормової одиниці на 17,8 %, підвищення прибутку на 116 тис. грн (15,8 %) та рівня рентабельності на 2,7 в.п.

Фактична і оптимізована виробничі структури ФГ «Чаус» зображені на рис. 3.2.

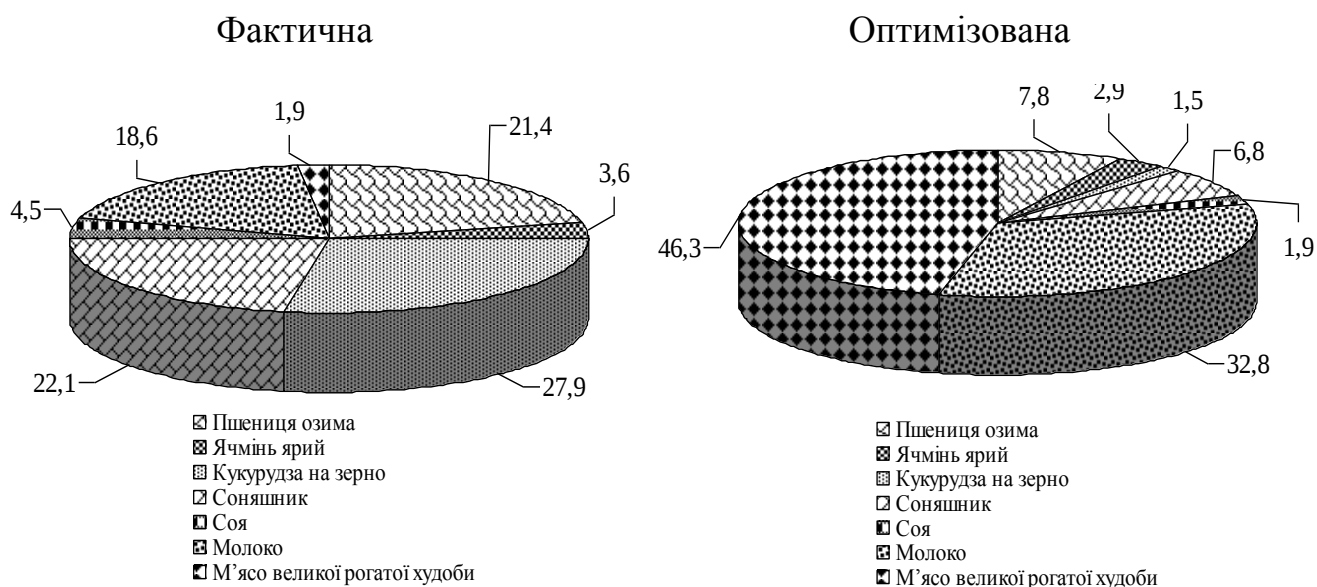

Рис. 3.2. Фактична і оптимізована структури виробництва ФГ «Чаус» Козельщинського району Полтавської області

Джерело: побудовано автором за фактичними даними та отриманими при оптимізації у MS Excel

Як свідчать дані рис. 3.2, за фактичною структурою виробництва перше місце – 27,9 % займає кукурудза на зерно. Значне місце належить у структурі товарної продукції також соняшнику – 22,1 %, озимій пшениці – 21,4 % та молоку – 18,6 %. За оптимізованою структурою перше місце посідає м'ясо великої рогатої худоби – 46,3 %, а друге місце займає молоко – 32,8 %. Інша сільськогосподарська продукція у виробничій структурі знаходиться у межі до 10,0 %.

Виходячи з фактичної та оптимізованої структури виробництва, необхідно зазначити, що вони кардинально різні. Фактична виробнича структура ФГ «Чаус» зосереджена на рослинництво, а оптимізована – на тваринництво, зокрема розвиток скотарства за рахунок вирощування худоби на власній кормовій базі та безпосередньої купівлі тварин для перепродажу.

Стратегія розвитку м'ясного і молочного скотарства включає визначення цінової політики. Найбільш доцільно проаналізувати витратним методом ціну на продукцію скотарства. Розрахунок собівартості м'яса великої рогатої худоби та молока для досліджуваного фермерського господарства наведено у табл. 3.4.

**Ефективність витратного методу у ФГ «Чаус» Козельщинського району
Полтавської області, грн**

Елементи витрат	М'ясо великої рогатої худоби		Молоко	
	Витрати на 1 ц продукції у вартісному виразі	Структура виробничих витрат, %	Витрати на 1 ц продукції у вартісному виразі	Структура виробничих витрат, %
Оплата праці	458,1	15,3	29,2	10,2
Відрахування на соціальні заходи	167,7	5,6	16,0	5,6
Корми	1344,3	44,9	121,8	42,6
Пально-мастильні матеріали	311,4	10,4	29,5	10,3
Електроенергія	185,6	6,2	24,6	8,6
Амортизація	68,9	2,3	12,3	4,3
Поточний ремонт основних засобів	140,7	4,7	17,2	6,0
Інші матеріальні витрати	317,4	10,6	35,5	12,4
Виробничі витрати, всього	2994,0	100,0	286,0	100,0
Виробнича собівартість	2994,0		286,0	
Витрати на збут	314,0		29,0	
Повна собівартість товарної продукції	3308,0		315,0	
Маса прибутку	425,0		123,0	
Рівень рентабельності, %	12,8		39,0	

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз даних табл. 3.4, свідчить, що найбільше у структурі витрат займають корми, як по м'ясу великої рогатої худоби 1344,3 грн/ц (44,9 %), так і по молоку 121,8 грн/ц (42,6 %) та оплата праці по м'ясу 458,1 грн/ц (15,3 %) та молоці 29,2 грн/ц (10,2 %), а найменше амортизація по м'ясу 68,9 грн/ц (2,3 %), а по молоку 12,3 грн/ц (4,3 %).

Виробнича собівартість становитиме 2994 грн/ц м'яса та 286 грн/ц молока, а повна враховуючи витрати на збут 3308 грн/ц м'яса та 315 грн/ц молока. Маса прибутку буде становити 425,0 грн/ц м'яса великої рогатої худоби та 123,0 грн/ц молока. Рівень рентабельності м'яса 12,8 %, а молока 39,0 %.

Для оптимізації структури виробництва ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району побудуємо також економіко-матричну модель зі

змінними:

« $x_1 \dots x_7$ » – посівні площі товарних культур (озимої пшениці, ячменю ярого, гречки, кукурудзи на зерно, озимого рапсу, соняшнику, сої);

« $x_8 \dots x_{13}$ » – посівні площі кормових культур (ячменю на корм, кукурудзи на зерно на корм, кукурудзи на силос, багаторічних на сінаж, багаторічних на насіння, багаторічних на сіно);

« $x_{14} \dots x_{21}$ » – поголів'я худоби (корови основного гурту, корови первістки, нетелі, приплід, телята до 3 місяців, телиці 3–12 місяців, телиці 12–18 місяців, вибракувані корови основного цеху);

« $x_{22} \dots x_{23}$ » – реалізація поголів'я великої рогатої худоби та молока;

« $x_{24} \dots x_{29}$ » – раціон годівлі худоби;

« $x_{30} \dots x_{33}$ » – обсяги внесення мінеральних добрив (азотних, фосфорних, калійних) та органічних добрив;

« x_{34} » – затрати праці;

« x_{35} » – вартість товарної продукції;

« x_{36} » – баланс матеріальних витрат;

« x_{37} » – прибуток.

Внесемо обмеження для побудови економіко-математичної моделі:

1) обмеження щодо використання посівної площі у ФГ «Аеліта Плюс»:

$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 + x_5 + x_6 + x_7 + x_8 + x_9 + x_{10} + x_{11} + x_{12} + x_{13} \leq 435$, де константа відображає загальну наявну і резервну посівну площі ріллі у досліджуваному фермерському господарстві;

2) обмеження по трудових ресурсах:

$26,8x_1 + 17,5x_2 + 19,5x_3 + 12,5x_4 + 7,9x_5 + 6,98x_6 + 5,0x_7 + 18,0x_8 + 12,5x_9 + 27,5x_{10} + 18,0x_{11} + 20,0x_{12} + 18,0x_{13} + 210,0x_{14} + 210,0x_{15} + 130,0x_{16} + 37,0x_{18} + 55,0x_{19} + 100,0x_{20} + 210,0x_{21} - 1x_{34} \leq 0$.

У даному обмеженні враховані затрати праці на виробництво товарної продукції у рослинництві та тваринництві, а також на виробництво кормових культур. Введення в обмеження змінної « x_{34} » відображає потребу у трудових ресурсах.

3) обмеження відносно внесення азотних добрив:

$$0,05x_1 + 0,04x_2 + 0,04x_3 + 0,05x_4 + 0,04x_5 + 0,05x_6 + 0,03x_7 + 0,04x_8 + 0,04x_9 + 0,03x_{10} + 0,01x_{11} + 0,02x_{12} + 0,01x_{13} - 1x_{30} \leq 0,$$

де змінна « x_{30} » – необхідна кількість азотних добрив;

4) обмеження відносно внесення фосфорних добрив:

$$0,05x_1 + 0,01x_2 + 0,03x_3 + 0,04x_4 + 0,03x_5 + 0,05x_6 + 0,04x_7 + 0,01x_8 + 0,01x_9 + 0,03x_{10} + 0,02x_{11} + 0,01x_{12} + 0,02x_{13} - 1x_{31} \leq 0,$$

де змінна « x_{31} » – необхідна кількість фосфорних добрив;

5) обмеження відносно внесення калійних добрив:

$$0,04x_1 + 0,08x_2 + 0,04x_3 + 0,05x_4 + 0,03x_5 + 0,05x_6 + 0,04x_7 + 0,08x_8 + 0,08x_9 + 0,03x_{10} + 0,02x_{11} + 0,01x_{12} + 0,02x_{13} - 1x_{32} \leq 0,$$

де змінна « x_{32} » – необхідна кількість калійних добрив;

6) баланс внесення органічних добрив:

$$18,0x_4 + 12,0x_9 + 7,0x_{10} - 10,0x_{14} - 8,0x_{15} - 8,0x_{16} - 2,0x_{18} - 4,0x_{19} - 5,0x_{20} - 10,0x_{21} - 1x_{33} \leq 0;$$

Основний зміст обмеження полягає: при загальному виході гною у галузі тваринництва межа повинна бути не менша потреби. Коли вихід гною не забезпечує потребу у ньому, то система обмежень – несумісна. Для уникнення такої ситуації вводимо змінну x_{33} , яка характеризуватиме обсяг невисначуючих органічних добрив.

Обмеження відносно статеві-вікової групи худоби:

7) співвідношення кількості корів первісток і нетелів:

$$-1x_{15} + 1x_{16} \leq 0;$$

8) вихід приплоду:

$$0,95x_{14} + 0,95x_{15} - 1x_{17} \leq 0;$$

9) вихід телят до 3 місяців:

$$0,5x_{17} - 1x_{18} \leq 0;$$

10) співвідношення телят до 3 місяців і телят 3-12 місяців:

$$0,98x_{18} - 1x_{19} \leq 0;$$

11) співвідношення телиць 3-12 місяців і телиць 12-18 місяців:

$$0,8x_{19} - 1x_{20} \leq 0;$$

12) співвідношення телиць 12-18 місяців і нетелів:

$$-1x_{16} + 0,7x_{20} \leq 0;$$

13) корови на відгодівлі:

$$0,25x_{14} + 0,29x_{15} - 1x_{21} \leq 0;$$

14) реалізація живої ваги поголів'я великої рогатої худоби:

$$0,175x_{17} + 0,56x_{18} + 0,36x_{19} + 1,05x_{20} + 4,20x_{21} - 1x_{22} \leq 0;$$

15) баланс кормових одиниць:

$$48,00x_8 + 94,43x_9 + 24,0x_{10} + 17,5x_{11} + 15,4x_{13} + 0,35x_{24} + 1,09x_{25} + 1,21x_{26} + 1,00x_{27} + 0,13x_{28} + 0,35x_{29} \geq 61,50x_{14} + 57,30x_{15} + 43,07x_{16} + 5,47x_{18} + 16,89x_{19} + 20,88x_{20};$$

При змінних x_8 – x_{11} , x_{13} , x_{24} – x_{29} техніко-економічні коефіцієнти обґрунтовують вихід кормових одиниць на 1 га площі кормових угідь для вирощування кормових культур, а також на 1 ц купованих кормів. Коефіцієнти змінних x_{14} – x_{20} відображають у кормових одиницях середньорічну потребу на 1 голову худоби (Додаток Л).

Здійснивши коригування змінних змінюючи місцями ліву та праву частину та помноживши їх на «-1» отримаємо:

$$-48,00x_8 - 94,43x_9 - 24,0x_{10} - 17,5x_{11} - 15,4x_{13} + 61,50x_{14} + 57,30x_{15} + 43,07x_{16} + 5,47x_{18} + 16,89x_{19} + 20,88x_{20} - 0,35x_{24} - 1,09x_{25} - 1,21x_{26} - 1,00x_{27} + 0,13x_{28} - 0,35x_{29} \leq 0;$$

16) баланс перетравного протеїну:

$$4,0x_8 + 4,97x_9 + 2,7x_7 + 2,55x_{10} + 1,90x_{11} + 1,68x_{13} + 0,033x_{24} + 0,35x_{25} + 0,36x_{26} + 0,117x_{27} + 0,035x_{28} + 0,033x_{29} \geq 6,90x_{14} + 7,12x_{15} + 4,18x_{16} + 0,88x_{18} + 1,48x_{19} + 1,88x_{20};$$

після перетворень:

$$-4,0x_8 - 4,97x_9 - 2,7x_7 - 2,55x_{10} - 1,90x_{11} - 1,68x_{13} + 6,90x_{14} + 7,12x_{15} + 4,18x_{16} + 0,88x_{18} + 1,48x_{19} + 1,88x_{20} - 0,033x_{24} - 0,35x_{25} - 0,36x_{26} - 0,117x_{27} - 0,035x_{28} - 0,033x_{29} \leq 0.$$

При змінних x_8 – x_{11} , x_{13} , x_{24} – x_{29} техніко-економічні коефіцієнти

обґрунтовують вихід перетравного протеїну на 1 га площі кормових угідь, а також на 1 ц купованих кормів. Коефіцієнти змінних x_{14} – x_{20} відображають середньорічну потребу перетравного протеїну на 1 голову худоби (Додаток Л).

17) баланс концентратів:

$$48,0x_8 + 94,43x_9 + 1,09x_{25} + 1,21x_{26} + 1,0x_{27} \geq 31,62x_{14} + 27,90x_{15} + 10,15x_{16} + 5,18x_{19} + 5,18x_{20}, \text{ або}$$

$$- 48,0x_8 - 94,43x_9 + 31,62x_{14} + 27,90x_{15} + 10,15x_{16} + 5,18x_{19} + 5,18x_{20} - 1,09x_{25} - 1,21x_{26} - 1,0x_{27} \leq 0;$$

При змінних x_8 – x_9 , x_{25} – x_{27} техніко-економічні коефіцієнти обґрунтовують вихід концентрованих кормів (враховуючи кормові одиниці) на 1 ц купованих кормів. Коефіцієнти змінних x_{14} – x_{20} відображають середньорічну потребу кормових одиниць на 1 середньорічну голову.

18) баланс кукурудзи на зерно:

$$- 94,43x_9 + 11,00x_{14} + 9,18x_{15} + 4,79x_{16} + 2,55x_{19} + 2,19x_{20} \leq 0;$$

19) баланс ячменю:

$$- 48,0x_8 + 11,00x_{14} + 8,89x_{15} + 4,61x_{16} + 2,19x_{19} + 2,19x_{20} \leq 0;$$

20) макуха соняшникова:

$$5,00x_{14} + 3,71x_{15} - 1,09x_{25} \leq 0;$$

21) соєвий шрот:

$$4,62x_{14} + 4,18x_{15} + 0,44x_{19} + 0,44x_{20} - 1,21x_{26} \leq 0;$$

22) комітенти або премікси:

$$1,94x_{15} + 0,75x_{16} + 0,36x_{20} - 1x_{27} \leq 0;$$

23) баланс соковитих кормів:

$$- 24,0x_{10} + 20,63x_{14} + 19,12x_{15} + 6,75x_{16} + 6,60x_{19} + 10,59x_{20} \leq 0;$$

24) баланс кукурудзи на силос:

$$- 24,0x_{10} + 20,63x_{14} + 19,12x_{15} + 6,75x_{16} + 6,60x_{19} + 10,59x_{20} \leq 0;$$

25) баланс грубих кормів:

$$- 17,5x_{11} - 15,4x_{13} + 12,78x_{14} + 12,19x_{15} + 26,08x_{16} + 5,11x_{19} + 5,11x_{20} \leq 0;$$

26) сінаж багаторічних трав:

$$- 17,5x_{11} + 12,78x_{14} + 12,19x_{15} + 26,08x_{16} + 5,11x_{19} + 5,11x_{20} \leq 0;$$

27) сіно багаторічних трав:

$$- 15,4x_{13} + 18,90x_{16} + 0,53x_{18} \leq 0;$$

28) молоко на корм:

$$2,13x_{18} - 1x_{24} \leq 0;$$

20) штучний замінник молока:

$$0,70x_{18} - 0,13x_{29} \leq 0;$$

30) обрат на корм:

$$2,11x_{18} - 0,13x_{28} \leq 0;$$

31) баланс молока:

$$65,0x_{14} + 60,0x_{15} - 1x_{18} - 1x_{23} - 1x_{24} \leq 0.$$

Додаткові обмеження:

32) площа багаторічних на насіння:

$$1x_{12} \geq 5;$$

33) площа технічних культур:

$$1x_5 + 1x_6 + 1x_7 \leq 200;$$

34) в т. ч. соняшника:

$$1x_6 \leq 100;$$

35) реалізація озимої пшениці:

$$24,0x_1 \geq 1750;$$

36) реалізація кукурудзи на зерно:

$$71,0x_4 \geq 7000;$$

37) реалізація гречки:

$$29,0x_3 \geq 800;$$

38) реалізація соняшника:

$$33,0x_6 \geq 3000;$$

39) реалізація сої:

$$24,0x_7 \geq 1500;$$

40) поголів'я корів гурту:

$$1x_{14} \leq 25;$$

41) вартість товарної продукції:

$$5812,4x_1 + 9310,0x_2 + 7848,5x_3 + 13845,0x_4 + 4495,0x_5 + 23862,0x_6 + 19800,0x_7 + 3407x_{22} + 387x_{23} + 143x_{25} + 155x_{26} + 412x_{27} + 118x_{28} + 107x_{29} - x_{35} = 0.$$

42) баланс матеріальних витрат:

$$2317x_1 + 2803x_2 + 3207x_3 + 4205x_4 + 2607x_5 + 9872x_6 + 8901x_7 + 3308x_8 + 3791x_9 + 2718x_{10} + 1275x_{11} + 987x_{12} + 1227x_{13} + 3512x_{22} + 355x_{23} + 143x_{25} + 155x_{26} + 412x_{27} + 118x_{28} + 107x_{29} - 1x_{36} = 0.$$

Слід акцентувати, що техніко-економічні коефіцієнти по галузі тваринництва характеризують суму матеріальних витрат без вартості кормів. Критеріями оптимальності у моделі використовуємо максимум прибутку при мінімум витрат. Цільова функція: $1x_{35} - 1x_{36} \rightarrow \max$, за умови: $1x_{37} \rightarrow \max$, а $1x_{36} \rightarrow \min$.

Загальний розмір моделі – 37 змінних і 42 обмеження (Додаток Л).

Всі розрахунки проведемо у матричній економічній моделі враховуючи всі змінні та обмеження та застосовуючи функцію «Пошук рішення» електронної таблиці MS Excel. Отримані результати наведені у нижчезазначених таблицях.

Аналіз табл. 3.5, свідчить про зміни у структурі посівних площ ФГ «Аеліта Плюс». Зокрема, значне збільшення посівної площі планується під кормові угіддя, а саме кукурудзи на силос на 21 га (у 3,1 рази), багаторічних на сінаж на 22 га (у 5,4 рази), багаторічних на сіно на 7 га (у 4,5 рази). По зерновим культурам планується збільшення посівної площі під озиму пшеницю на 3 га (4,3 %), ярий ячмінь на 2 га (40,0 %) (при цьому за оптимальним рішенням дану культуру доцільно вирощувати тільки для кормових цілей), гречку на 2 га (7,7 %), зменшення планується під кукурудзу на зерно на 7 га (6,5 %).

По технічним культурам рекомендується зменшення всієї посівної площі, а саме озимого рапса на 29 га (96,7 %), соняшнику на 13 га (12,5 %) та сої на 7 га (10,0 %).

Загальну посівну площу можна за рахунок використання земельних угідь з резервного фонду збільшити на 1 га (0,3 %).

Таблиця 3.5

**Посівні площі ФГ «Аеліта Плюс»
Полтавського району Полтавської області, га**

Культури	Фактично в середньому 2012-2016 рр.	За оптимальним рішенням	Оптимальне рішення до середнього за 2012-2016 рр.	
			(+;-)	(%)
Озима пшениця	70	73	3	104,3
Ячмінь ярий	5	7	2	140,0
Кукурудза на зерно	107	100	-7	93,5
Гречка	26	28	2	107,7
Озимий рапс	30	1	-29	3,3
Соняшник	104	91	-13	87,5
Соя	70	63	-7	90,0
Кукурудза на силос	10	31	21	зб. у 3,1 рази
Багаторічні на сінаж	5	27	22	зб. у 5,4 рази
Багаторічні на насіння	5	5	0	100,0
Багаторічні на сіно	2	9	7	зб. у 4,5 рази
Всього посівів	434	435	1	100,3

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Вагомого значення під час оптимізації набуває пошук оптимального співвідношення худоби по статевовікових групах, що забезпечує розширене відтворення стада (рис. 3.3).

Виходячи з даних зображених на рис. 3.3, для ФГ «Аеліта Плюс», доцільним є утримання 19 голів корів основного гурту та 7 голів корів-первісток, що забезпечать потрібними обсягами молока відповідно існуючої кормової бази. Враховуючи всі можливості фермерського господарства, потреби і особливості худоби нами було розроблено оптимальний кормовий раціон (Додаток Л), який покращить фізіологічні властивості тварин та забезпечить підвищення продуктивності худоби.

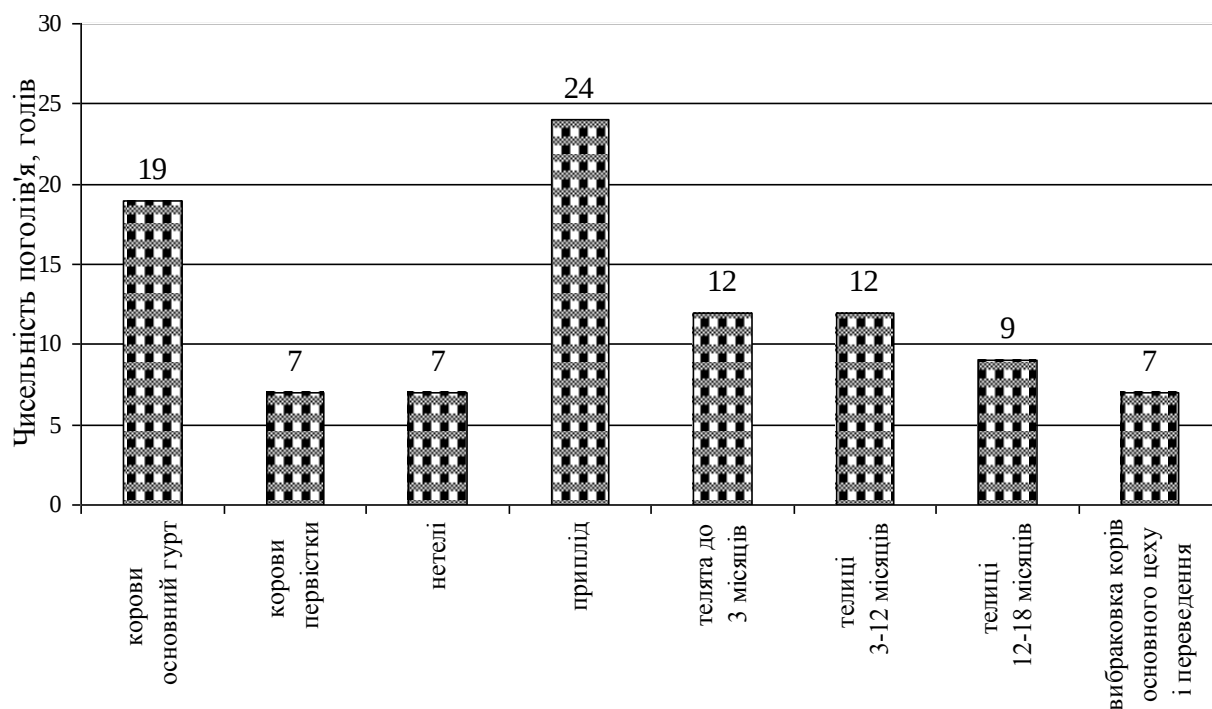

Рис. 3.3. Співвідношення статевовікових груп худоби у ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району Полтавської області

Джерело: побудовано автором за даними отриманими при оптимізації у MS Excel

Оптимізаційні зміни призвели до певних змін у виробництві як товарної продукції, так і кормових культур (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Виробництво сільськогосподарської продукції у ФГ «Аеліта Плюс»,
Полтавського району Полтавської області, ц**

Продукція	Фактично в середньому 2012-2016 рр.		За оптимальним рішенням	
	всього	в тому числі товарної	всього	в тому числі товарної
Озима пшениця	1680	1680	1752	1752
Ячмінь ярий	200	150	0	280
Кукурудза на зерно	7597	7400	7100	6816
Гречка	754	750	812	812
Озимий рапс	750	750	25	25
Соняшник	3432	3400	363	363
Соя	1680	1680	1080	1080
М'ясо великої рогатої худоби	38	35	53	53
Молоко	2879	1435	3192	1583
Виробництво кормів, ц кормових одиниць	3945	-	4319	-
Вміст у кормах перетравного протеїну, ц	446	-	512	-

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз табл. 3.6 свідчить про підвищення виробництва продукції молочного і м'ясного скотарства за рахунок галузевого розвитку та покращення кормового раціону. При використанні оптимальної виробничої структури відбудеться збільшення обсягів виробництва м'яса великої рогатої худоби на 15 ц (39,5 %), товарного – на 18 ц (51,4 %), молока на 313 ц (10,9 %), товарного – на 148 ц (10,3 %). Розвиток скотарства вимагає поліпшення кормового раціону, який коригувався при оптимізації. Виходячи з розрахунків у MS Excel спостерігається збільшення виробництва кормів на 374 ц кормових одиниць (9,5 %) та 66 ц перетравного протеїну (14,8 %).

Товарність продукції зберігається за озимою пшеницею, кукурудзою на зерно, гречкою, озимим рапсом, соняшником та соєю, а отримані розрахунки свідчать на недоцільність виробництва ярого ячменю для реалізації, а використовувати його на корм худобі.

Отже, удосконалення структури виробництва забезпечить збільшення економічної ефективності ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Ефективність реалізації стратегії

ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району Полтавської області, тис. грн

Показники	Фактично	За оптимальним рішенням	Оптимальне рішення до середнього за 2012-2016 рр.	
			(+;-)	(%)
Валова продукція	5795	6014	219	103,8
Товарна продукція	5214	5599	385	107,4
Матеріальні витрати	1104	1001	-103	90,7
в тому числі на виробництво кормів	364	307	-57	84,3
Прибуток	185	3044	2859	зб. у 16 разів
Рентабельність, %	16,8	304,1	287,3	х
Собівартість 1 кормової одиниці	0,54	0,44	0,1	81,5

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз даних табл. 3.7, підтверджує, що оптимальний план структури виробництва ФГ «Аеліта Плюс» у порівнянні з фактичним передбачає зростання вартості валової продукції на 219 тис. грн (3,8 %), товарної

продукції – на 385 тис. грн (7,4 %). Оптимальний план передбачає скорочення матеріальних витрат на 103 тис. грн (9,3 %), у т.ч. на виробництво кормів на 57 тис. грн (15,7 %). Позитивними змінами є скорочення собівартості 1 кормової одиниці на 18,5 %, підвищення прибутку на 2859 тис. грн (у 16 разів) та рівня рентабельності на 287,3 в.п.

Фактична і оптимізована виробничо-галузеві структури ФГ «Аеліта Плюс» зображені на рис. 3.4.

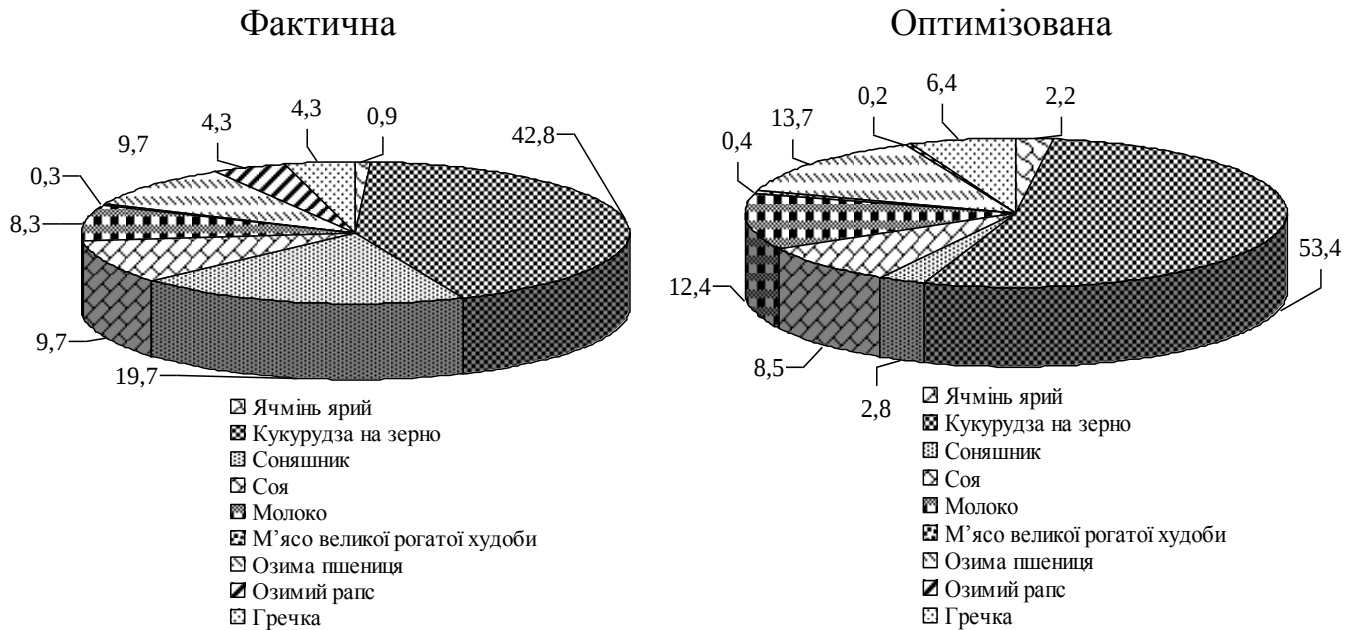

Рис. 3.4. Фактична і оптимізована виробничі структури ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району Полтавської області

Джерело: побудовано автором за фактичними даними та отриманими при оптимізації у MS Excel

Як свідчать дані рис. 3.4, за фактичною виробничою структурою перше місце – 42,8 % – кукурудза на зерно, друге – 19,7 % – соняшник. За оптимізованою структурою перше місце належить також кукурудзі на зерно – 53,4 %, а друге і третє місце – озима пшениця і молоко – 13,7 % та 12,4 % відповідно. Інша сільськогосподарська продукція у виробничих структурах знаходиться у межах 10,0 %.

Стратегія подальшого розвитку молочного та м'ясного скотарства базується на цінній політиці. Тому доцільно зробити оцінку ціни на продукцію витратним методом. Обчислення собівартості молока та м'яса

великої рогатої худоби наведено у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Ефективність витратного методу у ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району Полтавської області, грн

Елементи витрат	М'ясо великої рогатої худоби		Молоко	
	Витрати на 1 ц продукції у вартісному виразі	Структура виробничих витрат, %	Витрати на 1 ц продукції у вартісному виразі	Структура виробничих витрат, %
Оплата праці	750,6	26,2	69,6	25,7
Відрахування на соціальні заходи	186,2	6,5	17,1	6,3
Корми	925,4	32,3	94,0	34,7
Пально-мастильні матеріали	432,6	15,1	37,4	13,8
Електроенергія	154,7	5,4	16,8	6,2
Амортизація	269,3	9,4	23,6	8,7
Поточний ремонт основних засобів	94,5	3,3	8,4	3,1
Інші матеріальні витрати	51,6	1,8	4,1	1,5
Виробничі витрати, всього	2865,0	100	271,0	100
Виробнича собівартість	2865,0		271,0	
Витрати на збут	331,0		52,0	
Повна собівартість товарної продукції	3196,0		323,0	
Маса прибутку	315,0		132,0	
Рівень рентабельності, %	9,9		40,9	

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз даних табл. 3.8, зазначає, що у структурі витрат найбільше займають корми, по м'ясу великої рогатої худоби 925,4 грн/ц (32,3 %), молоку 94,0 грн/ц (34,7 %) та оплата праці по м'ясу великої рогатої худоби 750,6 грн/ц (26,2 %), молоку 69,6 грн/ц (25,7 %), найменше займають інші матеріальні витрати 51,6 грн/ц (1,8 %) по м'ясу великої рогатої худоби, та 4,1 грн/ц (1,5 %) по молоку.

Виробнича собівартість 2865,0 грн/ц м'яса та 271,0 грн/ц молока, а повна собівартість 3196,0 грн/ц м'яса та 323,0 грн/ц молока. Маса прибутку по м'ясу 315 грн/ц, молоку 132 грн/ц. Рентабельність у досліджуваному фермерському господарстві продукції м'ясного скотарства 9,9 %, а молочного скотарства 40,9 %.

Для оптимізації виробничо-галузевої структури ФГ «Хризоліт» Глобинського району також побудуємо економіко-матричну модель зі змінними:

« $x_1 \dots x_4$ » – посівні площі товарних культур (ячменю ярого, кукурудзи на зерно, соняшнику, сої);

« $x_5 \dots x_{10}$ » – посівні площі кормових культур (ячменю на корм, кукурудзи на зерно на корм, кукурудзи на силос, багаторічних на сінаж, багаторічних на насіння, багаторічних на сіно);

« $x_{11} \dots x_{18}$ » – поголів'я худоби (корови основного гурту, корови первістки, нетелі, приплід, телята до 3 місяців, телиці 3–12 місяців, телиці 12–18 місяців, вибракувані корови основного цеху);

« $x_{19} \dots x_{20}$ » – реалізація поголів'я великої рогатої худоби та молока;

« $x_{21} \dots x_{26}$ » – раціон годівлі худоби;

« $x_{27} \dots x_{30}$ » – обсяги внесення мінеральних добрив (азотних, фосфорних, калійних) та органічних добрив;

« x_{31} » – затрати праці;

« x_{32} » – вартість товарної продукції;

« x_{33} » – баланс матеріальних витрат;

« x_{34} » – прибуток.

Для побудови економіко-математичної моделі внесемо обмеження:

1) обмеження щодо використання посівної площі у ФГ «Хризоліт»:

$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 + x_5 + x_6 + x_7 + x_8 + x_9 + x_{10} \leq 320$, де константа характеризує загальну посівну площі ріллі наявну і резервну у досліджуваному підприємстві;

2) обмеження по трудових ресурсах:

$17,5x_1 + 12,0x_2 + 6,98x_3 + 4,5x_4 + 17,5x_5 + 12,0x_6 + 25,5x_7 + 17,0x_8 + 20,0x_9 + 17,0x_{10} + 220,0x_{11} + 220,0x_{12} + 135,0x_{13} + 40,0x_{15} + 60,0x_{16} + 105,0x_{17} + 220,0x_{18} - 1x_{31} \leq 0$.

У даному обмеженні враховані затрати праці на виробництво товарної продукції у рослинництві та тваринництві, а також на виробництво кормових

культур. Введення в обмеження змінної « x_{31} » відображає потребу у трудових ресурсах.

3) обмеження відносно внесення азотних добрив:

$$0,04x_1 + 0,05x_2 + 0,05x_3 + 0,03x_4 + 0,04x_5 + 0,04x_6 + 0,03x_7 + 0,01x_8 + 0,02x_9 + 0,01x_{10} - 1x_{27} \leq 0,$$

де змінна « x_{27} » – необхідна кількість азотних добрив;

4) обмеження відносно внесення фосфорних добрив:

$$0,01x_1 + 0,04x_2 + 0,05x_3 + 0,04x_4 + 0,01x_5 + 0,01x_6 + 0,03x_7 + 0,02x_8 + 0,01x_9 + 0,02x_{10} - 1x_{28} \leq 0,$$

де змінна « x_{28} » – необхідна кількість фосфорних добрив;

5) обмеження відносно внесення калійних добрив:

$$0,08x_1 + 0,05x_2 + 0,05x_3 + 0,04x_4 + 0,08x_5 + 0,08x_6 + 0,03x_7 + 0,02x_8 + 0,01x_9 + 0,02x_{10} - 1x_{29} \leq 0,$$

де змінна « x_{29} » – необхідна кількість калійних добрив;

6) баланс внесення органічних добрив:

$$17,0x_2 + 10,0x_6 + 6,0x_7 - 10,0x_{11} - 8,0x_{12} - 8,0x_{13} - 2,0x_{15} - 4,0x_{16} - 5,0x_{17} - 10,0x_{18} - 1x_{30} \leq 0;$$

Основний зміст обмеження полягає: при загальному виході гною у галузі тваринництва межа повинна бути не менша потреби. Коли вихід гною не забезпечує потребу у ньому, то система обмежень – несумісна. Для уникнення такої ситуації вводимо змінну x_{31} , яка характеризуватиме обсяг невисначуючих органічних добрив.

Обмеження відносно статеві-вікової групи худоби:

7) співвідношення кількості корів первісток і нетелів:

$$-1x_{12} + 1x_{13} \leq 0;$$

8) вихід приплоду:

$$0,95x_{11} + 0,95x_{12} - 1x_{14} \leq 0;$$

9) вихід телят до 3 місяців:

$$0,5x_{14} - 1x_{15} \leq 0;$$

10) співвідношення телят до 3 місяців і телят 3-12 місяців:

$$0,98x_{15} - 1x_{16} \leq 0;$$

11) співвідношення телиць 3-12 місяців і телиць 12-18 місяців:

$$0,8x_{16} - 1x_{17} \leq 0;$$

12) співвідношення телиць 12-18 місяців і нетелів:

$$-1x_{13} + 0,7x_{17} \leq 0;$$

13) корови на відгодівлі:

$$0,25x_{11} + 0,29x_{12} - 1x_{18} \leq 0;$$

14) реалізація живої ваги поголів'я великої рогатої худоби:

$$0,175x_{14} + 0,56x_{15} + 0,36x_{16} + 1,05x_{17} + 4,20x_{18} - 1x_{19} \leq 0;$$

15) баланс кормових одиниць:

$$18,6x_5 + 25,3x_6 + 25,6x_7 + 19,3x_8 + 13,2x_{10} + 0,35x_{21} + 1,09x_{22} + 1,21x_{23} + 1,00x_{24} + 0,13x_{25} + 0,35x_{26} \geq 63,00x_{11} + 60,20x_{12} + 42,62x_{13} + 5,47x_{15} + 16,89x_{16} + 20,88x_{17};$$

При змінних x_5 – x_8 , x_{10} , x_{21} – x_{26} техніко-економічні коефіцієнти обґрунтовують вихід кормових одиниць на 1 га площі кормових угідь для вирощування кормових культур, а також на 1 ц купованих кормів. Коефіцієнти змінних x_{11} – x_{17} відображають у кормових одиницях середньорічну потребу на 1 голову худоби (Додаток М).

Здійснивши коригування змінних, змінюючи місцями ліву та праву частину та помноживши їх на «-1» отримаємо:

$$-18,6x_5 - 25,3x_6 - 25,6x_7 - 19,3x_8 - 13,2x_{10} + 60,20x_{12} + 42,62x_{13} + 5,47x_{15} + 16,89x_{16} + 20,88x_{17} - 0,35x_{21} - 1,09x_{22} - 1,21x_{23} - 1,00x_{24} - 0,13x_{25} - 0,35x_{26} \leq 0;$$

16) баланс перетравного протеїну:

$$1,6x_5 + 1,3x_6 + 2,7x_7 + 2,1x_8 + 1,5x_{10} + 0,033x_{21} + 0,35x_{22} + 0,36x_{23} + 0,117x_{24} + 0,035x_{25} + 0,033x_{26} \geq 7,11x_{11} + 6,81x_{12} + 4,22x_{13} + 0,88x_{15} + 1,48x_{16} + 1,88x_{17};$$

після перетворень:

$$-1,6x_5 - 1,3x_6 - 2,7x_7 - 2,1x_8 - 1,5x_{10} + 7,11x_{11} + 6,81x_{12} + 4,22x_{13} + 0,88x_{15} + 1,48x_{16} + 1,88x_{17} - 0,033x_{21} - 0,35x_{22} - 0,36x_{23} - 0,117x_{24} - 0,035x_{25} - 0,033x_{26} \leq 0.$$

При змінних x_5 – x_8 , x_{10} , x_{21} – x_{26} техніко-економічні коефіцієнти обґрунтовують вихід перетравного протеїну на 1 га площі кормових угідь, а також на 1 ц купованих кормів. Коефіцієнти змінних x_{11} – x_{17} відображають середньорічну потребу перетравного протеїну на 1 голову худоби (Додаток М).

17) баланс концентратів:

$$18,6x_5 + 25,3x_6 + 1,09x_{22} + 1,21x_{23} + 1,0x_{24} \geq 28,13x_{11} + 27,83x_{12} + 9,96x_{13} + 5,18x_{16} + 5,18x_{17}, \text{ або} \\ -18,6x_5 - 25,3x_6 + 28,13x_{11} + 27,83x_{12} + 9,96x_{13} + 5,18x_{16} + 5,18x_{17} - 1,09x_{22} - 1,21x_{23} - 1,0x_{24} \leq 0;$$

При змінних x_5 – x_6 , x_{22} – x_{24} техніко-економічні коефіцієнти обґрунтовують вихід концентрованих кормів (враховуючи кормові одиниці) на 1 ц купованих кормів. Коефіцієнти змінних x_{11} – x_{17} відображають середньорічну потребу кормових одиниць на 1 середньорічну голову.

18) баланс кукурудзи на зерно:

$$-25,3x_6 + 10,66x_{11} + 9,41x_{12} + 4,85x_{13} + 2,55x_{16} + 2,19x_{17} \leq 0;$$

19) баланс ячменю:

$$-18,6x_5 + 9,16x_{11} + 8,49x_{12} + 4,38x_{13} + 2,19x_{16} + 2,19x_{17} \leq 0;$$

20) макуха соняшникова:

$$4,17x_{11} + 3,84x_{12} - 1,09x_{22} \leq 0;$$

21) соєвий шрот:

$$4,62x_{11} + 4,28x_{12} + 0,44x_{16} + 0,44x_{17} - 1,21x_{23} \leq 0;$$

22) комітенти або премікси:

$$1,82x_{12} + 0,73x_{13} + 0,36x_{17} - 1x_{24} \leq 0;$$

23) баланс соковитих кормів:

$$-25,6x_8 + 21,53x_{11} + 19,9x_{12} + 1,0x_{13} + 6,60x_{16} + 10,59x_{17} \leq 0;$$

24) баланс кукурудзи на силос:

$$-25,6x_8 + 8,55x_{11} + 7,9x_{12} + 7,0x_{13} + 3,50x_{16} + 4,38x_{17} \leq 0;$$

25) баланс грубих кормів:

$$-19,3x_8 - 13,2x_{10} + 13,36x_{11} + 12,38x_{12} + 25,66x_{13} + 5,11x_{16} + 5,11x_{17} \leq 0;$$

26) сінаж багаторічних трав:

$$-19,3x_8 + 13,36x_{11} + 12,38x_{12} + 6,38x_{13} + 5,11x_{16} + 5,11x_{17} \leq 0;$$

27) сіно багаторічних трав:

$$-13,2x_{10} + 19,28x_{13} + 0,53x_{15} \leq 0;$$

28) молоко на корм:

$$2,13x_{15} - 1x_{21} \leq 0;$$

20) штучний замінник молока:

$$0,70x_{15} - 0,13x_{26} \leq 0;$$

30) обрат на корм:

$$2,11x_{15} - 0,13x_{25} \leq 0;$$

31) баланс молока:

$$65,0x_{11} + 60,0x_{12} - 1x_{15} - 1x_{20} - 1x_{21} \leq 0.$$

Додаткові обмеження:

32) площа багаторічних на насіння:

$$1x_9 \geq 3;$$

33) площа технічних культур:

$$1x_3 + 1x_4 \leq 75;$$

34) в т. ч. соняшника:

$$1x_3 \leq 20;$$

35) реалізація кукурудзи на зерно:

$$19,0x_2 \geq 3000;$$

36) реалізація соняшника:

$$22,0x_3 \geq 250;$$

37) реалізація сої:

$$11,0x_4 \geq 500;$$

38) поголів'я корів гурту:

$$1x_{11} \geq 30;$$

39) вартість товарної продукції:

$$4617x_1 + 6674x_2 + 18293x_3 + 9173x_4 + 2223x_{19} + 371x_{20} + 146x_{22} + 160x_{23} + 395x_{24} + 109x_{25} + 111x_{26} = x_{32}, \text{ або,}$$

$$4617x_1 + 6674x_2 + 18293x_3 + 9173x_4 + 2223x_{19} + 371x_{20} + 146x_{22} + 160x_{23} + 395x_{24} + 109x_{25} + 111x_{26} - x_{32} = 0.$$

40) баланс матеріальних витрат:

$$3218x_1 + 3255x_2 + 15624x_3 + 6234x_4 + 2209x_5 + 3147x_6 + 2594x_7 + 1204x_8 + 4084x_9 + 1107x_{10} + 3287x_{19} + 309x_{20} + 146x_{22} + 160x_{23} + 395x_{24} + 109x_{25} + 111x_{26} - 1x_{33} = 0.$$

Слід акцентувати, що техніко-економічні коефіцієнти по галузі тваринництва характеризують суму матеріальних витрат без вартості кормів. Критеріями оптимальності у моделі використовуємо максимум прибутку. Цільова функція: $1x_{32} - 1x_{33} \rightarrow \max$, за умови: $1x_{34} \rightarrow \max$, а $1x_{33} \rightarrow \min$.

Загальний розмір моделі – 34 змінних і 40 обмежень (Додаток М).

Всі розрахунки здійснюємо у матричній економічній моделі враховуючи всі змінні та обмеження та застосовуючи функцію «Пошук рішення» електронної таблиці MS Excel. Отримані результати наведені у нижчезазначених таблицях.

Таблиця 3.9

**Посівні площі ФГ «Хризоліт»
Глобинського району Полтавської області, га**

Культури	Фактично в середньому 2012-2016 рр.	За оптимальним рішенням	Оптимальне рішення до середнього за 2012-2016 рр.	
			(+;-)	(%)
Ячмінь ярий	66	18	-48	27,3
Кукурудза на зерно	165	173	8	104,8
Соняшник	13	11	-2	84,6
Соя	55	45	-10	81,8
Кукурудза на силос	7	32	25	зб. у 4,6 рази
Багаторічні на сінаж	5	27	22	зб. у 5,4 рази
Багаторічні на насіння	3	3	0	100,0
Багаторічні на сіно	5	11	6	зб. у 2,2 рази
Всього посівів	319	320	1	100,3

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз табл. 3.9, свідчить про зміни у оптимальній структурі посівних площ ФГ «Хризоліт». Зокрема, збільшення посівної площі планується під

кормові угіддя, а саме кукурудзи на силос на 25 га (у 4,6 рази), багаторічних на сінаж на 22 га (у 5,4 рази), багаторічних на сіно на 6 га (у 2,2 рази). По зерновим культурам планується зменшення посівної площі під ярий ячмінь на 48 га (72,7 %) та збільшення під кукурудзу на зерно на 8 га (4,8 %).

По технічним культурам рекомендується зменшення посівної площі по всіх культурах, а саме: соняшнику на 2 га (15,4 %) та сої на 10 га (18,2 %). Загальну посівну площу можна збільшити на 1 га (0,3 %) за рахунок використання земельних угідь з резервного фонду.

Важливого значення під час оптимізації виробничої структури є пошук оптимального співвідношення по статевовікових групах худоби, що забезпечує розширене відтворення поголів'я худоби у досліджуваному фермерському господарстві (рис. 3.5).

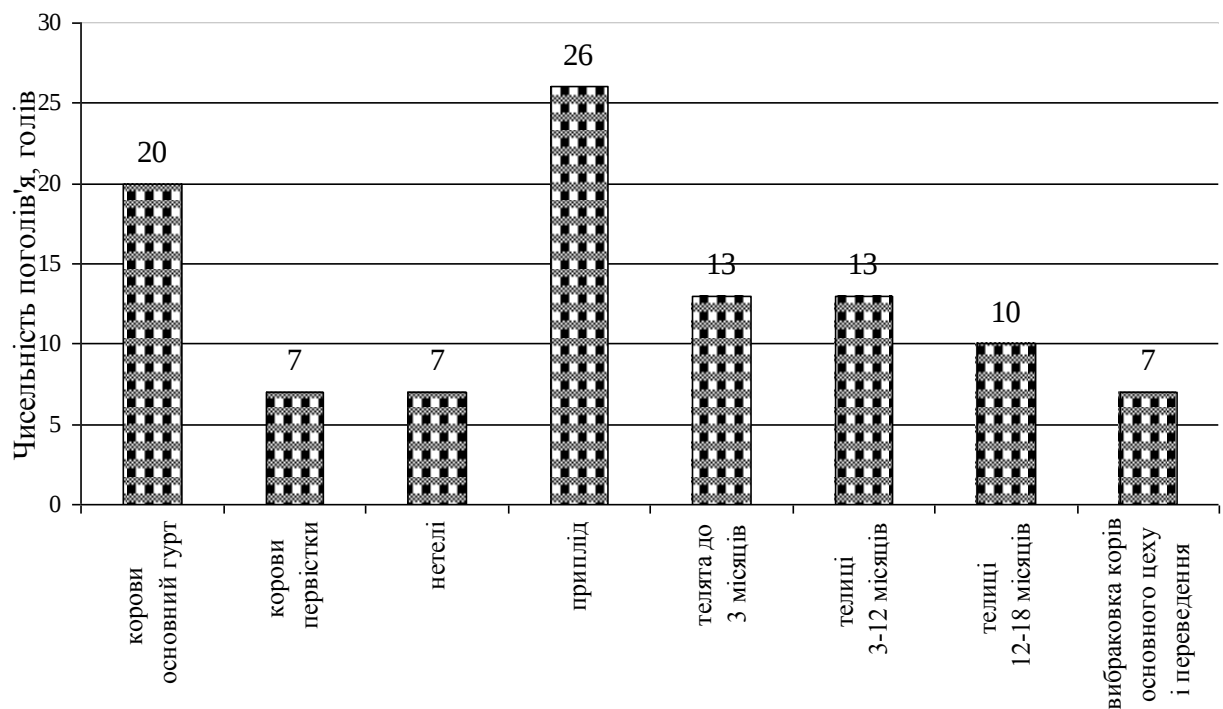

Рис. 3.5. Співвідношення статевовікових груп худоби у ФГ «Хризоліт» Глобинського району Полтавської області

Джерело: побудовано автором за даними отриманими при оптимізації у MS Excel

Виходячи з даних, зображених на рис. 3.5, для ФГ «Хризоліт», найефективнішим є утримання 20 голів корів основного гурту та 7 голів корів-первісток, що забезпечать фермерське господарство потрібним

виробництвом молока відповідно кормової бази.

Враховуючи всі потреби і особливості статевовікових груп було також розроблено оптимальний кормовий раціон (Додаток М), який забезпечить збільшення продуктивності худоби та підвищення фізіологічних властивостей тварин.

Оптимізаційні зміни у структурі посівних площ і статевовіковій групі поголів'я худоби призвели до певних змін у виробництві як товарної продукції, так і кормових культур (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

**Виробництво сільськогосподарської продукції у ФГ «Хризоліт»,
Глобинського району Полтавської області, ц**

Продукція	Фактично в середньому 2012-2016 рр.		За оптимальним рішенням	
	всього	в тому числі товарної	всього	в тому числі товарної
Ячмінь ярий	1340	1300	360	0
Кукурудза на зерно	4999	3135	3287	3002
Соняшник	288	286	242	242
Соя	614	605	495	490
М'ясо великої рогатої худоби	35	30	60	57
Молоко	1427	1395	1730	1702
Виробництво кормів, ц кормових одиниць	4214	-	4917	-
Вміст у кормах перетравного протеїну, ц	427	-	568	-

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз табл. 3.10 свідчить про збільшення виробництва продукції скотарства за рахунок розвитку галузі та поліпшення кормового раціону. При використанні оптимальної структури відбудеться зростання обсягів м'яса великої рогатої худоби на 25 ц (71,4 %), товарного – на 27 ц (90,0 %), молока на 303 ц (21,2 %), товарного – на 307 ц (22,0 %). Розвиток м'ясного та молочного скотарства вимагає покращення кормової бази, що коригувалось для ФГ «Хризоліт». Виходячи з розрахунків у MS Excel спостерігається збільшення виробництва кормів на 703 ц кормових одиниць (16,7 %) та 141 ц перетравного протеїну (33,1 %).

Товарність продукції зберігається за кукурудзою на зерно, соняшником

та соєю, а отримані розрахунки вказують на недоцільність вирощувати ярий ячмінь для реалізації, а використовувати його на корм.

Отже, удосконалення виробничо-галузевої структури ФГ «Хризоліт» забезпечить підвищення економічної ефективності досліджуваного фермерського господарства (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Ефективність реалізації стратегії

ФГ «Хризоліт» Глобинського району Полтавської області, тис. грн

Показники	Фактично	За оптимальним рішенням	Оптимальне рішення до середнього за 2012-2016 рр.	
			(+;-)	(%)
Валова продукція	2546	2795	249	109,8
Товарна продукція	1982	2281	299	115,1
Матеріальні витрати	738	435	-303	58,9
в тому числі на виробництво кормів	376	186	-190	49,5
Прибуток	143	460	317	зб. у 3,2 рази
Рентабельність, %	19,4	105,7	86,3	х
Собівартість 1 кормової одиниці	0,55	0,48	-0,07	87,3

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз даних табл. 3.11, свідчить, що оптимальний план виробничої структури ФГ «Хризоліт» у порівнянні з фактичним передбачає збільшення вартості валової продукції на 249 тис. грн (9,8 %), товарної продукції – на 299 тис. грн (15,1 %). Оптимальний план передбачає зменшення матеріальних витрат на 303 тис. грн (41,1 %), у т.ч. на виробництво кормів на 190 тис. грн (50,5 %). Позитивними змінами є і зменшення собівартості 1 кормової одиниці на 12,7 %, підвищення прибутку на 317 тис. грн (у 3,2 рази) та рівня рентабельності на 86,3 в.п. Оптимальний план забезпечує виконання всіх заданих вимог у повному обсязі, а саме: збільшення прибутку у 3,2 рази, зменшення витрат на 50,0 % та розвиток м'ясного та молочного скотарства.

Фактична і оптимізована виробничо-галузевої структури ФГ «Хризоліт» зображені на рис. 3.6.

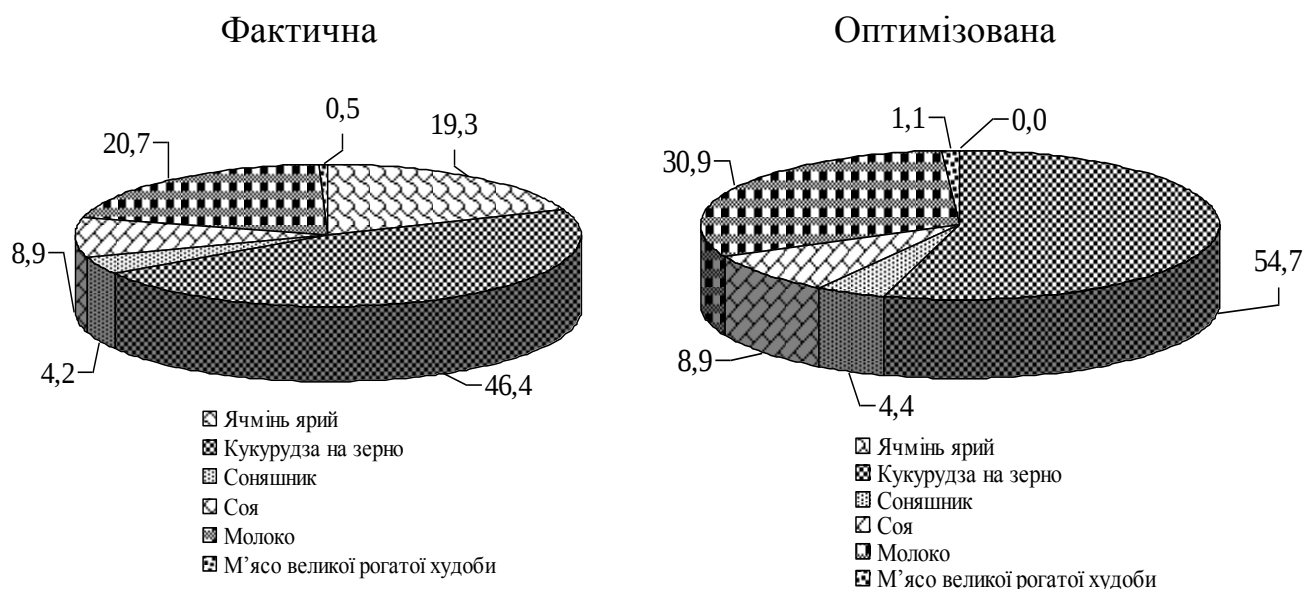

Рис. 3.6. Фактична і оптимізована виробничі структури ФГ «Хризоліт» Глобинського району Полтавської області

Джерело: побудовано автором за фактичними даними та отриманими при оптимізації у MS Excel

Як свідчать дані рис. 3.6, за фактичною структурою перше місце – 46,4 % – кукурудза на зерно. Значне місце у структурі товарної продукції займають також молоко – 20,7 % та ярий ячмінь – 19,3 %. За оптимізованою виробничою структурою перше місце також належить кукурудзі на зерно – 54,7 %, а друге місце – молоко – 30,9 %. Інша сільськогосподарська продукція у фактичній та оптимізованій структурах знаходиться у межах 10,0 %.

Аналізуючи фактичну та оптимізовану структури виробництва, слід зазначити, що вони суттєво різняться. Фактична виробнича структура ФГ «Хризоліт» зосереджена переважно на рослинництві, а оптимізована – на рослинництві і молочне скотарство, зокрема вирощення корів на власній кормовій базі.

Стратегія подальшого розвитку скотарства базується на визначенні цінової політики. Тому доцільно здійснити оцінку ціни на продукцію скотарства витратним методом. Розрахунок собівартості молока та м'яса великої рогатої худоби наведено у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

**Ефективність витратного методу у ФГ «Хризоліт» Глобинського району
Полтавської області, грн**

Елементи витрат	М'ясо великої рогатої худоби		Молоко	
	Витрати на 1 ц продукції у вартісному виразі	Структура виробничих витрат, %	Витрати на 1 ц продукції у вартісному виразі	Структура виробничих витрат, %
Оплата праці	764,0	27,6	78,4	29,6
Відрахування на соціальні заходи	260,2	9,4	23,1	8,7
Корми	1046,3	37,8	103,9	39,2
Пально-мастильні матеріали	376,4	13,6	33,7	12,7
Електроенергія	38,8	1,4	2,9	1,1
Амортизація	130,1	4,7	10,1	3,8
Поточний ремонт основних засобів	119,0	4,3	10,9	4,1
Інші матеріальні витрати	33,2	1,2	2,1	0,8
Виробничі витрати, всього	2768,0	100,0	265,0	100,0
Виробнича собівартість	2768,0		265,0	
Витрати на збут	146,0		30,0	
Повна собівартість товарної продукції	2914,0		295,0	
Маса прибутку	228,0		135,0	
Рівень рентабельності, %	7,8		45,8	

Джерело: розраховано автором за даними фін. звітності ФГ

Аналіз даних табл. 3.12, підтверджує, що найбільше у структурі витрат займають корми, як по м'ясу великої рогатої худоби 1046,3 грн/ц (37,8 %), так і по молоку 103,9 грн/ц (39,2 %) та оплата праці по м'ясу 764,0 грн/ц (27,6 %) та молоку 78,4 грн/ц (29,6 %), найменше стаття інші матеріальні витрати по м'ясу 33,2 грн/ц (1,2 %), а по молоку 2,1 грн/ц (0,8 %).

Виробнича собівартість 2768,0 грн/ц м'яса та 265,0 грн/ц молока, а повна собівартість 2914,0 грн/ц м'яса та 295,0 грн/ц молока. Маса прибутку 228,0 грн/ц по м'ясу та 135,0 грн/ц по молоку. Рівень рентабельності 7,8 % та 45,8 % відповідно.

Отже, оптимізація та поєднання галузей по всім трьом досліджуваним фермерським господарствам виконали зазначену умову максимізації прибутку за рахунок мінімізації витрат.

3.2. Системне планування витрат виробництва продукції скотарства у системі управління фермерським господарством

Системне планування передбачає не вирішення проблем, а, скоріше, дозвіл на їх існування, з постійно перевизначенням їх через процес навчання. Тому планування розуміється не як дискретна діяльність, а як безперервно розвиваючий процес. Системний підхід передбачає, що майбутнє невизначене й не може бути передбачене, виходячи з умов сьогодення або минулого. Акцент ставиться на створення альтернативних сценаріїв майбутнього, спираючись на сьогоднішні дії, а не просте пристосування до того, що принесе майбутнє.

Склад і структура виробничих витрат продукції скотарства, виробленої фермерським господарством, взаємопов'язано з усіма галузями діяльності фермера, і є комплексним показником, який формує та відображає ефективність функціонування фермерського господарства. Отже, по суті, система управління витратами фермерського господарства формуючи собівартість продукції скотарства охоплює та впливає й на інші виробничі процеси.

Фермерське господарство є складним комплексом, який функціонує завдяки ефективному механізму управління. Витрати виробництва відображають складний об'єкт відносно механізму управління. Однак, доцільніше розглядати не механізм, а систему управління, оскільки вона є більш ширшою, і охоплює як суб'єкт та об'єкт управління, а також усі взаємозв'язки у середині та за межами системи.

Головною метою системи управління витратами виробництва продукції скотарства є створення їх оптимальної структури і величини, які гарантуватимуть ефективність і прибутковість виробничої діяльності. Система управління витратами здійснює формування собівартості продукції, визначає резерви зменшення витрат, займається контролем витрат тощо.

Оскільки, система управління витратами продукції скотарства є відкритим комплексом, то вона функціонує під впливом зовнішніх та

внутрішніх факторів, а принцип адаптивності дозволяє їй своєчасно реагувати та ефективно функціонувати, при змінах як у середині фермерського господарства, так і зовні, зберігаючи існуючі властивості та характеристики.

Системність управління витратами ґрунтується на основних чотирьох властивостях, інші властивості є додатковими, деякою мірою вони виступають характеристиками основних, тому і виникає потреба використання системного підходу (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

**Системний підхід до управління витратами виробництва продукції
скотарства у фермерських господарствах**

Назва	Зміст
<i>Системовизначаючі властивості</i>	
Ієрархічність	деякі елементи системи управління витрат належать одночасно до декількох систем управління фермерським господарством.
Повнота	система охоплює потрібну кількість елементів, які є взаємодоповнюючі та забезпечують ефективність процесу управління виробничими витратами.
Детермінованість	система функціонує під впливом факторів при наявності причинно-наслідкових зв'язків.
Синергічність	система управління витратами має певні властивостні особливості, що не характерні окремим елементам.
<i>Системні характеристики</i>	
Адаптивність	підготовленість системи управління витрат до впливу зовнішніх змін.
Динамічність	часові зміни.
Надійність	безперервність робочого процесу при порушенні елементів.
Емерджентність	центри відповідальності мають деякі конкретні цілі діяльності, однак вони не суперечать і забезпечують ефективне управління витратами.
Цілісність	не елементи створюють систему управління витратами, а система формується за відношенням до елементів.
Взаємозалежність	взаємодія з іншими системами та елементами управління.
Цілеспрямованість	ефективне управління витратами як складова результативної діяльності фермерського господарства в цілому.
Освіченість	здібність вдосконалюватися відносно змін навколишнього середовища.

Джерело: узагальнено автором

Система управління витратами охоплює апарат управління фінансовою діяльністю (суб'єкт управління), витрати на виробництво, центри витрат (об'єкт управління), а також організацію, планування, аналіз, облік, контроль, координацію витрат, мотивацію до оптимізації витрат (функції управління) (рис. 3.7).

Підґрунтям функціонування системи управління витратами виступає інформація як про виробничу діяльність фермерського господарства, так і про зовнішні зміни, а результатом є раціональність системи управління витратами, що формує та забезпечує ефективність функціонування всього фермерського господарства. Центри витрат відносно апарату управління виступають об'єктом управління, а з іншого боку, відносно витрат є суб'єктом управління, які реалізують функції системи управління витратами, які в свою чергу реалізуються через певні методи та інструменти.

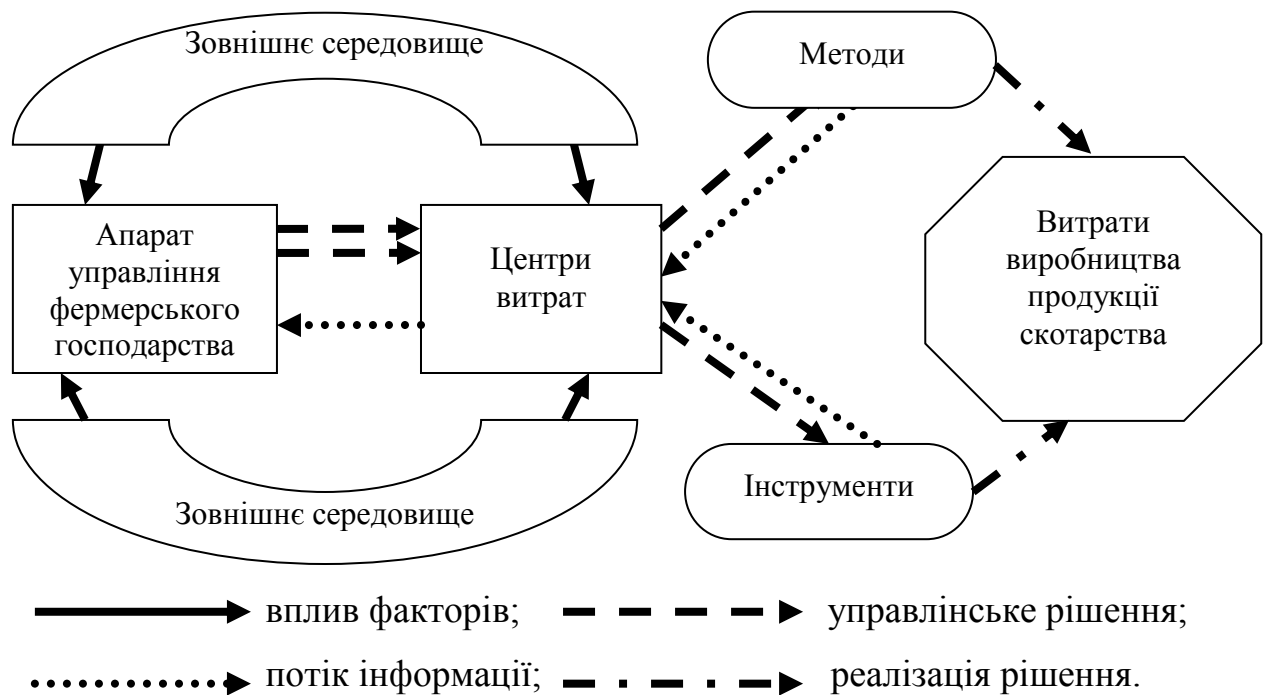

Рис. 3.7. Проектна модель системи управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерському господарстві

Джерело: власна розробка

Оскільки фактори зовнішнього і внутрішнього середовища є недостатньо структурованою множиною, то для їх групування у ранжируваний ряд, на нашу думку, доцільно використати метод парних порівнянь створеного на основі багатовимірного шкалювання (автор Сааті Т.) [170, с.102]. Дослідження здійснюємо за нижче зазначеними етапами.

Етап № 1. Визначення мети. З'ясування межі ступеню впливу ряду досліджуваних факторів на рівень ефективності системи управління витратами виробництва продукції скотарства фермерських господарств.

Етап № 2. Поле обмежень. Пошук множини факторів, які прямо впливають на ефективність системи управління витратами виробництва.

Етап № 3. Створення матриці парних порівнянь (табл. 3.15) відносно шкали (табл. 3.14).

Етап № 4. Розрахунок добутку отриманих балів парних порівнянь по кожному ряді матриці.

Таблиця 3.14

Шкала відносної важливості

Інтесивність	Значення	Зміст
1	рівна важливість	рівний вклад молочного і м'ясного скотарства у діяльність фермерського господарства
3	помірна перевага одного важеля над іншим	легка перевага одного напрямку над іншим
5	суттєва чи значна перевага	досить значна перевага одного над іншим напрямом
7	сильна перевага	перевага одного напрямку перекриває практичну значущість іншого
9	дуже значна перевага	знецінення одного з напрямів
2, 4, 6, 8	проміжні рішення між ближніми величинами	використовується у компромісних випадках
зворотні величини	при порівнянні одного напрямку діяльності з іншим результатом буде наведена велечина, тоді як порівнюючи другий напрям з першим буде одержано зворотню велечину.	

Джерело: розраховано автором за даними [170]

Етап № 5. З отриманих даних розраховуємо корінь 20-го ступеня (кількість обраних факторів).

Етап № 6. Підсумок отриманих розрахунків.

Етап № 7. Далі визначаємо рівень ступеню кожного фактору впливу (%) шляхом обчислення відношення окремо кожної компоненти до загальної суми (табл. 3.15).

Етап № 8. Побудова пріоритетного ряду факторів, що тісно впливають на систему управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерських господарствах.

Етап № 9. Аналіз смислового значення одержаного пріоритетного ряду. Весь процес піддається перевірці і переосмисленню до тих пір, поки не буде впевненості, що процес охопив усі важливі характеристики, необхідні для подання і вирішення проблеми.

Таблиця 3.15

**Матриця парних порівнянь впливу факторів на систему управління витратами виробництва продукції скотарства
у фермерських господарствах Полтавської області**

№	Оцінки за опитуваннями Фактори впливу	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	Питома вага
1	рівень спеціалізації	1,00	0,33	3,00	0,17	0,20	5,00	3,00	0,20	3,00	0,33	1,00	5,00	4,00	0,25	0,17	0,50	0,33	5,00	3,00	4,00	4,1
2	організаційна структура	3,00	1,00	1,00	0,20	0,33	0,25	5,00	0,25	0,25	6,00	3,00	6,00	5,00	3,00	2,00	0,50	4,00	5,00	5,00	4,00	6,2
3	розмір господарства	0,33	0,20	1,00	0,33	3,00	0,20	3,00	0,25	0,33	4,00	4,00	2,00	0,33	2,00	0,25	4,00	0,25	0,33	2,00	3,00	3,8
4	асортимент	3,00	0,33	3,00	1,00	0,20	0,50	5,00	0,25	5,00	0,20	5,00	5,00	0,33	5,00	2,00	5,00	0,25	3,00	4,00	3,00	4,9
5	кваліфікація працівників	4,00	0,20	2,00	0,33	1,00	5,00	0,50	0,50	5,00	0,33	3,00	5,00	3,00	0,50	0,25	3,00	4,00	0,50	4,00	4,00	5,5
6	методичне забезпечення	5,00	6,00	5,00	2,00	5,00	1,00	3,00	1,00	7,00	5,00	3,00	6,00	5,00	3,00	4,00	6,00	3,00	5,00	3,00	5,00	13,2
7	якість потоків інформації	2,00	4,00	5,00	1,00	4,00	5,00	1,00	5,00	6,00	2,00	5,00	6,00	3,00	6,00	5,00	4,00	6,00	5,00	6,00	4,00	13,5
8	технічне забезпечення	0,20	0,33	0,33	0,20	0,33	0,20	0,20	1,00	0,17	2,00	0,20	4,00	0,25	2,00	0,25	0,50	0,20	3,00	0,25	0,20	1,4
9	організаційно-правова форма	0,17	0,33	0,20	0,25	0,20	0,14	0,50	0,20	1,00	0,17	0,50	0,17	5,00	3,00	0,33	5,00	4,00	0,33	4,00	0,33	2,7
10	облікова політика	4,00	5,00	4,00	3,00	0,33	6,00	4,00	0,50	5,00	1,00	4,00	5,00	6,00	4,00	2,00	5,00	2,00	5,00	6,00	3,00	12,0
11	технологія виробництва	0,33	3,00	5,00	3,00	0,33	6,00	0,20	6,00	0,20	6,00	1,00	4,00	0,50	5,00	0,33	3,00	4,00	5,00	6,00	0,33	5,9
12	податкова політика	0,20	0,25	0,33	0,20	0,17	0,25	0,17	2,00	0,25	0,20	0,25	1,00	0,20	2,00	0,20	0,33	0,50	3,00	0,20	0,50	1,2
13	рівень інфляції	0,17	0,20	0,25	0,17	0,20	0,20	0,50	0,20	0,17	0,25	0,17	0,50	1,00	0,17	0,20	0,17	0,50	0,20	0,25	0,20	0,5
14	кон'юнктура ринку	0,50	3,00	6,00	2,00	0,33	3,00	0,20	0,25	4,00	5,00	0,25	2,00	5,00	1,00	0,33	3,00	0,50	5,00	3,00	5,00	5,0
15	попит на продукцію	0,33	4,00	0,50	0,25	0,33	2,00	0,50	0,33	3,00	5,00	0,33	0,25	0,33	0,50	1,00	3,00	0,33	0,20	4,00	3,00	2,1
16	рівень стандартизації	4,00	2,00	4,00	2,00	0,33	5,00	0,50	3,00	5,00	6,00	5,00	3,00	0,25	4,00	3,00	1,00	6,00	6,00	6,00	4,00	10,0
17	рівень інформаційного забезпечення	0,20	0,25	0,20	0,20	0,25	0,17	0,33	0,25	0,20	2,00	2,00	0,25	0,33	0,17	0,20	0,20	1,00	0,50	4,00	0,50	1,3
18	державні дотації	0,25	4,00	3,00	0,33	2,00	0,25	5,00	3,00	0,33	0,25	5,00	2,00	5,00	3,00	0,17	0,25	0,20	1,00	6,00	5,00	4,2
19	міжнародні програми	0,50	0,25	0,25	0,33	0,25	0,20	0,20	4,00	0,25	2,00	0,20	0,33	0,25	2,00	0,20	0,25	4,00	0,33	1,00	5,00	1,4
20	інфраструктура регіону	0,20	0,33	0,25	0,20	0,17	0,25	0,17	0,33	0,25	0,17	0,33	5,00	0,20	0,17	2,00	0,17	0,20	0,25	0,17	1,00	1,1

Джерело: розраховано автором на підставі власних досліджень

Виходячи з вищепроведених досліджень і розрахунків, доцільно деталізувати фактори внутрішнього та зовнішнього впливу на ефективність системи управління витратами виробництва та діяльність фермерського господарства в цілому (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Ступені впливу факторів на управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерських господарствах Полтавської області

№	Внутрішні фактори	Ступінь впливу, %	№	Зовнішні фактори	Ступінь впливу, %
1	якість потоків інформації	13,5	1	рівень стандартизації	10,0
2	методичне забезпечення	13,2	2	кон'юнктура ринку	5,0
3	облікова політика	12,0	3	державні дотації	4,2
4	організаційна структура	6,2	4	попит на продукцію	2,1
5	технологія виробництва	5,9	5	міжнародні програми	1,4
6	кваліфікація працівників	5,5	6	рівень інформаційного забезпечення	1,3
7	асортимент	4,9	7	податкова політика	1,2
8	рівень спеціалізації	4,1	8	інфраструктура регіону	1,1
9	розмір господарства	3,8	9	рівень інфляції	0,5
10	організаційно-правова форма	2,7	Разом		26,8
11	технічне забезпечення	1,4			
Разом		73,2			

Джерело: розраховано автором на підставі власних досліджень

Отже, аналізуючий одержаний пріоритетний ряд факторів впливу, необхідно зазначити, що внутрішні фактори впливу є значущішими чим зовнішні. Більш вагомою є не тільки в цілому група факторів, а й середнє значення кожного з них. Цей факт обґрунтовується тим, що процес управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерських господарствах, більшою мірою взаємопов'язаний з внутрішнім середовищем господарств, тому і значніше визначається нею.

Проведені розрахунки підтвердили найбільшу вагомість таких внутрішніх факторів як якість потоків інформації (13,5 %) та методичного забезпечення системи управління витратами виробництва продукції скотарства (13,2 %), що робить акцент на необхідності високого інформаційного забезпечення, а також інструментів та методів обробки для формування ефективного управління витратами, з цим і взаємопов'язана облікова політика фермерського господарства (12,0 %).

Такі фактори, як організаційна структура фермерського господарства і технологія виробництва мають тісні оцінки (6,2 % та 5,9 % відповідно), оскільки організаційна структура визначає реалізацію організаційної функції управління витратами, а технологія виробництва формує об'єкт управління, а якщо точніше, то формує статті витрат виробництва продукції скотарства та центри відповідальності. Серед усіх внутрішніх факторів впливу найменш вагомим визнано технічне забезпечення (1,4 %), однак даний ступінь впливу говорить тільки про низький рівень відносно інших внутрішніх факторів, а не про незначущість даного показника.

Щодо вагомості зовнішніх факторів, то найбільша значущість рівня стандартизації продукції скотарства (10,0 %), оскільки вимоги до продукції переважно і формують склад і структуру витрат виробництва. Значними факторами є і кон'юнктура ринку (5,0 %) та попит на продукцію (2,1 %), адже для фермерських господарств є певна проблематика через диспаритет цін на ресурси та на готову сільськогосподарську продукцію м'ясного та молочного скотарства. Незначним є рівень інфляції (0,5 %), який враховується лише при плануванні витрат, однак зменшити його вплив неможливо на систему управління витратами.

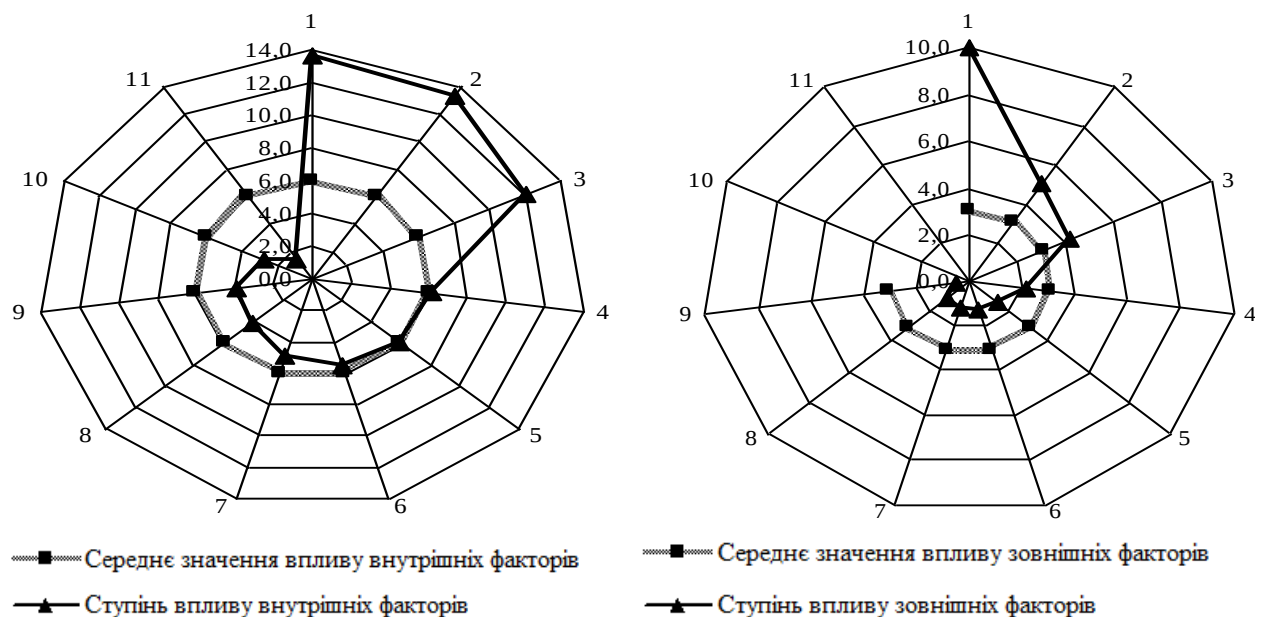

Рис. 3.8. Матриця факторів впливу на систему управління витратами виробництва продукції скотарства фермерських господарств

Джерело: розраховано автором на підставі власних досліджень

Отже, збереження характеристик і властивостей системи управління витратами виробництва продукції скотарства фермерських господарств переважно зумовлене її внутрішньою складовою. Звідси і слідує те, що базою ефективного функціонування системи управління витратами є формування її головних елементів і взаємозв'язків між ними.

Найвагомішими елементами (з точки зору їх створення та забезпечення процесу функціонування) є центри витрат системи управління витратами виробництва продукції скотарства. Процес їх створення взаємопов'язаний з класифікацією витрат виробництва фермерського господарства за ознакою поділу на прямі та непрямі витрати щодо процесу виробництва, та на контрольовані та неконтрольовані відносно процесу управління.

Створення центрів відповідальності відображає удосконалення фінансової структури фермерського господарства за рахунок аналізу та коригування організаційної структури. Деякі елементи організаційної структури можуть зберегтися і перенестись у фінансову структуру, інші елементи можуть бути об'єднані чи перерозподілені на інші складові. Основним принципом групування та поділу є можливість контролювання витрат у центрах відповідальності.

Слід зазначити, що нині у фермерських господарствах функціонують окремі елементи, такі як фінансово-економічні підрозділи, статті витрат яких відображаються у обліковій політиці фермерського господарства чи визначаються у фінансово-статистичній звітності. Однак функціонування деяких елементів не забезпечує ефективність системи управління витратами виробництва продукції скотарства в цілому.

Системний підхід до раціонального формування елементів не створить механізм ефективного управління витратами виробництва продукції скотарства, оскільки головне місце у функціонуванні системи управління витратами належить взаємозв'язкам.

Як показало дослідження факторів впливу на систему управління витратами виробництва продукції скотарства, найвпливовішими є якості

потоків інформації та методичне забезпечення процесу управління. По суті, ці фактори і є інформаційними взаємозв'язками системи управління.

Зауважимо, що система управління витратами є складовою процесу управління фермерським господарством, однак відрізняється від управління іншими об'єктами недостатньо розробленим методичним забезпеченням, складністю реалізації та невизначеністю інструментарію.

Існують і певні перепони ефективної організації системи управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерських господарствах:

- потреба у корегуванні процесу управління підрозділів під час виробництва продукції м'ясного та молочного скотарства;
- практична складність зосередження на резервах скорочених витрат;
- нестача досвіду практичної реалізації системи управління витратами в існуючих фермерських господарствах;
- незначна адаптивність міжнародного досвіду до вітчизняного стану економіки;
- визначення допустимої межі оптимізації витрат виробництва, адже надлишкова мінімізація є ризиком зменшення показників виробництва та погіршенням якості продукції;
- необхідність у додаткових витратах для системи управління.

З точки зору системного планування, фермерське господарство є складною системою, що ґрунтується на підсистемах та є підсистемою високого рівня галузі. Системний підхід до дослідження процесу виробництва продукції скотарства дозволяє виокремити певні внутрішні та зовнішні фактори, що мають вплив на організаційну структуру, функціональний розподіл та найважливіше – на фінансовий результат фермерського господарства.

Збитковість скотарства зумовлює складність функціонування фермерських господарств у сучасних умовах з потребою перш за все вплинути на ціну реалізації молока та м'яса з метою підвищення прибутку. Тому і виникає необхідність розробки таких управлінських рішень, які б допомогли здійснити мінімізацію витрат.

В умовах сучасної економіки прибутковість галузі скотарства у фермерських господарствах перш за все залежить від якості процесу управління виробництвом, цілеспрямованості апарату управління відносно продуктивності праці та якості продукції. Важливості у процесі управління виробництвом м'ясного та молочного скотарства припадає процес управління витратами, який при коригуванні з доходом відображає ефективність виробництва продукції скотарства.

Для вирішення поставлених завдань для удосконалення системи управління витратами виробництва продукції скотарства необхідно реалізувати нижчезазначені організаційні заходи:

- розробити результативні інформаційні системи, які здійснюватимуть пошук альтернативних варіантів для ефективних управлінських рішень;
- сформувати комплекс цілеспрямованої політики для збільшення ефективності системи управління витратами;
- створити методичний інструментарій процесу управління відповідно стратегічного планування діяльності фермерського господарства;
- удосконалити організаційну структуру з включенням прийняття та реалізації рішень апарату управління відносно витрат виробництва продукції скотарства.

Виходячи з результатів дослідження, у фермерських господарствах Полтавської області не сформована система управління витратами, функціонують лише деякі її елементи, які є не досить ефективними. Водночас, у фермерських господарствах проводиться фінансовий облік, обчислюється виробнича і повна собівартість продукції скотарства для створення фінансово-статистичної звітності, тому утворення системи управління витрат виробництва у таких господарствах повинно здійснюватись враховуючи вже існуючий інформаційний потік системи управління витрат з аналізом існуючої системи управління та організаційної структури.

Проаналізувавши внутрішні управлінсько-організаційні умови функціонування фермерських господарств, нами було сформовано алгоритм ефективної системи управління витратами виробництва продукції скотарства (рис. 3.9).

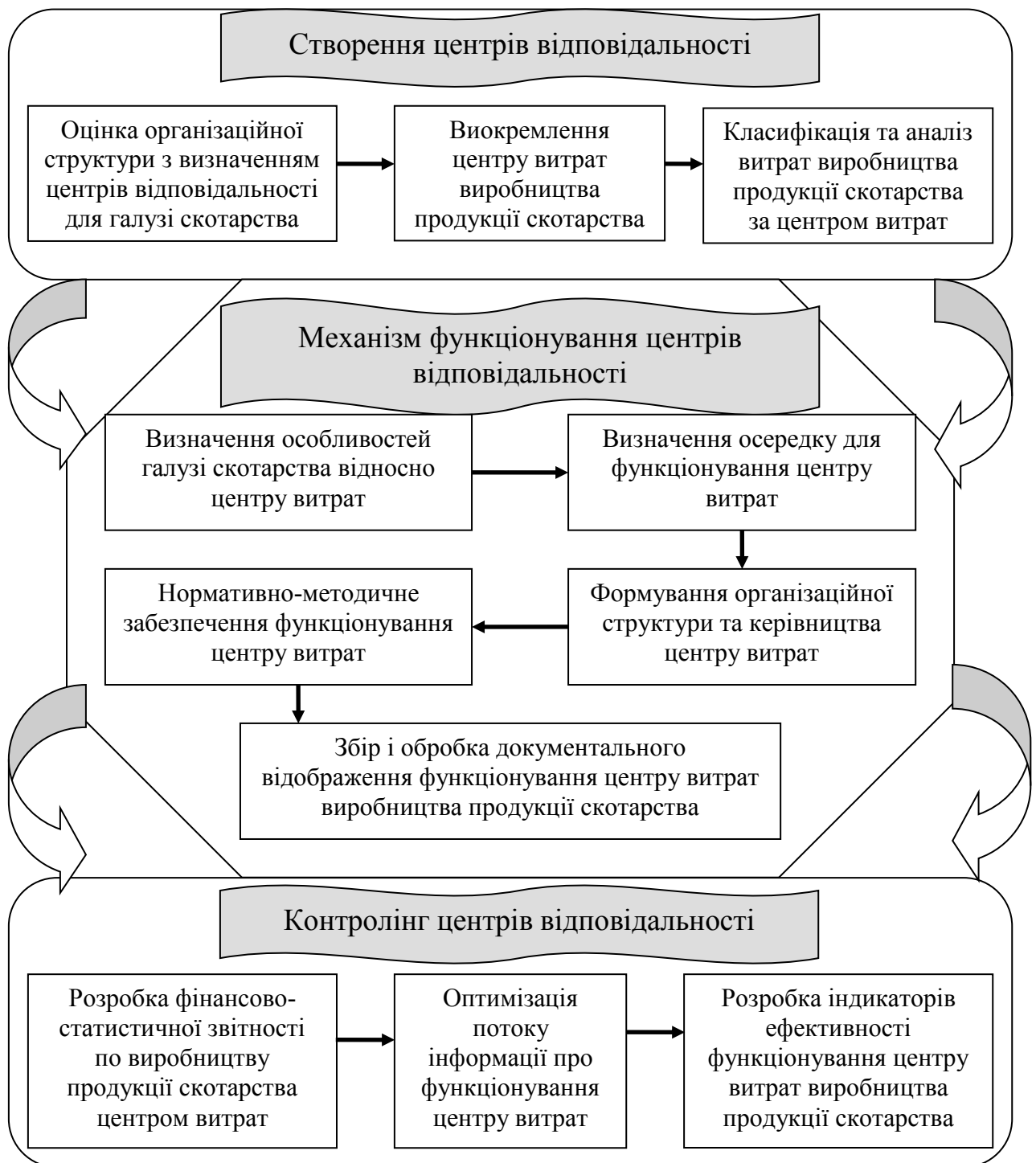

Рис. 3.9. Алгоритм формування системи управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерському господарстві

Джерело: власна розробка

Етап № 1. Оцінка організаційної структури з визначенням центрів відповідальності для галузі скотарства передбачає ознайомлення з організаційною структурою фермерського господарства та виокремлення принципів функціонування центрів відповідальності для м'ясного та молочного скотарства.

На етапі № 1 вирішуються завдання:

- 1) визначаються організаційно-економічні умови функціонування галузі скотарства фермерського господарства (об'єми виробництва, асортимент продукції, спеціалізація, склад підрозділу тощо);
- 2) вивчаються схеми технологічних процесів, системи мотивації та стимулювання працівників.

Етап № 2. Виокремлення центру витрат виробництва продукції скотарства передбачає ознайомлення з фінансовими структурами галузі скотарства та фермерського господарства в цілому, їх удосконалення, виділення видів центрів відповідальності.

На етапі № 2 вирішуються завдання:

- 1) відбір за видами центрів відповідальності;
- 2) адаптація удосконалених фінансових структур до організаційних структур фермерського господарства.

Етап № 3. Класифікація та аналіз витрат виробництва продукції скотарства за центром витрат передбачає визначення і оцінку контрольованих показників центрів відповідальності.

На етапі № 3 вирішуються завдання:

- 1) поділ витрат виробництва на неконтрольовані та контрольовані у рамках центрів відповідальності;
- 2) методична розробка розподілу непрямих витрат виробництва продукції скотарства між центрами відповідальності;
- 3) визначення методики створення трансфертних цін;
- 4) визначення складу і обсягу продукції скотарства переданої іншим підрозділам фермерського господарства.

Етап № 4. Визначення особливостей галузі скотарства відносно центру витрат передбачає з'ясування меж відповідальності керівників і працівників підрозділу по виробництву продукції скотарства відносно дотримання виробничої технології та відповідності якості продукції.

На етапі № 4 вирішуються завдання:

- 1) з'ясування складу та структури витрат виробництва продукції скотарства відповідно технологічним процесам;
- 2) поетапний перерозподіл технологічного процесу з призначенням відповідальних осіб за здійснення;
- 3) персоніфікація відповідальності за технологічний процес.

Етап № 5. Визначення осередку для функціонування центру витрат передбачає створення горизонтальних і вертикальних взаємозв'язків діяльності центрів відповідальності.

На етапі № 5 вирішуються завдання:

- 1) формування та оптимізація взаємозв'язків для сполучення між центрами відповідальності;
- 2) затвердження положення про діяльність підрозділу з виробництва продукції скотарства.

Етап № 6. Формування організаційної структури та керівництва центру витрат передбачає перерозподіл виробничих функцій і меж відповідальності центру витрат.

На етапі № 6 вирішуються завдання:

- 1) призначення відповідальних осіб за деякі технологічні процеси;
- 2) встановлення меж відповідальності працівників центру витрат.

Етап № 7. Нормативно-методичне забезпечення функціонування центру витрат передбачає оцінку і корегування витратних нормативів, формування інформаційного потоку обліку відхилень.

На етапі № 7 вирішуються завдання:

- 1) оцінка змісту нормативів і норм за технологічними операціями, процесами і виробничими факторами;

2) аналіз взаємозв'язків норм і нормативів на стадіях технологічного процесу.

Етап № 8. Збір і обробка документального відображення функціонування центру витрат виробництва продукції скотарства передбачає вивчення діючої системи документообігу для визначення рівня інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень відносно управління витратами виробництва продукції скотарства.

На етапі № 8 вирішуються завдання:

- 1) облік витрат виробництва продукції скотарства у фермерському господарстві;
- 2) розробка форм та змісту документів для функціонування центрів відповідальності.

Етап № 9. Розробка фінансово-статистичної звітності по виробництву продукції скотарства центром витрат передбачає формування та погодження форм звітної внутрішньогосподарської документації.

На етапі № 9 вирішуються завдання:

- 1) поділ форм звітності відносно створених центрів відповідальності;
- 2) визначення контрольних і узагальнюючих показників звітних форм;
- 3) формулювання, затвердження та введення у дію внутрішніх нормативів та інструктажів з діловодства.

Етап № 10. Оптимізація потоку інформації про функціонування центру витрат передбачає систематизацію інформаційного потоку про роботу центрів відповідальності та презентація результатів у доступній формі для прийняття ефективних рішень щодо процесу управління витратами виробництва продукції скотарства.

На етапі № 10 вирішуються завдання:

- 1) встановлення процедури збору та обробки даних для узагальнення зведених показників та сформулювання рішень щодо управління витратами виробництва продукції скотарства фермерським господарством;
- 2) оцінка узгодженої звітної інформації центрів відповідальності;

3) затвердження термінів та порядків документаційного подання центрами відповідальності.

Етап № 11. Розробка індикаторів ефективності функціонування центру витрат виробництва продукції скотарства передбачає встановлення запланованих аналізуючих показників функціонування центрів відповідальності опираючись на тактичні і стратегічні завдання фермерського господарства.

На етапі № 11 вирішуються завдання:

- 1) поділ показників за видами діяльності центрів відповідальності;
- 2) обґрунтування показників ефективності центрів відповідальності відносно виконання встановлених функцій та щодо результативності взаємозв'язків з іншими підрозділами.

Розроблений алгоритм складає 3 блоки: створення центрів відповідальності, механізм функціонування центрів відповідальності, контролінг центрів відповідальності та охоплює 11 етапів, які деталізують розв'язок до 4 завдань.

Блок створення центрів відповідальності є підготовчим, він включає 3 етапи, головним змістом є оцінка структури, складу та рівень контролюваності витрат виробництва продукції скотарства, а також дослідження організаційної структури фермерського господарства для створення ефективної фінансової структури. Необхідно зазначити, що у процесі оцінки організаційної структури фермерського господарства на першому етапі обговорюваного блоку слід проаналізувати не лише склад виробничих підрозділів, а й їх географічне розташування, місце і ступінь участі у процесі виробництва продукції м'ясного та молочного скотарства. Вагомість врахування природних факторів та специфіка технологічного процесу зумовлює особливості галузі скотарства.

Вивчаючи організаційну структуру фермерського господарства, виникає потреба в аналізі спеціалізації, дослідженні місця кожного виду виробленої продукції при формуванні доходу від реалізації продукції.

Також слід мати на увазі, що одна продукція виготовлена виробничим підрозділом може бути сировиною для іншого, а деяка лише використовується для внутрішньогосподарських потреб. Ефективність функціонування підрозділів з виробництва продукції скотарства також полягає в існуванні не тільки основних підрозділів, але й допоміжних та обслуговуючих, які забезпечують результативність основного виробництва. Вагомості у нинішніх економічних умовах набуває переробка власно виробленої продукції, об'єднання у кооперативи.

Важливість наступного етапу полягає у деталізації структури та складу витрат виробництва продукції скотарства по всім запланованим центрам відповідальності. Зосередження уваги потребують при передачі продукції скотарства між підрозділами фермерського господарства і методика перерозподілу непрямих витрат, аналіз їх складу, механізм формування трансфертних цін.

Отже, перший блок ґрунтується на розв'язку завдань необхідних для формування елементів створення ефективної системи управління витратами виробництва продукції скотарства.

Другий блок переважно передбачає встановлення взаємозв'язків між утвореними у першому блоці елементами для формування ефективної системи управління витратами виробництва продукції скотарства фермерських господарств. Вагомість інформаційного сполучення було доведено протягом дослідження, інформаційні взаємозв'язки є найважливішими важелями внутрішніх факторів впливу на ефективну систему управління витратами.

Наступний етап відображає визначення меж відповідальності за виконанням деяких технологічних процесів сформованих усередині центрів витрат виробництва продукції скотарства. Це дозволяє з'ясувати відповідальність кожного залученого співробітника за певні статті витрат відповідно встановленого технологічного процесу. Створення персональної відповідальності має ґрунтуватися не тільки на контролюючій складовій, а й

на мотивуючій, тобто працівники виробничого підрозділу повинні бути зацікавлені в економії ресурсів, які підконтрольні їм. Після сформування структури центрів витрат і вивчення специфіки технологічного процесу доцільно розробити положення про центр витрат виробництва продукції скотарства.

Далі виникає необхідність у вивченні нормативів і норм, які застосовуються у технологічному процесі, доцільно проаналізувати їх узгодженість з деякими технологічними складовими та операціями. Для результативності інформаційних потоків, що утворюються у центрі витрат виробництва продукції скотарства, потрібно створити форми документів відносно всіх об'єктів обліку витрат.

Третій блок передбачає три етапи, виконання яких передбачає ефективність діяльності системи управління витратами виробництва продукції скотарства фермерським господарством. На цьому блоці відбувається зворотній зв'язок між центрами витрат і апаратом управління через складену звітність центру. Актуальності при розробці форм звітності набувають узагальнюючі і контрольні показники. Потім потрібно сформувати і затвердити нормативні внутрішні документи, що відображають порядок створення та подання центрами витрат звітності.

Завершальним етапом процесу створення ефективної системи управління витратами виробництва продукції скотарства є розробка спеціальних індикаторів функціонування центру витрат. Існуючі показники дослідження ефективності діяльності м'ясного та молочного скотарства виробничим підрозділом не можуть використовуватися з метою управління витратами, оскільки їх розрахунок базується на використанні показників фінансового обліку та дає змогу обґрунтувати ефективність функціонування підрозділу лише у загальному вигляді без виокремлення специфіки сільськогосподарського виробництва та діяльності галузі скотарства зі сформованими центрами відповідальності у певних умовах деяких фермерських господарств.

Головним завданням третього блоку є формування оптимального інформаційного потоку, що надходить від апарату управління через центри відповідальності для забезпечення ефективності системи управління витратами виробництва продукції скотарства.

Однак, для управління витратами виникає необхідність у випереджачій функції, оскільки, більшість витрат є безповоротними, тому рішення про оптимізацію треба приймати ще до їх виникнення або під час формування. Випереджача функція управління витратами утворює деякі наслідки для такої стратегії. Адже потреба у прийнятті оперативних управлінських рішень на різних етапах операційного циклу зумовлює зростання рівня децентралізації управління, делегування окремих управлінських повноважень керівникам центрів відповідальності. Зосередження усіх управлінських рішень на найвищому рівні апарату управління призводить до уповільнення процесу формування та переміщення потоку інформації, що у свою чергу зменшує ефективність прийнятих управлінських рішень.

Децентралізація системи управління виробництвом продукції скотарства має поєднуватися із обов'язковим зазначенням рівня відповідальності керівників виробничих підрозділів фермерського господарства. Вона досягається лише за рахунок:

- створення формальних процедур і нормативів витрат реагування на стан виробничих витрат при умовах без узгодження з найвищим рівнем управління;
- автоматизації управління фермерським господарством, яка паралельно з контролем нормативів дає змогу прискорити рух інформаційного потоку, що у процесі управління витратами займає ключову позицію.

Ефективна та результативна діяльність системи управління витратами виробництва продукції скотарства потребує забезпечення не лише якісною інформацією, а й оперативною для прийняття управлінських рішень.

Значна динамічність внутрішнього і зовнішнього середовища фермерського господарства, широкий асортимент виробленої продукції, масштаби виконуваних робіт, особливості діяльності центру витрат виробництва продукції скотарства фермерського господарства зумовлює вагомі вимоги до терміну переміщення інформаційного потоку у системі управління витратами. Нині система управління вважається ефективною переважно при автоматизації формування і пересуванні потоків інформації у ній.

Перевагами застосування автоматизованого формування, збору та обробки інформації є:

- отримання оперативної, повної та достовірної інформації про виробничу діяльність усіх центрів витрат;
- своєчасне формування звітної документації по центрах витрат виробництва продукції скотарства та фермерського господарства в цілому;
- створення загального інформаційного поля на всіх стадіях руху інформації, що збільшує ефективність грошового потоку та контролю у системі управління;
- скорочення витрат часу та економія ресурсів на ведення оперативного обліку витрат виробництва продукції молочного та м'ясного скотарства;
- оперативний облік технологічних операцій та процесів фермерського господарства у комплексній інформаційній системі.

Отже, збільшення ефективності управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерських господарствах при автоматизації є очевидним заходом. Однак проблемою залишається вибір правильних, результативних засобів автоматизації для фермерських господарств. Слід також зазначити фактори, які потребують уваги при наданні пріоритетності при відборі засобів автоматизації для системи управління витратами виробництва продукції скотарства:

- номенклатура витрат;

- асортимент виробленої продукції м'ясного та молочного скотарства;
- важкість фінансової структури;
- фінансові можливості фермерського господарства;
- кваліфікація облікових співробітників, які несуть відповідальність за центр витрат виробництва продукції скотарства;
- застосовувані засоби автоматизації податкового та фінансового обліку, а також їх здатність синхронізації та інтеграції при процесі автоматизації управління витратами.

Отже, управління витратами фермерського господарства буде повністю ефективним при створенні комплексної системи управління витратами виробництва продукції скотарства. Для цього слід взяти до уваги вплив внутрішніх та зовнішніх факторів, врахувати специфіку існуючої системи управління та проаналізувати організаційну структуру фермерського господарства. Незалежно від специфіки функціонування фермерського господарства порядок створення системи управління витратами виробництва продукції скотарства має охоплювати низку етапів спрямованих на створення ефективних центрів відповідальності, формування результативних центрів витрат, забезпечення ефективної системи управління. У нинішніх умовах ефективність управління витратами також ґрунтується на застосуванні засобів автоматизації, формуванні обґрунтованого потоку інформації для прийняття управлінських рішень апаратом управління фермерського господарства.

Таким чином, збитковість м'ясного та молочного скотарства у фермерських господарствах при системному плануванні може бути подолана тільки за рахунок децентралізації прийняття управлінських рішень, якісному та оперативному інформаційному потоку, ефективної та своєчасної роботи центру витрат виробництва продукції скотарства, оптимізації часу та економії ресурсів, мотивації та стимулюванні співробітників, оперативному обліку технологічних процесів, своєчасному та обґрунтованому введенні форм звітності та документообігу.

3.3. Державна фінансова підтримка розвитку фермерських господарств та виробництва продукції скотарства

За нинішніх умов функціонування фермерських господарств, ефективність виробництва продукції скотарства та конкурентоздатність ринку м'яса великої рогатої худоби та молока залежить перш за все від рівня державної фінансової підтримки.

Державна фінансова підтримка виробництва продукції скотарства є важливою складовою системи управління фермерських господарств, яка забезпечує ефективність галузі та регулює рівень її конкурентоздатності.

Специфіка державної підтримки полягає перш за все у застосуванні незначних обсягів прямої бюджетної підтримки та наданні суттєвих податкових преференцій, які є ключовою складовою системи держпідтримки галузі [186, с. 219].

Слід зазначити, що також з січня 2016 року змінено механізм оподаткування, що зумовило скорочення фінансових ресурсів, які у минулому надавалися у розпорядження сільськогосподарських виробників. Обсяги прямої бюджетної державної підтримки є незначними, тому їх не доцільно розглядати як компенсацію за втрачені податкові преференції.

Результативність державної підтримки впливає на прибутковість як галузі скотарства фермерського господарства в цілому, обсяги та структуру виробництва, господарські, міжгосподарські та міжгалузеві відносини, створення чітких, стабільних економічних, соціальних, екологічних та правових умов для існування та подальшого розвитку м'ясо-молочного підкомплексу, задоволення потреб споживачів за помірними цінами.

Механізм взаємодії органів влади з фермерськими господарствами є вагомим напрямком державної економічної політики (рис. 3.10). Спектр існуючих управлінських процедур та нові зміни формують сучасний зміст функцій бюджетних органів та фермерських господарств забезпечуючи узгодженість сторін та реалізацію інтересів.

Рис. 3.10. Механізм взаємодії органів влади і фермерських господарств

Джерело: власна розробка

Правова регламентація ґрунтується на чітко законодавчо визначеній мірі відповідальності у області регулювання відносин з економічних питань.

Взаємні гарантії базуються на правових гарантіях фермерських господарств по відсутності втручання територіальних органів у виробничо-господарську діяльність фермера.

Відповідальність сторін встановлюється відповідно системи процедур, норм і форм регламентації та регулювання господарської діяльності.

Диференціація виробництва полягає у розмежуванні прибуткових фермерських господарств від тих, які потребують фінансової підтримки. Напрями розвитку на базі балансу існуючих потреб фермерів і всіх відповідних ресурсів, опираючись на системи нормативів, які акцентували б виробничі відмінності.

Регулювання відносин власності у податково-бюджетній галузі, аграрній сфері, взаємовідносин обласних і районних органів із фермерськими господарствами.

**Аналіз нормативних документів, які регламентують державну
підтримку фермерським господарствам**

Назва документу	Недолік
Державна підтримка фермерських господарств затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102 (зі змінами та доповненнями)	Відсутня чіткість вибору суб'єкта одержувача поворотної підтримки.
	Відсутня деталізація земельних ресурсів та видів діяльності.
	Фінансова допомога розподіляється за критерієм обсяги виробництва без врахування зональних особливостей, інтенсивності використання земельних угідь, рівня рентабельності, значення виробництва для розвитку району, країни тощо.
Державна підтримка розвитку галузі тваринництва затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 884 (зі змінами та доповненнями)	Відсутність врахування пріоритетності галузей.
	Відсутність врахування рівня рентабельності видів діяльності.
	Не регламентовано, у затвердженому порядку використання державних коштів, принцип розподілу бюджетних коштів між фермерськими господарствами різних областей за умовами конкурсу.

Джерело: розраховано автором за даними [159; 160]

Основна державна підтримка фермерських господарств здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, який є державною бюджетною установою та виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств шляхом надання фінансової підтримки на поворотній основі із забезпеченням виконання зобов'язання щодо повернення бюджетних коштів [165].

Державна фінансова підтримка фермерських господарств на загальних умовах при великих фінансових ресурсах не завжди є результативною. Адже існуючий механізм надання коштів, здійснюється на умовах поворотних кредитів, а такий механізм більш-менш ефективно працює у крупномасштабних сільськогосподарських підприємствах.

У Постанові КМУ «Про внесення змін до Порядку використання коштів державного бюджету для надання підтримки фермерським господарствам» від 01.03.2007 р. № 349 зазначалось, що державна фінансова допомога на безповоротній основі надається за бюджетною програмою

«Фінансова підтримка фермерських господарств» та на поворотній основі за програмою «Надання кредитів фермерським господарствам» [160].

Український державний фонд забезпечував фінансовою підтримкою фермерів на безповоротній та поворотній основах. За період 1995-2016 рр. було надано до 600 млн. грн державної фінансової підтримки фермерським господарствам. У тому числі 182 млн. грн було надано на безповоротній умові новоствореним фермерам. Однак, з 2010 р. фінансування за цією умовою призупинилось. На поворотній основі було надано 400 млн. грн, отримати таку фінансову допомогу можна було на конкурсних засадах тим фермерським господарствам, у яких не було заборгованостей перед Українським державним фондом (рис. 3.11)[144].

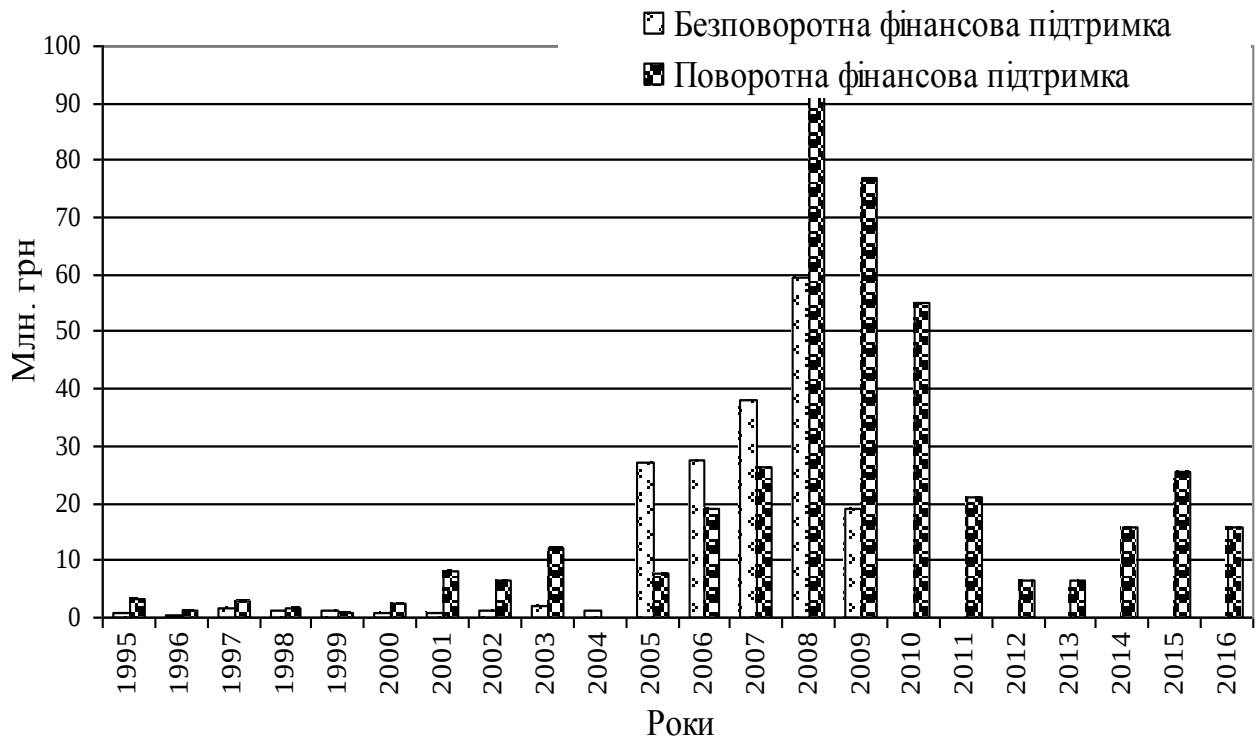

Рис. 3.11 Динаміка державної фінансової підтримки фермерських господарств України з 1995-2016 рр, млн. грн

Джерело: розраховано автором за даними [144]

Аналізуючи дані рис. 3.11, необхідно зазначити, що найефективніший період державної фінансової підтримки розвитку фермерських господарств припадає на 2005-2009 рр., адже за цей час було надано найбільше фінансових ресурсів фермерам на безповоротній та поворотній основі.

Таблиця 3.18

Фінансування програм державної підтримки, тис. грн

Найменування програми	Фактично (до 2017 р.)	Проект (до 2020 р.)	Відношення проекту до факту	
			(+;-)	(%)
На безповоротній основі				
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	0	1000000	1000000	х
Державна підтримка галузі тваринництва	170000	4000000	3830000	зб. у 24 рази
у т.ч. скотарства	110500	2600000	2489500	зб. у 23 рази
Всього	170000	5000000	4830000	зб. у 29 разів
На поворотній основі				
Надання кредитів фермерським господарствам	65000	43100	108100	66,3
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу	3818,40	3818,40	0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [144]

У 2018 році із державного бюджету виділено значну суму на розвиток фермерських господарств. До речі, у минулому році зовсім не було передбачено коштів для надання безповоротної фіндопомоги фермерам (кошти надавалися тільки на поворотній основі).

Порядок використання державних коштів для надання фінансової підтримки фермерським господарствам затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.04 р. № 1102. Цією постановою передбачено допомогу фермерам як на поворотній, так і на безповоротній основі.

Право отримання бюджетних коштів держави на безповоротній основі мають тільки:

- новостворені фермерські господарства у період становлення (три роки після державної реєстрації, а в віддалених населених пунктах – п'ять років);
- фермерські господарства із відокремленими садибами;
- фермерські господарства, які ведуть виробничо-господарську діяльність на поліських територіях та у гірських населених пунктах [160].

Отримати кошти з державного бюджету на поворотній основі (кредит) у розмірі не більше 500 тис. грн можуть як вищезазначені фермерські господарства, так і інші.

Слід зазначити, що у цілому на державну підтримку сільськогосподарським виробникам у 2018 році виділено трохи більше коштів. Але пріоритетні напрями державного фінансування змінилися. Тепер планується більше підтримувати розвиток фермерських господарств і галузь тваринництва.

До кожної програми Кабінет Міністрів України (іноді Міністерство аграрної політики) затверджує чіткі порядки процедур надання, отримання та використання державних бюджетних коштів. У них же зазначається і перелік умов для отримання державної допомоги.

Однак, можуть не розраховувати на державну допомогу фермери:

- які мають заборгованість зі сплати податків та зборів;
- яких визнано банкрутами (порушено справу про банкрутство);
- які перебувають у стадії ліквідації;
- у яких раніше було виявлено факти незаконного одержання та/або нецільового використання бюджетних коштів [160].

Основні державні фінансові підтримки розвитку фермерських господарств наведені нижче.

1. Фінансова підтримка шляхом здешевлення кредитів. Ця програма полягає у наданні коштів на часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами. Порядок використання коштів за програмою здешевлення кредитів затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.15 р. № 300 [161].

2. Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі. Порядок використання коштів за цією програмою затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.12 р. № 104 [162]. Ця програма спрямована на підвищення обсягів виробництва сільськогосподарської

продукції, збільшення продуктивності, забезпечення продовольчої безпеки країни.

Перелік цільових напрямів використання державних коштів за цією програмою наведено у п. 3 Порядку № 104. До нього увійшли:

- селекція в рослинництві та племінна робота у тваринництві;
- часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва;
- часткове відшкодування понесених витрат на будівництво та реконструкцію тваринницьких ферм і комплексів із виробництва комбікормів;
- фінансування заходів підвищення родючості ґрунтів;
- підтримка сільськогосподарських кооперативів;
- здешевлення страхових платежів (премій) [162].

3. Державна підтримка тваринництва. Порядок використання фінансових ресурсів за програмою допомоги галузі тваринництва затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.15 р. № 884 [159]. Право на отримання державних коштів за цією програмою мають сільськогосподарські товаровиробники незалежно від форми власності та організаційно-правової форми.

Бюджетні кошти спрямовуються на розвиток тваринництва з частковим відшкодуванням [159; 160; 161]:

- вартості закуплених для подальшого відтворення телиць, нетелей, корів вітчизняного походження та племінних телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного і м'ясного напрямів продуктивності, племінних свинок та кнурців, племінних вівцематок, баранів, ярок;
- відсоткової ставки за банківськими кредитами, залученими у національній валюті, для покриття витрат, пов'язаних із закупівлею молодняку сільгосптварин, обладнання для тваринницьких ферм і комплексів;
- вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів та утворених на кооперативних засадах м'ясопереробних підприємств.

4. Фінансова підтримка на умовах фінлізингу. Державні кошти за цією програмою на поворотній основі. Порядок отримання затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.07.10 р. № 648 [163]. Ця програма спрямована на забезпечення племінними нетелями та коровами, а також вітчизняною сільськогосподарською технікою та обладнанням.

У 2017 р. передбачено 65 млн. грн для фінансової підтримки фермерів на поворотній основі (40 млн. грн – зі спеціального фонду, а 25 млн. грн із загального). Розподіл цих коштів здійснюватиметься пропорційно обсягам виробництва сільськогосподарської продукції з наданням переваги, у разі рівних умов, тим фермерським господарствам, які займаються вирощуванням та розведенням великої рогатої худоби (табл. 3.19).

Таблиця 3.19

Розподіл державних коштів на 2017 р. фермерським господарствам на поворотній основі

Область	Середній обсяг виробництва сільськогосподарської продукції, млн. грн	Обсяг фінансової підтримки, тис. грн		
		у тому числі:		
		всього	загальний фонд	спеціальний фонд
Вінницька	1331,7	4550,0	1750,0	2800,0
Волинська	308,4	1040,0	400,0	640,0
Дніпропетровська	1704,4	5850,0	2250,0	3600,0
Донецька	595,4	2015,0	775,0	1240,0
Житомирська	286,4	975,0	375,0	600,0
Закарпатська	81,1	260,0	100,0	160,0
Запорізька	999,5	3445,0	1325,0	2120,0
Івано-Франківська	169,9	585,0	225,0	360,0
Київська	792,2	2730,0	1050,0	1680,0
Кіровоградська	1902,8	6500,0	2500,0	4000,0
Луганська	779,8	2665,0	1025,0	1640,0
Львівська	576,6	1950,0	750,0	1200,0
Миколаївська	1168,2	3965,0	1525,0	2440,0
Одеська	1571,3	5395,0	2075,0	3320,0
Полтавська	1136,2	3900,0	1500,0	2400,0
Рівненська	189,3	650,0	250,0	400,0
Сумська	600,4	2080,0	800,0	1280,0
Тернопільська	443,2	1495,0	575,0	920,0
Харківська	1153,4	3965,0	1525,0	2440,0
Херсонська	923,7	3185,0	1225,0	1960,0
Хмельницька	756,6	2600,0	1000,0	1600,0
Черкаська	843,1	2860,0	1100,0	1760,0
Чернівецька	172,2	585,0	225,0	360,0
Чернігівська	514,7	1755,0	675,0	1080,0
Всього	х	65000,0	25000,0	40000,0

Джерело: розраховано автором за даними [144]

Аналізуючи дані табл. 3.19, слід зазначити, що Полтавська область посідає 7 місце по обсягу фінансової підтримки, поступаючись областям Кіровоградській на 2600,0 тис. грн, Дніпропетровській на 1950,0 тис. грн, Одеській на 1495,0 тис. грн, Вінницькій на 650,0 тис. грн, Миколаївській та Харківській на 65,0 тис. грн. На Полтавську область виділяється у 2017 р. 3900,0 млн. грн переважно кошти будуть зі спеціального фонду 2400 млн. грн, з загального буде надано 1500 млн. грн.

Хоч сільськогосподарське виробництво і є капіталомісткою галуззю, однак фондівдача у ньому не досить висока. Вирішити цю проблему можна за рахунок державної підтримки чи шляхом надання дотацій. Фінансовий стан фермерських господарств не дозволяє їм самостійно займатися створенням інфраструктури, тому необхідно залучення прямої фінансової підтримки держави.

Щорічна мінімальна потреба фермерів у державній інвестиційній підтримці, з врахуванням наукових підходів щодо забезпечення їх технічними засобами, є близько 300 млн. грн і до 2020 р. досягне рівня 8 млрд. грн (табл. 3.20).

Таблиця 3.20

Прогнозні обсяги інвестицій в основний капітал фермерських господарств, 2010-2020 роках

Показник	Фактично		Прогноз	Усього за 2010-2020 рр.
	Роки			
	2010	2015	2020	
Інвестиції фермерських господарств				
всього, млрд. грн	0,7	2,3	3,4	25,1
у т.ч. державна підтримка, млрд. грн	0,3	0,7	1,0	7,6
припадає на:				
1 господарство, тис. грн	15,9	45,1	63,5	495,0
з них державна підтримка, тис. грн	1,3	12,8	19,1	140,4
1 га сільськогосподарських угідь, грн	154,3	332,0	436,0	3648,0
з них державна підтримка, грн	12,8	92,0	131,0	1008,0

Джерело: розраховано автором за даними [144]

Аналіз даних табл. 3.20, свідчить, що у порівнянні прогнозу до факту обсяг інвестицій планово зросте на 2,7 млрд. грн (у 5 разів), у т.ч. державна підтримка на 0,7 млрд. грн (у 5 рази).

Обсяг інвестицій в основний капітал на 1 фермерське господарство збільшиться на 47,6 тис. грн (у 4 рази), з них державна підтримка на 17,8 тис. грн (у 15 разів). На 1 га сільськогосподарських угідь підвищення планується на 281,7 грн (у 3 рази) з них державна підтримка на 118,2 грн (у 10 разів).

При умові підвищення обсягів підтримки держави і зведення механізму до мінімуму тіньового розподілу коштів бюджету, інвестиції фермерам планується поступово збільшувати, за 10 років до майже 500 тис. грн на одне фермерське господарство, 30 % з них за рахунок бюджетних коштів.

Відповідно проведених досліджень фермерам доцільно отримані інвестиції сконцентрувати на:

- впровадження новітніх технологій у виробництво продукції м'ясного та молочного скотарства;
- придбання сучасного обладнання, оновлення технічного парку;
- реалізацію інвестиційних проектів для купівлі сільськогосподарської техніки (тракторів, комбайнів, сівалок, автомобілів тощо), будівництво та реконструкцію молочних ферм;
- спрямування деяких інвестицій на удосконалення виробничої та технологічної інфраструктури, першочергово приміщень для зберігання продукції;
- купівлю комп'ютерної техніки;
- залучення фермерських господарств до телекомунікацій, обчислювальних та інформаційних ресурсів;
- спрямування деяких інвестицій на участь в ярмарках, аукціонах, виставках, семінарах, конференціях та інших заходах;
- впровадження зеленого туризму та агротуризму.

Враховуючи вагомість інвестиційної підтримки державною, для фермерських господарств доцільно забезпечити розвиток по напрямках:

- збільшення прямих інвестицій фермерам за рахунок позик і власних коштів;

- компенсація частини банківських відсотків за наданий молодим фермерам інвестиційний кредит на купівлю техніки;
- часткова компенсація за паливо-мастильні матеріали;
- виплата частини відсотків за кредитами з ціллю ліквідації наслідків після стихійних лих;
- гарантована сплата фермерами інвестиційних кредитів (враховуючи лізинг за високопродуктивні породи худоби, інноваційне обладнання, доїльні установки);
- дотації на запровадження інновацій (новітні методи боротьби з захворюваннями тварин);
- дотації на будівлю і реконструкцію ферм;
- доплата фермерським господарствам за вироблену продукцію;
- фінансова допомога фермерам при об'єднанні у кооперативи;
- стимулювання експорту продукції м'ясного та молочного скотарства.

Отже, державна підтримка охоплює цілий спектр економічних заходів, функцій та дій за ринкових умов. Вона здійснюється з урахуванням позицій саморегулювання та держави, беручи до уваги інтереси сільськогосподарських виробників, держави та споживачів. Для держави важливо забезпечити стабільність ринкової кон'юнктури при попиті на м'ясо великої рогатої худоби та молоко. Адже неефективна діяльність м'ясного та молочного скотарства спричинить для держави не одержання потрібного обсягу яловичини та молока, що у результаті збільшить ризикованість нестачі продовольчих ресурсів.

Протягом останніх десятиліть спостерігається занепад скотарства, що пов'язано із зменшенням поголів'я, скороченням обсягів виробництва м'яса великої рогатої худоби і молока та зниженням рентабельності виробництва. Ситуація у скотарстві характеризується і відсутністю простого відтворення галузі, не беручи до уваги потреби розширеного розвитку. Підтвердженням цього є низький рівень основних засобів, відсутність інноваційних технологій. Адже зараз домінують морально застарілі засоби виробництва, що спричиняють високу енергоємність процесів виробництва та велику

собівартість продукції. Нестача власних коштів призводить до втрати і руйнування основних фондів виробництва.

Аналізуючи теперішню ситуацію на ринку яловичини та молока, виникає термінова потреба удосконалення механізму державної фінансової підтримки. Оскільки, при значному природно-ресурсному потенціалі, фермерство України відносно зарубіжних країн знаходиться на низькому рівні за всіма показниками.

Тому для розвитку скотарства виникає потреба не тільки в плануванні обсягів виробництва, а й створенні нової моделі мотивації фермерів, яка б базувалася на:

- спрощенні отримання земельних ділянок;
- отриманні дозволів на будівництво комплексів для утримання худоби;
- створенні механізму забезпечення якості продукції молочного скотарства;
- чіткій і доступній фінансово-кредитній підтримці.

Варто зазначити, що за останні роки держава хоч і виділяє на розвиток скотарства фермерським господарствам значні фінансові ресурси, однак вони не належно забезпечують розвиток м'ясного та молочного скотарства. Першочергово, це спричинено через складну систему надходження державних коштів фермерам та впровадження непродуктивних методів державної підтримки скотарства.

Державна фінансова підтримка скотарства у рамках законодавства регулюється Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» (2004 р.), який визначає загальні засади та інструментарій підтримки сільгосптоваровиробників, Податковим кодексом України (у частині застосування спеціальних пільгових режимів оподаткування), загальними програмними документами розвитку сільського господарства, насамперед Стратегією розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року (у частині визначення заходів держпідтримки

очікуваної ефективності галузі) тощо [186, с. 221].

Інструментарій державної підтримки галузі скотарства у фермерських господарствах сформувався шляхом еволюції за допомогою трансформації стандартних програм субсидіювання виробництва м'ясного та молочного скотарства внаслідок невеликих бюджетних можливостей, недосконалості системи державної підтримки, відсутності стабільності фінансового забезпечення, неврегульованості фінансових послуг.

Інструментарій державної підтримки скотарства може бути різноманітним і охоплювати пряме фінансування у межах цільових бюджетних програм та непрямі заходи стимулювання попиту і у формі податкових преференцій.

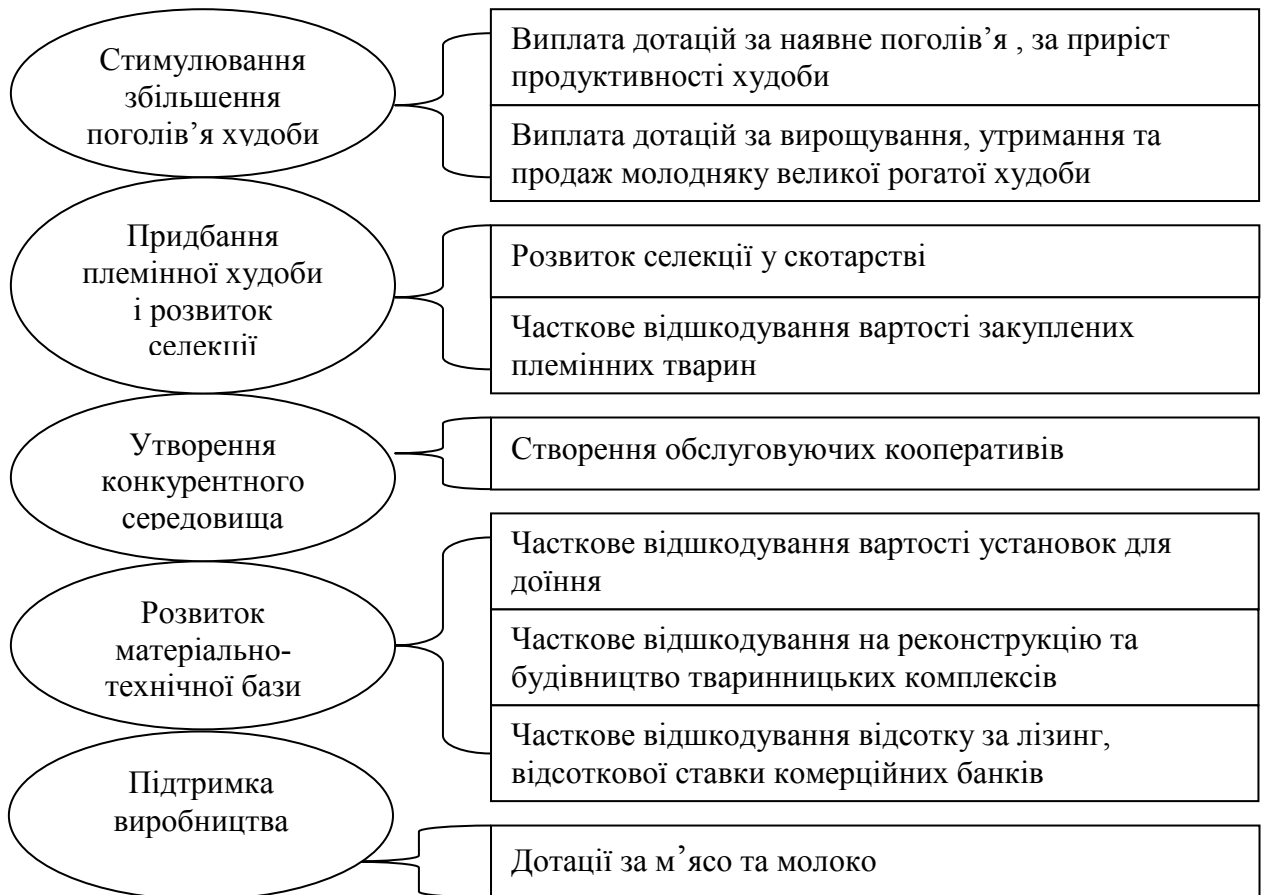

Рис. 3.12. Інструментарій державної фінансової підтримки скотарства у фермерських господарствах

Джерело: розробка автором за даними [165;178; 186]

Державна фінансова підтримка скотарства фермерських господарств передбачає направлення бюджетних фінансових ресурсів на:

- оптимізацію поголів'я худоби;
- підвищення продуктивності худоби;
- програми покращення матеріальної бази;
- технологічне переоснащення;
- стимулювання купівлі племінної худоби та розвиток селекції;
- здешевлення кредитів.

Доцільно звернути увагу на потребу системи платоспроможності населення за принципом: є необхідна кількість продукції скотарства, вона є доступна у продажі, і є споживач, який хоче та має кошти для її купівлі. Тут має функціонувати закон попиту та пропозиції, який спричиняє узгодженість між обсягами виробництва продукції м'ясного та молочного скотарства, та потребою у них, а попит має діяти з врахуванням можливостей населення для придбання продукції. Тому ще раз підтверджується потреба для розвитку скотарства значної фінансової допомоги від держави.

Вагомою проблемою для скотарства є кадровий потенціал, адже де фермерськими господарствами керують фахівці досягнення високих результатів є більш реальним, а вироблення яловичини та молока конкурентоздатнішим. Нині виникає потреба у професійній майстерності, досконалому володінні законів і нормативів ринкової економіки, знанні сучасних інноваційних технологій виробництва продукції м'ясного та молочного скотарства.

У процесі узагальнення проведеної оцінки державної фінансової підтримки слід сконцентруватися на основних напрямках допомоги державою галузі скотарства фермерським господарствам (рис. 3.13).

При реалізації запропонованих напрямків державної підтримки буде стимул фермерських господарств до підвищення обсягів виробництва перш за все за рахунок відновлення поголів'я худоби м'ясного і молочного напрямку. При цьому збільшиться пропозиція продукції яловичини і молока на ринку, однак це не буде означати, що відбудеться механічне зменшення рівня реалізаційної ціни продукції скотарства, адже відбудуватиметься постійний вплив факторів збільшення рівня собівартості.

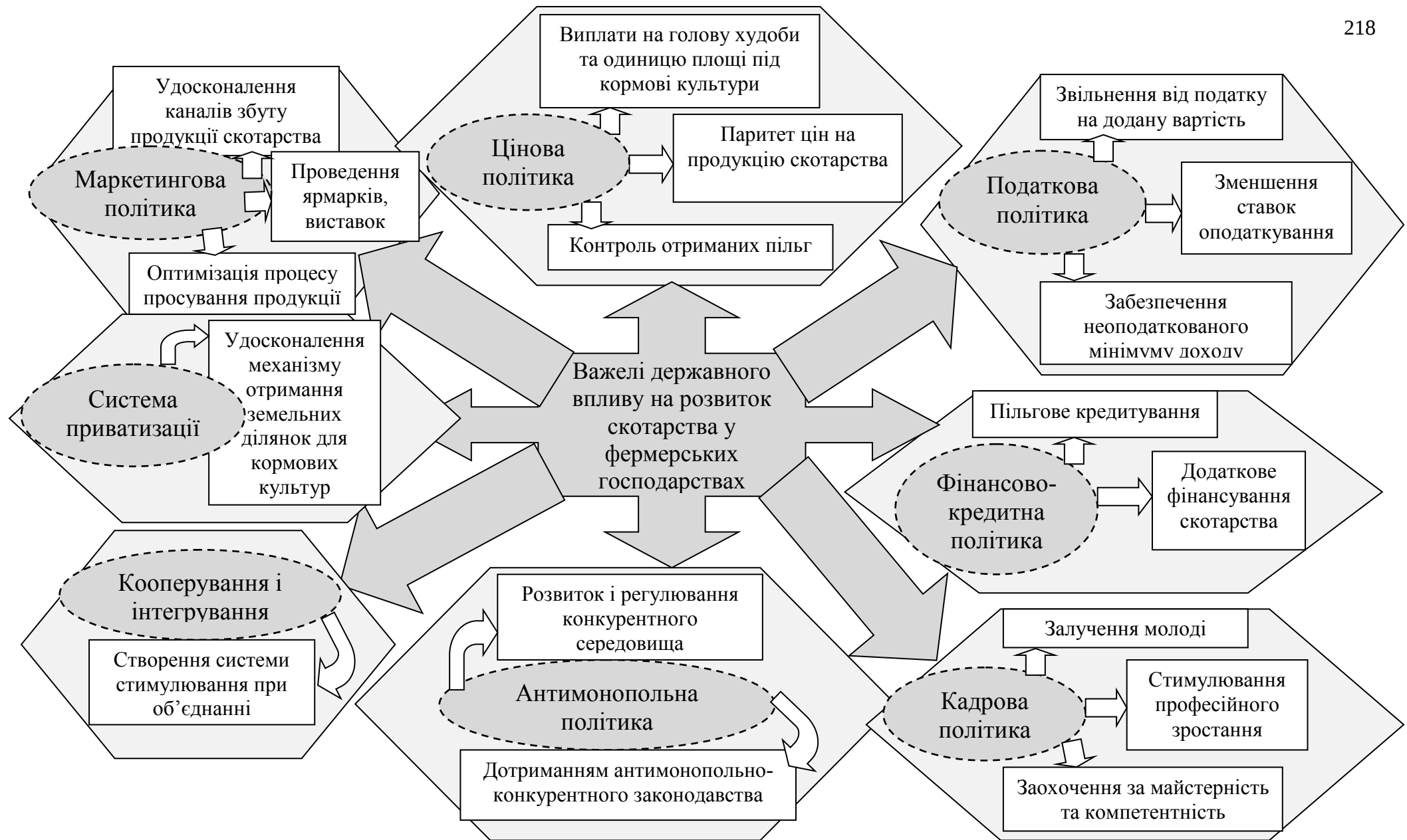

Рис. 3.13. Проектні напрямки державної підтримки розвитку скотарства у фермерських господарствах

Джерело: власна розробка

На думку багатьох науковців, також актуальними питаннями для розробки заходів державної програми розвитку скотарства у фермерських господарствах є [120; 178]:

- збільшення обсягів продукції галузі рослинництва для задоволення попиту на корми для м'ясного та молочного скотарства;
- удосконалення інституціональних важелів для організації скотарства та розвитку фермерства;
- покращення політики диспаритету цін та механізму компенсації фінансових витрат виробникам сільськогосподарської продукції при купівлі енергоресурсів за рахунок переважно вітчизняного товаровиробництва;
- налагодження кадрового потенціалу у програмі розвитку галузі скотарства;
- забезпечення ефективної системи інформаційного забезпечення, наукових досліджень, ухвалення економіко-технологічних рішень у сільськогосподарському виробництві.

Удосконалення галузі скотарства доцільно проводити у рекомендованих напрямках передбачаючи:

- прискорене збільшення поголів'я худоби (особливо маточного);
- забезпечення розширеного відтворення стада;
- підвищення генетичного потенціалу худоби;
- встановлення закупівельних цін на сировину тваринного походження, яка надходить на переробні цехи та підприємства, не менше ніж на 3-5 роки, з відшкодуванням витрат фермерським господарствам і сприянням одержання прибутку;
- розширення кооперації між фермерськими господарствами відносно наросування скотарства;
- реконструкцію кормової бази за рахунок покращення лукопасовищного та польового кормовиробництва;
- підвищення виробництва повноцінних комбікормів з акцентом на вікові та статеві особливості груп тварин;

- доведення до нормативної необхідності використання кормів потрібної структури на одну голову худоби;
- надання господарствами населення своїх послуг фермерським господарствам у забезпеченні худоби грубими кормами;
- запровадження інноваційних, сучасних технологій утримання тварин застосовуючи найдосконаліші механізації процесів виробництва на тваринницьких комплексах та фермах;
- надання фермерським господарствам державної допомоги щодо переведення на промислову основу галузі тваринництва;
- удосконалення організації переробки продукції м'ясного та молочного скотарства;
- розширення каналів збуту, створення лояльного конкурентного середовища;
- антимонопольне регулювання реалізації яловичини та молока відповідно чинного законодавства.

Підтримка розвитку скотарства характеризується незначними обсягами фінансування, які кожного року зменшуються й не відповідають запланованим. Паралельно з цим, виявилась ефективнішою підтримка держави за непрямим механізмом, внаслідок чого понад 95,0 % підтримки державою галузі фінансувалось за цим методом.

Відміна спеціального режиму ПДВ формує потребу реформування системи фінансової підтримки скотарства, першочергово з прикладу країн-членів Європейського Союзу, у яких стимулювання продукції скотарства характеризується допомогою у вигляді зберігання продукції м'ясного та молочного скотарства протягом тривалого часу (очікуючи кращу кон'юнктуру ринку) та при неочікуваних політичних подіях. Якщо точніше, то заходи державної підтримки націлені на весь процес доданої вартості, враховуючи страхування ризиків від непередбачуваних обставин.

Відповідно пріоритетом державної аграрної політики має стати підтримка фермерських господарств шляхом розвитку сільськогосподарської

кооперації з метою підвищення ефективності їх господарської діяльності, формування партій сільськогосподарської продукції належного обсягу та якості, забезпечення технологічного процесу виробництва, просування продукції на ринок [157; 165].

Щодо фермерства Полтавської області у контексті України, то фермерські господарства займають значну питому вагу з виробництва сільськогосподарської продукції області, однак в умовах нестабільної ринкової ситуації виникає потреба у покращенні продуктивності за рахунок зміни традиційних, застарілих технологій виробництва на нові інноваційні.

Тому Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2020 року [157] передбачає збільшення доданої вартості в аграрній сфері, підтримку зайнятості сільського населення, створення додаткових можливостей для зростання доходів фермерів, поліпшення розвитку села та якості життя у сільській місцевості.

Таблиця 3.21

Пріоритетні напрями державної програми для розвитку фермерських господарств Полтавщини до 2020 року

Назва напрямку	Важель реалізації напрямку
Підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств	1. Галузь тваринництва.
	2. Галузь рослинництва.
	3. Участь у виставкових заходах.
	4. Технічне переоснащення.
Підвищення доданої вартості	1. Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.
	2. Підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності.
Розвиток органічного землеробства	1. Виробництво органічних продуктів харчування.

Джерело: розроблено автором за даними [157;165; 178]

Основною метою державної програми є оптимізація виробничих процесів, підвищення виробництва високоякісної продукції тваринництва, стимулювання фермерські господарства до якісного відтворення маточного поголів'я. Головним завданням є розроблення механізму організаційних та економічних заходів для підтримки фермерів, сприяння збільшення доходності та продуктивності, нарощення доданої вартості, модернізація

виробництва, диверсифікація сільськогосподарської діяльності, використання нових каналів збуту продукції.

Враховуючи це, усім фермерським господарствам потрібна така система допомоги держави, яка б компенсувала втрати фінансових ресурсів при відміні спеціального режиму оподаткування.

Враховуючи вищезазначене, основними пріоритетами державної підтримки мають бути:

- збільшення прямої державної допомоги за ключовими елементами зазначеними у Стратегії розвитку тваринництва України до 2020 року;
- стимулювання процесу виробництва та переробки продукції скотарства націленої не тільки на експорт, а й на вітчизняний ринок;
- створення агропродовольчих ланцюгів зі значною доданою вартістю.
- забезпечення стабільності та контрольованості у підприємницькому середовищі;
- удосконалення інвестиційної та фінансово-кредитної політики з питань наросування поголів'я молочного та м'ясного стада худоби;
- реструктуризація та оптимізація високоякісної кормової бази;
- збільшення продуктивності худоби на генетичному рівні;
- впровадження нанотехнологій утримання худоби;
- стимулювання виробництва органічного кормового раціону;
- стимулювання первинної обробки;
- створення нових робочих місць для сільського населення;
- стимулювання державою додатковими фінансовими траншами фермерські господарства з найбільшими обсягами виробництва молока та яловичини;
- техніко-технологічне оновлення фермерських господарств;
- кредитування фермерських господарств за доступними кредитними ставками;
- здешевлення страхових платежів (премій);
- посилення конкурентоспроможності;

- організація індивідуальної переробки продукції для реалізації.

У результаті реалізації програм та концепцій державної підтримки фермерським господарствам планується:

- збільшення фермерських господарств з земельною площею до 100 га на 10 %;
- збільшення площі земельних угідь під виробництво органічної продукції на 10 %;
- збільшення площ багаторічних насаджень на 15 %;
- підвищення питомої ваги фермерських господарств при виробництві валової продукції до 12 %;
- збільшення частки продукції тваринництва фермерських господарств у структурі валового виробництва до 3 %;
- збільшення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів заснованих фермерськими господарствами на 40-50 одиниць;
- створення до 15 об'єктів щороку з первинної переробки продукції;
- збільшення поголів'я великої рогатої худоби на 2,5 %;
- підвищення рівня енергооснащення на 10 %.

Отже, існуючий стан функціонування галузі скотарства аргументує потребу у державній фінансовій підтримці фермерські господарства. Однак сучасна державна підтримка не відображає цілеспрямованості і базується на різних напрямках державної допомоги при незначних можливостях бюджету.

Таким чином, для стимулювання розвитку фермерських господарств передбачено як розширення діючих кредитно-фінансових механізмів, так і впровадження зовсім нових фінансових інструментів. Зокрема, доцільно надавати фінансову допомогу на конкурсних умовах на поворотній основі фермерам через Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Завдяки технічному переоснащенню підвищиться ефективність фермерських господарств. А стимулювання сільськогосподарської обслуговуючої кооперації дасть новий свіжий імпульс для розвитку переробки продукції в Україні, а не за її межами.

Висновки до розділу 3

1. Використання матричного економіко-математичного моделювання надало можливість розрахувати оптимальне поєднання сільськогосподарських галузей у напрямі розвитку скотарства. Для збільшення ефективності функціонування, мінімізації витрат від 2,0 % до 40,0 % та максимізації прибутку від 15 % до 15 разів, у залежності від розмірів фермерського господарства, всім об'єктам дослідження доцільно переглянути виробничу структуру та зосередитися на власному кормовиробництві.

2. Розроблено матрицю факторів впливу на систему управління витратами виробництва продукції скотарства фермерських господарств. Визначено пріоритетність рядів факторів впливу. Найбільша вагомість внутрішніх факторів у якість потоків інформації (13,5 %) та методичному забезпеченні системи управління витратами виробництва продукції скотарства (13,2 %), що обґрунтовує потребу у інформаційному забезпеченні. Щодо вагомості зовнішніх факторів, то найбільша значущість рівня стандартизації продукції скотарства (10,0 %), оскільки вимоги до продукції переважно і формують склад і структуру витрат виробництва.

3. Розроблено алгоритм формування системи управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерському господарстві, який складається з 3 блоків, охоплює 11 етапів, які деталізують розв'язок 4 завдань.

4. Удосконалено механізм взаємодії органів влади і фермерських господарств, який ґрунтується на правовій регламентації, взаємних гарантіях, відповідальності сторін, диференціації виробництва, регулюванні відносин власності.

5. Запропоновано проектні напрямки державної підтримки розвитку скотарства у фермерських господарствах, які забезпечать збільшення частки продукції молочного та м'ясного скотарства у структурі валового виробництва на 15 %.

Основні результати дослідження 3 розділу опубліковані у наукових працях автора [128; 132; 135; 137; 214; 215].

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо вирішення наукового завдання підвищення ефективності розвитку фермерських господарств з оптимізованим та врегульованим механізмом управління витратами.

Одержані теоретичні та практичні результати дозволяють сформулювати наступні висновки:

1. Витрати виробництва і реалізація продукції є одним з важливих елементів ринкової економіки. Вони значно впливають не лише на розмір прибутку, а й на економічну ефективність господарювання. У системі господарської діяльності витрати відображають економічні, технологічні та організаційні взаємозв'язки та показують собою вартісний вираз використаних ресурсів виробництва при здійсненні виробничих і збутових процесів для досягнення цілей підприємства.

2. Управління витратами – це постійний цілеспрямований процес формування витрат з метою оптимізації їх рівня. Прийняття ефективних управлінських рішень щодо витрат ґрунтується на розумінні їх формування та з'ясуванні впливу витрат на фінансовий стан та конкурентоспроможність аграрного підприємства. Основними елементами системи управління підприємством є прогнозування і планування, нормування, організація, калькуляція, мотивація та стимулювання, облік і аналіз, контроль і регулювання. Управління витратами того чи іншого підприємства має спиратись на концепції витратоутворюючих факторів; альтернативних витрат; доданої вартості; ланцюжка цінностей; трансакційних витрат; АВ-костинг; управління ефективністю; стратегічного позиціонування.

3. Аксіоматично змінні витрати у короткостроковому періоді піддаються управлінському впливу, якщо їх порівнювати з постійними, яким потрібен довгостроковий період для зміни структури та розміру. Виходячи із вищенаведеного, слід звернути увагу на те, що для розробки напрямів

підвищення ефективності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції потрібно проаналізувати управлінські рішення відносно величини змінних витрат та формування їх оптимального складу, звертаючи увагу на отримані від'ємні значення точки беззбитковості. Адже від'ємні значення показують їх перевищення над ціною реалізації.

4. Встановлено, що рівень концентрації земельних угідь є одним з основних факторів підвищення прибутковості фермерських господарств. Зокрема, у IV групі господарств, де середній розмір сільськогосподарських угідь становив 2204,4 га, на 1 господарство, одержано прибутку 2353,2 тис. грн, що на 10431,7 тис. грн менше, ніж у господарствах V групи із середньою площею сільськогосподарських угідь 2490,1 га. У фермерських господарствах, де виробничі витрати на 1 га сільськогосподарських угідь понад 5000 грн, найвищими є обсяг виручки від реалізації продукції та прибуток. На 1 га сільськогосподарських угідь приходить 16968,7 грн та 5133,8 грн відповідно. Крім того, аналіз за методом матриці General Electric показав, що привабливість продукції рослинництва і тваринництва у фермерських господарствах за 2012 – 2016 рр., зростає, тим самим підвищує конкурентоспроможність господарств. Окремі фермерські господарства Полтавської області мають гарні перспективи виробництва і реалізації продукції на ринках. Але, щоб більш раціонально використовувати кошти, потрібно дотримуватись оптимізації витрат та зосереджувати діяльність на точній і достовірній інформації про потреби цільового ринку, орієнтуватися на споживчий попит, здійснювати оцінку розвитку фермерського господарства з врахуванням як існуючих, так і майбутніх можливостей виробництва.

5. Оптимізація структури виробництва за вибірковими фермерськими господарствами показала, що раціонально поєднуючи внутрішньогосподарські галузі рослинництва і тваринництва, можливо суттєво збільшувати товарну продукцію та формувати оптимальні витрати. При цьому прибутки по кожному із фермерських господарств можуть

зростати, зокрема по ФГ «Чаус» – на 15,8 %, ФГ «Аеліта Плюс» – у 16 разів, ФГ «Хризоліт» – у 3,2 рази.

6. Управління витратами фермерського господарства буде повністю ефективним при створенні комплексної системи управління витратами виробництва продукції скотарства. Для цього слід взяти до уваги вплив внутрішніх та зовнішніх факторів, врахувати специфіку існуючої системи управління та проаналізувати організаційну структуру фермерського господарства. Незалежно від специфіки функціонування фермерського господарства порядок створення системи управління витратами виробництва продукції скотарства має охоплювати низку етапів спрямованих на створення ефективних центрів відповідальності, формування результативних центрів витрат, забезпечення ефективної системи управління. У нинішніх умовах ефективність управління витратами також ґрунтується на застосуванні засобів автоматизації, формуванні обґрунтованого потоку інформації для прийняття управлінських рішень апаратом управління фермерського господарства.

7. Інструментарій державної підтримки скотарства має бути більш диференційованим і охоплювати пряме фінансування в межах цільових бюджетних програм та непрямі заходи стимулювання попиту і у формі податкових преференцій. Для фермерських господарств із виробництва продукції скотарства фінансова підтримка має включати: стимулювання збільшення поголів'я худоби, придбання племінного молодняку і розвиток селекції, створення обслуговуючих кооперативів, часткове відшкодування вартості доїльних установок, реконструкцію та будівництво тваринницьких приміщень, дотації на живу вагу і молоко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адирова Т. І. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах виноробної промисловості. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=846> (дата звернення: 03.03.2015).
2. Алькема В. Г. Механізм управління витратами як важливий елемент ресурсної складової економічної безпеки логістичних утворень. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1(9). С. 5–12.
3. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : КНЕУ, 2004. 624 с.
4. Атамас П. Й. Управлінський облік: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 440 с.
5. Амбросенко О. П. Семантичний аналіз континууму поглядів на дефініцію «витрати». Київ : *Наукові праці МАУП*, 2014. вип. 43(4). С. 129–132.
6. Байдик О. Нормативний метод обліку витрат на виробництво продукції. *Баланс*. 2001. № 7. С. 50–61.
7. Балан А. А. Система управління витратами на промисловому підприємстві. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 3. С. 43–49.
8. Бабміндра Д. І. Розробка бізнес-плану фермерського господарства в умовах світової інтеграції. *Землеустрій і кадастр*. 2011. № 4. С. 49–56.
9. Безверхий К. В. Ще раз про тлумачення сутності понять «затрати» і «витрати», «витрати виробництва» та «виробнича собівартість». *Вісник ЖДТУ. Сер. Економічні науки*. 2010. № 2(52). С. 222–228.
10. Белебега І. О., Бакум В. В. Самоорганізація сільських громад. *Вісник аграрної науки*. 2008. № 9. С. 59–61.
11. Бердніков Є. Правові позиції щодо визначення кола суб'єктів (осіб), що мають право на приватизацію земель для ведення фермерського

господарства, та кола об'єктів (земельних ділянок), що підлягають такій приватизації. *Землевпорядний вісник*. 2015. № 4. С. 26–29.

12. Бланк И. А. Словарь-справочник Финансового менеджера. Київ : Ника-Центр. 1998. 480 с.

13. Бланк И. А. Финансовый менеджмент. Київ : Ника-Центр, Эльга, 2003. 450 с.

14. Бондар І. Ю. Управління витратами виробництва та собівартість продукції. Київ : КНТЕУ, 2000. 341 с.

15. Борсук О. М., Даниленко А. С. Особливості формування і використання фінансових ресурсів фермерськими господарствами. *Економіка та управління АПК*. 2010. Вип. 2 (71). С. 117–121.

16. Бочкарева И. И., Левина Г. Г. Бухгалтерский финансовый учет: учеб. / под. ред. проф. Я. В. Соколова. Москва : Магистр, 2010. 413 с.

17. Бутинець Ф. Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. № 1(22). С. 11–18.

18. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: підручник / Вид. 2-ге, переробл. і допов. Житомир : ЖІТІ, 2000. 640 с.

19. Вахрушина М. А. Бухгалтерский управленческий учет: учеб. пособ. Москва : ЗАО «Финстатинформ», 2000. 359 с.

20. Вейе Г., Деринг У. Введение в общую экономику и организацию производства. Москва, 1995. 452 с.

21. Визер Ф. Теория общественного хозяйства / Предисл., коммент., сост. В. С. Автономова. Москва : Экономика, 1992. 495 с.

22. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / пер. з англ. А. Олійник. Київ : Видавництво «АртЕк», 2001. 472 с.

23. Власов В. І. Використання земельних ресурсів у країнах – основних виробниках сільськогосподарської продукції. *Економіка АПК*. 2007. № 4. С. 153–157.

24. Волкова М. В. Система управління витратами промислового підприємства. *Науково-технічний збірник Харківської національної академії міського господарства*. 2013. № 3 (23). С. 25–33.

25. Волкова М. В. Формування системи управління витратами підприємства. *Науково-технічний збірник Харківської національної академії міського господарства*. 2011. № 98. С. 206–216.

26. Гамова О. В. Облік виробничої собівартості продукції: теоретичні аспекти. *Економічний вісник Донбасу*. 2012. № 3. С. 40–46.

28. Гарасим П. М., Журавель Г. П., Хомин П. Я. Курс управлінського обліку: навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 314 с.

29. Гарбар В. В. Сучасний стан та тенденції розвитку фермерських господарств / В. В. Гарбар // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – Вип. 84. – С. 214–221.

30. Гарбар В. В. Сучасні умови розвитку фермерських господарств України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(4). С. 99–109.

31. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. – Київ : Лібра, 2002. 712 с.

32. Глібчук І. М. Фермерське господарство: поняття та юридичні ознаки. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=846> (дата звернення: 17.10.2015).

33. Гнилицька Л. В. Облік і аналіз витрат виробництва на основі принципів управлінського обліку. Київ : КНЕУ, 1998. 21 с.

34. Голанский М. М. Современная политэкономия. Что век грядущий нам готовит. Москва: Эдиториал УРСС, 1998. 152 с.

35. Голов С. Ф. Управленческий бухгалтерский учёт. Київ: «Скарби», 1998. 384 с.

36. Горобець О. С. Основи управління витратами в умовах ринкових відносин. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної*

власності : зб. наук. праць у 2-х вип. ПДТУ. Мариуполь, 2012. Вип. 1. Т. 1. С. 285–291.

37. Горьовий В. П., Прудивут Л. В. Аграрна політика у розвитку фермерства в Україні. *Економіка АПК*. 2012. № 12. С. 10–17.

38. Горьовий В. П. Менеджмент фермерських господарств: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 366 с.

39. Градов А. П. Экономическая стратегия фирмы: учебн. пособ. Санкт–Петербург: Издательство «Специальная література», 1995. 416 с.

40. Грещак М. Г., Коцюба О. С. Управління витратами: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2002. 131 с.

41. Грицай О. І. Сутність витрат промислового підприємства. *Фінанси підприємств*. 2010. № 5. С. 34–37.

42. Грінчук І. О. Динаміка розвитку фермерських господарств в Україні. *Вісн. Житомир. нац. агроєколог. ун-ту*. 2011. № 1 (28), т. 2. С. 111–117.

43. Давидович І. Є. Управління витратами: навч. посібн. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 320 с.

44. Давидович І. Є. Управління витратами: навч. посібн. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Тернопіль : Вид-во «Економічна думка», 2004. 228 с.

45. Данілов О. Д., Паєнтко Т. В. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях: навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. 256 с.

46. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 347 с.

47. Дем'яненко С. І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 1998. 264 с.

48. Державна допомога фермерським господарствам. *Баланс-Агро*. 2006. № 6. С. 1–6.

49. Дікань Л. В., Калініченко О. О. Мінімізація витрат виробництва в умовах перехідної економіки. Харків : Гриф, 2000. 79 с.

50. Добрунік Т. П. Аналіз розвитку та ефективності функціонування фермерських господарств. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2012. № 65. С. 24–28.

51. Добрунік Т. П. Конкурентоспроможність аграрних підприємств та формування їх конкурентних переваг в умовах ринкової нестабільності. *Глобальна економічна динаміка як фактор напруги соціально-політичних процесів: цикли, криза і конфлікти*. Міжнар. наук.-практ. конф. 2014. С. 199–204.

52. Добрунік Т. П. Проблеми забезпечення ефективності виробництва продукції у фермерських господарствах. *Агросвіт*. 2012. № 13. С. 7–11.

53. Добрунік Т. П. Проблеми та перспективи розвитку фермерських господарств. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. 2010. Вип. 38. С. 59–66.

54. Добрунік Т. П. Фактори забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств регіону в сучасних умовах. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. 2012. Вип. 2(45). С. 72–80.

55. Домаскіна М. А. Оцінка структурних перетворень фермерських господарств Миколаївської області. *Бізнес-навігатор*. 2013. № 3. С. 50–56.

56. Дощич Г. А. Дослідження актуальних проблем управління витратами підприємства. URL: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2012/Economics/10_120778.doc.htm (дата звернення 15.03.2015).

57. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. Москва: Аудит, 1994. 557 с.

58. Энциклопедический сельскохозяйственный словарь – справочник / под. ред. В. М. Мальченко. Москва: Сельхозизд., 1959. 1024 с.

59. Економіка підприємства: навч. посібн. / Бойчик І. М., Харів П. С., Хопчан М. І., Піга Ю. В. Київ: Каравела, 2001. 124 с.

60. Економіка підприємств: підруч. / Горбонос Ф. В., Черевко Г. В., Павленчик Н. Ф., Павленчик А. О. Київ: Знання, 2010. 463 с.

61. Економіка підприємства: підруч. / Чаюн І. Ю. та ін. ; за заг. ред. проф. Н. М. Ушакової. Київ: Київ. нац. тогр.-екон. ун-т, 2005. 569 с.
62. Економіка підприємства: навч. посіб. / Рижмань Д. І., Криворучко Г. Я., Віннічук Г. Я., Пилявець М. Т. Київ : Аграрна освіта, 2011. 531 с.
63. Економічна теорія / за ред. В.О. Білика, П.Т. Саблука. Київ : ННЦ ІАЕ, 2004. 952 с.
64. Економіка сільського господарства / Мертенс В. П. та ін. Київ : Урожай, 1995. 288 с.
65. Єременко Д. В. Теоретико-методичні засади оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств сімейно-трудового типу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 22. Ч. 1. С. 113–117.
66. Завгородний В. П. Бухгалтерский учет в Украине: учеб. Пособ. для студентов вузов. Изд. 5-е, перераб. и допол. Киев : Издательство А.С.К., 2003. 847 с.
67. Загребельна І. Л. Оптимізація виробничо-галузевої структури молочно-скотарського підприємства. *Наука й економіка*. 2013. Вип. 4 (32). Т.1. С. 213–219.
68. Задоя А. О. Мікроекономіка: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2002. 211 с.
69. Застрожніков А. Г. Шляхи інноваційного розвитку фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2004. № 7. С. 53–59.
70. Застрожнікова І. В. Місце і роль фермерських господарств у системі агробізнесу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2009. № 1. С. 51–53.
71. Захарова Н. Ю. Особливості формування витрат аграрних підприємств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Сер. Економічні науки*. 2014. № 4. С. 232–236.

72. Збарська А. В. Спеціалізація та особливості виробництва фермерських господарств. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2014. № 11. С. 30–34.

73. Збарський В. К., Збарська А. В. Вклад фермерських господарств у розвиток економіки сільських регіонів. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2013. № 6. С. 33–39.

74. Збарський В. К. Фермерські господарства: державна підтримка чи фікція? *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2008. № 23. С. 2–6.

75. Игнатьева А. В., Максимцов М. М. Исследование систем управления. Москва : ЮНИТИ–ДАНА, 2000. 157 с.

76. Ільченко О. Є. Економічна ефективність фермерських господарств у аспекті розмірів землекористувань. *АгроСвіт*. 2012. № 9. С. 53–56.

77. Калашнікова Т. В. Державна підтримка фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 80–86.

78. Калінчик М. В., Лебідь В. М., Лисенко К. О. Аналіз напрямів державної підтримки розвитку фермерських господарств. *АгроСвіт*. 2013. № 13. С. 7–13.

79. Каплан Р., Нортон Д. Организация, ориентированная на стратегию. Москва : Олимп-Бизнес, 2004. 416 с.

80. Кардаш Я. В. Державна підтримка фермерських господарств. *Фермер України*. 2010. № 1/2. С. 6–7.

81. Карлоф Б. Деловая стратегия / Б. Карлоф; пер. с англ. Москва: Экономика, 1991. 239 с.

82. Карпова Т. П. Управленческий учет: учебн. для ВУЗов. Москва : ЮНИТИ, 2000. 350 с.

83. Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г. Економічний аналіз: підруч. / за ред. проф. А. Г. Загороднього. Вид. 3-тє, переробл. і допов. Київ : Знання, 2008. 487 с.

84. Кірейцев Г. Г., Литвиненко В. С. Облік, аналіз і контроль трансакційних витрат : навч. посібн. Київ : Фітосоціоцентр, 2013. 159 с.

85. Кісіль М. І., Іванченко В.О. Теоретико-методологічні та практичні аспекти формування ефективності інвестицій фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2012. № 7. С. 55–62.

86. Кларк Джон Бейтс. Распределение богатства / пер. с англ. Д. Страшунского, А. Бесчинского. Москва: Гелиос АРВ, 2011. 367 с.

87. Крапівницька С. М., Зарукевич М. В. Розвиток системи управління витратами підприємства. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2013. URL: http://www.visnyk-onu.od.ua/journal /2013_18_3_1/ 41.pdf (дата звернення: 26.04.2015).

88. Кропивко М. Фермерські реалії. *Агробізнес сьогодні*. 2012. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/makroekonomika/item/1967-fermerski-realii.html> (дата звернення: 18.06.2015).

89. Крушельницька О. В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. Економічні науки*. 2010. № 1(51). URL: <http://www.ven.ztu.edu.ua/> (дата звернення: 06.05.2015).

90. Ковальов В. В. Облік, аналіз і фінансовий менеджмент: навч. метод. посібн. Москва : Фінанси і статистика, 2006. 688 с.

91. Кокинз Г. Управление результативностью: Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. 315 с.

92. Колісник Г. М. Складові системи управління витратами підприємницьких структур. URL: <http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2013 /iem/bondik/library/kolisnuk.pdf> (дата звернення: 17.09.2015).

93. Колокольчикова І. В. Інвестиційне забезпечення фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2005. № 2. С. 69–72.

94. Комарницький І. Ф. Економічна теорія. Чернівці, 2006. 334 с.

95. Кондраков Н. П. Бухгалтерский (финансовый, управленческий) учет: учебн. Изд. 2-е, перераб. и допол. Москва : Проспект, 2011. 504 с.

96. Косинська О. В. Удосконалення системи управління витратами як важливий засіб підвищення ефективності функціонування підприємств харчової. *Науковий вісник НЛТУ України: збірн. наук.-технічн. праць*. Львів, 2011. Вип. 21.6. С. 216–221.
97. Котляров С. А. Управление затратами: учебн. пособие. Санкт–Петербург: Питер, 2001. 160 с.
98. Коуз Р. Г. Природа фирмы / сост. и общ. ред. В. М. Гальперина. Санкт–Петербург: Экономическая школа, 2000. 536 с.
99. Кривенко К. Т. Політична економія: навч. посібн. / за ред. К. Т. Кривенка. Київ : КНЕУ, 2001. 508 с.
100. Крушельницька О. В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 1. С. 125–129.
101. Лабзунов П. Организация управления затратами в условиях рыночной экономики. *Экономист*. 2002. № 9. С. 82–85.
102. Лень В. С. Управлінський облік: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Знання – Прес, 2006. 317 с.
103. Лень В. С., Прощина К. В. Поняття витрат і затрат у бухгалтерському обліку: відмінність та тотожність. *Економічний форум*. 2013. № 2. С. 277–284.
104. Лісовий А. В. Мікроекономіка: навч. посібн. Київ : ДУЛ, 2003. 192 с.
105. Мазан Т. В. Розвиток фермерських господарств України з урахуванням світового досвіду. *АгроСвіт*. № 10. 2015. С. 22–25.
106. Мазур І. М. Удосконалення механізму управління витратами нафтогазовидобувних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2010. № 2. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2010_2/121.pdf (дата звернення: 12.08.2015).
107. Макаренко П. М., Мелник Л. Л. Економічний потенціал різних форм аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 89–97.

108. Макаренко П. М., Мелник Л. Л. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2008. № 4. С. 145–152.
109. Макаренко П. М., Шведюк В. А. Збутові стратегії підвищення ефективності розвитку фермерських господарств регіону. *АгроСвіт*. 2009. № 2. С. 16–18.
110. Малік М. Й., Федієнко П. М. Аграрна реформа і розвиток підприємництва. Київ : ІАЕ УААН, 2003. 271 с.
111. Маниліч М. І., Миронюк О. В. Собівартість продукції: теоретичний аспект. ПВНЗ «Буковинський університет». Чернівці, 2005. 12 с.
112. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: (Процесс производства капитала). Москва : Политиздат, 1983. 905 с.
113. Мармуль Л. О. Підвищення дохідності фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 74–77.
113. Маслак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні. *Агробізнес Сьогодні*. URL: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyiigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html> (дата звернення: 24.01.2016).
114. Махортов Ю. О., Дмитренко В.Д. Сучасний стан і перспективи розвитку фермерства в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2003. № 6. С. 73–76.
115. Мельник Л. Л. Прибутковість і рентабельність фермерських господарств в Україні. *АгроСвіт*. 2009. № 9. С. 2–6.
116. Мельник Л. Л. Стан та перспективи розвитку спеціалізації фермерських господарств України. *АгроСвіт*. 2009. № 10. С. 15–19.
117. Мельник Л. Ю., Сафронов С. О. Основи економічної теорії та підприємництва. Дніпропетровськ : Січ, 2002. 461 с.
118. Мельник Л. Ю. Фермерство в Україні: надбання, проблеми та перспективи. *АгроСвіт*. 2012. № 2. С. 7–12.

119. Меренкова Л. О. Управління витратами підприємства в ринковій економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Харківський державний економічний університет. Харків, 2003. 20 с.
120. Месель-Веселяк В. Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 7–14.
121. Місюк М. В. Державна підтримка ринкового розвитку тваринництва. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2014. № 1 (25). С. 15–26.
122. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 «Запаси». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_021 (дата звернення: 08.02.2015).
123. Мних Є. В. Економічний аналіз: підручн. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 412 с.
124. Мохненко А. С. Особливості конкурентоспроможності фермерських господарств. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2010. Вип. 2. С. 76–82.
125. Нападовська Л. Формування собівартості та визначення ціни продукції. *Економіка України*. 1998. № 6. С. 82.
126. Некрасова Л. А. Розвиток системи управління витратами підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 14. Ч. 3. С. 57–61.
127. Немцов В. Д., Довгань Л. Є. Стратегічний менеджмент: навч. посібн. Київ : ТОВ «УВПК» Екс Об», 2001. 538 с.
128. Олійник А. С. Бюджетування в управлінні витратами виробництва фермерських господарств. *Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учених*. Бердянськ, 2016. С. 222–223.
129. Олійник А. С., Вакуленко Ю. В., Гевленко О. Є. Системна характеристика управління конкурентоспроможністю підприємства. *Агросвіт*. 2018. № 18. С. 10–16.

130. Олійник А.С. Витрати виробництва як об'єкт управління ефективною діяльністю фермерського господарства. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава : ПДАА, 2014. Вип. 2 (9). С. 231–237.

131. Олійник А. С. Витрати на виробництво продукції скотарства – головний економічний інструмент управління аграрних господарств. *Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учених. Бердянськ, 2015. С. 60–61.

132. Олійник А. С., Макаренко П. М. Вплив витрат виробництва на конкурентоспроможність фермерських господарств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава: ПДАА, 2016. С. 16–22.

133. Олійник А. С. Державна фінансова підтримка розвитку фермерських господарств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 15. С. 39–44.

134. Олійник А. С. Діагностика розвитку фермерських господарств в аграрній сфері України. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. Економічні науки*. 2016. № 2. С. 90–98.

135. Олійник А. С. Економіко-структурна побудова витрат виробництва в аграрному середовищі. *Управління розвитком суб'єктів підприємництва: механізми, реалії, перспективи* / за заг. ред. Т. В. Гринько. Дніпро : Біла К. О., 2018. 444 с.

136. Олійник А. С., Махмудов Х. З. Ефективність виробництва молока: аналіз сучасного стану та шляхи розвитку. *АгроСвіт*. 2013. № 9. С. 9–12.

137. Олійник А. С. Методологічні засади формування витрат у системі управління фермерськими господарствами. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава : ПДАА, 2015. Вип. 1 (10). С. 205–212.

138. Олійник А. С. Механізм фінансової підтримки розвитку фермерства Полтавської області. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення*

аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2018. С. 167–170.

139. Олійник А. С. Основні принципи управління витратами сільськогосподарського виробництва. *Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку АПК*. 2014. URL: <http://rmus.tsatu.edu.ua/konf-tsatu/oem-1.html> (дата звернення: 05.01.2015).

140. Олійник А. С. Особливості функціонування фермерських господарств в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Бердянськ, 2015. Вип. 4 (32). С. 64–67.

141. Олійник А. С. Управлінсько-функціональні аспекти системи управління витратами фермерських господарств. *Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. Полтава, 2017. С. 217–218.

142. Олійник А. С. Фінансові ресурси в управлінні виробничими витратами аграрного підприємства. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2017. С. 163–166.

143. Онисько С. М., Марич П. М. Фінанси підприємств: підруч. для студ. вищ. навч. закладів. Львів: «Магнолія Плюс», 2004. 367 с.

144. Офіційний Інтернет-сайт Головного управління статистики у Полтавській області. URL: <http://www.pl.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.07.2016).

145. Офіційний Інтернет-сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.06.2016).

146. Охрущак К. О. Управління витратами сучасних телекомунікаційних підприємств: принципи, завдання, елементи системи управління. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки*. 2014. Вип. 7(3). С. 148–152.

147. Панасюк В. Управління витратами виробництва. Тернопіль: Вид-во «Економічна думка», 1999. 118 с.

148. Пасемко Г. М. Бухгалтерський облік як інформаційний ресурс системи управління витратами підприємства. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1960/1/Nauk_chut_2014_3_82-84.pdf (дата звернення: 11.02.2015).
149. Патрин Г. О. Формування стратегічної моделі управління витратами підприємства. *Фінанси України*. 2010. № 11. С. 124–133.
150. Півнюк О. П. Фактори, що визначають обсяг та структуру витрат виробництва на підприємстві. *Економічні наукові інтернет-конференції*. URL: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/624/ (дата звернення: 17.02.2015).
151. Піддубна Ю. В. Рівень державної підтримки фермерських господарств. *АгроСвіт*. 2013. № 6. С. 46–50.
152. Податковий кодекс України. URL: <http://sfs.gov.ua/nk/> (дата звернення: 23.02.2016).
153. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства. Київ : КНЕУ, 2001. 457 с.
154. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0397-99> (дата звернення: 14.03.2016).
155. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». URL: <http://www.buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO16.aspx> (дата звернення: 14.03.2016).
156. Портер М. Конкуренция. Москва : Издательский дом Вильямс, 2005. 608 с.
157. Притула Н. М. Особливості інвестиційної привабливості фермерських господарств України. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. 2012. № 2. С. 211–216.
158. Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини від 12.04.2018 № 685. URL: https://drive.google.com/file/d/1Fe9TwfJ9hHu57_3nS7c-mFg-M60GvDg8/view (дата звернення: 12.05.2017).

159. Про фермерське господарство від 19.06.2003 № 973-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/973-15/ed20051007> (дата звернення: 19.12.2016).

160. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 884. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/884-2015-%D0%BF> (дата звернення: 09.02.2017).

161. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам від 25.08.2004 № 1102. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF> (дата звернення: 09.02.2017).

162. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів від 29.04.2015 № 300. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF> (дата звернення: 09.02.2017).

163. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі від 13.02.2012 № 104. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/104-2012-%D0%BF> (дата звернення: 09.02.2017).

164. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу від 28.07.2010 № 648. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/648-2010-%D0%BF> (дата звернення: 09.02.2017).

165. Про результати аудиту виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16741939/Selo_2015.pdf (дата звернення: 10.02.2017).

166. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки від 13.09.2017 № 664р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80> (дата звернення: 10.12.2017).

167. Прудивус Л. В. Державна фінансова підтримка фермерського підприємництва. *Вісник аграрної науки*. 2011. № 9. С. 68–70.

168. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. Москва : ИНФА, 2002. 480 с.

169. Рикардо Д. Статьи и речи о денежном обращении и банках / пер. с англ. под ред. М. Н. Смит. Москва : Госполитиздат, 1955. 392 с.

170. Ростовська Г. В. Витрати: економічна сутність та напрямки дослідження. *Вісник Донецького Національного університету*. 2009. № 2. С.65–68.

171. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем. Москва: Радио и связь, 1991. 224 с.

172. Саблук П. Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період. *Економіка АПК*. 2008. № 4. С.19–37

173. Самуельсон Пол. Економіка : підручник / за ред. О. Лищишина. Львів : Світ, 1993. 495 с.

174. Сачовський І. М. До аналізу основних показників виробничої діяльності фермерських господарств Полтавської області. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. 2015. № 2. С. 75–82.

175. Скригун Н. П. Економічна сутність категорії витрат виробництва. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць*. 2007. Вип. 4 (71). С. 11–15.

176. Скоропад І. С. Механізм формування витратами підприємства / І. С. Скоропад. *Науковий вісник НЛТУ України. Економіка, планування і управління галузі*. 2010. С. 229–231.

177. Смит А. Исследование о природе и причине богатства народов / пер. с англ. под. ред. В. Афанасьева. Москва : Эксмо-Пресс, 2007. 960 с.
178. Стадник С. Державна підтримка фермерських господарств. *Все про бухгалтерський облік*. 2012. № 90. С. 62–63.
179. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Вид. 2-е, переробл. і доповн. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 218 с.
180. Суліменко Л. А., Нечипорук О. В. Особливості державної підтримки розвитку фермерських господарств. *Вісн. Житомир. нац. агроєколог. ун-ту*. 2011. № 1(28). Т. 2. С. 321–326.
181. Сурженко Н. В. Способи та канали реалізації продукції фермерських господарств. Держава та регіони. *Сер. Економіка та підприємництво*. 2006. № 4. С. 342–345.
182. Табінський В. А., Колеснік Є. О., Сіліна І. С. Аналіз стану фермерських господарств в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 6. С. 111–115.
183. Талавиця М. П. Державна підтримка розвитку фермерських господарств. *Україна. За рулем*. 2006. № 9. С. 108.
184. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник. Вид. 6-те, переробл. і доповн. Київ : Алерта, 2013. 982 с.
185. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учеб. для вузов / пер. с англ. под. ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.
186. Трубочкина М. И. Управление затратами предприятия. Москва : ИНФРА, 2006. 217 с.
187. Тулуш Л. Д., Радченко О. Д. Державна фінансова підтримка галузі тваринництва в умовах реформування спец режимів оподаткування. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Сер. Економічні науки*. 2016. Вип. 24. Ч.3. С. 219–229.

188. Тулуш Л. Д., Радченко О. Д. Стратегічні напрями бюджетного регулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2012. № 10. С. 81–90.

189. Турило А. М., Кравчук Ю. Б., Турило А. А. Управління витратами підприємства: навч. посібн. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 120 с.

190. Управление затратами на предприятии: учебник / В. Г. Лебедев и др.; под общ. ред. Г. А. Краюхина. Санкт–Петербург : Бизнес-пресса, 2000. 277 с.

191. Ушкаренко Ю. В. Підвищення ефективності діяльності фермерських господарств на основі кооперації. *АгроСвіт*. 2011. № 13/14. С. 2–6.

192. Фандель Г. Теорія виробництва і витрат / пер. з нім. під кер. і наук. ред. М. Г. Грещака. Київ : Таксон, 2000. 520 с.

193. Фаріон І. Д. Управлінський облік: підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 792 с.

194. Фінансовий та управлінський облік за національними стандартами: підручник / за ред. проф. М. Ф. Огійчука. Вид. 6-те, переробл. і доповн. Київ : Алерта, 2011. 1042 с.

195. Хендриксен Э. С., Ван Бреда М. Ф. Теория бухгалтерского учета. Москва : Финансы и статистика, 1997. 576 с.

196. Хринюк О. С., Коба Ю. О. Вдосконалення системи управління витратами на підприємстві. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва : зб. наукових праць*. 2010. Вип. 5. Ч.3. С. 151–156.

197. Христенко Л. М., Мозговий Р. О. Побудова системи управління витратами промислового підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2011. № 3 (157). С. 247–253.

198. Цал-Цалко Ю. С. Витрати підприємства. Київ : ЦУЛ, 2002. 656 с.

199. Цимбалюк Л. Г., Скригун Н. П., Антошкіна Л. І. Формування та управління витратами виробництва. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 240 с.

200. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика). Т. 1: Теорія ціноутворення та технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур / за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 698 с.
201. Черевко Г. В., Гусаковський В. С. Проблеми зниження матеріаломісткості сільськогосподарської продукції. Київ : Урожай, 1991. 184 с.
202. Череп А. В. Управління витратами підприємств харчової промисловості в ринкових умовах господарювання : автореферат, спец.: 08.00.04 – економіка і управління підприємствами (харчова промисловість). Київ : МОН Укр. Нац. ун-т харчових технологій, 2008. 38 с.
203. Череп А. В. Управління витратами суб'єктів господарювання. Ч. 1: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. 368 с.
204. Череп А. В. Управління собівартістю: монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2005. 376 с.
205. Черкашина М. В., Науменко М. О. Розбудова системи управління витратами інтегрованих корпоративних структур. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. Харків, 2012. № 38. С. 293–296.
206. Шандова Н. В. Методичні аспекти організації управління витратами. *Фінанси України*. 2003. № 12. С. 53–57.
207. Шанк Дж., Говиндараджан В. Стратегическое управление затратами / пер. с англ. Санкт-Петербург : ЗАО «Бизнес Микро», 2006. 388 с.
208. Шваб Л. І. Економіка підприємства: навч. посібн. Київ: Каравела, 2004. 568 с.
209. Шернер Ф., Росс Д. Структура отраслевых рынков / пер. с англ. Москва : Инфра-М, 1997. 698 с.
210. Шпикуляк О. Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. 396 с.

211. Шумпетер Й. Теория экономического развития / пер. с нем. под. общ. ред. А. Г. Милейковского. Москва : Прогресс, 1992. 455 с.
212. Яворська Т. І. Оцінка конкурентоспроможності фермерських господарств за витратами виробництва. *Вісник Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2012. № 18. Т. 3. С. 348–360.
213. Ясінська А. І. Сутність управління витратами на вітчизняних підприємствах. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2007. № 14 (594). С. 357–360.
214. Cooper R. Explicating the logic ABC. *Management Accounting*. 1990. November. P. 58–60.
215. Oliinyk A. S. Economic and mathematical modeling of the development of farms of the Poltava region in the context of Ukraine. *Nauka i Studia*. 2018. № 4 (184). pp. 43–52.
216. Oliinyk A. S. Formation of cost centers for efficient management of agrarian enterprises : monograph / in edition I. Markina. Prague: Nemoros s.r.o., 2018. 508 p. (Management of the 21st century: globalization challenges).

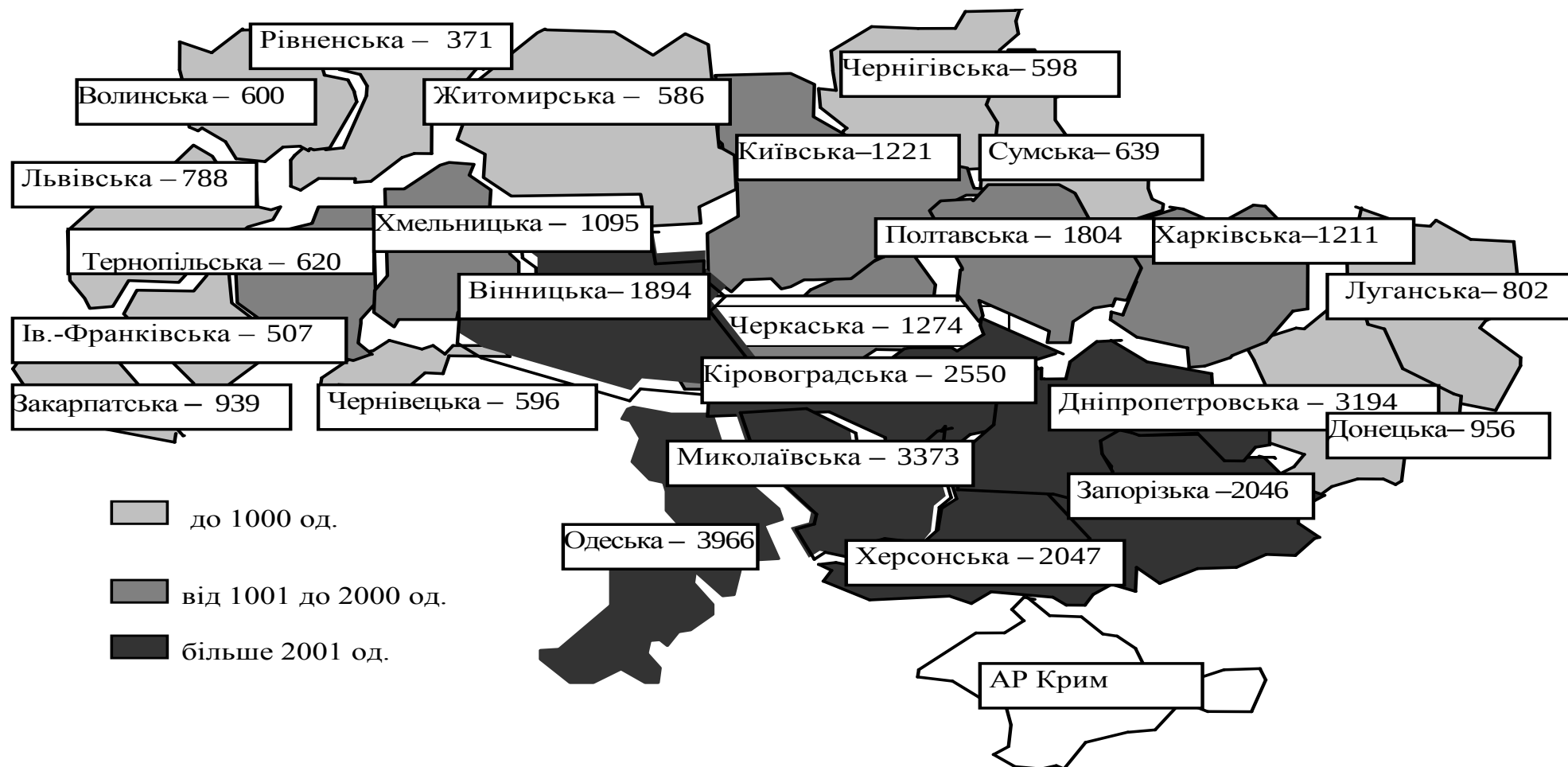
ДОДАТКИ

Класифікація витрат виробництва

Автори Види витрат	Бутинець Ф. Ф. [18, с. 92-96]	Гнилицька Л. В. [33, с. 10-15]	Голов С. Ф. [35, с. 105-109]	Друрі К. [57, с. 121-124]	Карпова Т. П. [82, с. 129-132]	Вархушина М. А. [19, с. 167-170]	Чаюн І. Ю. [61, с. 318-320]	Меренкова Л. О. [119, с.5-7]	Мних Є. В. [123, с. 215-217]	Гаркавенко С. С. [31, с. 287-291]
Вичерпні	+	+							+	
Невичерпні	+	+							+	
Собівартість		+	+	+		+		+	+	
Витрати періоду		+	+	+		+		+	+	
Прямі		+	+		+	+		+	+	+
Непрямі		+	+		+	+		+	+	+
Основні				+			+	+		
Накладні				+			+	+		
Релевантні	+	+				+		+	+	
Нерелевантні	+	+				+		+	+	
Постійні			+			+	+	+	+	+
Змінні			+			+	+	+	+	+
Маржинальні		+		+				+		
Середні		+		+		+				
Дійсні	+								+	
Можливі	+								+	
Контрольовані	+							+	+	
Неконтрольовані	+							+	+	
Виробничі				+						+
Невиробничі				+						+
Граничні		+				+				
Вхідні							+	+		
Спожиті							+			
Однoeлементні					+		+	+		
Комплексні					+		+	+		
Продуктивні		+					+			
Непродуктивні		+					+			
Нормовані					+		+			
Ненормовані					+		+			
Вихідні								+		
Обов'язкові								+		
Дискреційні								+		
Напівпостійні		+						+		
Напівзмінні		+						+		
Загальні								+		
Питомі								+		
Реальні					+			+		
Альтернативні					+			+		
Валові	+									+
Капітальні				+			+		+	
Поточні				+			+		+	

Джерело: узагальнено автором

Кількість фермерських господарств в Україні у 2016 р. (у розрізі областей), од.

Джерело: авторська розробка

Динаміка розвитку фермерських господарств Полтавської області (у розрізі районів)

Назва району	Кількість фермерських господарств, од			Площа сільськогосподарських угідь, га			у т.ч. площа ріллі, га		
	2012 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2012 р.	2012 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2012 р.	2012 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2012 р.
Великобагачанський	111	115	103,6	14612	14985	102,6	14355	14610	101,8
Гадяцький	40	42	105,0	7035	8946	127,2	6776	8882	131,1
Глобинський	205	208	101,5	27565	28847	104,7	27440	28262	103,0
Гребінківський	46	48	104,3	13305	12312	92,5	13225	12264	92,7
Диканський	33	39	118,2	2507	3242	129,3	2247	3084	137,2
Зіньківський	33	44	133,3	3961	7513	189,7	3941	7368	187,0
Карлівський	60	61	101,7	4140	4954	119,7	4017	4914	122,3
Кобеляцький	130	146	112,3	20049	20752	103,5	19784	20335	102,8
Козельщинський	149	150	100,7	11209	12337	110,1	11068	12208	110,3
Котелевський	25	24	96,0	3795	4103	108,1	3367	3855	114,5
Кременчуцький	87	85	97,7	17312	17670	102,1	16937	17587	103,8
Лохвицький	69	69	100,0	4412	5305	120,2	4177	5003	119,8
Лубенський	67	74	110,4	12297	13682	111,3	12186	13538	111,1
Машівський	57	51	89,5	3880	3820	98,5	3875	3811	98,3
Миргородський	46	35	76,1	3930	3616	92,0	3928	3599	91,6
Новосанжарський	72	75	104,2	7515	9496	126,4	7507	9151	121,9
Оржицький	23	26	113,0	10355	12339	119,2	10328	12303	119,1
Пирятинський	20	19	95,0	1941	2798	144,2	1908	2793	146,4
Полтавський	156	149	95,5	7219	7534	104,4	6971	7311	104,9
Решетилівський	83	75	90,4	9078	9698	106,8	8847	9464	107,0
Семенівський	74	74	100,0	7754	9037	116,5	7553	8787	116,3
Хорольський	50	56	112,0	3641	5699	156,5	3589	5634	157,0
Чорнухинський	13	8	61,5	2582	2778	107,6	2544	2740	107,7
Чутівський	84	85	101,2	15295	16189	105,8	15031	16038	106,7
Шишацький	31	35	112,9	2920	3060	104,8	2836	2932	103,4
Полтавська область	1770	1804	101,9	218445	242831	111,2	214508	238585	111,2

Вихідні дані для маржинального аналізу змінних витрат на виробництво основних видів сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах Полтавської області, 2012-2016 рр.

2012 рік						
Вид продукції	Ціна реалізації, грн/т	Обсяг реалізації, тис. т	Постійні витрати, всього, тис. грн	Змінні витрати на одиницю, грн/т	Точка беззбитковості, тис. т	Змінні витрати для досягнення беззбитковості, грн/т
Зернові та зернобобові	1525,3	311,42	8764,3	1276,4	341,02	1497,2
Соняшник	3414,6	76,36	417,1	2349,0	122,68	3409,1
Цукрові буряки	409,4	28,71	391,2	358,6	31,55	395,8
Приріст живої маси ВРХ	13082,0	0,36	628,9	14083,3	-0,63	11335,1
Приріст живої маси свиней	16048,4	0,19	293,7	16457,0	-0,72	14502,6
Приріст живої маси птиці	13655,9	0,05	67,3	12046,1	0,04	12309,9
Молоко	2597,0	8,16	1598,7	2475,0	13,10	2401,1
Яйця (тис. шт)	512,7	165,22	1012,5	331,5	5,59	506,6
2013 рік						
Вид продукції	Ціна реалізації, грн/т	Обсяг реалізації, тис. т	Постійні витрати, всього, тис. грн	Змінні витрати на одиницю, грн/т	Точка беззбитковості, тис. т	Змінні витрати для досягнення беззбитковості, грн/т
Зернові та зернобобові	1225,7	489,76	9817,4	1121,8	542,40	1205,7
Соняшник	2913,9	95,61	519,3	2147,6	136,66	2908,5
Цукрові буряки	370,5	20,18	418,1	342,2	21,01	349,8
Приріст живої маси ВРХ	11121,4	0,42	720,4	12888,0	-0,41	9406,2
Приріст живої маси свиней	15296,6	0,28	319,8	16093,3	-0,40	14154,5
Приріст живої маси птиці	13116,7	0,1	59,1	12684,2	0,14	12525,7
Молоко	3175,4	10,51	1819,1	2615,5	10,62	3002,3
Яйця (тис. шт)	835,9	138,15	721,4	774,6	11,77	830,7

Продовження додатку Д

2014 рік						
Вид продукції	Ціна реалізації, грн/т	Обсяг реалізації, тис. т	Постійні витрати, всього, тис. грн	Змінні витрати на одиницю, грн/т	Точка беззбитковості, тис. т	Змінні витрати для досягнення беззбитковості, грн/т
Зернові та зернобобові	1653,0	425,32	10179,4	1331,0	442,58	1629,1
Соняшник	3648,0	100,14	615,2	2602,0	0,59	3641,9
Цукрові буряки	412,0	20,35	324,8	341,0	4,57	396,0
Приріст живої маси ВРХ	14283,0	0,47	519,1	15896,0	-0,32	13178,5
Приріст живої маси свиней	17257,0	0,34	276,9	17084,0	1,60	16442,6
Приріст живої маси птиці	15583,0	0,13	76,4	15193,0	0,20	14995,3
Молоко	3436,0	13,82	1512,5	2869,0	2,67	3326,6
Яйця (тис. шт)	1025,3	53,41	1018,3	951,2	13,74	1006,2
2015 рік						
Вид продукції	Ціна реалізації, грн/т	Обсяг реалізації, тис. т	Постійні витрати, всього, тис. грн	Змінні витрати на одиницю, грн/т	Точка беззбитковості, тис. т	Змінні витрати для досягнення беззбитковості, грн/т
Зернові та зернобобові	2485,0	477,11	11532,1	1601,0	13,05	2460,8
Соняшник	7435,0	107,34	815,2	3508,0	0,21	7427,4
Цукрові буряки	554,0	11,89	421,7	459,0	4,44	518,5
Приріст живої маси ВРХ	22704,0	0,39	696,1	29455,0	-0,10	20919,1
Приріст живої маси свиней	24878,0	0,31	308,7	21156,0	0,08	23882,2
Приріст живої маси птиці	18551,0	0,16	102,3	32813,0	-0,01	17911,6
Молоко	4308,0	14,72	1890,7	3518,0	2,39	4179,6
Яйця (тис. шт)	752,8	41,01	1234,6	644,9	11,44	722,7

Продовження додатку Д

2016 рік						
Вид продукції	Ціна реалізації, грн/т	Обсяг реалізації, тис. т	Постійні витрати, всього, тис. грн	Змінні витрати на одиницю, грн/т	Точка беззбитковості, тис. т	Змінні витрати для досягнення беззбитковості, грн/т
Зернові та зернобобові	3251,0	511,96	12214,3	2718,3	587,23	3227,1
Соняшник	8549,0	93,54	917,6	6312,9	191,17	8539,2
Цукрові буряки	745,0	30,02	518,9	593,2	34,83	727,7
Приріст живої маси ВРХ	17929,0	0,58	724,1	22651,3	-0,15	16680,6
Приріст живої маси свиней	24572,0	0,39	417,4	20129,5	0,09	23501,7
Приріст живої маси птиці	22458,0	0,07	123,4	23125,4	-0,18	20695,1
Молоко	5551,0	9,59	2173,5	3756,8	10,12	5324,4
Яйця (тис. шт)	225,0	8,50	694,0	202,3	30,57	143,4

Оцінка привабливості продукції рослинництва досліджуваних фермерських господарств Полтавської області

Критерії привабливості	Вагомість	2012 р.		2016 р.		Абсолютне відхилення зваженого бала 2016 р. до 2012 р. (+;-)
		Оцінка	Зважений бал	Оцінка	Зважений бал	
ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району						
Розмір ринку	0,25	4	1	5	1,25	0,25
Темпи зростання	0,25	5	1,25	5	1,25	0
Галузева рентабельність	0,30	4	1,2	4	1,2	0
Інтенсивність конкуренція	0,10	4	0,4	4	0,4	0
Можливість нецінової конкуренції	0,10	4	0,4	3	0,3	-0,1
Всього	1,00	x	4,25	x	4,40	0,15
ФГ «Хризоліт» Глобинського району						
Розмір ринку	0,25	4	1	5	1,25	0,25
Темпи зростання	0,25	3	0,75	4	1	0,25
Галузева рентабельність	0,30	4	1,2	4	1,2	0
Інтенсивність конкуренція	0,10	3	0,3	4	0,4	0,1
Можливість нецінової конкуренції	0,10	3	0,3	3	0,3	0
Всього	1,00	x	3,55	x	4,15	0,6
ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району						
Розмір ринку	0,25	5	1,25	5	1,25	0
Темпи зростання	0,25	4	1	4	1	0

Продовження додатку Е

Галузева рентабельність	0,30	4	1,2	5	1,5	0,3
Інтенсивність конкуренція	0,10	5	0,5	4	0,4	-0,1
Можливість нецінової конкуренції	0,10	3	0,3	3	0,3	0
Всього	1,00	x	4,25	x	4,45	0,2
ФГ «Чаус» Козельщинського району						
Розмір ринку	0,25	5	1,25	5	1,25	0
Темпи зростання	0,25	4	1	5	1,25	0,25
Галузева рентабельність	0,30	4	1,2	4	1,2	0
Інтенсивність конкуренція	0,10	4	0,4	4	0,4	0
Можливість нецінової конкуренції	0,10	3	0,3	3	0,3	0
Всього	1,00	x	4,15	x	4,40	0,25
ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району						
Розмір ринку	0,25	4	1	5	1,25	0,25
Темпи зростання	0,25	4	1	4	1	0
Галузева рентабельність	0,30	4	1,2	4	1,2	0
Інтенсивність конкуренція	0,10	5	0,5	4	0,4	-0,1
Можливість нецінової конкуренції	0,10	4	0,4	4	0,4	0
Всього	1,00	x	4,10	x	4,25	0,15

Оцінка привабливості продукції тваринництва досліджуваних фермерських господарств Полтавської області

Критерії привабливості	Вагомість	2012 р.		2016 р.		Абсолютне відхилення зваженого бала 2016 р. до 2012 р. (+;-)
		Оцінка	Зважений бал	Оцінка	Зважений бал	
ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району						
Розмір ринку	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Темпи зростання	0,35	4	1,4	4	1,4	0
Галузева рентабельність	0,20	3	0,6	4	0,8	0,2
Інтенсивність конкуренція	0,15	4	0,6	4	0,6	0
Можливість нецінової конкуренції	0,10	3	0,3	3	0,3	0
Всього	1,00	x	3,70	x	3,90	0,2
ФГ «Хризоліт» Глобинського району						
Розмір ринку	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Темпи зростання	0,35	4	1,4	5	1,75	0,35
Галузева рентабельність	0,20	3	0,6	4	0,8	0,2
Інтенсивність конкуренція	0,15	3	0,45	4	0,6	0,15
Можливість нецінової конкуренції	0,10	3	0,3	3	0,3	0
Всього	1,00	x	3,55	x	4,25	0,7
ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району						
Розмір ринку	0,20	4	0,8	5	1	0,2
Темпи зростання	0,35	4	1,4	4	1,4	0

Продовження додатку Ж

Галузева рентабельність	0,20	3	0,6	4	0,8	0,2
Інтенсивність конкуренція	0,15	4	0,6	4	0,6	0
Можливість нецінової конкуренції	0,10	3	0,3	4	0,4	0,1
Всього	1,00	x	3,70	x	4,20	0,5
ФГ «Чаус» Козельщинського району						
Розмір ринку	0,20	4	0,8	5	1	0,2
Темпи зростання	0,35	4	1,4	5	1,75	0,35
Галузева рентабельність	0,20	3	0,6	4	0,8	0,2
Інтенсивність конкуренція	0,15	4	0,6	4	0,6	0
Можливість нецінової конкуренції	0,10	4	0,4	4	0,4	0
Всього	1,00	x	3,80	x	4,55	0,75
ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району						
Розмір ринку	0,20	4	0,8	5	1	0,2
Темпи зростання	0,35	3	1,05	4	1,4	0,35
Галузева рентабельність	0,20	3	0,6	4	0,8	0,2
Інтенсивність конкуренція	0,15	4	0,6	4	0,6	0
Можливість нецінової конкуренції	0,10	4	0,4	3	0,3	-0,1
Всього	1,00	x	3,45	x	4,10	0,65

**Оцінка конкурентоспроможності продукції рослинництва досліджуваних фермерських господарств
Полтавської області**

Критерії привабливості	Вагомість	2012 р.		2016 р.		Абсолютне відхилення зваженого бала 2016 р. до 2012 р. (+;-)
		Оцінка	Зважений бал	Оцінка	Зважений бал	
ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району						
Відносна частка ринку	0,25	3	0,75	4	1	0,25
Собівартість продукції	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Рівень освоєння технології	0,20	3	0,6	3	0,6	0
Особливі характеристики	0,15	4	0,6	4	0,6	0
Конкурентоспроможність ціни	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Всього	1,00	х	3,55	х	3,80	0,25
ФГ «Хризоліт» Глобинського району						
Відносна частка ринку	0,25	4	1	4	1	0
Собівартість продукції	0,20	3	0,6	4	0,8	0,2
Рівень освоєння технології	0,20	3	0,6	4	0,8	0,2
Особливі характеристики	0,15	5	0,75	4	0,6	-0,15
Конкурентоспроможність ціни	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Всього	1,00	х	3,75	х	4,00	0,25
ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району						
Відносна частка ринку	0,25	4	1	5	1,25	0,25
Собівартість продукції	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Рівень освоєння технології	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Особливі характеристики	0,15	5	0,75	5	0,75	0

Продовження додатку 3

Конкурентоспроможність ціни	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Всього	1,00	x	4,15	x	4,40	0,25
ФГ «Чаус» Козельщинського району						
Відносна частка ринку	0,25	5	1,25	5	1,25	0
Собівартість продукції	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Рівень освоєння технології	0,20	4	0,8	5	1	0,2
Особливі характеристики	0,15	5	0,75	4	0,6	-0,15
Конкурентоспроможність ціни	0,20	5	1	4	0,8	-0,2
Всього	1,00	x	4,60	x	4,45	-0,15
ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району						
Відносна частка ринку	0,25	4	1	5	1,25	0,25
Собівартість продукції	0,20	5	1	4	0,8	-0,2
Рівень освоєння технології	0,20	3	0,6	4	0,8	0,2
Особливі характеристики	0,15	4	0,6	5	0,75	0,15
Конкурентоспроможність ціни	0,20	5	1	4	0,8	-0,2
Всього	1,00	x	4,20	x	4,40	0,2

**Оцінка конкурентоспроможності продукції тваринництва досліджуваних фермерських господарств
Полтавської області**

Критерії привабливості	Вагомість	2012 р.		2016 р.		Абсолютне відхилення зваженого бала 2016 р. до 2012 р. (+;-)
		Оцінка	Зважений бал	Оцінка	Зважений бал	
ФГ «Астра-Агро» Великобагачанського району						
Відносна частка ринку	0,30	3	0,9	4	1,2	0,3
Собівартість продукції	0,15	4	0,6	4	0,6	0
Рівень освоєння технології	0,25	4	1	3	0,75	-0,25
Особливі характеристики	0,10	4	0,4	4	0,4	0
Конкурентоспроможність ціни	0,20	4	0,8	3	0,6	-0,2
Всього	1,00	х	3,70	х	3,55	-0,15
ФГ «Хризоліт» Глобинського району						
Відносна частка ринку	0,30	4	1,2	3	0,9	-0,3
Собівартість продукції	0,15	5	0,75	4	0,6	-0,15
Рівень освоєння технології	0,25	4	1	3	0,75	-0,25
Особливі характеристики	0,10	5	0,5	4	0,4	-0,1
Конкурентоспроможність ціни	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Всього	1,00	х	4,25	х	3,45	-0,8
ФГ «Сільські традиції» Кобеляцького району						
Відносна частка ринку	0,30	4	1	4	1	0
Собівартість продукції	0,15	4	0,8	5	1	0,2
Рівень освоєння технології	0,25	4	0,8	4	0,8	0
Особливі характеристики	0,10	5	0,75	4	0,6	-0,15

Продовження додатку И

Конкурентоспроможність ціни	0,20	4	0,8	4	0,8	0
Всього	1,00	x	4,15	x	4,20	0,05
ФГ «Чаус» Козельщинського району						
Відносна частка ринку	0,30	5	1,5	4	1,2	-0,3
Собівартість продукції	0,15	5	0,75	4	0,6	-0,15
Рівень освоєння технології	0,25	3	0,75	4	1	0,25
Особливі характеристики	0,10	4	0,4	5	0,5	0,1
Конкурентоспроможність ціни	0,20	4	0,8	5	1	0,2
Всього	1,00	x	4,20	x	4,30	0,1
ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району						
Відносна частка ринку	0,30	4	1,2	4	1,2	0
Собівартість продукції	0,15	3	0,45	4	0,6	0,15
Рівень освоєння технології	0,25	3	0,75	4	1	0,25
Особливі характеристики	0,10	4	0,4	5	0,5	0,1
Конкурентоспроможність ціни	0,20	4	0,8	5	1	0,2
Всього	1,00	x	3,60	x	4,30	0,7

Вихід товарної продукції (культури) ФГ «Чаус»**Козельщинського району**

Назва продукції	Урожайність, ц/га	Норма висіву, ц	Реалізовано на 1 га, ц	Реалізаційна ціна, грн/ц	Вартість реалізації на 1 га, грн
Озима пшениця	42,9	2	16,0	235,0	3760
Кукурудза на зерно	54,2	0,2	49,7	215,0	10686
Ячмінь ярий	17,1	2	16,0	247,0	4446
Соняшник	25,0	3	22,0	814,0	17908
Соя	18,0	0,9	13,0	518,0	6734

Таблиця 2

Вихід поживних речовин з 1 га для ФГ «Чаус»**Козельщинського району**

Культури та угіддя	Продукція на корм, ц	Вміст в 1 ц корму		Вихід з 1 га	
		кормових одиниць ц	перетравного протеїну, ц	кормових одиниць, ц	перетравного протеїну, ц
Ячмінь	17,1	1,2	0,1	20,5	1,7
Кукурудза на зерно	55,2	1,33	0,07	72,1	3,8
Кукурудза на силос	200,0	0,16	0,017	32,0	3,4
Багаторічні трави: на сіно	20,0	0,44	0,048	8,8	0,96
сінаж	50,0	0,35	0,038	17,5	1,9
Макуха соняшникова	-	1,09	0,35	-	-
Соевий шрот	-	1,21	0,36	-	-
Премікси	-	1	0,117	-	-

Таблиця 3

Розподіл продукції рослинництва і затрати виробничих ресурсів**(з розрахунку на 1 га) ФГ «Чаус» Козельщинського району**

Культури та угіддя	Затрати на 1 га		Норма висіву з урахуванням страхового і насінневого фонду, ц	Використано на корм, ц
	праці, люд-годин	матеріальних затрат і коштів, грн		
Ячмінь	17,0	3112	2	17,1
Кукурудза на зерно	11,9	3223	1	54,2
Кукурудза на силос	25,0	3016	-	200,0
Багаторічні трави: на сіно	15,0	1012	-	20,0
сінаж	15,0	1115	-	50,0

Продовження додатку К

Таблиця 4

Річні норми годівлі у ФГ «Чаус» Козельщинського району, ц

Показник	корови основного гурту	корови первістки	нетелі	телята до 3 місяців	телиці 3-12 місяців	телиці 12-18 місяців
Потреба на 1 голову за рік: у перетравному протеїні, ц	6,81	6,34	4,22	0,88	1,48	1,88
у кормових одиницях	60,24	55,10	42,62	5,47	16,89	20,88
в тому числі концентратів:	26,88	24,31	9,96	-	5,18	5,18
- кукурудзи на зерно	9,71	7,72	4,85	-	2,55	2,19
- ячменю	8,76	7,01	4,38	-	2,19	2,19
- макухи соняшnikової	3,99	3,68	-	-	-	-
- соєвого шроту	4,42	4,08	-	-	0,44	0,44
- премікси	-	1,82	0,73	-	-	0,36
Соковитих :	20,59	19,00	7,00	-	6,60	10,59
- кукурудза на силос	8,18	7,55	7,00	-	3,50	4,38
- жом	12,41	11,45	-	-	3,10	6,21
Баланс грубих :	12,77	11,79	25,66	0,53	5,11	5,11
- в т. ч. сінаж багаторічних трав	12,77	11,79	6,38	-	5,11	5,11
- в т. ч. сіно багаторічних трав	-	-	19,28	0,53	-	-
Молоко на корм	-	-	-	2,13	-	-
Штучний замінник молока	-	-	-	0,7	-	-
Обрат на корм	-	-	-	2,11	-	-

Вихідні дані для економіко-математичної моделі ФГ «Чаус»

Козельщинського району

Змінні		Розмірність змінних величин		
		змінні	одиниці виміру	значення
X ₁	озима пшениця	X ₁ – X ₅	гектари	посівні площі товарних культур
X ₂	ячмінь			
X ₃	кукурудза на зерно			
X ₄	соняшник			
X ₅	соя			
X ₆	ячмінь на корм	X ₆ – X ₁₁	гектари	посівні площі кормових культур
X ₇	кукурудза на зерно на корм			
X ₈	кукурудза на силос			
X ₉	багаторічні на сінаж			
X ₁₀	багаторічні на насіння			
X ₁₁	багаторічні на сіно			
X ₁₂	корови основний гурт	X ₁₂ – X ₁₉	голів	середньорічне поголів'я худоби
X ₁₃	корови-первістки			
X ₁₄	нетелі			
X ₁₅	приплід			
X ₁₆	телята до 3 місяців			
X ₁₇	телиці 3-12 місяців			
X ₁₈	телиці 12-18 місяців			
X ₁₉	вибраковка корів основного цеху і переведення			
X ₂₀	реалізація поголів'я великої рогатої худоби	X ₂₀ – X ₂₁	центнери	реалізація поголів'я великої рогатої худоби та молока
X ₂₁	реалізація молока			
X ₂₂	молоко на корм	X ₂₂	центнери	споживання молока на корм
X ₂₃	макуха соняшникова	X ₂₃ – X ₂₇	центнери	додаткову купівля кормів
X ₂₄	соєвий шрот			
X ₂₅	премікси			
X ₂₆	обрат на корм			
X ₂₇	штучний замінник молока			
X ₂₈	внесення азотних добрив	X ₂₈ – X ₃₀	тонни	додаткову купівля добрив
X ₂₉	внесення фосфорних добрив			
X ₃₀	внесення калійних добрив			
X ₃₁	нестача органічних добрив	X ₃₁	тонни	нестача органічних добрив
X ₃₂	затрати праці	X ₃₂	людино-годин	затрати праці
X ₃₃	вартість товарної продукції	X ₃₃	гривні	вартість товарної продукції
X ₃₄	баланс матеріальних витрат	X ₃₄		баланс матеріальних витрат
X ₃₅	прибуток	X ₃₅		прибуток

Продовження додатку К

Модель оптимізації виробничо-галузевої структури ФГ «Чаус» Козельщинського району

[illegible]

Продовження додатку К

Модель оптимізації виробничо-галузевої структури ФГ «Чаус» Козельщинського району

Microsoft Excel - Чаус		Файл Правка Вид Вставка Формат Сервис Данные Окно Справка																																																																																																																																																																																																							
AR4		fx 45% Arial 10 Ж К Ч																																																																																																																																																																																																							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201	
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201		
3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201			
4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201				
5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201					
6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201						
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201							
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201								
9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60																																																																																																																																																						

Вихід товарної продукції (культури) ФГ «Аеліта Плюс»**Полтавського району**

Назва продукції	Урожайність, ц/га	Норма висіву, ц	Реалізовано на 1 га, ц	Реалізаційна ціна, грн/ц	Вартість реалізації на 1 га, грн
Озима пшениця	24,0	2	22,0	264,2	5812,4
Ячмінь ярий	40,0	2	38,0	245,0	9310,0
Гречка	29,0	2	27,5	285,4	7848,5
Кукурудза на зерно	71,0	0,2	71,0	195,0	13845,0
Рапс озимий	25,0	3	25,0	179,8	4495
Соняшник	33,0	3	30,0	795,4	23862
Соя	24,0	0,9	24,0	825,0	19800

Таблиця 2

Вихід поживних речовин з 1 га для ФГ «Аеліта Плюс»**Полтавського району**

Культури та угіддя	Продукція на корм, ц	Вміст в 1 ц корму		Вихід з 1 га	
		кормових одиниць ц	перетравного протеїну, ц	кормових одиниць, ц	перетравного протеїну, ц
Ячмінь ярий	40,0	1,2	0,1	48,00	4,00
Кукурудза на зерно	71,0	1,33	0,07	94,43	4,97
Кукурудза на силос	150,0	0,16	0,017	24,00	2,55
Багаторічні трави: на сіно	35,0	0,44	0,048	15,40	1,68
сінаж	50,0	0,35	0,038	17,50	1,90
Макуха соняшникова	-	1,09	0,35	-	-
Соевий шрот	-	1,21	0,36	-	-
Премікси	-	1,0	0,117	-	-

Таблиця 3

Розподіл продукції рослинництва і затрати виробничих ресурсів**(з розрахунку на 1 га) ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району**

Культури та угіддя	Затрати на 1 га		Норма висіву з урахуванням страхового і насінневого фонду, ц	Використано на корм, ц
	праці, люд-годин	матеріальних затрат і коштів, грн		
Ячмінь ярий	18,0	3308	2	40,0
Кукурудза на зерно	12,5	3791	1	71,0
Кукурудза на силос	27,5	2718	-	150,0
Багаторічні на сіно	18,0	1227	-	35,0
Багаторічні на сінаж	18,0	1275	-	50,0

Продовження додатку Л

Таблиця 4

Річні норми годівлі у ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району, ц

Показник	корови основного гурту	корови первістки	нетелі	телята до 3 місяців	телиці 3-12 місяців	телиці 12-18 місяців
Потреба на 1 голову за рік: у перетравному протеїні, ц	6,90	7,12	4,18	0,88	1,48	1,88
у кормових одиницях	61,50	57,20	43,07	5,47	16,89	20,88
в тому числі концентратів:	31,62	27,90	10,15	-	5,18	5,18
- кукурудзи на зерно	11,00	9,18	4,79	-	2,55	2,19
- ячменю	11,00	8,89	4,61	-	2,19	2,19
- макухи соняшnikової	5,00	3,71	-	-	-	-
- соєвого шроту	4,62	4,18	-	-	0,44	0,44
- премікси	-	1,94	0,75	-	-	0,36
Соковитих :	20,63	19,12	6,75	-	6,60	10,59
- кукурудза на силос	9,18	7,69	6,75	-	3,50	4,38
- жом	11,45	11,43	-	-	3,10	6,21
Баланс грубих :	12,78	12,19	26,08	0,53	5,11	5,11
- в т. ч. сінаж багаторічних трав	12,78	12,19	7,18	-	5,11	5,11
- в т. ч. сіно багаторічних трав	-	-	18,90	0,53	-	-
Молоко на корм	-	-	-	2,13	-	-
Штучний замінник молока	-	-	-	0,7	-	-
Обрат на корм	-	-	-	2,11	-	-

Вихідні дані для економіко-математичної моделі ФГ «Аеліта Плюс»

Полтавського району

Змінні		Розмірність змінних величин		
		змінні	одиниці виміру	значення
X ₁	озима пшениця	X ₁ – X ₇	гектари	посівні площі товарних культур
X ₂	ячмінь ярий			
X ₃	гречка			
X ₄	кукурудза на зерно			
X ₅	озимий рапс			
X ₆	соняшник			
X ₇	соя			
X ₈	ячмінь на корм	X ₈ – X ₁₃	гектари	посівні площі кормових культур
X ₉	кукурудза на зерно на корм			
X ₁₀	кукурудза на силос			
X ₁₁	багаторічні на сінаж			
X ₁₂	багаторічні на насіння			
X ₁₃	багаторічні на сіно			
X ₁₄	корови основний гурт	X ₁₄ – X ₂₁	голів	середньорічне поголів'я худоби
X ₁₅	корови-первістки			
X ₁₆	нетелі			
X ₁₇	приплід			
X ₁₈	телята до 3 місяців			
X ₁₉	телиці 3-12 місяців			
X ₂₀	телиці 12-18 місяців			
X ₂₁	вибраковка корів основного цеху і переведення			
X ₂₂	реалізація поголів'я великої рогатої худоби	X ₂₂ – X ₂₃	центнери	реалізація поголів'я великої рогатої худоби та молока
X ₂₃	реалізація молока			
X ₂₄	молоко на корм	X ₂₄	центнери	споживання молока на корм
X ₂₅	макуха соняшникова	X ₂₅ – X ₂₉	центнери	додаткову купівля кормів
X ₂₆	соєвий шрот			
X ₂₇	премікси			
X ₂₈	обрат на корм			
X ₂₉	штучний замінник молока			
X ₃₀	внесення азотних добрив	X ₃₀ – X ₃₂	тонни	додаткову купівля добрив
X ₃₁	внесення фосфорних добрив			
X ₃₂	внесення калійних добрив			
X ₃₃	нестача органічних добрив	X ₃₃	тонни	нестача органічних добрив
X ₃₄	затрати праці	X ₃₄	людино-годин	затрати праці
X ₃₅	вартість товарної продукції	X ₃₅	гривні	вартість товарної продукції
X ₃₆	баланс матеріальних витрат	X ₃₆		баланс матеріальних витрат
X ₃₇	прибуток	X ₃₇		прибуток

Продовження додатку Л

Модель оптимізації виробничо-галузевої структури ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району

Microsoft Excel - Аеліта Плюс

Файл Правка Вид Вставка Формат Сервис Данные Окно Справка

Введите вопрос

45%

Arial

10

Ж К Ч

% 000 0,0 0,00

O55

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	AA	AB	AC	AD	AE	AF	AG	AH	AI	AJ	AK	AL	AM	AN	AO	AP	AQ	AR	AS	AT	AU	AV	AW	AX	AY	AZ	BA	BB	BC	BD	BE	BF	BG	BH	BI	BJ	BK	BL	BM	BN	BO	BP	BQ	BR	BS	BT	BU	BV	BW	BX	BY	BZ	CA	CB	CC	CD	CE	CF	CG	CH	CI	CJ	CK	CL	CM	CN	CO	CP	CQ	CR	CS	CT	CU	CV	CW	CX	CY	CZ	DA	DB	DC	DD	DE	DF	DG	DH	DI	DJ	DK	DL	DM	DN	DO	DP	DQ	DR	DS	DT	DU	DV	DW	DX	DY	DZ	EA	EB	EC	ED	EE	EF	EG	EH	EI	EJ	EK	EL	EM	EN	EO	EP	EQ	ER	ES	ET	EU	EV	EW	EX	EY	EZ	FA	FB	FC	FD	FE	FF	FG	FH	FI	FJ	FK	FL	FM	FN	FO	FP	FQ	FR	FS	FT	FU	FV	FW	FX	FY	FZ	GA	GB	GC	GD	GE	GF	GG	GH	GI	GJ	GK	GL	GM	GN	GO	GP	GQ	GR	GS	GT	GU	GV	GW	GX	GY	GZ	HA	HB	HC	HD	HE	HF	HG	HH	HI	HJ	HK	HL	HM	HN	HO	HP	HQ	HR	HS	HT	HU	HV	HW	HX	HY	HZ	IA	IB	IC	ID	IE	IF	IG	IH	II	IJ	IK	IL	IM	IN	IO	IP	IQ	IR	IS	IT	IU	IV	IW	IX	IY	IZ	JA	JB	JC	JD	JE	JF	JG	JH	JI	IJ	JK	KL	KM	KN	KO	KP	KQ	KR	KS	KT	KU	KV	KW	KX	KY	KZ	LA	LB	LC	LD	LE	LF	LG	LH	LI	LJ	LK	LL	LM	LN	LO	LP	LQ	LR	LS	LT	LU	LV	LW	LX	LY	LZ	MA	MB	MC	MD	ME	MF	MG	MH	MI	MJ	MK	ML	MM	MN	MO	MP	MQ	MR	MS	MT	MU	MV	MW	MX	MY	MZ	NA	NB	NC	ND	NE	NF	NG	NH	NI	NJ	NK	NL	NM	NO	NP	NQ	NR	NS	NT	NU	NV	NW	NX	NY	NZ	OA	OB	OC	OD	OE	OF	OG	OH	OI	OJ	OK	OL	OM	ON	OO	OP	OQ	OR	OS	OT	OU	OV	OW	OX	OY	OZ	PA	PB	PC	PD	PE	PF	PG	PH	PI	PJ	PK	PL	PM	PN	PO	PP	PQ	PR	PS	PT	PU	PV	PW	PX	PY	PZ	QA	QB	QC	QD	QE	QF	QG	QH	QI	QJ	QK	QL	QM	QN	QO	QP	QQ	QR	QS	QT	QU	QV	QW	QX	QY	QZ	RA	RB	RC	RD	RE	RF	RG	RH	RI	RJ	RK	RL	RM	RN	RO	RP	RQ	RR	RS	RT	RU	RV	RW	RX	RY	RZ	SA	SB	SC	SD	SE	SF	SG	SH	SI	SJ	SK	SL	SM	SN	SO	SP	SQ	SR	SS	ST	SU	SV	SW	SX	SY	SZ	TA	TB	TC	TD	TE	TF	TG	TH	TI	TJ	TK	TL	TM	TN	TO	TP	TQ	TR	TS	TT	TU	TV	TW	TX	TY	TZ	UA	UB	UC	UD	UE	UF	UG	UH	UI	UJ	UK	UL	UM	UN	UO	UP	UQ	UR	US	UT	UU	UV	UW	UX	UY	UZ	VA	VB	VC	VD	VE	VF	VG	VH	VI	VJ	VK	VL	VM	VN	VO	VP	VQ	VR	VS	VT	VU	VV	VW	VX	VY	VZ	WA	WB	WC	WD	WE	WF	WG	WH	WI	WJ	WK	WL	WM	WN	WO	WP	WQ	WR	WS	WT	WU	WV	WW	WX	WY	WZ	XA	XB	XC	XD	XE	XF	YG	YH	YI	YJ	YK	YL	YM	YN	YO	YP	YQ	YR	YS	YT	YU	YV	YW	YX	YY	YZ	ZA	ZB	ZC	ZD	ZE	ZF	ZG	ZH	ZI	ZJ	ZK	ZL	ZM	ZN	ZO	ZP	ZQ	ZR	ZS	ZT	ZU	ZV	ZW	ZX	ZY	ZZ	AA	AB	AC	AD	AE	AF	AG	AH	AI	AJ	AK	AL	AM	AN	AO	AP	AQ	AR	AS	AT	AU	AV	AW	AX	AY	AZ	BA	BB	BC	BD	BE	BF	BG	BH	BI	BJ	BK	BL	BM	BN	BO	BP	BQ	BR	BS	BT	BU	BV	BW	BX	BY	BZ	CA	CB	CC	CD	CE	CF	CG	CH	CI	CJ	CK	CL	CM	CN	CO	CP	CQ	CR	CS	CT	CU	CV	CW	CX	CY	CZ	DA	DB	DC	DD	DE	DF	DG	DH	DI	DJ	DK	DL	DM	DN	DO	DP	DQ	DR	DS	DT	DU	DV	DW	DX	DY	DZ	EA	EB	EC	ED	EE	EF	EG	EH	EI	EJ	EK	EL	EM	EN	EO	EP	EQ	ER	ES	ET	EU	EV	EW	EX	EY	EZ	FA	FB	FC	FD	FE	FF	FG	FH	FI	FJ	FK	FL	FM	FN	FO	FP	FQ	FR	FS	FT	FU	FV	FW	FX	FY	FZ	GA	GB	GC	GD	GE	GF	GG	GH	GI	GJ	GK	GL	GM	GN	GO	GP	GQ	GR	GS	GT	GU	GV	GW	GX	GY	GZ	HA	HB	HC	HD	HE	HF	HG	HH	HI	HJ	HK	HL	HM	HN	HO	HP	HQ	HR	HS	HT	HU	HV	HW	HX	HY	HZ	IA	IB	IC	ID	IE	IF	IG	IH	II	IJ	IK	IL	IM	IN	IO	IP	IQ	IR	IS	IT	IU	IV	IW	IX	IY	IZ	JA	JB	JC	JD	JE	JF	JG	JH	JI	IJ	JK	KL	KM	KN	KO	KP	KQ	KR	KS	KT	KU	KV	KW	KX	KY	KZ	LA	LB	LC	LD	LE	LF	LG	LH	LI	LJ	LK	LM	LN	LO	LP	LQ	LR	LS	LT	LU	LV	LW	LX	LY	LZ	MA	MB	MC	MD	ME	MF	MG	MH	MI	MJ	MK	ML	MM	MN	MO	MP	MQ	MR	MS	MT	MU	MV	MW	MX	MY	MZ	NA	NB	NC	ND	NE	NF	NG	NH	NI	NJ	NK	NL	NM	NO	NP	NQ	NR	NS	NT	NU	NV	NW	NX	NY	NZ	OA	OB	OC	OD	OE	OF	OG	OH	OI	OJ	OK	OL	OM	ON	OO	OP	OQ	OR	OS	OT	OU	OV	OW	OX	OY	OZ	PA	PB	PC	PD	PE	PF	PG	PH	PI	PJ	PK	PL	PM	PN	PO	PP	PQ	PR	PS	PT	PU	PV	PW	PX	PY	PZ	QA	QB	QC	QD	QE	QF	QG	QH	QI	QJ	QK	QL	QM	QN	QO	QP	QQ	QR	QS	QT	QU	QV	QW	QX	QY	QZ	RA	RB	RC	RD	RE	RF	RG	RH	RI	RJ	RK	RL	RM	RN	RO	RP	RQ	RR	RS	RT	RU	RV	RW	RX	RY	RZ	SA	SB	SC	SD	SE	SF	SG	SH	SI	SJ	SK	SL	SM	SN	SO	SP	SQ	SR	SS	ST	SU	SV	SW	SX	SY	SZ	TA	TB	TC	TD	TE	TF	TG	TH	TI	TJ	TK	TL	TM	TN	TO	TP	TQ	TR	TS	TT	TU	TV	TW	TX	TY	TZ	UA	UB	UC	UD	UE	UF	UG	UH	UI	UJ	UK	UL	UM	UN	UO	UP	UQ	UR	US	UT	UU	UV	UW	UX	UY	UZ	VA	VB	VC	VD	VE	VF	VG	VH	VI	VJ	VK	VL	VM	VN	VO	VP	VQ	VR	VS	VT	VU	VV	VW	VX	VY	VZ	WA	WB	WC	WD	WE	WF	WG	WH	WI	WJ	WK	WL	WM	WN	WO	WP	WQ	WR	WS	WT	WU	WV	WW	WX	WY	WZ	XA	XB	XC	XD	XE	XF	YG	YH	YI	YJ	YK	YL	YM	YN	YO	YP	YQ	YR	YS	YT	YU	YV	YW	YX	YY	YZ	ZA	ZB	ZC	ZD	ZE	ZF	ZG	ZH	ZI	ZJ	ZK	ZL	ZM	ZN	ZO	ZP	ZQ	ZR	ZS	ZT	ZU	ZV	ZW	ZX	ZY	ZZ	AA	AB	AC	AD	AE	AF	AG	AH	AI	AJ	AK	AL	AM	AN	AO	AP	AQ	AR	AS	AT	AU	AV	AW	AX	AY	AZ	BA	BB	BC	BD	BE	BF	BG	BH	BI	BJ	BK	BL	BM	BN	BO	BP	BQ	BR	BS	BT	BU	BV	BW	BX	BY	BZ	CA	CB	CC	CD	CE	CF	CG	CH	CI	CJ	CK	CL	CM	CN	CO	CP	CQ	CR	CS	CT	CU	CV	CW	CX	CY	CZ	DA	DB	DC	DD	DE	DF	DG	DH	DI	DJ	DK	DL	DM	DN	DO	DP	DQ	DR	DS	DT	DU	DV	DW	DX	DY	DZ	EA	EB	EC	ED	EE	EF	EG	EH	EI	EJ	EK	EL	EM	EN	EO	EP	EQ	ER	ES	ET	EU	EV	EW	EX	EY	EZ	FA	FB	FC	FD	FE	FF	FG	FH	FI	FJ	FK	FL	FM	FN	FO	FP	FQ	FR	FS	FT	FU	FV	FW	FX	FY	FZ	GA	GB	GC	GD	GE	GF	GG	GH	GI	GJ	GK	GL	GM	GN	GO	GP	GQ	GR	GS	GT	GU	GV	GW	GX	GY	GZ	HA	HB	HC	HD	HE	HF	HG	HH	HI	HJ	HK	HL	HM	HN	HO	HP	HQ	HR	HS	HT	HU	HV	HW	HX	HY	HZ	IA	IB	IC	ID	IE	IF	IG	IH	II	IJ	IK	IL	IM	IN	IO	IP	IQ	IR	IS	IT	IU	IV	IW	IX	IY	IZ	JA	JB	JC	JD	JE	JF	JG	JH	JI	IJ	JK	KL	KM	KN	KO	KP	KQ	KR	KS	KT	KU	KV	KW	KX	KY	KZ	LA	LB	LC	LD	LE	LF	LG	LH	LI	LJ	LK	LM	LN	LO	LP	LQ	LR	LS	LT	LU	LV	LW	LX	LY	LZ	MA	MB	MC	MD	ME	MF	MG	MH	MI	MJ	MK	ML	MM	MN	MO	MP	MQ	MR	MS	MT	MU	MV	MW	MX	MY	MZ	NA	NB	NC	ND	NE	NF	NG	NH	NI	NJ	NK	NL	NM	NO	NP	NQ	NR	NS	NT	NU	NV	NW	NX	NY	NZ	OA	OB	OC	OD	OE	OF	OG	OH	OI	OJ	OK	OL	OM	ON	OO	OP	OQ	OR	OS	OT	OU	OV	OW	OX	OY	OZ	PA	PB	PC	PD	PE	PF	PG	PH	PI	PJ	PK	PL	PM	PN	PO	PP	PQ	PR	PS	PT	PU	PV	PW	PX	PY	PZ	QA	QB	QC	QD	QE	QF	QG	QH	QI	QJ	QK	QL	QM	QN	QO	QP	QQ	QR	QS	QT	QU	QV	QW	QX	QY	QZ	RA	RB	RC	RD	RE	RF	RG	RH	RI	RJ	RK	RL	RM	RN	RO	RP	RQ	RR	RS	RT	RU	RV	RW	RX	RY	RZ	SA	SB	SC	SD	SE	SF	SG	SH	SI	SJ	SK	SL	SM	SN	SO	SP	SQ	SR	SS	ST	SU	SV	SW	SX	SY	SZ	TA	TB	TC	TD	TE	TF	TG	TH	TI	TJ	TK	TL	TM	TN	TO	TP	TQ	TR	TS	TT	TU	TV	TW	TX	TY	TZ	UA	UB	UC	UD	UE	UF	UG	UH	UI	UJ	UK	UL	UM	UN	UO	UP	UQ	UR	US	UT	UU	UV	UW	UX	UY	UZ	VA	VB	VC	VD	VE	VF	VG	VH	VI	VJ	VK	VL	VM	VN	VO	VP	VQ	VR	VS	VT	VU	VV	VW	VX	VY	VZ	WA	WB	WC	WD	WE	WF	WG	WH	WI	WJ	WK	WL	WM	WN	WO	WP	WQ	WR	WS	WT	WU	WV	WW	WX	WY	WZ	XA	XB	XC	XD	XE	XF	YG	YH	YI	YJ	YK	YL	YM	YN	YO	YP	YQ	YR	YS	YT	YU	YV	YW	YX	YY	YZ	ZA	ZB	ZC	ZD	ZE	ZF	ZG	ZH	ZI	ZJ	ZK	ZL	ZM	ZN	ZO	ZP	ZQ	ZR	ZS	ZT	ZU	ZV	ZW	ZX	ZY	ZZ	AA	AB	AC	AD	AE	AF	AG	AH	AI	AJ	AK	AL	AM	AN	AO	AP	AQ	AR	AS	AT	AU	AV	AW	AX	AY	AZ	BA	BB	BC	BD	BE	BF	BG	BH	BI	BJ	BK	BL	BM	BN	BO	BP	BQ	BR	BS	BT	BU	BV	BW	BX	BY	BZ	CA	CB	CC	CD	CE	CF	CG	CH	CI	CJ	CK	CL	CM	CN	CO	CP	CQ	CR	CS	CT	CU	CV	CW	CX	CY	CZ	DA	DB	DC	DD	DE	DF	DG	DH	DI	DJ	DK	DL	DM	DN	DO	DP	DQ	DR	DS	DT	DU	DV	DW	DX	DY	DZ	EA	EB	EC	ED	EE	EF	EG	EH	EI	EJ	EK	EL	EM	EN	EO
--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

Продовження додатку Л

Модель оптимізації виробничо-галузевої структури ФГ «Аеліта Плюс» Полтавського району

Microsoft Excel - Аелита Плюс										Введите вопрос									
Файл Правка Вид Вставка Формат Сервис Данные Окно Справка																			
AH56										Arial 10 Ж К Ч									
А										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
1										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
2										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
3										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
4										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
5										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
6										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
7										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
8										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
9										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
10										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
11										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
12										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
13										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
14										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
15										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
16										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
17										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
18										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
19										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
20										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
21										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
22										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
23										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
24										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
25										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
26										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
27										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
28										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
29										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
30										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
31										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
32										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
33										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
34										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
35										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
36										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
37										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
38										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
39										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
40										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
41										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
42										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
43										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
44										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
45										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
46										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
47										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
48										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
49										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									
50										1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50									

Додаток М

Таблиця 1

**Вихід товарної продукції (культури) ФГ «Хризоліт»
Глобинського району**

Назва продукції	Урожайність, ц/га	Норма висіву, ц	Реалізовано на 1 га, ц	Реалізаційна ціна, грн/ц	Вартість реалізації на 1 га, грн
Ячмінь ярий	15,5	2	18,0	256,5	4617
Кукурудза на зерно	19,0	0,2	30,2	221,0	6674
Соняшник	22,0	3	22,2	824,0	18293
Соя	11,0	0,9	11,2	819,0	9173

Таблиця 2

**Вихід поживних речовин з 1 га для ФГ «Хризоліт»
Глобинського району**

Культури та угіддя	Продукція на корм, ц	Вміст в 1 ц корму		Вихід з 1 га	
		кормових одиниць ц	перетравного протеїну, ц	кормових одиниць, ц	перетравного протеїну, ц
Ячмінь ярий	15,5	1,2	0,1	18,6	1,6
Кукурудза на зерно	19,0	1,33	0,07	25,3	1,3
Кукурудза на силос	160,0	0,16	0,017	25,6	2,7
Багаторічні трави: на сіно	30,0	0,44	0,048	13,2	1,5
сінаж	55,0	0,35	0,038	19,3	2,1
Макуха соняшникова	-	1,09	0,35	-	-
Соевий шрот	-	1,21	0,36	-	-
Премікси	-	1,0	0,117	-	-

Таблиця 3

**Розподіл продукції рослинництва і затрати виробничих ресурсів
(з розрахунку на 1 га) ФГ «Хризоліт» Глобинського району**

Культури та угіддя	Затрати на 1 га		Норма висіву з урахуванням страхового і насінневого фонду, ц	Використано на корм, ц
	праці, люд-годин	матеріальних затрат і коштів, грн		
Ячмінь ярий	17,5	3218	2	15,5
Кукурудза на зерно	12,0	3255	1	19,0
Кукурудза на силос	25,5	2594	-	160,0
Багаторічні на сіно	17,0	1107	-	30,0
Багаторічні на сінаж	17,0	1204	-	55,0

Продовження додатку М

Таблиця 4

Річні норми годівлі у ФГ «Хризоліт» Глобинського району, ц

Показник	корови основного гурту	корови первістки	нетелі	телята до 3 місяців	телиці 3-12 місяців	телиці 12-18 місяців
Потреба на 1 голову за рік: у перетравному протеїні, ц	7,11	6,81	4,22	0,88	1,48	1,88
у кормових одиницях	63,00	60,20	42,62	5,47	16,89	20,88
в тому числі концентратів:	28,11	27,87	9,96	-	5,18	5,18
- кукурудзи на зерно	10,16	9,41	4,85	-	2,55	2,19
- ячменю	10,16	8,49	4,38	-	2,19	2,19
- макухи соняшnikової	4,17	3,87	-	-	-	-
- соєвого шроту	4,62	4,28	-	-	0,44	0,44
- премікси	-	1,82	0,73	-	-	0,36
Соковитих :	21,53	19,95	7,00	-	6,60	10,59
- кукурудза на силос	8,55	7,92	7,00	-	3,50	4,38
- жом	12,98	12,03	-	-	3,10	6,21
Баланс грубих :	13,36	12,38	25,66	0,53	5,11	5,11
- в т. ч. сінаж багаторічних трав	13,36	12,38	6,38	-	5,11	5,11
- в т. ч. сіно багаторічних трав	-	-	19,28	0,53	-	-
Молоко на корм	-	-	-	2,13	-	-
Штучний замінник молока	-	-	-	0,7	-	-
Обрат на корм	-	-	-	2,11	-	-

Вихідні дані для економіко-математичної моделі ФГ «Хризоліт»

Глобинського району

Змінні		Розмірність змінних величин		
		змінні	одиниці виміру	значення
X ₁	ячмінь ярий	X ₁ – X ₄	гектари	посівні площі товарних культур
X ₂	кукурудза на зерно			
X ₃	соняшник			
X ₄	соя			
X ₅	ячмінь на корм	X ₅ – X ₁₀	гектари	посівні площі кормових культур
X ₆	кукурудза на зерно на корм			
X ₇	кукурудза на силос			
X ₈	багаторічні на сінаж			
X ₉	багаторічні на насіння			
X ₁₀	багаторічні на сіно			
X ₁₁	корови основний гурт	X ₁₁ – X ₁₈	голів	середньорічне поголів'я худоби
X ₁₂	корови-первістки			
X ₁₃	нетелі			
X ₁₄	приплід			
X ₁₅	телята до 3 місяців			
X ₁₆	телиці 3-12 місяців			
X ₁₇	телиці 12-18 місяців			
X ₁₈	вибраковка корів основного цеху і переведення			
X ₁₉	реалізація поголів'я великої рогатої худоби	X ₁₉ – X ₂₀	центнери	реалізація поголів'я великої рогатої худоби та молока
X ₂₀	реалізація молока			
X ₂₁	молоко на корм	X ₂₁	центнери	споживання молока на корм
X ₂₂	макуха соняшникова	X ₂₂ – X ₂₆	центнери	додаткову купівля кормів
X ₂₃	соєвий шрот			
X ₂₄	премікси			
X ₂₅	обрат на корм			
X ₂₆	штучний замінник молока	X ₂₇ – X ₂₉	тонни	додаткову купівля добрив
X ₂₇	внесення азотних добрив			
X ₂₈	внесення фосфорних добрив			
X ₂₉	внесення калійних добрив	X ₃₀	тонни	нестача органічних добрив
X ₃₀	нестача органічних добрив			
X ₃₁	затрати праці	X ₃₁	людино-годин	затрати праці
X ₃₂	вартість товарної продукції	X ₃₂	гривні	вартість товарної продукції
X ₃₃	баланс матеріальних витрат	X ₃₃		баланс матеріальних витрат
X ₃₄	прибуток	X ₃₄		прибуток

Продовження додатку М

Модель оптимізації виробничо-галузевої структури ФГ «Хризоліт» Глобинського району

Microsoft Excel - Хризолит

ФайлПравкаВидВставкаФорматСервисДанныеОкноСправка

Введите вопрос

AL60

47%

Arial10ЖКЧ

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	AA	AB	AC	AD	AE	AF	AG	AH	AI	AJ	AK	AL	AM	AN																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
1			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	518	519	520	521	522	523	524	525	526	527	528	529	530	531	532	533	534	535	536	537	538	539	540	541	542	543	544	545	546	547	548	549	550	551	552	553	554	555	556	557	558	559	560	561	562	563	564	565	566	567	568	569	570	571	572	573	574	575	576	577	578	579	580	581	582	583	584	585	586	587	588	589	590	591	592	593	594	595	596	597	598	599	600	601	602	603	604	605	606	607	608	609	610	611	612	613	614	615	616	617	618	619	620	621	622	623	624	625	626	627	628	629	630	631	632	633	634	635	636	637	638	639	640	641	642	643	644	645	646	647	648	649	650	651	652	653	654	655	656	657	658	659	660	661	662	663	664	665	666	667	668	669	670	671	672	673	674	675	676	677	678	679	680	681	682	683	684	685	686	687	688	689	690	691	692	693	694	695	696	697	698	699	700	701	702	703	704	705	706	707	708	709	710	711	712	713	714	715	716	717	718	719	720	721	722	723	724	725	726	727	728	729	730	731	732	733	734	735	736	737	738	739	740	741	742	743	744	745	746	747	748	749	750	751	752	753	754	755	756	757	758	759	760	761	762	763	764	765	766	767	768	769	770	771	772	773	774	775	776	777	778	779	780	781	782	783	784	785	786	787	788	789	790	791	792	793	794	795	796	797	798	799	800	801	802	803	804	805	806	807	808	809	810	811	812	813	814	815	816	817	818	819	820	821	822	823	824	825	826	827	828	829	830	831	832	833	834	835	836	837	838	839	840	841	842	843	844	845	846	847	848	849	850	851	852	853	854	855	856	857	858	859	860	861	862	863	864	865	866	867	868	869	870	871	872	873	874	875	876	877	878	879	880	881	882	883	884	885	886	887	888	889	890	891	892	893	894	895	896	897	898	899	900	901	902	903	904	905	906	907	908	909	910	911	912	913	914	915	916	917	918	919	920	921	922	923	924	925	926	927	928	929	930	931	932	933	934	935	936	937	938	939	940	941	942	943	944	945	946	947	948	949	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960	961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977	978	979	980	981	982	983	984	985	986	987	988	989	990	991	992	993	994	995	996	997	998	999	1000	1001	1002	1003	1004	1005	1006	1007	1008	1009	1010	1011	1012	1013	1014	1015	1016	1017	1018	1019	1020	1021	1022	1023	1024	1025	1026	1027	1028	1029	1030	1031	1032	1033	1034	1035	1036	1037	1038	1039	1040	1041	1042	1043	1044	1045	1046	1047	1048	1049	1050	1051	1052	1053	1054	1055	1056	1057	1058	1059	1060	1061	1062	1063	1064	1065	1066	1067	1068	1069	1070	1071	1072	1073	1074	1075	1076	1077	1078	1079	1080	1081	1082	1083	1084	1085	1086	1087	1088	1089	1090	1091	1092	1093	1094	1095	1096	1097	1098	1099	1100	1101	1102	1103	1104	1105	1106	1107	1108	1109	1110	1111	1112	1113	1114	1115	1116	1117	1118	1119	1120	1121	1122	1123	1124	1125	1126	1127	1128	1129	1130	1131	1132	1133	1134	1135	1136	1137	1138	1139	1140	1141	1142	1143	1144	1145	1146	1147	1148	1149	1150	1151	1152	1153	1154	1155	1156	1157	1158	1159	1160	1161	1162	1163	1164	1165	1166	1167	1168	1169	1170	1171	1172	1173	1174	1175	1176	1177	1178	1179	1180	1181	1182	1183	1184	1185	1186	1187	1188	1189	1190	1191	1192	1193	1194	1195	1196	1197	1198	1199	1200	1201	1202	1203	1204	1205	1206	1207	1208	1209	1210	1211	1212	1213	1214	1215	1216	1217	1218	1219	1220	1221	1222	1223	1224	1225	1226	1227	1228	1229	1230	1231	1232	1233	1234	1235	1236	1237	1238	1239	1240	1241	1242	1243	1244	1245	1246	1247	1248	1249	1250	1251	1252	1253	1254	1255	1256	1257	1258	1259	1260	1261	1262	1263	1264	1265	1266	1267	1268	1269	1270	1271	1272	1273	1274	1275	1276	1277	1278	1279	1280	1281	1282	1283	1284	1285	1286	1287	1288	1289	1290	1291	1292	1293	1294	1295	1296	1297	1298	1299	1300	1301	1302	1303	1304	1305	1306	1307	1308	1309	1310	1311	1312	1313	1314	1315	1316	1317	1318	1319	1320	1321	1322	1323	1324	1325	1326	1327	1328	1329	1330	1331	1332	1333	1334	1335	1336	1337	1338	1339	1340	1341	1342	1343	1344	1345	1346	1347	1348	1349	1350	1351	1352	1353	1354	1355	1356	1357	1358	1359	1360	1361	1362	1363	1364	1365	1366	1367	1368	1369	1370	1371	1372	1373	1374	1375	1376	1377	1378	1379	1380	1381	1382	1383	1384	1385	1386	1387	1388	1389	1390	1391	1392	1393	1394	1395	1396	1397	1398	1399	1400	1401	1402	1403	1404	1405	1406	1407	1408	1409	1410	1411	1412	1413	1414	1415	1416	1417	1418	1419	1420	1421	1422	1423	1424	1425	1426	1427	1428	1429	1430	1431	1432	1433	1434	1435	1436	1437	1438	1439	1440	1441	1442	1443	1444	1445	1446	1447	1448	1449	1450	1451	1452	1453	1454	1455	1456	1457	1458	1459	1460	14

Продовження додатку М

Модель оптимізації виробничо-галузевої структури ФГ «Хризоліт» Глобинського району

[illegible]

**ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

вул. Міщенка, 2, м. Полтава, 36011, тел.: (+38 0532) 60-76-06 тел./ факс: (+38 0532) 56-92-53,
E-mail: goi_apc@adm-pl.gov.ua Web: <http://www.apk.poltava.ua>, Код ЄДРПОУ 00732619

21.06.2018 № 01-17/105

На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційної роботи Олійник Аліни Сергіївни на тему:
«Управління витратами фермерських господарств»

Розроблені Олійник А. С. матеріали щодо формування стратегії розвитку фермерських господарств за рахунок оптимізації витрат виробництва продукції скотарства та зміцнення конкурентних позицій прийняті до впровадження та будуть використані у практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Полтавської державної обласної адміністрації при корегуванні перспектив розвитку фермерських господарств у регіоні відповідно до існуючих та затверджених державних і регіональних програм.

В.о. директора Департаменту

І.І.Рева

**ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ГРОМАДСЬКА
ОРГАНІЗАЦІЯ "АСОЦІАЦІЯ ФЕРМЕРІВ
ТА ПРИВАТНИХ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ ВІДРОДЖЕННЯ
ПОЛТАВЩИНИ"**

УКРАЇНА 36011, м. Полтава, вул. Міщенка, 2, к.69,
Р/р 260007546 АБ "Полтава - банк" МФО 331489
ЗКПО 36293376

На № _____ від ^{№01/2/4} 12.06.2018

У спеціалізовану вчену раду

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційної роботи Олійник Аліни Сергіївни на тему:
«Управління витратами фермерських господарств»**

Розроблені Олійник А.С. матеріали щодо формування стратегії розвитку фермерських господарств за рахунок оптимізації витрат виробництва продукції скотарства та зміцнення конкурентних позицій прийняті до впровадження та будуть використані у практичній діяльності Полтавської обласної ГО «Асоціація фермерів та приватних землевласників відродження Полтавщини» при корегуванні перспектив розвитку фермерських господарств у регіоні відповідно до існуючих та затверджених державних і регіональних програм.

Голова Асоціації

В.М.Бурлака

В.М.Бурлака

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

вул. Сковороди, 1/3; м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pdaa@pdaa.edu.ua Код ЄДРПОУ 00493014

07.06.2018 № 07-12/218

На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертацій

ДОВІДКА

**про використання у навчальному процесі наукових досліджень
здобувача наукового ступеня кандидата економічних наук
Полтавської державної аграрної академії
Олійник Аліни Сергіївни**

Основні результати та висновки дисертаційного дослідження здобувача Олійник Аліни Сергіївни використані професорсько-викладацьким складом факультету економіки та менеджменту Полтавської державної аграрної академії під час підготовки навчальних контентів з дисциплін «Економіка підприємств», «Управління підприємством у бізнес-середовищі», «Управління витратами» у навчальному процесі та науково-дослідній роботі.

В.о. ректора Полтавської державної
аграрної академії, професор

П. В. Писаренко

№21 від 03.02.2018

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційної роботи Олійник Аліни Сергіївни на тему:
«Управління витратами фермерських господарств»

Запропоновані у дисертації практичні рекомендації використання матриць GeneralElectric і ABC-аналізу для оцінки товарно-ринкових можливостей фермерських господарств та класифікації бізнес-ресурсів залежно від їхньої значущості прийняті до впровадження у ФГ «Василенко С. В.» Решетилівського району Полтавської області.

Це дає можливість отримати підвищення конкурентного потенціалу, диференціацію споживачів та постачальників, вибір вигідних сегментів ринку, збільшення прибутковості та рентабельності діяльності.

Директор ФГ

С. В. Василенко

№37 від 02.03.2018

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційної роботи Олійник Аліни Сергіївни на тему:
«Управління витратами фермерських господарств»

Запропоновані у дисертації практичні рекомендації використання матриць GeneralElectric і ABC-аналізу для оцінки товарно-ринкових можливостей фермерських господарств та класифікації бізнес-ресурсів залежно від їхньої значущості прийняті до впровадження у СФГ «Урожай» Полтавського району Полтавської області.

Це дає можливість отримати підвищення конкурентного потенціалу, диференціацію споживачів та постачальників, вибір вигідних сегментів ринку, збільшення прибутковості та рентабельності діяльності.

Директор СФГ «Урожай»

Ю. В. Гроза

№14 від 16.05.2018

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційної роботи Олійник Аліни Сергіївни на тему:
«Управління витратами фермерських господарств»

Розроблений здобувачем алгоритм оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств за витратами знайшов своє відображення у практичній діяльності СФГ «Довіра» Новосанжарського району Полтавської області. Зокрема, пропозиції щодо методики визначення впливу елементів витрат на конкурентоспроможність фермерського господарства.

Реалізація запропонованих положень дозволяє своєчасно виявляти резерви зниження собівартості продукції та витрат, мобілізувати внутрішньовиробничі резерви та ефективно впроваджувати їх у виробництво.

Директор СФГ

С.В. Тараненко

Б/ч 8 від 12.04.2018

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційної роботи Олійник Аліни Сергіївни на тему:
«Управління витратами фермерських господарств»

Розроблений здобувачем алгоритм оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств за витратами знайшов своє відображення у практичній діяльності ФГ «СОЮЗ НИВА» Полтавського району Полтавської області. Зокрема, пропозиції щодо методики визначення впливу елементів витрат на конкурентоспроможність фермерського господарства.

Реалізація запропонованих положень дозволяє своєчасно виявляти резерви зниження собівартості продукції та витрат, мобілізувати внутрішньовиробничі резерви та ефективно впроваджувати їх у виробництво.

Директор ФГ

В. В. Приходько